INSTITUT SOCIOLOGIQUE UKRAINIEN

Etudes et documents relatifs à l'histoire de la révolution ukrainienne de 1917-1920. Vol. IV, par P. Chrystiuk.

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

Розвідки і матеріяли. Книга четверта.

ПАВЛО ХРИСТЮК

ЗАМІТКИ І МАТЕРІЯЛИ

до

історії української революції.

1917—1920 рр.

Том IV.

1922.

Автор застерігає собі всі права.

Відновлення й повалення У. Н. Р.

Розділ I.

Диктатура працюючих чи буржуазна (парляментарна) демократія?

1. Революція переступає межі, визначені їй Українським Національним Союзом. — Момент, коли республиканське військо взяло Київ і гетьман Скоропадський зрікся влади, був моментом фактичного і формального відновлення Української Народньої Республики.

Справа повалення диктатури поміщиків і капіталістів була довершена. Але цей факт сам по собі ще не давав розвязки тих питань, які стояли перед українською революцією. Навпаки, саме тепер ті питання стали у весь свій зріст і явились справжнім „пробним камінем" для тих суспільних ґруп і кляс, котрі брали активну участь в поваленню гетьманщини.

Кудою йти далі? Що будувати на руїнах гетьманщини? Хто, яка кляса повинна взяти в свої руки провід в тій будові? От були питання, на які треба було давати негайну, ясну і тверду відповідь.

Дати відповідь на ці питання для українських соціялістичних партій було далеко трудніще, ніж керувати селянством та робітництвом в часі повстання проти гетьманщини.

„Невдячна" суспільно-економична структура України не сприяла виробленню ясної клясової революційної лінії. 80% селянського, хліборобського населення, менше 10% пролетаріята, все це вязало українські соціялістичні революційні партії в їх соціялістичних плянах. Селянський характер української революції, здавалось, не підлягав ніякому сумнівові. В українській політичній пресі того часу повстання проти гетьманщини називали просто селянським повстанням; головною підпорою революції всі українські соціялісти вважали малоземельне та безземельне селянство. Робітництво при цьому вважалась цілком другорядним фактором*).

До такого перебільшення ролі селянства й недооцінки значіння робітництва в революції штовхали українських соціялістів, крім згаданих вище причин (переважаючої більшости селянського населення й його безумовної активности в боротьбі з гетьманщиною), ще й національні відносини на Україні. Україножерна політика московських соціялістичних партій на Україні підчас гетьманщини, „нейтралітет" деяких з них

*) Від українських соціялістів можна було в той час часто почути, як вони, дорікаючи неукраїнським соціялістичним партіям за їхній „нейтралітет" в боротьбі українського селянства та робітництва з гетьманщиною, говорили: „Це наше революційне селянство, а не ваше робітництво, скинуло гетьмана".

підчас повстання проти гетьманщини викликали підвищені національні настрої в колах не тільки дрібнобуржуазних, але й соціялістичних українських політичних партій. Все російське, московське, хоч би й соціялістичне, вважалось контрреволюційним і ворожим. А поскільки міський, індустріяльний пролетаріят України складався в значній частині з російських елементів, а ще в більшій мірі стояв під знаком московської культури й під проводом „загально-російських“ політичних партій, постільки ця ворожість переносилась і на неукраїнський пролетаріят взагалі*).

Так українські соціялістичні партії ізолювались і від того незначного відсотка пролетаріяту, який був на Україні, й роспускались в селянськім морі**).

Ця ізоляція в моменті повалення гетьманщини була тим більш небезпечною, що на той час вже зміцнилась націоналістично настроєна українська дрібна буржуазія — заможніщі, куркулівські елементи українського селянства, підсмачені міськими дрібнобуржуазними міщанськими елементами. За час революції українська дрібна буржуазія навчилась

*) До характеристики національних відносин на Україні подаємо тут цифри про національний склад населення восьми ґуберній України. Українське населення в круглих цифрах виносить: на Полтавщині — 93%, на Чернигівщині — 85,7%, на Поділлю — 80,9%, на Харьківщині — 80,6%, на Київщині — 79,2%, на Волині — 70,1%, на Катеринославщині — 68,9%, на Херсонщині — 53,5%. Пересічно українське населення виносить 74,6%, що складає приблизно 16,5 мил. душ. Коли тепер поцікавимось, як ділиться населення України по соціяльно-економичним ознаком і як відбивається на цьому поділі національний момент, то побачимо слідуюче: Працює на Україні взагалі: а) в сільському господарстві — 74,6% всього населення (названих 8 ґуберній), приблизно 16,5 мил. душ; б) в фабрично-заводській і гірничій промисловости — 9% — 2 мил. душ; в) в торговлі і транспорті — 6,6% — 1,5 мил. душ; г) ріжних служачих — 4,8% — 1 мил.; д) чиновників і свобідних професій — 3% — 644 тисячі душ; е) ріжних „рантье“ (що живуть на власний капітал) — 2% — 243 тисячі душ. Коли тепер візьмемо окремо українське населення (16,5 мил. душ), то побачимо, що з Українців працює: а) в сільському господарстві і в „ріжних служачих“ — 90%, б) в фабрично-заводській промисловости — 3,6%, в) чиновників, вільних професій і „рантье“ — 5,5%. Таким чином біля 0,9 всього українського населення хлібороби, селяне. Великоруське ж населення на Україні має в хліборобстві всього 18% своєї загальної кількости, решта ж належить до „рантье“, свобідних професій і т. д. (одних чиновників 47%). Так само й Євреї: 48% з них працюють, як посередники, в торговлі; 32% в фабрично-заводській промисловости, решта належить до свобідних професій, „рантье“ і т. д. Цифри ці показують, що чиновниками, купцями, капіталістами, посередниками, „керовниками“ — чи як кажуть, „білою кісткою“ взагалі були на Україні майже виключно Великороси та Євреї; Українці ж — переважно чорноробочими, хліборобами. Перші мали до своїх послуг університети, гімназії, театри, бібліотеки, електрику — одним словом, все те, що давала капіталістично-буржуазна цивілізація й культура; другі — українське сільське населення — платили великі податки, утримували на свій кошт всіх тих чиновників та посередників, займались все життя — з покоління в покоління — тяжкою фізичною працею, недоїдали, ходили обірвані, перебували в великій темноті, даючи 80% неписьменних. Наведені цифри показують, що в основі національної боротьби на Україні лежали реальні, соціяльно-економичні інтереси ріжних національних ґруп.

**) Тут ми полишаємо на боці ліве крило УПСР, яке не піддалось націоналістично-державницьким настроям, виразно вважало українську революцію частиною світової соціялістичної революції і в тім напрямі шукало розвязання її близчих завдань.

відріжняти свої інтереси, як від класових інтересів поміщиків та капіталістів, так і від інтересів робітництва, в тому числі й від інтересів селянської „голоти“. Вказуючи на те, що на Україні і великі поміщики та капіталісти і пролетаріят — не-Українці, „чужинці“, дрібна буржуазія все виразніще намагалась стати репрезентантом української нації, заступницею інтересів „всього українського народу“. В звязку з цим починають активно виступати на кон політичного життя такі дрібнобуржуазні партії (наприклад Партія Українських Самостійників-Соціялістів), які за часів Центральної Ради не грали жадної ролі. Експанзія Росії що до України, монополія майже всіх галузів інтелектуальної, орґанізаційної суспільної праці на Україні неукраїнськими елементами, — все це були факти, які розпалювали націоналізм української дрібної буржуазії й збільшували її значіння в революційнім процесі.

В результаті вказаних чинників українська революція стала на роздоріжжу. З одного боку, міжнародня ситуація — революція в Німеччині й Австро-Угорщині, спроби соціялістичного будівництва в Росії — штовхала її на шлях пролетарської, соціялістичної революції: з другого, дрібнобуржуазна соціяльно-економична структура України й напруженість національних відносин, котра вела до розриву трудового фронту (на селянський український і пролетарський неукраїнський-національно), штовхали українську революцію на шлях творення української дрібнобуржуазної державности.

Українські соціялістичні партії, що хотіли задержати провід революції в своїх руках, мусіли вивести її з цього роздоріжжа. Та це показалось нелегкою справою.

Ми вже вказували на те, що, стаючи до оружної боротьби з гетьманським режимом, лідери українського „єдиного національного фронту“ (з Українського Національного Союзу) видвигали в цій боротьбі на перше місце момент національно-державний. В своїх відозвах вони завзято кляли гетьмана за „державну зраду“ (проголошення федерації України з Московщиною) й урочисто проголошували українську революцію поперед всього національною революцією, метою якої мало бути відновлення потоптаних гетьманом суверенних державних прав української нації. Що ж торкається соціяльно-економичного устрою у відновленій Українській Народній Республиці, то керуючі директоріянські кола виступали на цім пункті дуже поміркованими революціонерами. Вони не відважились навіть відновити соціяльно-економичне законодавство Центральної Ради, як занадто ліве, хоч такий акт можна було вважати для початку цілком льоґичним, в звязку з реставрацією Народньої Республики.

Розвиток революційних подій одначе швидко показав директоріянським колам, що, коли вони залишаться на плятформі, виробленій Національним Союзом, то революційні селянські елементи, не кажучи вже про робітництво, одійдуть від них і знайдуть собі инших провідників.

Почалось шукання виходу. Треба було декларувати нову, більш докладну й більш революційну проґраму. Вперше питання це було поставлено руба ще підчас перебування Директорії у Винниці. Деякі з бувших в той час при Директорії соціялістів (між ними найбільш

енерґійно с.-д. М. Авдієнко) зробили спробу покласти в основу директоріянської політики слідуючі тези: 1. визнати, що на Україні відбувається не тільки національно-політична, але й глибока соціяльно-економична революція; 2. визнати, що двигуном її являється пролетаріят і трудове селянство і 3. відповідно до цього, здеклярувати принціп диктатури працюючих мас в формі рад робітничих і селянських депутатів.

Дрібна буржуазія й опортуністичне крило українських соціялістичних партій злякались і запротестували. Адже ж це був „чистісенький большевизм", який і так дався в знаки перед гетьманщиною! Адже ж це значить віддати владу в Українській Республиці в руки російсько-жидівського робітництва, яке, поєднавшись з Совітською Росією, зліквідує національно-державні здобутки українського працюючого люду! Адже ж це значить накликати на себе гнів всемогучої Антанти*). Це ж небезпечний, передчасний соціяльний експеріемент, який потягне за собою страшну горожанську війну і господарчу руїну. Члени Директорії С. Петлюра і П. Андрієвський стали рішуче проти; „представники працюючих мас" — Ф. Швець і А. Макаренко заявили, що українські робітники та селяне не потрібують „большевицьких рад". Спільні наради Директорії з членами політичних партій та орґанізацій, які скупчились у Винниці, виявили повну розбіжність думок, брак одної сталої провідної думки в директоріянських колах**). Українські соціяль-демократи

*) Не зважаючи на свої страхи перед Антантою, Директорія, під безпосереднім враженням народньої революційної боротьби, поводилась в той час з Антантою досить „храбро". Так, наприклад, 27. листопада 1918. року Директорія оголосила ноту „до демократій усіх націй світу й до демократій держав Антанти зокрема." Подавши відомости про причини, характер і цілі повстання проти гетьманщини, Директорія писала в цій ноті:

„Одначе цей справедливий, неминучий народній рух натикається на опір з боку держав Антанти. Устами свого посла Е. Енно французьке правительство катеґорично заявляє, що збройною силою буде підтримувати гетьмана Скоропадського і всю його урядову систему необмеженої монархії. Пан Е. Енно обзиває всю українську демократію ‚бандою бунтарів' і грозиться силою французького баґнета привести український народ до слухняности злочинцеві Скоропадському.

Од імени всіх соціялістичних і демократичних партій Українського Народу Директорія Української Народньої Республики звертається до всіх народів світу, до найкращих частин їхніх демократій, з запитанням:

На підставі якого права французьке правительство втручається у внутрішнє життя Української Держави? В імя чого правительства держав Антанти тепер одмовляються признати той республиканський уряд України, який до приходу большевиків, а потім Німців на Україну, держави Антанти признали законним, що й зазначили тоді певними актами міжнароднього характеру? Через що і в імя чого тепер правительства держав Антанти грозяться збройною силою підтримувати буржуазно-поміщицьку реакцію на Україні в особі монарха-гетьмана Скоропадського й його уряду, заведених на Україні ґерманським імперіялізмом?

Виступаючи перед усим світом з протестом проти насильства, яке наміряються знов вчинити над Українським Народом держави Антанти, українська демократія заявляє, що буде боротись до останнього чоловіка в своїх рядах за соціяльні й демократичні права трудового Українського Народу та за ту національно-державну форму свого істнуваня, яку визначив і визначить сам Український Народ."

**) Невідомо, чи збереглися де-небудь докладні справоздання про ті наради. Одна з них відбулась 12—14 грудня і носила назву „Державної Наради". На ній були представлені УПСР, УСДРП і УПСС. 12. грудня лівиця українських соц.-демократів (незалежники) виступила за радянську форму влади; укр. соц.-рев.

в більшости тягли до парляментаризму і до „реальної“ політики; члени УПСР (центр. течії), що були припадково в той час у Винниці, займали невиразну позицію; врешті, стали на так званім трудовім принціпі.*) Селянська Спілка, в особі тодішнього Голови її Янка, висунула була навіть спочатку домагання „негайного скликаних Установчих Зборів“. Инші українські партії й орґанізації заявилися рішуче за парляментарний демократизм — скликання Установчих Зборів і відновлення діяльности демократичних міських і народніх самоврядувань. Єврейські соціялісти (Поале-Ціон) підтримували позицію правих укр. соц.-демократів.

Та в той же час навіть найбільші прихильники „демократизму“, почували, що виступити „на люде“ з гаслом парляментарного демократизму було небезпечно: робітництво і селянство очевидно хилилось до радянської системи влади. В місцевостях, які звільнялися з-під влади гетьманщини, відновлялися ради робітничих та селянських депутатів, орґанізувалися революційні робітниче-салдатські комітети. Ясно було, що при широко розвиненій большевицькій аґітації, перешкоджати в орґанізації

і самост.-соц. — проти. 14. грудня, після фракційних нарад, соц.-дем. (незалежники) і соц.-рев. виступили за Трудовий Конґрес і орґанізацію влади на трудовім принціпі; сам.-соц. голосували проти, але залишились в меншости.

*) УПСР центральної течії прийняла участь в повстанню, ще не закінчивши свого орґанізаційного процесу, роспочатого після IV Партійного З'їзду. В додаток до відомостей, подавих в III томі „Зам. і матер.“, ще про її орґанізацію підчас гетьманщини подаємо дещо на підставі відомостей, поданих нам Н. Ґригориївим. Після оголошення відомої декларації Центральної Течії, головні її автори — М. Салтан, М. Чечель, М. Шраг та инші виїхали з Київа, не встигши закласти міцного партійного ядра. Члени Партії — кияне в масі ще не „опреділились“; роскол Партії загалом справляв на них важке враження. На цім ґрунті зросло бажання якось порозумітись з Центральним Комітетом Партії й відновити єдність Партії. Але зроблені заходи не дали бажаних наслідків, здавалось, головним чином через техничні труднощі (члени Ц. К. також почасти виїхали з Київа, почасти так законспірувались, що їх трудно було знайти). В результаті члени Партії, які співчували більше партійній ґрупі, що підписала Декларацію, ніж Центр. Комітетові, взялися до орґанізації Центральної Течії. Найбільше праці коло того поклали І. Лизанівський, В. Голубович (до арешту його гетьманцями), Н. Григориїв, О. Щадилів, Шаля і Клименко. Головою першого Орґанізаційного Комітету (центр. течії) був Н. Григориїв, членами — в числі инших — Лизанівський, Щадилів, Янко і М. Шаповал. Збори київської орґанізації (й членів Орґанізаційного Комітету) відбувались в будинку Ґуберніяльної Народньої Управи; число присутніх не раз доходило до 40 чол. На одному з засідань Орґанізаційний Комітет поставив на обмірковування питання про сучасний момент. Виявилось, що більшість загалом стоїть на позиції Центр. Комітета Партії, не поділяючи лише його погляду на федерацію та протестуючи проти вчиненого ним розвязання дотогочасних партійних орґанізацій. В звязку з цим ухвалено було шукати порозуміння з Центр. Комітетом; справу переговорів було доручено О. Щадилову і Янкові. З боку Центрального Комітету справою порозуміння більше инших інтересувався П. Любченко і вів розмови про це з Н. Григориївим. Нарешті, відбулося двоє офіційних засідань Орґанізаційного Комітету (центр. течії) з представником Центральн. Комітету Мазуркевичем. Головною точкою дебатів було питання про федерацію. Мазуркевич заявив, що Центр. Комітет визнає федерацію, як ідеал, і проти самостійности України не виступає, але бажає порозуміння з московськими революційними партіями, в тому числі й з большевиками. Таке пояснення справи задовольнило членів Орґанізаційного Комітету. Було констатовано, що серйозних принціпових росходжень між Орґ. Комітетом і Центр. Комітетом немає. Залишалось лише питання орґанізаційно-тактичного

цих рад чи обмежувати їх в правах значило лляти воду на млин большевиків і свідомо шкодити собі.

В результаті великою більшістю думку про встановлення „большевицької“ радянської форми влади було одкинуто. Суперечність же між настроями революційного селянства та робітництва, з одного боку, і політичними плянами дрібної буржуазії й соціялістичної правиці на чолі з Директорією, з другого, було усунуто таким способом, що нарада Директорії з бувшими при ній членами українських політичних партій (на початку грудня у Винниці) стала на так званому трудовому принципі. Було прийнято, як обґрунтовання цього принципу, тезу, що поміщики й капіталісти, як кляса, ворожа українському трудовому народові не тільки соціяльно, але й національно, не можуть бути допущені до участи в державному будівництві. Відповідно до цього, було ухвалено, що влада в центрі і на місцях повинна належати тільки працюючому народові — робітництву, трудовому селянству і трудовій інтеліґенції: в повітах і ґуберніях трудовим радам, в центрі — Трудовому Конґресу, зложеним з представників працюючої людности.

Здавалось, що цією ухвалою поставлене питання розвязувалось більш менш успішно. Директоріянські круги тішили себе надією, що

характеру: Орґ. Комітет твердо настоював на скасуванню постанови Центр. Комітета про роспуск Партії. Обміркувавши це останнє домагання, Центр. Комітет уповноважив членів своїх Мазуркевича й О. Шумського заявити Н. Григориїву, що Центр. Комітет вимагає, аби Орґанізаційний Комітет розвязався без жадних умов, при чому членаи орґанізації центральної течії (за виключенням деяких, особливо скомпромітованих „соглашательською“ політикою) давалось право зареґіструватись в орґанізації Центрального Комітета. Н. Григориїв, як голова Орґан. Комітету, заявив: „Або реґіструйте всіх членів нашої ґрупи, або ми залишимося, як окрема партійна орґанізація центральної течії.“ На тому справа порозуміння на якийсь час зійшла на мертву точку, щоб згодом знов стати на порядок денний. Н. Григориїв вів далі розмови з П. Любченком, а О. Щадилів з Заливчим й иншими членами Центр. Комітета.

За кілька день до повстання проти гетьманщини, П. Любченко, довідавшись від Н. Григориїва, що центральна течія бере участь в орґанізації повстання, заявив, що Центр. Комітет хоче порозумітись з Орґанізаційним Комітетом, визнаючи, що Орґаніз. Комітет став дійсно на революційну позицію. Між иншим П. Любченко повідомив, що Центр. Комітет ухвалив перевести терористичний акт проти ґен. Скоропадського; Центр. Комітет був тієї думки, що повстання слід почати вслід за терористичним актом, а не прямо, як то проєктувалось повстанським ядром Укр. Національного Союзу. Одначе повстання випередило наміри Центр. Комітету що до замаху на ґен. Скоропадського, й розмови про обєднання знов увірвались.

Вже підчас повстання приїздив до Хвастова Полоз (від Центр. Комітету Партії) і мав довгу розмову з Н. Григориївим на тему про обєднання Партії й спільну акцію, підкреслюючи, що основних росходжень між обома течіями не помічається. Розмова кінчилась тим, що рішено було при першій же змозі поставити справу обєднання в увесь зріст і довести її до кінця. Однак, поговоривши з С. Петлюрою, Полоз змінив свої погляди що до спільної акції: він заявив, що позиція С. Петлюри не може бути прийнята Центр. Комітетом, що він, Полоз, не вірить, щоб з С. Петлюрою можна було провалити революційну соціялістичну справу, що Центр. Комітет через це буде самостійно, окремо від Директорії, вести акцію проти гетьмана; одначе все ж висловив бажання довести до кінця справу обєднання Партії, на що Н. Григориїв відповів згодою.

таким способом 1. вибивався ґрунт з-під большевицької аґітації; 2. українська революція представлялась перед Антантою „не в большевицьких формах“, чим усовувалась небезпека антантської окупації Україні; 3. Директорія нерозривно звязувалась з робітництвом і трудовим селянством; 4. забезпечувалось успішне розвязання соціяльно-економичних завдань революції і закріплення національно-політичних здобутків української революції (збереження української державности). Але дійсних підстав для такої надії не було.

Прийняттям трудового принціпу було знайдено словесне, формальне рішення питання, по суті ж воно зоставалось зовсім не вирішеним. Згоди поміж міщанством, дрібною українською буржуазією з одного боку і справді революційною частиною робітництва та трудового селянства України не було досягнено. Єдиний національний фронт залишався і надалі, що красномовно свідчило про те, що ухвала трудового принціпу являлась простою формальністю, декляративною заявою, яка зовсім не призначалась для дійсного переведення в життя.

Директоріянська практика довела це з перших же днів. Тимчасовий уряд — так званну Раду Завідуючих державними справами — було призначено з припадкових людей, які зовсім не надавались до рішучої революційної політики. Ухвалений трудовий принціп зоставався принціпом; голова Директорії складав на його підставі проєкт декларації Директорії, а законодавством Директорії в той же час відновлялись і прикликались до життя старі демократичні орґани, старі інститути призначених з центра Комісарів; відновлялась чинність окремих більш поміркованих законів Центральної Ради. На місцях, поруч з самочинно утвореними радами робітничих та селянських депутатів, появилися комісари, коменданти, отамани; заворушились бездіяльні, знищені революцією і гетьманщиною міські і земські самоврядування, заскрипіла стара „демократична“ машина*).

Революція йшла вже через голову Директорії.

2. Невдала спроба Директорії не відстати від розвитку революції. Декларація Директорії. Окремі українські соціялістично-революційні ґрупи, не зважаючи на невтішну практику Директоріянської влади, все ж не тратили надії на те, що їм таки вдасться вдунути живу душу в дитину Національного Союзу — Директорію. Запорукою цьому, здавалось, було, між иншим, і те, що Голова Директорії В. Винниченко не на жарт „збольшевичився“. Правда, другий впливовий член Директорії, Головний Отаман С. Петлюра разом з меншими отаманами був рішучим противником всяких „експеріментів“ і висував, замісць трудового принціпу,

*) До характеристики законодавчої діяльности Директорії у Винниці подаємо зміст деяких її законів того часу. Так 9. грудня було скасовано Директорією обіжник гетьманського міністра праці Ваґнера від 29. червня 1918 р., яким обмежувались права робітництва що до коаліцій, страйків і т. д., а також відновлялась чинність всіх законів та постанов Центральної Ради по міністерству праці. 15. грудня було видано закон про заборону продажу, закладу і оренди землі (земельного ж закону Ц. Ради не було відновлено). 16. грудня відновлено чинність закону Центр. Ради від 9. січня 1918 р. про національно-персональну автономію, 17. грудня скасовано постановою Директорії гетьманський квартирний закон.

принціп твердої отаманської влади. Проте ліва течія, що спіралась на робітництво і селянство, здавалось, мусіла перемогти, мусіла потягти за собою й Директорію.

Так би воно напевно і сталось, коли б Директорія не була дитиною єдиного національного міщансько-демократичного фронту, коли б в її складі було хоч би двох-трьох правдивих соціялістів і революціонерів, коли б важкою колодою не бовтався під її ногами Український Національний Союз.

В повстанню проти гетьманщини під проводом Директорії була одна дуже небезпечна риса, а саме — орґанізація його виключно в межах національних. По — за повстанським директор'янським центром залишалась не тільки правиця великоруської буржуазної демократії, засліплена московським шовінізмом і ворожа повстанню, поскільки останнє стояло на ґрунті української державности, але й співзвучні українським революційним робітниче-селянським елементам еврейські революційні соціялістичні партії й російські большевики. На початку повстання риса ця була зрозумілою, але коли повстання розгорнулось успішно, коли було захоплено головніщі міста на Україні — здебільшого спільними силами українських і неукраїнських робітників та селян, коли гетьманщину було повалено, коли Київ було взято спільним натиском республиканського війська з фронту і повстанням в середині Київа місцевого робітництва, в якому брали участь боєві дружини еврейських соціялистічних партій і російські большевики, — після всього цього необхідно було рішуче й негайно покінчити з ізоляцією українських революційних робітників та селян від неукраїнського революційного робітництва, немилосердно розірвати з єдиним національним фронтом, з Українським Національним Союзом, хоч до останнього й тягли спомини недавнього минулого. Треба було зрозуміти, що після повалення гетьманщини перед українськими працюючими масами зовсім виразно повстали завдання не стільки національно-політичного, скільки соціяльно-економичного характеру, і що ці останні можуть бути успішно розвязані тільки в процесі орґанізованої, впертої клясової горожанської війни, при повній солідарности всіх працюючих мас України, без національних ріжниць. А зрозумівши це, треба було Директорії по приїзді до Київа (19. грудня 1918 р.) завернути не на Софієвську Площу для одправи „благодарственного молебня", а звідти не в покої Українського Національного Союзу для взаємного вихвалювання (що було зроблено по рецепту М. Шаповала, який, вітаючи Директорію на двірці в імени Національного Союзу красномовно закликав її вернутись „в лоно Національного Союзу": мовляв, „ми вас породили, ми й надалі будемо опікуватись вами, керувати вашою політикою"), а поїхати на засідання київської ради робітничих депутатів, скликати негайно конференцію представників всіх революційно-соціялістичних партій України і спільно з ними одверто намітити курс на робітниче-селянську соціялістичну революцію. Та таке розуміння, а тим більше поступовання було не можливе для директоріянців.

Ще до часу приїзду Директорії в Київ київські робітничі орґанізації було основно розгромлено Осадним Корпусом от. Коновальця. Про орґанізацію і діяльність ради робітничих депутатів не доводилось

і говорити. Робітничі збори були унеможливлені. Всякі прояви громадського життя було здушено станом облоги і цензурою. Від війни з гетьманщиною одразу було перейдено до війни з революційним робітництвом і то не тільки неукраїнським, але й українським. Українські соціялісти-революціонери ліві, що збірались стати в льояльну опозицію до Директорії, не одержали дозволу на видання свого орґану і були загнані в підпілля. Орґан Київської ґрупи українських соціялістів-революціонерів центрістів — „Трудова Республіка“ (що виходив під редакцією Д. Ісаєвича, Г. Толмачова і П. Христюка і обстоював радянську форму влади та необхідність утворення єдиного робітничо-селянського революційного фронту), було взято під таку сувору цензуру, що фактично він позбавлявся можливости вільно висловлювати свою думку *). Про большевиків же нічого й говорити: їхнє становище нічим не ріжнилось від становища при гетьманщині, а може було ще й гірше **). В цей же самий час в Київі вільно розгулювали реакціонери-гетьманці, начепивши на свої ґенеральські мундури жовто-блакитні стрічки. Ті, що „постригали і помазували“ гетьмана в квітні, тепер, в грудні, служили молебні за Директорію або, клянучи її, спокійно жили в своїх великопанських палацах. Ніяких утисків, ніякої пресії на буржуазію зроблено не було, коли не рахувати бандитських грабунків буржуазії окремими військовими ґрупами. Добровольців-золотопогонників, що боронили гетьмана, „гуманно“ одправляли ешелонами на Дін ***).

Контрреволюційна практика аґентів директоріянської влади завинила багацько між иншим і в тому, що було зліквідовано справу порозуміння між центральною й лівою течією УПСР.

Припинившись після побачення Полоза (члена Ц. К.) з бувшим головою Орґанізаційного Комітета Н. Григориївим в Фастові

---

*) Пізніще „Трудова Республіка“ стала орґаном Орґаніз. Комітету Партії; склад редакції було змінено: Толмачів і Христюк вийшли, після чого ґазета набрала невиразного характеру. Між иншим, інтересна деталь: лівим напрямком „Труд. Республ.“ найбільше був незадоволений Голова Сел. Спілки Янко, що приїхав до Київа вкупі з Директорією і був великим „директоріянцем“. Це проте не пошкодило Янкові після того, як його політична карера при Директорії скінчилась повним фіяско (Янко не одержав міністерського портфелю), раптом зробитись запальним оборонцем радянської форми влади.

**) Чи не що дня знаходили в Київі (особливо на Володимирській Горці і в Царськім Саду) невідомо ким забитих робітників.

***) Такий дивний „льоялізм“ до добровольців пояснювався почасти „закордонною політикою“ Директорії. Справа в тому, що добровольців взяла під свою високу руку Антанта і домагалась від Директорії льояльного відношення до них. Французький консул в Одесі п. Енно, побоюючись за життя золотопогонників після взяття Київа республиканським військом, телеґрафував, наприклад, таке Ґерманському Вищому Командуванню в Київі і Совітові ґерманських салдатів: „Згідно з умовами перемирря, ви повинні, що до держав Антанти, забезпечувати і додержувати порядок в зайнятих вашим військом краях Росії. Новий стан, утворений в Київі, потягне за собою в життя більш рішучих заходів, ніж ті, яких ви вживали до цієї пори, аби перешкодити всякому вбивству, всякому грабіжництву і, взагалі, всякому безладу. Невиконання таких заходів упаде серйозним чином на вашу особисту відповідальність і на відповідальність вашого уряду перед державами Антанти. Оповістіть про одержання цієї телеґрами і про вжиті вами заходи. 16. грудня 1918 р. Енно.“ („Правда“ N 277, 20. грудня 1918 р.).

(на початку повстання) *), переговори про обєднання партії знову відновились після того, як було взято Київ директоріянським військом. Н. Григориїв (як завідуючий пресовою справою) дав до роспорядження Центрального Комітета друкарню й папір в Київі, щоб таким чином уможливити Ц. К. видання свого орґану й цілком практично посунути далі, наперед справу обєднання Партії. Між членами обох течій встановилось повне довірря. Переговори про обєднання пішли особливо жваво після того, як почав виходити орґан Київської Орґанізації Центр. течії „Трудова Республика“, що заступав радянські тенденції в центральній течії. Н. Григориїв говорив з Г. Михайличенком (членом Ц. К.), П. Христюк з А. Приходьком (членом Ц. К.), О. Жуковський з Шинкарем (що переховувся тоді в Київі, ранений при спробі балбачанівців розстріляти його). В тім же напрямі висловлювавсь М. Грушевський. Але до обєднання знов не дійшло. Заступаючий Голову Орґ. Комітету Янко був в цей час на стільки щирим директоріянцем, що до справи обєднання ставився вороже. Член Орґаніз. Комітету М. Ю. Шаповал саме трудився над „обєднанням“ Центральної Течії Партії з Українським Національним Союзом. „Верхи“ Партії отже звертали круто вправо. А тут якраз наспіла і директоріянська практика. Центральному Комітетові не дозволено було видання партійного орґану. Почались арешти лівих есерів, яких було прирівняно до большевиків. Н. Я. Григориїв особисто попереджував деяких членів Центр. Комітета (Г. Михайличенка, Приходька) про небезпеку арешту й радив їм тікати з Київа чи добре сховатись, але особисті відносини вже не могли залагодити великих ріжниць в фактичному становищі одної й другої течії. Витворилось становище, при котрому одна течія, центральна, була в уряді, в Національнім Союзі, в Директорії — отже цілком відповідала за політику Директорії і в той же час терпіла терор, запроваджений проти другої — лівої, яка мусіла заховатись в найглибше підпілля. Льоґика фактів довела до того, що між обома течіями істнувало велике росходження на ділі, коли не на словах. А тим самим було поховано й справу обєднання обох частин УПСР.

Прибувши до Київа, Директорія на цілий тиждень попала в жовто-блакитні обійми Національного Союзу і геть зомліла в тих обіймах, забувши про революцію, про селян і про робітників. Голова Союза М. Шаповал, недооцінюючи ваги моменту і не розбіраючись в загальній ситуації, що утворилась в той час на Україні і навкруги України, славословив Національний Союз і Директорію, підкреслював „кревний“ звязок Директорії з Союзом і всіх сил докладав до того, щоб задержати і на далі вплив Союзу на Директорію, а тим самим і на всю революційну політику **). Замісць клясово-революційної, міжнаціональної

*) Коли почалось повстання, Н. Григориїв, ставши до практичної повстанської праці (як Завідуючий Інформаційним Бюро при Директорії), передав Головування в Орґаніз. Бюро Центр. Течії Янкові.

**) Для характеристики тодішніх настроїв Союзу подаємо (за ґазетним справозданням) зміст промови Голови Союзу М. Шаповала, виголошеної на честь Директорії на „святочному засіданні Українського Національного Союза“ в день вїзду Директорії в Київ.

атмосфери, Директорія впірнула по вуха в націоналістично-дрібно-буржуазний туман.

Революційна частина української робітниче-селянської демократії хвилювалась, вказувала на хибність і небезпечність такого шляху, кликала до творення революційного фронту. Певно, майбутній незалежник, що сховався під псевдонімом „Анд. Мих.", писав в „Робітничій Газеті" (N 420, 25. XII. 1918.) про Національний Союз і взаємовідносини між останнім і Директорією:

„Цей пережиток минулого (Український Національний Союз) продовжує істнувати ще й зараз. Мало того, цей живий труп чіпляється навіть за владу і змагається відогравати ролю в сучасних обставинах...

Те, що було в ньому живого, народнього, пішло зараз до мас і там працює. А уламки націоналістичного міщанства та інтеліґенциини чіпляються за жовто-блакитний прапор, влаштовують буффонади, зустрічи з дзвоном церковним, молебнями й иншими атрибутами національного сентименталізму, чим тільки діскредитують народній рух і його керовників.

Нашим завданням, а також завданням Директорії в сучасну хвилю, є повний розрив з цими уламками національного фронту."

„По промові В. Винниченка, читаємо в ґазетному [illegible] розданні, забірає голос М. Ю. Шаповал, який іменем Національного Союзу і всього українського народу висловлює велику вдячність лицарям народнім — Українській Директорії і республиканському війську — за те, що вони тісною лавою виступили для ліквідації реакційного уряду на Вкраїні. Промовець пригадує історію сотворення Національного Союзу і вказує, як останній став осередком, де стрічалися ‚струмочки всіх політичних орґанізацій'.

— Сьогодня, каже п. Шаповал, в цей день вступлення Директорії у Київ Український Національний Союз вітає своїх товаршів за їх подвиг визволення українського народу з-під чужого ярма. Український Національний Союз знав, що трудовий народ піде проти тепер поваленого уряду, бо він мав у своїх руках талісман, який потяг народ за ним, а то були три кличі: свобода, земля і просвіта.

Далі промовець вказує на велике значіння нинішньої революції, яку переведено виключно українськими силами серед таких несприятливих для українського народу обставин.

— Ми можемо зараз сміло станути перед світом, без ридання і сльоз, бо наша сила в нашій зброї. Зараз мозок Українського Народу — інтеліґенція повела його до визволення. Ми щасливі й горді, що українська революційна демократія має людей, які відчули грізний момент і підняли велике ґероїчне діло. Поміж нами є присутні, яких імена запишуться золотими буквами в історії боротьби нашого народу за кращу долю.

— Від Союза і Українського Народа першому протекторові Українського Народа В. Винниченкові ‚Слава!' — проголошує Голова Національного Союза.

Гучне ‚слава' і звуки національного гимна довго лунають в залі.

— Поміж нами є також лицарь шаблі, — звертаючись до С. Петлюри, каже М. Шаповал — і вичисляє все велике значіння народнього героя і його заслуги в ділі боротьби і визволення України від тяжких кайданів гетьманства.

Слова Голови Національного Союза були покриті довгими оплесками і гучним ‚слава!'. Оркестр грав де-кілька разів національний гимн. У багатьох присутніх виступили сльози радости.

Далі М. Шаповал вітає других героїв Директорії, які поділили свій труд з трудовим народом. Зупиняючись на славній діяльности хоробрих помічників Директорії, М. Шаповал зазначає, що силою, котра греблі рве, силою орґанізації були як раз славні проводирі республиканського війська — отаман Осецький і полковники: Коновалець, Пеленчук, Балбачан, Тютюнник і другі.

Гучне ‚слава' в честь цих народніх героїв лунає довго серед присутних" („Україна", N 91, 16. листопада 1919 р. Камянець).

Та „живий труп“ не хотів уступатись. На засіданню 23. грудня Національний Союз ще підносив голос за право свого контролю над Директорією і взагалі над істнуючою владою. А в якому напрямі мав відбуватись той контроль, про те свідчить між иншим винесена на цьому ж засіданню Союза і доведена потім до відома Директорії постанова „про необхідність істнування на далі міністерства ісповідань“.

В той самий час край залишався без орґанізації, навіть без правительства. По одних міністерствах працювали Комісари Революційного Комітету, по инших — керуючі міністерствами, призначені Директорією. „Верховна влада“ — Директорія видавала адміністративні роспорядження, законодавствувала, писала ноти, управляла. І все це робилось похапцем, без жадного пляну, системи. Кардинальне питання про напрям внутрішньої і зовнішньої політики (відносини до Совітської Росії й Антанти) залишалось невирішеним. Печать якогось дивного безсилля та анемії лежала на всіх заходах Директорії *).

Приймаючи на увагу: а) військову орґанізацію Директорії, неавторитетність її серед робітництва, одірванність від українських і неукраїнських соціялістично-революційних партій; б) передбачаючи й спостерігаючи нездатність Директорії, через вказані причини, дати провід революційній творчости на Україні, унормувати хоч би почасти нові суспільні відносини в державному масштабі і в) що в селянстві і серед козаків республиканської армії знаходила співчуття думка про скликання Центральної Ради, — частина українських соціялістів-революціонерів центристів (М. Грушевський, О. Жуковський, В. Голубович, А. Степаненко й инші) ставила постулят негайного скликання Української Центральної Ради й відновлення в цілому соціяльного, економичного й державно-політичного законодавства Центральної Ради. На кількох партійних нарадах с.-р. (в першій половині грудня, між иншим, в будунку II. київської ґімназії) це питання було докладно обмірковано. Ініціатори були тієї думки, що тільки скликання Центральної Ради й відновлення її законодавства було в стані а) одразу ж підвести міцний ґрунт революційного народоправства під відновлену УНР, б) перевести революцію зі сфери повстання й військових комбінацій та авантюр в сферу публичної, відповідальної творчости, в) придбати довірря неукраїнського робітництва та революційної інтеліґенції до революційних заходів українських робітників і селян, а тим самим відродити той єдиний революційний фронт на Україні, для створення якого так багацько зробила в свій час Центральна Рада. Зробивши своє діло, відновивши законодавство першої Української Народньої Республики,

*) „Працювала“ в цей час досить енерґійно тільки „Верховна Слідча Комісія“ під головуванням с.-д. Ковенка. Утворила її „Висока Директорія“ для боротьби „з контрреволюцією“. Одначе „ковенковці“ всі свої сили повернули на боротьбу з революцією. Маючи необмежені права, незалежна від правительства, а пізніше і від Двректорії, „Верховна Слідча Комісія“ скоро стала найбільш „популярною“ і найбільш скандальною установою в УНР. Інтересно, що Рада Міністрів пять разів постановляла, аби цю Комісію було скасовано чи, принаймні, підпорядковано якомусь міністерству. Одначе „Висока Директорія“ (а найбільше голова її В. Винниченко) вперто не хотіла погодитись з цим і підтримувала „ковенковців“ на „страх врагам“ — соціялістам.

Центральна Рада мала, не затягаючи часу, не задержуючи влади в своїх руках, передати її заново сформованому, правоздатному центральному робітниче-селянському орґанові Української Республики, який би ґарантував дальший поступовий розвиток української революції.

Можна було по ріжному оцінювати зазначений постулят, надавати йому більшої чи меншої ваги. Але треба признати, що, коли Директорія не ступила прямо, рішуче й негайно на шлях орґанізації радянської влади (чого домагалась друга частина центристів), коли вона не захотіла й була не в стані звязатись з пролетаріятом України, постулят скликання Центральної Ради був тою конечною необхідністю, яку Директорія мусіла визнати і перевести в життя. Що б там не було, а шкідливий, злочинний параліч центральної влади й сваволю військового, антигромадського режиму Директорії було б тим способом одразу ж і рішуче усунуто.

Одначе перевести в життя наміченого, постуляту не вдалось. Поперше, зазначений постулят не знайшов більшости в самій Партії; подруге, Директорія й окружуюча її військова й цівільна „отаманія" й слухати нічого не хотіла про скликання Центральної Ради й підпорядкування своєї діяльности майбутньому, звязаному з цим скликанням режиму. „Герої" ще не хотіли зійти з кону, не хотіли уступити робітниче-селянській суспільности того, що „вони зробили". Як таки так: взяти й просто уступитись, передати владу в Республиці Центральній Раді, без „універсалів", урочистих декларацій й инших ознак „верховности" влади Директорії.

В такій атмосфері після довгих нарад з єдиним українським національним фронтом (з участю навіть хліборобів демократів) було, нарешті, остаточно усталено текст Декларації Директорії (первісний начерк якої, надто „революційний" і зовсім неприємлемий для с.-ф. і х.-д. було привезено з Винниці) і 26. грудня оголошено цю „підправлену" Декларацію, а також сформовано Раду Міністрів. Ось зміст цієї Декларації:

„Героїчним поривом українського озброєного трудового народу зметено з лиця Землі Української руйнуюче поміщицько-монархичне панування — гетьманщину.

Україну вичищено від карних експедицій, старост, жандармів та инших злочинних інституцій пануючих кляс. Відновлено національно-персональну автономію, що забезпечує право кожної нації на вільне життя.

Цензові думи та земства, наставлені гетьманським урядом, скасовано і відновлено демократичні, вибрані всенароднім голосуванням орґани місцевого самоврядування.

До повного вирішення земельної реформи Директорія Української Народньої Республики оголосила, що всі дрібні селянські господарства і всі трудові господарства залишаються в користуванню попередніх їх власників непорушними, а решта земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян, а в першу чергу тих, хто пішов у військо Республики для боротьби з гетьманом. Верховне порядкування цією землею належить Директорії Української Народньої Республики. Ця постанова стосується також до монастирських, церковних і казенних земель. Для переведення реформи орґанізовано Народні Земельні Управи.

По „Наказу No I — Директорії—селянам" роблятся описи контрибуцій, взятих поміщиками з селян для повернення їх покривдженим.

Так само ведуться слідства по всій Україні з приводу тих зловживань і злочинств, які було учинено над селянством, поміщиками та гетьманським урядом.

Постановою 9. грудня Директорія одмінила всі закони й постанови гетьманського уряду в сфері робітничої політики. Відновлено восьми-годинний робочий день. Знов установлено колективні договори, право коаліцій і страйків, а також всю повноту прав робітничих фабричних комітетів.

У всіх инших галузях життя Директорія так само одмінила всі закони й постанови гетьманського уряду, направлені проти інтересів трудящих кляс і шкідливих для всього громадаяства.

Уповноважена силою і волею трудящих кляс України — Верховна Влада Української Народньої Республики — Директорія цими заходами довершила перший акт соціяльного та національно-політичного визволення українського народу.

Слідуючим етапом нашої революції є творення нових, справедливих, здорових і відповідних до реального відношевня сил у державі, соціяльних і політичних форм.

Директорія є тимчасова верховна влада революційного часу. Одержавши на час боротьби силу й право управління державою від першого джерела революційного права — трудящого народу, Директорія передасть свої повноваження тому ж самому народові.

Але Директорія вважає, що право управління й порядкування краєм повинно належати тільки тим клясам, які суть основою громадського життя, які творять матеріяльні та духовні цінности, які кровю й життям своїх членів вступили до боротьби з руйнуючими силами сучасного ладу.

Влада в Українській Народній Республиці повинна належати лише клясам працюючим — робітництву й селянству, тим клясам, що здобули цю владу своєю кровю.

Так звані „пануючі кляси“, кляси земельної і промислової буржуазії за сім місяців цілковитого, нічим необмеженого свого панування на Україні доказали свою цілковиту нездатність і надзвичайну шкідливість для всього в управлінню державою. Маючи всі матеріяльні, фізичні і духовні засоби, маючи повну волю для орґанізації економичного і політичного життя, ці кляси внесли тільки дезорґанізацію й руїну в край. Дбаючи тільки про свої вузько-клясові еґоістичні інтереси, ці кляси вели воістину грабіжницьку політику в краю. Ними розграбовано, розкрадено й роздано в чужі імперіялістичні руки значну частину державно-народнього майна. Дбаючи тільки про накоплювання капіталів у приватних руках, ці люде довели промисловість до повного занепаду, а господарство краю до злиденного стану. Розцвіт спекуляції за панування цих правителів дійшов до нечуваних розмірів. Поводячись, як у завойованій країні, великовласники правили методом безоглядного терору насильства. Закопування живцем у землю, вирізування шматків живої шкіри, випікання очей так званими „поміщицькими карателями“ були цілком нормальними способами управління народом. Будучи чужинцями в краю, великовласники брутально топтали національні права і здобутки нашого народу, ганьбили гідність його державности, продавали й зраджували з такими жертвами й такою працею збудовані державні форми.

З боку революційного правительства, постановленого народом, що в гніві й муках повстав проти цих гнобителів, було би злочинством супроти всього краю після всього цього допустити ці кляси до участи в правлінню країною.

Отже Директорія заявляє:

Кляси не трудові, експльоататорські, які живляться й роскоштують з праці кляс трудових, кляси, які нищили край, руйнували господарство й одзначили своє правління жорстокостями й реакцією, не мають права голосу в порядкуванню державою. Директорія передасть свої права й уповноваження лише трудовому народові самостійної Української Народньої Республики.

Директорія пропонує:

1. Трудовому селянству, що перше одгукнулось на поклик Директорії та встало зі зброєю в руках до бою з панством, по всій України з'їхатись у ґубернії і вибрати своїх делеґатів на Конґрес Трудового Народу України. Ті делеґати будуть представляти там волю як того озброєнного селянства, що тепер тимчасово є у війську, так і тих, що мирною працею дома допомогають творити народний державний лад та порядок.

2. Міському робітництву вибрати від фабрик, майстерень, заводів, контор та инших установ людської праці своїх делеґатів на Конґрес Трудового Народу України. Частина робітництва неукраїнської національности підчас боротьби українського народу з бувшим гетьманом ставилась до цієї боротьби не з повною активністю, а частина нейтрально. Директорія гадає що в боротьбі за виз-

волення всіх працюючих не-українське робітництво забуде свою національну нетерпимість і щиро та дружно прилучиться до всього трудового народу України.

3. Трудовій інтеліґенції, що безпосередньо працює для трудового народу, себ-то: робітникам на полі народньої освіти, лікарським помішникам, народнім кооперативам, служачим у конторах та инших установах так само вибрати своїх представників на Конґрес Трудового Народу України.

Місце й час одкриття праці Конґресу, а також норми виборів до нього Директорія оповіщає окремою інструкцією.

Конґрес Трудового Народу України матиме всі верховні права і повновласть рішати всі питання соціяльного, економичного та політичного життя Республики. Конґрес Трудового Народу, яко революційне представництво орґанізованих працюючих мас, скликається не по удосконаленій формулі виборів, якої додержати зараз неможливо. Надалі, коли настане мирне життя, він має бути заміненим представництвом працюючих мас, обраним по удосконаленій системі виборів, себ-то Установчими Зборами. Конґрес Трудового Народу має вирішити форми влади, як на місцях, так і в центрі. До цього вирішення Директорія вважатиме всякі спроби захвату влади якими-будь ґрупами насильством над волею Трудового Українського Народу і тому буде рішуче припиняти всякі такі самовольні виступи.

До Конґресу Директорія верховною властю своєю насамперед поверне селянству ті контрибуції, які було зібрано з нього поміщиками.

Рятуючи державу від дальшого господарського та промислового занепаду, розграбовання та безоглядної експльоатації робітництва і всього населення, Директорія поставить на фабриках, заводах, та инших промислових установах державний робітничий контроль і пильно дбатиме, щоб промисловість набрала здорового, користного для народу життя.

Всі зусілля свої Директорія направить на таку орґанізацію народнього господарства, яка відповідала б сучасному переходовому моментові, коли нищиться старий капіталістичний світ і на його руїнах сходять паростки нового всесвітнього ладу, який не знатиме ніякого гніту і визиску. Директорія вважає своїм обовязком взяти під керування Української Народньої Республики головні галузі української промисловости й направити господарство в них в інтересах працюючих кляс і всього громадянства, а не малої ґрупи кляси великовласників. Всі форми спекуляції Директорія нищитиме безпощадно, не зупиняючись перед карами військового часу. Для цього по всій Україні будуть орґанізовані „комісії боротьби з спекуляцією“. Так само Директорія пильно дбатиме, щоб негайно трудові маси були задоволені предметами першої необхідности (шкури, мануфактури, залізних виробів та иншого краму, а також продуктів споживи).

Стаючи твердо і непохитно на шлях соціяльних основних реформ, Директорія вважає необхідним підкреслити, що вживатиме всіх заходів щоб уникнути анархичних, неорґанізованих і несистематичних форм цієї перебудови. Директорія вважатиме своїм обовязком погоджувати ці великі завдання з соціяльно-історичними і міжнародніми умовами, в яких у даний момент перебуває Україна, а також з тими кращими формами соціяльних реформ, яких досягатиме світова, особливо західно-европейська трудова демократія.

В сфері міжнародніх відносин Директорія стоїть на ґрунті цілковитого нейтралітету і бажання мирного співжиття з народами всіх держав. Ставлячи перед собою великі та складні завдання, Директорія хотіла би всі здорові трудові сили свого народу вжити не на кріваву боротьбу з сусідами, а на утворення нового життя в краю та заведення порядку й ладу, так бажаного всім працюючим.

Так само у внутрішніх відносинах Республики Директорія ставить собі метою національну злагоду і дружне поєднання трудової демократії всіх націй, що заселяють Українську Землю.

Директорія щиро вірить, що спільними силами всіх працюючих трудовий народ України без жорстоких, крівавих і непотрібних форм боротьби досягне своєї мети. Одже класам нетрудовим треба розумно і чесно признати всю шкідливість і несправедливість їхнього бувшого панування і раз на все примиритися з тим, що право рішати долю більшости народу повинно належати тій самій більшости, себ-то класам трудовим.

Трудову інтеліґенцію Директорія закликає рішуче стати на бік працюючих кляс і в інтересах творення нового справедливого життя для всього народу прикласти своїх сил, знаття і науки для найкращого направлення будівничого соціяльного процесу. Соціялістичні партії та ґрупи всіх соціялістичних напрямів і всіх національностей. Директорія кличе поставитися з повним розумівням важности моменту і всі свої сили направити на правильну та достойну трудового народу орґанізацію волі його, на орґанізацію порядку й ладу по всій землі Трудової Республики.

Доручаючи негайне переведення в життя цих великих задач Правительству Української Народньої Республики — Раді Народвіх Міністрів, Директорія вірить, що весь трудовий народ України щиро допоможе своєму Правительстяу в цій важній, відповідальній роботі.

Голова Директорії УНР В. Винниченко; члени Директорії: Петлюра, Швець, Андрієвський, Макаренко".

Українське міщанство, дрібна буржуазія, переполохані цією декларацією, називали її „большевицькою", а намічений нею курс політики „небезпечним і шкідливим для українського народу". Одначе в дійсности вона не була „большевицькою", тоб-то не була проґрамом рішучої клясової боротьби за повну перебудову сучасного суспільства на нових соціялістичних основах. Правда, в ній було би не мало досить революційних і неприємних не тільки для великої, але й дрібної буржуазії гасел, в ній місцями досить виразно підкреслювалась ідея диктатури працюючих мас, але в своїй сути, в глибині, вона була — компромісовою. Аналізуючи її конкретний зміст, ми не бачимо гармонії між революційно-клясовими постулятами її і наміченими конкретними заходами, не бачимо втілення в ній ясної і закінченої революційно-соціялістичної проґрами.

Декларація темними фарбмми малює гетьманщину, констатує факт „героїчного пориву озброєного українського народу" проти диктатури поміщиків і капіталістів і під враженням цих двох фактів цілком психольоґично підходить до проблеми трудової влади і намагається накреслити ідеал Трудової Республики. Але ширшого аналізу і обґрунтовання цієї важної проблеми Декларація не дає. Питання перебудови соціяльно-економичних відносин на Україні на соціялістичних основах формулується невиразно і майже зовсім не ставиться в звязок з актуальною перебудовою капіталістично-буржуазного ладу в світовому масштабі. Побіжна згадка про це в Декларації (в словах: „всі зусилля свої Директорія направить на таку орґанізацію народнього господарства, яка відповідала б сучасному переходовому моментові, коли нищиться старий капіталістичний світ і на його руїнах сходять паростки нового всесвітнього ладу, який не знатиме ніякого гніту і визиску") на перший погляд революційна і глибока змістом, далі зводиться на опортуністичні манівці заявою, що Директорія буде уникати „анархичних, неорґанізованих і несистематичних" форм в перебудові соціяльно-економичного життя на Україні, погоджуючи свою роботу „з тими кращими формами соціяльнмх реформ, яких досягатиме світова, особливо західно-европейська трудова демократія". Цим декларація відхрещувалась від соціялістичної революції в сусідній Совітській Росії, від витворених там „форм соціяльних реформ" і недвозначно оріентувалась на майбутні „кращі форми" західно-европейської демократії, яка в той час все ще йшла на поводі

німецьких, французьких і инших соціяль-патріотів, поволі і з великим трудом виділяючи з своїх рядів справді соціялістично-революційні інтернаціональні пролетарські течії. А цим самим одкидалася актуальність соціялістичної революції взагалі і зокрема можливість переведення її на Україні.

Справді. До чого зводяться заходи, намічені в Декларації, в цілях перебудови суспільно-економичних відносин на Україні? Говориться про „державний робітничий контроль“ на фабриках і заводах, про бажання „взяти під керування УНР головні галузі української промисловости“, про боротьбу з спекуляцією і постачання селянам мануфактури. От і все. Що ж тут від соціялістичної революції? Хіба буржуазія не могла бути після цього спокійною за свої капітали? Адже ж цей проґрам був далеко поміркованіщий, ніж той який було намічено ще в IV Універсалі Центральної Ради!

Залишаючи в руках буржуазії головне знаряддя її панування — капітали, Декларація в той же час проклямує відсунення буржуазії від участи в державнім управлінню. Оріґінальний спосіб боротьби з буржуазією, з якого посміється не один соціяліст і не один капіталіст. Сами автори декларації підмітили його „ориґінальність“ і постаралися пояснити, що він являється „не удосконаленим“, часовим і що його буде виправлено тоді, коли на місце Трудового Конґресу — диктатури працюючих — прийдуть Установчі Збори і буржуазія в додаток до своїх маєткових прав приверне собі і права політичні. Чи не жалюгідна, безнадійна плутанина? Чи не краще було б сказати це саме з самого початку і одверто: на поміщиків і капіталістів маємо зуба, під гарячу руку хотіли навіть зовсім винищити це кодло, але, подумавши, вирішили полякати трохи „контролем“ і зажити в мирі та дружбі; хіба що західно-европейська трудова демократія дасть собі з своєю буржуазією иншу раду, то тоді й ми підемо иншим шляхом.

Такий дійсний зміст декларації революційні слова його тільки затемнили. Це декларація не клясової революційної боротьби за соціялістичні ідеали, а чистісінька дрібнобуржуазна, міщанська маніловщина, якій би хотілось „досягти своїх ідеалів без жорстоких крівавих і непотрібних форм боротьби“, яка в хвилину рішучої й іменно „жорстокої і крівавої“ боротьби українських працюючих мас з своїми клясовими ворогами, в хвилину, коли та перемога була зовсім незакріплена і незреалізована, коли на Дону і на Півдні, в районі Одеси російська, українська і світова буржуазія готувалась іти з огнем і мечем на українського робітника і селянина для нового поневолення його, — зверталась наївно з „батьківським“ словом поради до цієї самої буржуазії — „розумно і чесно признати всю шкідливість і несправедливість її панування і раз на все примиритись з тим, що „право рішати долю більшости народу повинно належати тій самій більшости.“

Так, звичайно, не міг писати пролетар-мійський і сільський, так могли писати вік тому соціялісти утопісти — Фурє, Сен-Сімон, Р. Овен, а в XX віці — дрібно-буржуазна, міщанська інтеліґенція. Не що инше, як та сама маніловщина, був проґрам „зовнішньої політики“, намічений в Декларації. Бажання задержатись нейтрально між двома силами — совіт-

ською Росією і світовим імперіялізмом, що через Україну топтав шлях на Совітську Росію, було не здійснимою, шкідливою для українських працюючих мас і злочинною для соціяліста утопією.

Фактична діяльність директоріянської влади і самої Директорії — до оголошення наведеної Декларації, підчас її оголошення і після — явилась найкращою характеристикою дійсного її змісту, дійсних переконань, жадань і ідеалів директоріянських кругів, обставинами поставлених на тяжкий пост керовників української робітниче-селянської боротьби.

На тій діяльности ми спинялись вже і докладніще спинимось далі, тепер же вкажемо на ті два факти, що мали своє місце в день оголошення Декларації — на сформування Правительства і на „піддекларацію" Директорії в справі істнування рад робітничих депутатів.

3. „Революційна" Декларація і контрреволюційна дійсність („Піддекларація" Директорії й сформування Кабінету Міністрів). Не маючи ясного погляду на українську революцію, сидючи між двома стільцями — пролетаріятом і буржуазією політики з Українського Національного Союзу не в стані були серйозно підійти до такої важної справи, якою являлось утворення революційного правительства реставрованої Республики. Замісць того, щоб утворити клясовий робітниче-селянський виконавчий орґан, Директорія (на чолі з В. Винниченком) і Національний Союз (на чолі з М. Шановалом) просто поділили міністерські портфелі між трьома партіями, які брали найбільш активну участь в повстанню проти гетьмана: між УСДРП, УПСР (ц. течії) і ПСС. Розвязка справи вийшла дійсно „мудра": всім дісталось приблизно по рівній пайці — так би мовити, „нагорода за труди" — і лівим і правим, однаковою мірою. Надзвичайна „обєктивність" і толерантність, що до буржуазії, яку можна пояснити хіба такою ж надзвичайною політичною глупотою соціялістів і революціонерів з Національного Союзу!

Наказом Директорії від 26. грудня було затверджено Раду Народніх Міністрів в такому складі: 1. Голова Ради Нар. Міністрів і Міністр Закордонних Справ В. М. Чеховський (у. с.-д.); 2. Міністр Внутрішніх Справ О. К. Мицюк (у. с.-р.); 3. Міністр Земельних Справ М. Ю. Шановал (у. с.-р.); 4. Міністр Мистецтва Д. В. Антонович (у. с.-д.); 5. Міністр Морських Справ М. І. Білінський (у. с.-с.); 6. Міністр Народнього Здоровля Б. П. Матюшенко (у. с.-д.); 7. Міністр Почт і Телеґр. І. Д. Штефан (у. с.-р.); 8. Міністр Продовольчих Справ Б. М. Мартос (у. с.-д.); 9. Міністр Торгу і Промисловости С. С. Останенко (заявив себе у. с.-р.); 10. В. о. Міністра Військових Справ О. В. Осецький (у. с.-с.); 11. В. о. Мін. Нар. Освіти П. І. Холодний (у. с.-ф.); 12. В. о. Мін. Юстиції С. П. Шелухин (у. с.-ф.); 13. В. о. Мін. Фінансів В. П. Мазуренко (у. с.-д.); 14. В. о. Мін. Праці Л. Д. Михайлів (у. с.-д.); 15. Керуючий Мін. Шляхів П. К. Пилипчук (непарт., пізніще нар.-респ.); 16. Керуюч. Управлінням Культів І. Л. Липа (непарт.); 17. Державний Контрольор Д. Л. Симонів (у. с.-с.); 18. Вик. об. Держ. Секретаря І. М. Сніжко. В короткім часі відбулися в складі цього кабінету незначні зміни: В. о. Міністра Освіти було призначено

І. Огієнка (у. с.-ф.), В. о. Держ. Секретаря М. Корчинського (у. с.-ф.), Міністром Єврейських Справ А. Ревуцького (евр. соц.-дем. партія Поале-Ціон); трохи пізніще Б. Мартос був призначений Мін. Фінансів.

Цей склад кабінету був національно виключно український; один тільки міністр еврейських справ був не-Українець. Це вже одно на ті часи багацько говорило на його некористь. Шкідлива ізоляція українських елементів таким чином не тільки не усовувалась, але дуже сильно поглиблювалась. Мало того, що в складі кабінету не було ні одного не-Українця, залишались не обсаженими до того ще й міністерські пости по міністерству великоруських і польських справ (які істнували, згідно закону Центр. Ради про національно-персональну автономію, відновленому Директорією); Голова Директорії заявив, що ці міністерства не будуть відновлені „аж до вияснення політичних стосунків між Україною і Сов. Росією та Польщею". Таке „пояснення", звичайно, не сприяло утворенню справжнього клясового робітниче-селянського фронту на Україні; воно несподіваним способом перекладало відповідальність за політику польської буржуазії на польський пролетаріят на Україні, а також позбавляло (коли не фактично, бо до здійснення плянів Директорії майже не дійшло через війни, то в припущенню) московське населення України певних прав тільки через те, що УНР не встановила приязних відносин з Сов. Росією.

З боку свого політично-партійного складу це був типовий витвір Українського Національного Союзу. В кабінеті недоставало для цілковитого відбиття єдиного національного фронту тільки хліборобів-демократів, та й то через те, що їх не було і в самому Союзі. Подібно до того, як в Національному Союзі домінувала дрібна буржуазія і правиця українських соціялістів, і кабінет мав в собі велику дрібнобуржуазну, міщанську більшість. Від українських соціялістів-революціонерів лівих в ньому, звичайно, не було ні одного представника. Від соц.-рев. центральної течії ввійшли в кабінет деякі особи, що до того часу мали дуже малі звязки з партією і власне невідомо коли і в який спосіб опинились в рядах партії. Правда, головою кабінета був В. Чеховський, с.-д. досить лівих переконань, але його вплив на напрям політики кабінету було паралізовано тим способом, що йому не дали можливости сформувати кабінет, а просто призначили головою сформованого Національним Союзом кабінету. Таким чином, В. Чеховський не міг впливати, а, значить, і відповідати за політику кабінету, возглавляючи кабінет цілком технично, про що він і сам заявив в пресі в свій час*).

Кабінет цей зовсім не відповідав по своєму політичному складу заповідженому в Декларації „словесному" „большевицькому" курсу політики; натомість він цілком відповідав дрібнобуржуазному, заплутаному і невиразному змістові дійсної її політики. Більшість його (і дуже велика)

*) Головною ціллю В. Чеховського при входженню в кабінет було не допустити до конфлікту між Україною і Сов. Росією, що вже тоді назрівав. Коли конфлікт стався, В. Чеховський прикладав усіх зусиль, щоб ліквідувати його і досягти миру між Україною і Сов. Росією і вийшов з кабінету, коли сі зусилля не здійснились.

хоч і належала до „соціялістичних“ партій, хоч може наївно і вважала себе „соціялістичною“, але в сути річи нічого спільного з соціялізмом не мала і бажала тільки одного — найшвидчого припинення революції (що називалося „припиненням анархії“) і встановлення звичайної буржуазно-демократичної республики (що формулувалось, як обстоювання „народньої республики“). Диктатура працюючих мас, трудовий принціп, знищення капіталістично-буржуазного суспільства і запровадження нових форм суспільного життя, інтернаціональна солідарність працюючих мас, клясова боротьба — все це були річи незрозумілі, чужі і далекі більшости „соціялістів“ з цього кабінету. Через це утворення його (і саме в день оголошення Декларації) і доручення саме йому здійснення намічених в ній заходів було найкращим виясненням дійсного змісту „большевицької“ Декларації. Затвердженням цього кабінету Директорія і кола, на які вона спіралась, давали доказ того, що їм не під силу розвязати завдання, поставлені перед українською революцією, що вони, як були, так і залишились „героями“ і провідниками єдиного національного фронту і тільки його, і не піднялись до того, щоб стати провідниками робітниче-селянських мас України в їх клясовій, соціяльно-економичній боротьбі*).

„Піддекларація“ Директорії, оголошена в день оголошення „большевицької“ Декларації, свідчила про це ще раз. В тій „піддекларації“, Директорія заявляючи про своє опікування робітничими орґанізаціями, в той же час попереджала, щоб ради робітничих депутатів, „а ні при виборах до них, а ні в своїй діяльности“ не допускалися до захвату власти. В „Трудовій Республиці“ трудові, працюючи маси не допускалися до здійснення влади на місцях в формі своїх клясових орґанізацій. Трудові маси позбавлялися можливости в орґанізованих клясових формах вести боротьбу за той новий суспільний лад, „який не знав би ніякого гніту й визиску“, як про це говорилося в „большевицькій“ Декларації Директорії.

Задача поспіти за розвитком революції, усвідомити її завдання і намітити правдиві шляхи до їх розвязання виявилась непосильною для Директорії й скінчилась невдало. А дальша діяльність Директорії пішла вже в напрямку повної ліквідації і тих малих досягнень, які дала ця справа**).

*) По такому само „принціпу“, по якому було утворено кабінет міністрів, підбирала Директорія (власне голова її Винниченко, яко завідуючий закордонною політикою Республики) і своїх дипльоматів, висилаючи їх цілими потягами за кордон. На дипльоматичні посади у важніщих европейських центрах призначались здебільшого праві с.-д., непартійні, соц.-фед. та гетьманці (між иншими не було призначено ні одного соц.-рев. на посаду посла, чи голови дипльоматичної місії). Рада Міністрів, хоч і яка сіренька була, й то протестувала проти деяких прямо скандальних призначень, які робив В. Винниченко. Так Рада Міністрів протестувала проти призначення Юр. Гасенка (відомого авантурника) Головою Надзвичайної Дипльоматичної Місії в Букарешті; одначе Винниченко настояв на своєму і Гасенко став „дипльоматом“.

**) Матеріялом до характеристики політики Директорії та її правительства можуть служити, між иншим, закони та постанови, видані підчас перебування Директорії в Київі (в січні місяці). — За цей час видано Директорією слідуючі закони: 1. Закон про скасування гетьманського закону від 3. жовтня 1918 р. „про утворення Тимчасової Правительственної Комісії для порядкування справами

4. Контрреволюційна діяльність аґентів директоріянської влади (боротьба з пролетаріятом, еврейськи погроми). Контрреволюція, яку плодила через своїх аґентів Директорія всюди, де доходила її влада, являлася на перший погляд просто незрозумілим контрастом до її „большевицьких“ декларацій і заяв. Одначе контраст цей стає цілком зрозумілим, коли ми приймемо під увагу основний для даної річи факт, що Директорія в великій мірі припадково опинилася на чолі робітничеселянської революції і в своїй діяльности та політиці спіралася на дрібнобуржуазні міщанські верстви, побіжно використовуючи в інтересах цих верств революційний ентузіязм трудового селянства і робітництва. Дрібна буржуазія українська сім місяців диктатури поміщиків і капіталістів мала нагоду переконатись, що та диктатура вилазить їй боком. З другого боку вона не забула ще останніх часів Центральної Ради і особливо хвилевого панування радянської влади на Україні, коли зазнавала може ще більших прикростей, як при гетьманщині. Звідси і випливала та „золота“ серединка, не здійснена ще ніде в життю і не здійснима в капіталістично-буржуазнім суспільстві, про яку мріяла українська дрібна буржуазія. Геть буржуїв і большевиків: нехай живе українська дрібно-буржуазна, міщанська державність! Яскравий вислов цьому ідеалові дали в той час директоріянські отамани, великі й малі.

місцевого управління та господарства м. Київа“ та закону від 15. листопада 1918 р. про доповнення зазначеного вище гетьманського закону; 2. Закон про скасування закону бувшого гетьманського уряду від 8. липня 1918 р. відносно „утворення Державного Сенату“ і про відновлення діяльности Генерального Суду УНР, ва підставі закону Центральної Ради від 2. грудня 1917 р.; 3. Закон про скасування гетьманського „Статуту про тимчасові ревізійні комісії по перевірці діяльности орґанів місцевого самоврядування“ і доповнень до цього Статуту“; 4. Закон про скасування закону бувшого гетьманського уряду від 28. листопада 1918 р. „про заснування державного симфоничного оркестру“ (з дорученням правительству Директорії виготовити новий закон); 5. Постанову про передачу майна Генеральної Козачої Ради в роспорядження начальника канцелярії Директорії; 6. Закон про землю; 7. Постанову про закриття (на час 9—15 січня) доступу до сейфів в приватних банках та товариствах взаємного кредиту, з метою переведення контролю над цінностями в сейфах; 8. Закон та інструкцію про вибори до Трудового Конґресу; 9. Закон про дострочний призив молоді в армію; 10. Закон про тимчасові правила відносно порядку закриття підприємств та вчинення розчоту з робітниками; 11. Закон про зміну штатів професійних середнетехничних шкіл і про асіґнування 2.300.000 карб. на удержання цих шкіл; 12. Закон про збільшення державної допомоги на утримання вчителів нижчих початкових шкіл і про зміну штатів вищих початкових шкіл; 13. Закон про поліпшення долі карних злочинців; 14. Закон про державну українську мову в УНР; 15. Універсал Директорії від 10. січня до селян з приводу видання Директорією земельного закону: 16. Закон про автокефалію Української Православної Соборної Церкви (про Всеукраїнський Церковний Собор і Український Церковний Синод).

Як бачимо, законодавство Директорії було дрібязкове і не мало на собі соціялістично-революційних ознак; торкалося воно здебільшого скасування гетьманських інституцій, законів та впорядкування національно-культурних справ (як закон про мову, освітні справи, автокефалію церкви то що). Виключенним являється тільки закон про землю та Трудовий Конґрес, при чому перший є повторенням слово в слово Земельного Закону Центральної Ради з деякими дрібними погіршуючими його двома-трьома додатками та змінами. Постулят скасовання цілого законодавства гетьманщини і приверненни законодавства Ц. Ради, підтримуване м. ин. і головою Ц. Ради Грушевським, був відкинений директоріянськими кругами.

Головнокомандуючий військом Директорії на Правобережній Україні, отаман Балбачан (у. самост.-соц.) писав, наприклад, таке:

„Оголошую, що ніяких совітів робочих депутатів, монархичних орґанізацій і взагалі орґанізацій, котрі намагатимуться захопити владу, я не допущу. Підкреслюю, що ми боремося за самостійну демократичну Українську Республику, а не за одину Росію, яка б вона не була — монархична чи большевицька“.

Те саме зустрічаємо в наказах инших „отаманів“. Не зважаючи на те, що Директорія, як сама вона зазначала, являлась тимчасовою владою і що постійні форми влади в Українській Республиці мали бути визначені Трудовим Конґресом і немов би в напрямку корінної реорґанізації форм, встановлених Директорією, — не зважаючи на все це, „отамани“ рішуче забороняли дебатувати це питання, стаючи в оборону „тимчасової“ влади і заведених нею порядків, як влади постійної. Командір Осадного Корпусу отаман Коновалець писав в своєму наказі (N 35), виданому в день оголошення Декларації Директорії:

„Наказом моїм від 22. цього грудня за ч. 21 було заборонено всяку аґітацію проти істнуючого державного устрою Української Народньої Республики, її самостійности, прав Директорії, законів, установ і роспоряджень підлеглої Українському Урядові влади. В додаток до цього оповіщаю ... що всі аґітатори, котрі з метою ворожої аґітації будуть з'являтись в казарми, табори та инші місця росташтування війська, негайно будуть розстріляні без слідства і суду на місці свого злочинства“.

Цю саму позицію — „геть гетьманців, геть совдепи: нехай живе Директорія“, — невтомно обстоював в своїх наказах і член Директорії Головний Отаман Петлюра. В наказі — N 18 — Військовому Міністерству, він писав:

„До мого відома дійшло, що в місцевостях, оголошених на військовому стані облоги, ведуть злочинну аґітацію проти Української Народньої Республики та її законної влади — Директорії — переважно люде, що не належать до громадян нашої Республики і що наїхали з Великоросії та инших країн бувшої Росії. Ці люде, замісць того, щоб дякувати нашій Україні за той хліб, який їдять тут, вчиняють ріжні заколоти, сіють анархію, грабують мирне населення, займаються саботажем, провокацією та спекуляцією. Бувші гетьманці поробилися большевиками — комуністами і хотять знову накинути нам на шию московське ярмо, од якого ми тільки що увільнились, і вирвати у нас ту землю та волю, яку ми здобули. Повідомляю, що українське республиканське військо проливало свою кров не для того, щоб повернулась знову гетьманщина та московські совдепи, а для того, щоб наш народ зажив мирно і спокійно своїм власним життям в самостійній Українській Народній Республиці. А через це наказую всім командуючим фронтами, ґуберніяльним комендантам і командуючим охороною залізниць, незалежно від встановлених вже мір по боротьбі з контрреволюцією та анархією, висилати за межі України всіх ворогів Української влади, замічених в злочинній аґітації проти неї; це належить і до громадян нашої Республики. Наказую оголосити для загальної відомости, що висильці підлягатимуть не тільки самі злочинці-аґітатори, а разом з ними і їх жінки та семї. З огляду на те, що аґітатори не-українці часто підробляють документи і пашпорти на громадян Української Республики, наказую телеґрафно робити провірку таким документам, а винуватих у фальшуванню документів розглядати як шпіонів з випливаючими звідсіль висновками. Наказ цей телеґрафно передати по призначенню, оголосити в часописях, наліпити на всіх станціях і негайно вводити в силу.

2. січня 1919 року.

Головний Отаман Петлюра“.

На ґрунті отцього ставлення на одну дошку гетьманщини і большевизму, диктатури поміщиків та капіталістів і диктатури пролетаріяту, ставлення, що було цілком зрозуміле і до певної міри навіть оправдане в устах дрібної української буржуазії; на ґрунті отцієї оборони „Української влади“ іменно в формі Директорії і отаманщини, що так пасувала міщанству й дрібній буржуазії, — і зростала та буйно розвивалась справжня контрреволюція. Оповіщаючи війну на два фронти — проти монархистів та гетьманців і проти „большевиків“, директоріянська влада легко мирилась з першими за ціну перефарбовання їх в „українських державників“ і в той же час вела нещадну боротьбу проти других, проти „большевиків“, розуміючи під останніми „всіх ворогів Української влади“, не виключаючи „і громадян нашої Республики“, як поясняв це в наведеному наказі С. Петлюра. Московське і еврейське робітництво вважалось в цілому безсумнівним ворогом „Української влади“; українські соціялісти-революціонери ліві — також, як і ті українські робітники та селяне, що йшли за ними і домагались уступлення Директорії та негайного встановлення радянської влади на Україні.

Не дивно отже після цього, що отаман Балбачан розганяв на Харьківщині меншевистські робітничі зїзди, поров різками українських селян, — членів Селянського Зїзду на Полтавщині, — за „большевизм“, переслідував укр. с.-р. лівих (засудив до розстрілу між иншим відомого революціонера Шинкаря, який чудом, вже поранений втік з-під розстрілу) і в той же час водився з бувшими гетьманськими посіпаками, російськими добровольцями монархистами, що перефарбувались на хвилю в українських самостійників і творили „почесну свиту“ отаманові Балбачанові, — охороняв поміщицькі маєтки від захоплення селянами. Не дивно після цього, що в Київі було цілком стероризовано робітництво, що кілька раз було погромлено, зруйновано і спалено на очах „найвищої влади“ Бюро Професійних Робітничих Спілок м. Київа*). Не дивно, що в Житомирі і Бердичеві, Черкасах, Сміла і в инших містах військо

*) Про перший розгром професійних спілок „Роб. Газета“ (ч. 420, 1918 р.) писала: „20. грудня коло 11. год вечора в помешкання професійних робітничих орґанізацій (Трьохсвятительска 19) явився відділ військових, чоловік у 15, на чолі з якимсь старшиною, якого вони називали ‚п. комендантом‘ і, відібравши у прислуги ключі, розпочали робити трус по всіх кімнатах, в яких містяться ріжні професійні союзи. Трус цей незабаром перейшов у цілковитий безглуздий розгром усього майна союзів і робітничих культурно-економичвих орґанізацій, які там містилися. Були відчинені шафи і столи і з них забрано все: книги, діловодство, справоздання, архиви, реґістраційні картки, касові книги, печатки, навіть каламарі і ручки... Все це вкидалось у грубки і підпалювалось. Нарешті, груби не витримали пекельного жару і почали репатись. Толі всю цю ‚буржуазно-большевицьку літературу‘ (буквальний вираз тих, що це робили) було складено в мішки і винесено на вулицю; посеред вулиці все це склали в купу і підпалили. Ґрандіозне огнище палало цілу ніч. В огні безповоротно загинула вся без остачі многотрудна старанна праця професійних союзів, яку люде робили на протязі двох років. Од попілу зачорнілася вся вулиця перед будинком професійних союзів.

Столи, яких не можна було відімкнути, розбивано сокирою. З кімнат було забрано все. Лишилися тільки порожні шафи та поломані столи... Огнище палало до 7-ої години ранку другого дня... Збитків зроблено більше, як на пів мілійона карбованців.“

25. грудня професійні спілки було розгромлено вдруге, а потім і втретє.

Директорії, під проводом бувших гетьманців, чинило орґанізовані еврейські погроми, що на Чернигівщині тероризував населення „отаман“ Ангел, а на Волині невтомно „різав жидів“ отаман Козирь-Зірка.

Яких застрашаючих форм прибрали в цей час еврейські погроми, бачимо між иншим з відозви „Центрального Комітету допомоги потерпівшим від погромів“, оголошеній в другій половині січня 1919 року. В тій відозві читаємо:

...„Розлилась нова хвиля крівавих погромів і катування над низкою міст та містечок. В Овручі, Бердичеві, Житомирі, Летичеві, Чернякові, Коростишеві. Горностайполі, Івановці, Рівному, Чуднові, Олександрії (що на Волинщині), Дожброввцях, на станціях — Бобринській, Бахмачі, Фастові, Сарнах, Коростені то що забито багато Євреїв; їх мордовано, над ними знущалися; еврейське добро стає подарковим; ллється еврейська безневинна кров. Нещастя набірає величезних розмірів, і не змалювати цього лиха. Сироти та вдови, старі та діти кричать про допомогу. Десятки тисяч Євреїв, які залишились голими та босими, без хліба і притулку, вимагають нашого співчуття та допомоги. Важко підрахувати збитки, які піднеслися вже до сотні мілійонів... Не гайте часу, бо лихо не жде і розміри його великі... З глибоким жалем і великим гнівом стоїмо перед своїми незасохлими могилами, з кривавим болем у серці бачимо нове нищення, яке поширюється все далі та далі“. („Роб. Газ.“ ч. 442, 26. січня 1919 р.).

Ця погромна хвиля лягає тяжким пятном на Директоріянсько-Винниченківське правління і не через те, що немов би правлячі кола хотіли тих погромів; навпаки — Директорія і Уряд протестували проти погромів, асіґновували деякі кошти на допомогу жертвам погромів, уважно вислухували безконечні доклади, скарги та прохання міністра еврейських справ (до якого, до речи, стала в опозицію майже вся еврейська демократія), захожувалась орґанізовувати спеціяльні слідчі комісії з представників соціялістичних партій для викриття і покарання винних. Але всі ці заходи не досягали своєї мети навіть в найменшій мірі. В дійсности ні один отаман-погромщик не був покараний; у війську не було поведено відповідної аґітації, бо взагалі всяка аґітація серед військових була заборонена; в той же час реакційним курсом політики Директорії була унеможливлена орґанізація і робота рад робітничих та селянських депутатів, які єдині, як орґани орґанізованої демократії і влади на місцях, могли успішно повести спочатку оборону еврейського населення від погромів, а потім і боротьбу з отаманами-погромщиками. От в цьому загально-реакційному курсові політики Директорії на місцях, в її одірванности від революційного селянства і робітництва, в її преклоненню перед розгнузданою „отаманською силою“, в „січовицькому“ напрямку її політики (в чому признався і сам В. Винниченко на VI. Конґресі УСДРП: заявивши, що в конечнім результаті воля Осадного Корпуса для нього найвищий і найсявтіший закон), витворився ґрунт для погромів і полягала причина безсилля Директорії.

Еврейська і українська соціялістична преса того часу даремно вказувала на ці страшні контрасти між „большевицькими“ заявами та деклярацiями Директорії і контрреволюційно-погромщицькою „практикою“ орґанів її влади. Заведена дрібною буржуазією, ріжними отаманами та комендантами машина розгойдалась і спинити її ґазетними статтями чи маніловськими заявами „Верховної Влади“ вже не можна було. Серйозних же заходів коло цього не робилось. В кінці грудня

відбулась єдина спроба порозуміння з пролетаріятом, а саме наради представників ріжних соціялістичних партій з урядом, але вона не дала ніяких наслідків. Українські соц.-рев. (ліві) і большевики, що були на цій нараді, мали добру нагоду переконатись, що з Директорії „не буде людей.“

„Майже тиждень пройшов після соціялістичної наради з представниками правительства, — писала з приводу цієї спроби „Найє Цайт“, орґан Обєдя. Євр. Соц. Роб. Партії. — Уряд домагався контакту з соціялістичними партіями. Партії виявляли свою добру волю й прийшли. Поговорили від щирого серця, зазначили не дуже великі вимоги що до уряду, останній обіцяв дати прихильну відповідь і... на цьому залишились ми.

Ні, це власне не зовсім так. ‚На цьому‘, як було поперед, ми не зупинилися: курс уряду стає все більш правим. Не офіціяльний, звичайно, курс, але фактичний. Щоденно декляруються нові розяснення, видаються нові накази, які суперечать не тільки обіцянкам соціялістичного уряду, але взагалі всякому розумінню права та порядку.“

Дійсно, стан облоги, цензура, заборона всякої аґітації, заборона робітничих зборів, полювання на „большевиків“, під якими розумілись всі революційно-соціялістичні елементи — українські і не-українські — перейшли в систему директоріянського управління, а зріст українського дрібнобуржуазного шовінізму, української національної виключности та єврейських погромів перетворилися в постійне тло тої системи. В містах і навіть селах зростало велике незадоволення і обурення проти влади Директорії, яке захоплювало все ширші і ширші круги робітниче-селянського населення. Влада одривалась від населення, переходячи поволі „в становище гетьманської влади“, як зазначала камянецька орґанізація українських с.-д. в своїй резолюції з приводу розгрому камянецьких робітничих клюбів *). Селяне почали насильно обеззброювати директоріянські військові відділи (з бувших гетьманців), які грабували і тероризували населення (на Харьківщині, Полтавщині і в инших місцевостях).

Так губила Директорія ґрунт під ногами, так облітали з неї пелюстки революційної слави.

5. Директорія, Антанта й Совітська Росія. Завдання міжнародньої політики явились для Директорії такими ж само непосильними, як і завдання внутрішньої політики. Позиція „нейтралітету“, на яку

*) Про ці розгроми „Роб. Газета“ (ч. 432, 12. січня 1919 р.) писала: „26. грудня (н. ст. 1918 р.) у помешкання Камянецького Робітничого Клюбу вірвалися озброєні чини республиканської охорони (бувша Гетьманська Державна Варта) і з криком ‚довольно с нас рабочих клубов!‘ почали нагаями розганяти робітників. Таке саме і в той же час скоїлося і в Робітничому Клюбі ім. Борохова ‚Поалє Ціон‘. Хоч представники робітництва ходили після цього з протестом до п. Ґубервіяльного Комісара, але на другій день удруге було розігнано робітників із клюбу партії ‚Поалє Ціон‘...“ Загальними зборами Камянецької Орґанізації УСДРП з приводу цього було винесено резолюцію протесту такого змісту:

„Загальні збори Кам. Орґ. УСДРП довідавшись про ганебні розгони аґентами місцевої влади робітничих клюбів — культурних і політичних осередків місцевого робітництва, висловлюють своє обурення з приводу цих вчинків і застерігають, що, ідучи таким шляхом, влада може опинитись у становищі гетьманської влади, бо місцевою вона може бути тільки тоді, коли опіратиметься на робітництво і селянство і користуватиметься їх довіррям.“

Цю резолюцію вирішено було оголосити в місцевих часописях, але цензура не допустила цього.

стала Директорія, була маніловщиною, бо прецінь кожному було зрозуміло, що ні Сов. Росія, ні тим більше імперіялістична Антанта не хотіли й не могли зважати на той нейтралітет тоді, коли від порушення його залежав успіх боротьби тої і другої сторони. Мусіла б, здавалось, зрозуміти це і Директорія. Адже ж антанські аґенти з самого початку повстання не ховалися з своїми намірами і недвозначно давали зрозуміти це Директорії. Так, наприклад, французький консул Енно телеґрафував В. Винниченкові на початку грудня:

„Голові Директорії — Винниця і Київ. Антанта поставила собі метою боротьбу проти большевиків. Виходячи звідси, поперше, отряди добровольчеської армії, що перебувають в Київі, повинні вважатися за військові отряди під командою їх начальників і мати змогу носити належні їм військові ознаки. Подруге — отряди добровольчеської армії повинні зберігти свою зброю. Як що ж вони були обеззброєні, їх зброя мусить бути їм негайно повернена. Потретє — при цих умовах отряди добровольчої армії збережуть відносно Директорії повний нейтралітет. Четверте — я приїду у Київ після того, як буду мати контакт з командуванням союзних військ, перебуваючим в дорозі. Пяте — після мого приїзду отряди добровольчої армії візьмуть участь в боротьбі проти большевиків і будуть направлені на Одесу з тим, щоб приєднатися до армії ґенер. Денікіна. Нагадую, що армія ґенер. Денікіна користується моральною і матеріяльною піддержкою Держав Згоди (Антанти). Будь ласка, оповістіть про одержання цієї телеґрами і вкажіть вжиті вами заходи.

10. грудня 1918. р. Енно.“ *)

Про який нейтралітет після таких телеґрам могла бути мова? Правда, п. Енно ще не був Антантою, п. Енно був собі невеликим урядовцем, добре підкупленим гетьманським урядом. Та хіба справа полягала в особі? Хіба був хоч якийсь сумнів в тому, що він таки дійсно висловлює волю Антанти? Хіба про це не говорили антантські дипльомати ще на передодні повстання, коли гетьманське правительство прохало від них допомоги для „охорони краю від анархії“? Хіба в той час Антанта не вела вже наступу на Сов. Росією з півночи?

Та Директорія удавала, що всього цього вона не помічає і наївно вірила, що своєю „тонкою“ дипльоматією таки примусить світових імперіялістів і російську контрреволюцію відмовитися від своїх хижацьких замірів.

Бажаючи „задобрити“ Антанту, Директорія в своїй ноті до народів світа, висланій (в кінці грудня 1918.) до Правительств ріжних держав, а в тому числі і в першу чергу до Держав Згоди, писала, що „всі міжнародні зобовязання, всі вимоги міжнародного права являються обовязковими для України і спадщина бувшої Росії в міжнародніх стосунках пропорціонально силам України переходить до останньої.“

Та Антанта зовсім не зважала на „миролюбиву“ політику Директорії. 18. грудня, після боїв, Французи, Поляки і російські добровольці, в супроводі ріжних „істинно-русских“ орґанізацій, вступили в Одесу. Через кілька днів в Одесі було вже орґанізовано „южно-русское“ правительство (в складі Касімова, Стерлігова, Сувчинського, проф. Білімовича, Кординіяна і Літвінова-Фалінського). А після цього Французи почали вигружати в Одесі нові військові частини та танки і поширювати свою владу в районі Одеси і далі вздовж

*) „Правда“ No. 277, від 20. грудня 1918 р.

чорноморського побережжа, витискуючи звідти директоріянське військо і українську владу.

Щоб „врозумити“ Антанту, слідом за згаданою нотою Директорія послала в Одесу ґенер. Грекова, а правительство звернулося (по радіо, 3—4 січня) до Головного Союзного Командування в Одесі і до представників Франції, Анґлії, Італії, Америки, Сербії і Греції в Букарешті з проханням не допускати в Одесі до грабіжу військового майна, належного УНР, російськими добровольчими частинами, бо, мовляв, „по обставинам моменту майно те потрібне для української армії“. Ні ґен. Греков, ні ноти не досягали цілі. Французи з добровольцями думали серйозно окупувати Україну і зробити з неї базу для боротьби з большевиками.

В той же час ускладнялися відносини між Директорією і Совітською Росією. Коротка історія цих відносин така. Ще перед початком повстання проти гетьманщини Ю. Мазуренко, С. Мазуренко, В. Мазуренко і В. Винниченко вели переговори з делеґацією Совітської Росії в Київі (Д. Мануільським і Х. Раковським) про справу повстання і майбутні стосунки між Україною і Росією на випадок повстання. Співчуваючи цілком ідеї повстання, російські большевики одначе попередили, що військової допомоги повстанцям не можуть дати; що ж до майбутніх взаємовідносин, то запевнили, що Росія не має ніяких аґресивних намірів що до України і, очевидно, буде жити в згоді з відновленою Українською Народньою Республикою. Таким чином, немов би наперед було передрішено справу взаємних доброзичливих стосунків між Російською і Українською Республиками.

Можливо, що російське совітське правительство й дійсно стояло на такій точці погляду — мирних відносин з Українською Народньою Республикою. Та вже, безперечно, зовсім инакшої думки що до цього були російські большевики на Україні, які підчас гетьманщини перебралися на Московщину і орґанізувались там (в літку) в автономну (від Рос. Ком. Партії) „Комуністичну Партію (большевиків) України“. Перебуваючи на еміґрації — в Московщині — большевики України ніколи не кидали думки про орґанізацію на Україні повстання проти гетьмана і Німців і відновлення влади „робітниче-селянського уряду України“. В серпні місяці 1918 р. задумано було підняти орґанізоване повстання по всій Україні. „Советское Рабоче-Крестьянское Правительство Украины“, сформоване для цієї цілі, опублікувало маніфест-заклик до робітників і селян України піднімати повстання проти гетьмана. Одначе спроба ця скінчилась нічим: на заклик селянство і робітництво не одгукнулось, і „Советское Рабоче-Крестьянское Правительство Украины“ було скасовано Другим Зїздом Комуністичної Партії (большевиків) України, що відбувся в жовтні місяці 1918. в Москві.

Таким чином, большевики України тимчасово відмовились від думки підняти повстання якраз в той мент, коли українські директоріянські круги орґанізовували повстання і, врешті, підняли його під своїм проводом. Для большевиків створилась неприємна ситуація. Одначе хоч і з запізненням, вони все ж рішили приєднатись до повстання й собі, і дійсно розвинули, паралельно з Директорією, і свою акцію. Ніякого

порозуміння з українським повстанським центром при цьому не було. На спіх знову було складено „Тимчасове Робітниче-Селянське Правительство України“, яке і повело боротьбу одночасно з гетьманом і „Центральною Радою“, тоб-то з Директорією. В своєму маніфесті („Известия Всерос. Центр. Исполн. Комитета Сов. Раб., Крестьян. и Каз. Депутатов“ за 1. грудня 1918 р.) це правительство заявляло, що воно стає „во главе возставших масс“, ставить своєю ціллю боротьбу за совітську владу і приобіцювало далі скликати „після перемоги над контрреволюцією і відродження совітської влади на місцях“ всеукраїнський зїзд рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, щоб передати йому свою тимчасову владу. „Всякий примушуючий, або умовляючий виконувати роспорядження гетьмана або Центральної Ради, або їх аґентів на місцях, — писало ТРСПУ в маніфесті, підлягає розстрілу на місці“. В пізніщих відозвах цього правительства фіґурувала вже не Центральна Рада, що в дійсности не мала відношення до повстання, а Директорія. Про яке-будь порозуміння з Директорією тимчасове роб.-сел. правительство України і не думало. В своїх відозвах воно називало Директорію контрреволюційною бандою і закликало селян та робітників до боротьби з нею.

Большевицькі відділи розвинули свою акцію одночасно в ріжних місцевостях України: на Чернигівщині, Харьківщині, Катеринославщині і в районі Гомеля, де на територію України з боку Сов. Росії посунули реґулярні військові частини. Головним вдохновителем „робітниче-селянського уряду“ в його непримиримій політиці, що до Директорії був Ґ. Пятаков, старий ворог українського національного руху. Довший час одначе „робітниче-селянський уряд“ не уявляв із себе, не зважаючи на грізні маніфести, серйозної небезпеки для Директорії. Робітники і селяне, не встигнувши придивитись до політики Директорії, не йшли на осліп на боротьбу з нею; навпаки, на початках, після повалення гетьманщини селянство виявляло навіть бажання підперти її. Одначе ситуація різко змінилась з того часу, як робітниче-селянський уряд одержав військову поміч від Совітської Росії і повів формальний військовий наступ на Харьківщину і Катеринославщину. Мабуть російське совітське правительство вирішило стати виразно на бік тимчасового роб.-сел. уряду України після того, як втратило надію на порозуміння з Директорією і віру в її соціялістичність та революційність. Справа в тому, що вже входження в склад Директорії та ще на посаді головного отамана війська Республики С. Петлюри дуже підривало довірря до соціялістичности Директорії. С. Петлюра мав в російських большевицьких кругах дуже сталу репутацію, як переконаний контрреволюціонер і погромщик. Підозрілим здавалось і одмовлення Директорії, в часі перебування її у Винниці, від встановлення якогось контакту з Совітською Росією. На запрошення російських большевиків, передане через Укр. Революційний Військ. Комітет у Київі, прислати представника в Гомель, де був тоді Д. Мануїльський, Директорія не відгукнулась, свого представника не послала. В той же час Директорія вела переговори з Антантою. Так відносини з Сов. Росією і залишались невиясненими, а тимч. р.-с. уряд провадив далі свою войовничу політику.

В кінці грудня Міністр Закордонних Справ В. Чеховський запитував (телеґрафічно) Раду Народніх Комісарів в Москві, „чим викликаний рух совітського війська на територію України“. У відповідь на це запитання Комісар Закордонних Справ Чичерін телеґрафував, що „совітський російський уряд не має відомостей про посування війська Російської Соц. Федер. Сов. Республики на територію України“ і прохав „подати точні дані про факти“ посування такого війська. Поки йшло це радіотелеґрафічне листування, підчас якого Комісар Чичерін вперто заявляв, що ніякі російські військові частини не наступають на Україну, що на кордоні України оперують, певно, якісь банди і так далі, становище під Харьковом робилось все серйозніще. В останні дні грудня під Харьковом йшли вже справжні бої між українським і совітським військом. Балбачанівські добровольці готувались до евакуації Харькова. З допомогою Совітської Росії і без неї, використовуючи незадоволення працюючих мас проти Директорії, яке зросло на ґрунті злочинної контрреволюційної діяльности директоріянських отаманів, „Тимчасове Робітниче-Селянське Правительство України“, несучи гасло радянської робітниче-селянської влади і соціялістичної революції, загрожувало — зруйнувати зовсім ґрунт під ногами Директорії.

Так утворилось становище, яке не залишало ніяких надій на збереження Україною нейтралітету. З півдня, від Чорного моря сунула котрреволюційна московсько-французька орда; з заходу — польська шляхта (що посунулась вже на Волинь); з півночи — військо Совітської Росії з українським пролетаріятом — міським і сільським.

Треба було солідарізуватись з одним, або з другим фронтом: з власними працюючими масами і Совітською Росією або з українською буржуазією і світовим антантським імперіялізмом. Иншого виходу не було. Директорія й зробила це: під голосні заяви про нейтралітет, вона все дужче й дужче схилялась в бік буржуазної, імперіялістичної Антанти. „Дід Луценко“ (лікарь, укр. самост. соц., що командував республиканським військом під Одесою) даремно вмоляв Директорію дозволити йому роспочати військову акцію проти добровольців і „скінути Антанту в море“.

Розділ II.

Курс на парляментарний демократизм і світову буржуазію. (Розрив Директорії з революційним селянством і робітництвом).

6. Війна з Совітською Росією. Відносини між Сов. Росією й Українською Нар. Республикою з кожним днем погіршувались. Трудно з певністю сказати, чи припускала московська Рада Народніх Комісарів (стоячи на ґрунті переведення соціялістичної революції у всесвітньому масштабі), можливість визнання незалежности Української Народньої Республики і мирних добросусідських відносин з нею. Відомо, що в грудні місяці 1918 р. Рада Нар. Комісарів скасувала, в звязку з анулюванням берестейського договору, свою попередню постанову про визнання

самостійности України*). Факт цей говорить, звичайно, не про добрі наміри Совітської Московщини, що до незалежности України. Ті ж дипльоматичні документи, якими обмінювалась Директорія з Радою Нар. Комісарів в кінці грудня 1918 р. і на початку січня 1919 р. не тільки не виясняють зачепленого питання, але ще більше затемнюють його, бо Рада Народніх Комісарів писала їх цілком „дипльоматично", свідомо замовчуючи і перекручуючи факти та даючи обіцянки, яких, очевидно, не виконувала. Замісць того, щоб одверто сказати, що Совітська Московщина тільки тоді припинить наступ совітського війська на Україну і вступить у взаємні добросудські відносини з Україною, коли Директорія стане на ґрунт радянської влади і соціялістичної революції та заключить з Совітською Росією найтісніщий військовий і економичний союз для закріплення революції і оборони совітських республик від світового імперіялізму, Рада Народніх Комісарів „втирала очки" тим, що, мовляв, ніяке совітське військо не йде на Україну, що Московщина не зазіхає на самостійність України, що Рада Народніх Комісарів згожується приступити до мирових переговорів з Директорією і так далі. Така „дипльоматія" вносила плутанину у відносини, утворювала в українських революційних колах переконання, що Совітська Росія дійсно не думає воювати з Україною і що немов би тільки „авантюрник і україножер" Пятаков, з товаришами хочуть втягти Українську Народню Республику у війну — з метою знищення державної самостійности України. Як уявляли собі в той час ситуацію українські соціялісти, видно з тогочасної преси. Наводимо тут для ілюстрації кілька хронікальних заміток з „Робітничої Газети". В No. 430, 7. січня 1919 р., подаючи відомости про стан переговорів Директорії з Радою Народніх Комісарів, „Роб. Газета" писала:

„В ночі на вчорашнє число представник українського уряду Ю. Мазуренко мав розмову по прямому дроту з представниками Совіту Народніх Комісарів у Москві Чичеріним та Х. Раковським. Сповіщаючи про те, що вони одержали радіотелеґрами українського уряду з запитаннями про наступ совітського війська на Україну, Чичерін і Раковський заявили: ‚Мусимо довести до вашого відома, що ваші відомости про наступання нашого війська на територію України не відповідають дійсности. Згадані вами частини війська не наші. Ніякого війська Російської Совітської Республики на українській території нема. Воєнні операції на Українській території провадяться

*) В „Известиях Всероссийского Центр. Исполн. Комитета" від 24. грудня 1918 р. було вміщено слідуючий документ (подаємо в перекладі на українську мову):

„Всім установам РСФС Республики. Циркулярно. Постанова Народнього Комісаріята по Закордонним Справам. З огляду на те, що після анулювання Брестейського мирного договору Україна не визнається більше Совітським Правительством Російської Республики за самостійну державу, Народній Комісаріят по Закордонним Справам пропонує всім установам РСФС Республики строчно цокасувати всі постанови, що торкаються бувших українських громадян і вважати всі документи, виданні українською владою, не дійсними. З дня оголошення цієї постанови, всім особам і установам, що заступають інтереси бувшої Української Держави в межах РСФС Республики, пропонується негайно припинити свою діяльність і зняти з помешкань, які вони займають, вивіски та оголошення, що свідчили про їх діяльність, як установ і урядових осіб бувшої Української Держави. Заступник Народнього Комісара по Закордонним Справам Л. Карахан."

між військом Директорії та Пятаковським військом. Між Україною та Сов. Росією немає зараз ніяких збройних сутичок. Директорії не може не бути відомо, що Уряд Російської Соціялістичної Республики зовсім не зазіхає на незалежність України і що ще на весні 1918 р. наш уряд звернувся з гарячим привітом до Українського (совітського) Уряду, який тоді повстав до життя. Ми з задоволенням приймемо вашого представника у Москві.' В другій телеґрамі Совіт Народніх Комісарів повідомляє український уряд, що він вживе заходів, щоб полекшити проїзд українських делеґатів в районі Могилева і Ізи."

Далі в тій же ґазеті читаємо слідуюче інтервю з міністром закордонних справ В. М. Чеховським:

„Нашому співробітникові голова ради міністрів В. М. Чеховський заявив, що український уряд постановив послати в Москву делеґацію на чолі з С. П. Мазуренком для Переговорів з Совнаркомом. Делеґація ця має виїхати сьогодня. Наше правительство — підкреслив В. Чеховський — передасть всю владу Трудовому Конґресові і готове на все, щоб уникнути пролиття пролетарської крови."

Нарешті, ще нижче ґазета тішить себе звісткою про те, що Московський Совітський Уряд заявився проти „авантюри Пятакова":

„Отримано не провірені ще відомости, що Рада Народніх Комісарів різко виступає проти сепаратного наступу Пятакова і Коцюбинського на Харьків та Катеринославщину. Всю вину за цей наступ Рада Народніх Комісарів кладе на голову ініціяторів цього наступу. Рада Народніх Комісарія постановила на випадок, коли ватажки цього наступу не послухають приказу Совнаркома і не спинить наступу, оголосити їх по-за законом. Як передають цілком авторітетні особи, велику ролю у цій постанові відограли Ленін, Мануїльський і Раковський, які настоювали на тім, щоб ні в якім разі не робити наступу на Україну. У звязку з цим, як нас повідомляють, можливо, що в найближчі дні буде спинено наступ большевиків на Україну і що відповідю на ноту Директорії буде приїзд Мануїльського і Раконського до Київа і початок мирових переговорів."

А через три дні ця сама ґазета вмістила звістку про захоплення Харькова совітським військом і розпачливо писала (в передовій статті) в звязку з примарою нової війни з Совітською Росією:

„Наступ совітського війська є злочином, бо він штовхає близьку собі соціяльну силу на шлях реакції й шовінізму. Він є цілковито безглуздим навіть з погляду інтересів совітської влади, бо через його відносини і хід подій на Україні не можуть вільно розвинутись, а є всі дані для того, щоб ці відносини розвинулися іменно в тому напрямі, який є бажаний для совітської влади Росії, коли вона не лицемірно прагне до цього.

Ми не знаємо, чи акція совітської влади є злочин, чи помилка, але коли це помилка, то помилка фатальна і може бути катастрофичною не лише для революції на Україні, але й для російської совітської влади.

...Потрібні героїчні зусилля, аби спинити цю безглузду братовбивчу війну між двома соціялістичними країнами. Для цього потрібний рішучий і різкий зворот, як внутрішньої, так і міжнародньої політики української влади...

...І коли в даному разі умови для влади рад назріли, то хай буде влада рад. Повинен бути ліквідований внутрішній фронт громадянської війни, а з цим можливо буде ліквідований і зовнішній фронт."

Маючи перед собою з одного боку миролюбиві заяви Московського Совітського Уряду і з другого паралельно йдучі з цими заявами факти цілком протилежного значіння, українські соціялісти мали підставу запитувати, з чим тут мається до діла: з злочином чи з фатальною

помилкою? Коли тут йде мова про необхідність корінної зміни внутрішньої і зовнішньої політики Директорії, то чому про це не говориться виразно, одверто і ясно? Чи тут йде річ не про характер української влади, а про самий факт її істнування, про бажання знищити українську державність за всяку ціну, хоч би вона була і соціялістичною? Такі питання повставали тоді не у одного українського соціяліста й притишували опозиційні настрої супроти Директорії.

А міщанська та дрібно-буржуазна преса раділа; українська контрреволюція з задоволенням потирала руки і приказувала: „А що? Хіба ми вам не говорили? Ви їм трудовий принціп, ви їм владу рад, ви кличете до війни з українською буржуазією, а вони вам — дулю, а вони вам — кулю в лоб... через те тільки, що ви Українці...“ І контрреволюція зміцняла свої позиції та все виразніще вказувала на Одесу, на Антанту, як на єдиний рятунок від „московського імперіялізму“, що напосівся „знищити український народ“. „Трибуна“, орґан української дрібної буржуазії, побідним тоном писала:

„Як відомо, Директорія Української Народньої Республики зробила недавно пропозицію Совнаркому відновити мирові переговори, а замісць його большевицькі війська вриваються на територію України і загрожують знову тою окупацією, яка була минулого року. Народній Комісар Закордонних Справ Чичерія робив спробу пояснити це тим, що то ніби нереґулярні большевицькі банди роблять напади, але ми маємо певні відомости, що нині вже реґулярні частини, в склад яких входять не тільки Росіяне, а також Латиші, Китайці та Мадяри, беруть участь у поході на Україну. А коли взяти на увагу, що совітські війська ведуть наступ на території Білоруси, Литви, Латвії, Естонії та Фінляндії, тоді становиться ясним, що російські комуністи поставили своїм завданням окупацію всіх тих новоутворених держав, які повстали шляхом самовизначення народів...

З півночі насовуються на Україну большевицькі війська, щоб силою зброї пограбувати Україну, вивозячи хліб, цукор, вугіль то що. З півдня добровольчі війська роблять те саме, бо українське повстання припинило те грабування України, яке за час гетьманщини виявлялося не тільки в постачанні російським добровольчям формуванням під всякими назвами військового майна, а навіть і в допомозі грошима...

Ми вже мали нагоду висловлюватися, що єдиним виходом з такого тяжкого становища є тверда військова влада на просторі всієї України, орґанізація міцної дисціплінованої армії та порозуміння з державами Антанти...“

Директорія хиталася. Зерна революційно-соціялістичного почування, закинуті в свідомість деяких членів Директорії ентузіязмом народнього повстання, тягли їх до зближення з Совітською Росією, підказували, що закріплення революційних соціяльно-економичних і національно-державних здобутків залежить від найтіснішого співробітництва з революційною Росією. Але з другого боку був страх, що Росія просто окупує Україну, коли довіритись їй; міщанська вдача малювала в уяві привабливі картини мирного, спокійного життя, яке, здавалось, могло прийти після „визнання“ України „сильними, високо-культурними і цивілізованими“ антантськими державами і „дружнього“ співжиття з ними. Воля двоїлась очевидно: кудою йти? Говорили з Антантою: домагались визнання, невтручання і тому подібних самостійницьких і демократичних річей. Телеґрафували без кінця до Москви: домагались знову признання, невтручання, щирої відповіді. Результат був один: ні там, ні там не визнавали, втручались, йшли з огнем і мечем. Та коли на півдні хоч

одверто говорили про свої заміри, одверто ставили свої вимоги, Москва „крутила“, політикувала — обурливо і образливо, зовсім, здавалось, не зважаючи на те, що Директорія „стала на большевицький шлях“; Москва вперто співала на один і той же мотив: „і я—не я, і зброя не моя“.

6. січня 1919 р., в радіотелеґрамі (за N 508) на імя Міністра Закордонних Справ Чеховського, Народній Комісар Закордонних Справ Чичерін відповідав на запитання Директорії про причини посування совітського війська на територію України, слідуюче:

„Ваші радіотелеґрами я 31. грудня та я 3. і 4. січня ми одержали. Перш за все ми принушені пояснити вам, що відомости, які ви маєте у вашому роспорядженню, не відповідають дійсности. Перечислені вами військові частини Совітської Росії на Україну не посовуються і навіть не стоять близько її кордону. Ніякого війська Російської Соціялістичної Совітської Республики на Україні немає. Військова акція на українській території в цей мент провадиться поміж військом Директорії і військом Українського Радянського Уряду, який є цілком незалежний. Поміж Україною та Совітською Росією немає теперь ніяких озброєних сутичок. Виявлене в ваших радіотелеґрамах бажання знайти мирне полагодження справи може відноситись тільки до конфлікту поміж Директорією і трудовими масами України, які прагнуть до заведення радянського устрою. Це є та сама боротьба трудящого люду за своє повне визволення, що ведеться в Латвії, Естляндії, Польщі й Білоруси проти влади експльоататорів і гнобителів, як власних, так і чужоземних, і проти всіх їхніх аґентів, прислужників.

Рух українських робітничих і селянських мас, який має на меті усталення рад на українській території, без сумніву, і надалі виливатиметься в формі озброєної боротьби, доки Директорія вживатиме що до совітів сучасну тактику насильного придушення. Перелічувати приклади цієї тактики влади Директорії тут є зайвим. Досить буде нагадати про розгон Харківського Совіту, про заборону зібрань і мітінгів, як у Харькові, так і по инших місцях, про розгон зїздів селянських рад Харківщини, про арешти харківських страйкарів, а зокрема комітету залізничників, про приказ отамана Харківської ґубернії під загрозою розстрілу видати в двадцять чотирі години проводирів страйку, про його ж телеґраму командуванню фльоти держав згоди з заявою, що Директорія поставила собі ціллю боротьбу проти большевиків, про видані в Київі прикази Директорії що до заборони всякої аґітації, яка йде в розріз з її політикою, про численні заяви Директорії, що вона не терпітиме утворення як політичних орґанів, так і... (пропуск).. большевизму.

Нам відомо й про ноту Директорії до держав згоди з закликом дати їй допомогу проти большевиків себ-то проти руху трудящих мас, який має на меті утворення дійсної народньої влади. Нам відомо далі, що в цих закликах Совітська Росія обвинувачується в бажанню подавити самостійність українського народу, як національности. Це обвинувачення являється брутальним наклепом, бо Директорія не може не знати, що Уряд Російської Соціялістичної Федеративної Совітської Республики не зазіхає ані трошки на самостійність України і що ще весною 1918 р. ним було послано найгарячіще привітання самостійному Українському Урядові, який тоді сформувався. Політика Директорії відносно держав згоди є нічим иншим, як повторенням політики Української Центральної Ради відносно ґерманського імперіялізму, військовими силами якого вона допомогла поневоленню... (кінець верозбірно).

У ваших, звернених до вас радіотелеґрамах, є заяви, що йдуть у розріз з усією політикою Директорії; в тих заявах говориться, що Директорія має намір у коріві змінити напрям політики, отже ми чекаємо фактичних доказів цієї зміни. Ми мусимо перш за все переконатись, що Директорія припинила боротьбу проти працю-

ючих мас України і вирішила оборонити її волю проти загрожуючого їй наступу анґло-французького і американського імперіялізму.

При цих умовах ми з охотою приймемо в Москві вашого представника.

Народній Комісар Закордонних Справ Чичерін."

Трудно було скласти відповідь Директорії инакше, ніж склав її Чичерін, коли малось на увазі не уникнути конфлікту з Директорією, а навпаки — викликати його. Поперше, натурально виникало питання: для чого було заперечувати явний факт наступу війська Совітської Росії на Україну? Кого думалося цим обдурити? Адже ж Директорія фактично вела вже війну і не з ким иншим, як саме з військом Росії! *) Подруге для чого було говорити про „незалежний Український Радянський Уряд", який немов би справся в своїй боротьбі з Директорією виключно на повставше проти Директорії українське робітництво і селянство, коли такого уряду в дійсности не було? Коли головною підпорою того, сформованого в Москві „незалежного Українського Радянського Уряду" тимчасом була російська совітська армія! Нарешті, для чого було заявляти спочатку, що конфлікт відбувається виключно між „незалежним Українським Радянським Урядом" та Директорією, і як такий, мало обходить Совітську Росію, щоб пізніще, в кінці ноти признати, що таки мова йде про встановлення відносин між Росією й Україною й погодитись на переговори з Директорією в цій справі? Кажемо, що це все давало ґрунт для побоювань, що вся та „дипльоматія" Москви продиктована не страхом за революцію, не обстоюванням інтересів працюючих мас України та Росії, а всього лише московським націоналізмом, бажанням російських большевиків, засліплених почуттям московського шовінізму, знищити українську державність.

В якійсь мірі побоюючись іменно цього російського націоналізму, побоюючись за державну — політичну й економичну незалежність України, Директорія відповідала Москві:

*) Пізніще, коли російське совітське військо взяло Київ, командір першої совітської бриґади Шорс і політичний комісар тої самої бриґади Шапаранський в розмові з співробітником УТА намалювали таку картину наступу совітського війська на Україну і зокрема на Київ: „Ще з літа 1918 р., в районі Курська почалось формування ґрупи війська курського напрямку. В осени того самого року партизанські відділи почали робити напади по всьому українському фронті, а з першого листопада 1918 р. наступ повело реґулярне совітське військо (це твердження вряд чи відповідає дійсности: як ми вже згадували вище, перед повстанням проти гетьманщини ініціятори повстання прохали Х. Раковського і Д. Мануїльського про допомогу з боку Совітської Росії, на що останні відповіли, що такої допомоги Росія дати не може і обіцяли тільки збільшити так звану розвідочну діяльність російського війська в прифронтовій полосі з метою відтягнення гетьманського війська. Автор). Совітське військо комплектується переважно з селян і робітників і тепер уявляє з себе дисципліновану армію. По шляху наступу до реґулярної армії прилучались революційні відділи орґанізовані робітничими і селянськими підпольними орґанізаціями. Ці відділи єднаючись з армією, швидко звикли до дисципліни реґулярної армії й цілком зливалися з нею. Наступ на Україну вівся в двох напрямках. Одна ґрупа наступала по напрямку Гомель—Чернигів—Київ, а друга по напрямку Ворожба—Суми—Харків. Київська ґрупа почали наступ з станції Унечі—Зерново. По дорозі до Київа совітське військо не зустрічало особливого опору. Більше чи менше великі бойові сутички відбувались у Городні, Седневі, Чернигові, Бахмачі, Ніжині, Красновці, Демирці, Богдановці і Семиполках" („Черв. Прап.", 9. лютого 1919 р.)

„У відповідь на ноту Комісара по справах закордонних від 5. січня 1919 р. Директорія Української Народньої Республики заявляє:

Твердження Комісара закордонних справ, ніби на територію України російське військо не вступає, по перевіреним відомостям, єсть або умисним перекручуванням правди або ж цілковитою непоінформованістю Комісара закордонних справ. В районі Харькова оперує реґулярне військо російської армії. Складається воно переважно з Китайців, Латишів, Мадяр та почасти Руських. Звідси й друге твердження Комісара справ закордонних, ніби це військо складається з Українців, явно не підповідає дійсности. Це китайсько-латишське військо, проходячи по території Української Республики, спустошує, грабує у селян та всього населення все їх майно, складає на пози, вантажить на захоплені поїзди й одправляє в Росію. Представників української народньої влади та окремих осіб української національности — селян, робітників, інтеліґенцію — Латаші та Китайці розстрілюють без усякого суду, чивячи перед тим над ними звіряче катування, й просуваються в межі Української Республики, зазіхаючи на життя і майно робітників та селян на Україні.

З огляду на те, що вказане латишсько-китайське військо утримується й формується за кошт Російського Уряду, а з другого боку, з огляду на те, що Комісар по справах закордонних Російської Республики явно ухиляється від прямої відповіді на поставлене йому Урядом України запитання про мету наступу на Україну, який провадить російське військо, Директорія Української Народньої Республики в останнє запитує Уряд Російської Республики: що повинен означати цей наступ російського війська та його поводження на території України, як на завойованій землі.

При цьому Директорія вважає потрібним додати ось що:

Комісар справ закордонних, заперечуючи участь російського війська в нападі на Україну, в той же час пропонує Урядові Української Народньої Республики розпочати мирові переговори на умовах зміни курсу внутрішньої політики Українського Уряду що до партії комуністів та совітів робітничих депутатів. З цього передовсім виходить те, що російський Уряд без усякого на те права втручається у внутрішні справи українського народу, а по друге — силою китайсько-латишських штиків бажає завести на Україні такий лад, який був би бажаним Російському Урядові. На це Директорія заявляє, що нікому не дозволить за спиною українського трудового народу вирішати його долю. Влада на Україні належить і належатиме трудовому народові, себ-то тим клясам його, котрі складають основу всього соціяльно-економичного та національного життя на Україні, а саме: трудовому селянству, що становить 85 процентів усього населення, робітникам та трудовій інтеліґенції. Конґрес Трудового Народу України, що скликається з представників цих кляс у відповідній значінню кожної кляси пропорції, матиме в Українській Республиці всю повноту влади й право остаточного визначення форм влади, як у центрі так і на місцях.

Між тим Російський Уряд ставить умовою перемирря передачу влади на Україні совітам робітничих депутатів, себ-то, инакше кажучи, весь трудовий український нарід бажає піддати владі міської робітничої кляси і то тільки тій його частині, яка зветься ‚большевиками‘, кляси, що становить не більше 4% усього населення, при чому робітнича кляса України в значній кількости складається з російських приходьків, що переїхали сюди підчас війни. Таким чином, утворення так званих большевицьких совітів, на яких настоює російський Уряд, віддало б усе українське селянство й інтеліґентний пролетаріят під диктатуру фабричного, по кількости незначного пролетаріята, а державність України під волю зайшлого елементу.

Директорія цього не допустить. Директорія ясно бачить мету Уряду Народніх Комісарів: йому необхідно за допомогою цих ‚большевицьких совітів‘ захопити багату хлібом, утіллям та иншими продуктами Україну, а також зробити її своєю кольонією, якою вона була майже три століття під владою російських царів та всіх російських імперіялістів. Через те влада на Україні в руках місцевого дійсно українського народа, головним чином селянства, являється перешкодою для імперіялістичної мети Російського Совітського Уряду і тому цей Уряд вже заздалегідь не визнає Конґреса

Трудового Народу України, віддає його на глум і вважає причиною, що виправдує наступ на Україну.

Директорія Української Народньої Республики доводить до відома всього трудового народу України й усього світа, з якою метою наймані совітські Китайці і Латиші йдуть на Україну, і повторює, що трудовий український нарід нікому не дозволить насилувати свою волю і що найманим Латишам та Китайцям він протиставитиме свою силу і до останньої краплі крови боротиметься проти насильства за право вільного порядкування своєю долею.

Одначе, повторюючи, що Уряд Української Народньої Республики бажає жити в мирних відносинах з усіма своїми сусідами, не бажаючи проливати крови навіть найманих Китайців, а тим паче синів свого народу, прагнучи мирно вирішити всякі конфлікти, Директорія пропонує Уряду Російської Республики протягом 48 годин дати відповідь на такі запитання:

1. Чи згоден Уряд Російської Республики припинити воєнні операції проти Української Республики та її трудового народу?

2. Коли згоден, то чи зобовязується негайно вивести своє військо з території України?

З свого боку Директорія заявляє, що, при виконанні умови виводу російського війська з України, Уряд Української Республики готовий приступити до мирових переговорів і товарообміну. При цьому Директорія заявляє: всяке ухилення від прямої відповіді або ж мовчанка на протязі запропонованих 48 годин, себ-то до 24. години 11. січня, Директорія вважатиме за офіціяльне оповіщення війни з боку Російського Уряду Українській Республиці. Директорія це оповіщення війни прийме з усіма наслідками, які з цього виходять, як що до Російської Совітської Республики, так і що до всіх її політичних та воєнних аґентів на території України.

9. січня 1919. р.

Голова Директорії В. Винниченко. Члени Директорії: Петлюра, Андрієвський, Макаренко, Швець. Міністр закордонних справ Чеховський."

На цю ультимативну ноту Директорії, з Москви строчно відповіли на імя Міністра закордонних справ Чеховського слідуюче:

„У відповідь на вашу телеґраму від 10. січня за No. 507 Російське Совітське Правительство знов підтверджує в найкатеґоричнішій формі свою попередню заяву, що серед війська, яке бореться проти Директорії, нема ніяких військових частин Російської Республики. Тому ваша ультимативна вимога припинення нами військової акції проти Директорії і виводу російського війська з України являється безпредметовою.

Ваше твердження, що на вас наступають Латиші, Мадяри і Китайці, завербовані на кошти Російського Совітського Правительства, являється повторенням того наклепу, який росповсюджує проти нас уже на протязі року імперіялістична і контрреволюційна преса, що бажає цим знесилити і скомпромітувати успішну революційну оборону, яку Совітська Росія веде проти всіх білоґвардійських фронтів, і ви не можете не знати, що серед українського совітського війська, яке бореться проти вас, нема ані Китайців, ані Мадяр, ані Латишів.

Які елементи бються проти Директорії, вам чудово відомо хоча б з того факту, що по-большевицькому настроєні селяне Київщини, Полтавщини і Чернигівщини, котрі повстали ще минулого літа в період панування гетьмана і німецької окупації, билися цілими місяцями за гасла радянської влади. Горожанська війна, котра йде тепер на Україні, не є діло якихсь аґентів совітської влади, але є природним результатом тої внутрішньої боротьби, яка ведеться на Україні поміж робітництвом і бідним селянством з одного боку й українською буржуазією з другого. Ваші спроби представити прихильників радянської влади складеними тільки з одного міського пролетаріяту України, при чому ви протиставляєте йому ціле селянство, яке немов би то ставиться прихильно до Директорії, суперечать загальновідомому фактові що український повстанський рух, який боровся за радянську владу на Україні, переважно відбувався по селах, в той час як у містах мав місце страйковий рух.

Ми з обуренням протестуємо проти ваших спроб представити міський та промисловий пролетаріят на Україні, працею якого утворена ися українська промисловість, як гурток приходьків, які борються не за своє політичне та економичне визволення, але являються провідниками російського імперіялізму, в якому ви обвинувачуєте й совітську владу Росії, — тоді як тільки радянська форма, яка одчиняє широко шлях до самостійности робітництва та селянства, в стані забезпечити справжнє національне самовизначення трудового люду на Україні. Ваші зусилля виставити ту горожанську війну, що є зараз на Україні, як війну поміж Україною та військом Російського Правительства, розбиваються вже через самий той факт, що представники й члени вашого Уряду, рахуючись з впливом Української Комуністичної Партії, який весь час збільшується з успіхом війська Українського Совітського Уряду, не один раз виявляли бажання згодн з обома, при чому робилися заяви, що, на випадок установлення парляментарних відносин, представники Української Комуністичної Партії зможуть, ви гадаєте, ввійти в склад Уряду. Така спроба з вашого боку є доказом того, що ви вважаєте Українську Комуністичну Партію реальним представником Українського робітництва та селянства. Ми повинні одночасно протестувати проти вашого стремління представити радянську владу на Україні, як диктатуру незначної кількости міського пролетаріяту, бо радянська влада репрезентує не тільки промисловий пролетаріят, але й усе трудове селянство.

З огляду на виявлене з боку Директорії бажання полагодити всі суперечні питання шляхом офіціяльних та міжпартійних переговорів, ми пропонуємо вашим делеґатам прибути в Москву. Не зважаючи на те, що вашою останньою телеґрамою, замісць того щоб іти на зустріч нашій пропозиції, погрожуєте нам оголошенням війни, ми лишаємось при нашій пропозиції, яка має на меті усунення сутички між Совітською Росією та Україною. Підходящим місцем для переговорів ми вважаємо Москву, звідки ваші делеґації, користуючись звичайною недоторканістю й екстериторіяльністю, матимуть змогу зноситись по прямому дроту з Директорією.

Народній Комісар закордонних справ Чичерін."

На цім дипльоматична телеґрафічна суперечка між Директорією і Радою Народніх Комісарів скінчилась.

Директорія, під натиском Голови Кабінету В. М. Чеховського (і стоячих за ним революційно-соціялістичних українських ґруп) посилає в Москву надзвичайну дипльоматичну місію на чолі з у. с.-д. незалежником С. Мазуренком (в склад місії, між иншим входив, як радник, і у. с.-р. Ярослав). Місія мала заявити, що Директорія погоджується на радянську форму влади на Україні, з забезпеченням в радах правильного представництва українського селянства (тоб-то на систему трудових рад), що Директорія піде на заключення економичного договору і військового союзу з Совітською Росією в цілях боротьби з російською доброволією і оборони обох республик від наступу антантського війська; в заміну мав бути припинений наступ російського війська на Україну і визнана незалежність Української Республики з тою верховною владою, яку встановить Трудовий Конґрес.

Здавалось би, треба було після цього почекати хоч першої звістки від місії С. Мазуренка, перед тим як робити якісь дальші заходи в справі взаємовідносин з Совітською Росією. Одначе раптом курс було змінено досить несподіваним способом. „Отаманія", довідавшись про посилку місії і взагалі про „не стійкий" настрій Директорії і „соціялістичного" правительства, мобілізувала всі свої сили й з усього розгону

вдарила... не по російському війську, а по Директорії. Отаман Балбачан оголив фронт, кинув Харьківщину, подався на Полтавщину й звідси почав вимагати (через окремі делеґації) від правительства негайного офіціяльного й урочистого оголошення війни Совітській Росії (одночасно ведучи сепаратно від уряду переговори з Доном і добровольчою армією), погрожуючи в противному разі здати большевикам в кілька день все Правобережжя. Отаман С. Петлюра з отаманією в Київі зробили натиск з свого боку, заявляючи, що не можуть воювати одночасно на два фронти — з Антантою й з Совітською Росією, — вони запропонували „раз на завше виявити, що ми не большевики" й таким чином розчистити ґрунт для порозуміння з Антантою. Дрібна буржуазія, міщанство, перелякане наближенням большевицького фронту, викинули гасло „батьківщина в небезпеці!" і почало вимагати від Директорії негайного і за всяку ціну порозуміння з „весильною" Антантою.

І досягли свого. „Большевицький" настрій голови Директорії В. Винниченка розвіявся, й Директорія, вслід за посланою до Москви делеґацією, оповістила 16. січня офіціяльну війну Совітській Росії.

Московська „дипльоматія", зміцнивши позиції української буржуазії, пхнула Директорію, в обійми реакції.

Голова Кабінету Міністрів Чеховський побачивши, що його мирова місія скінчилась невдачою, заявив про свою одставку.

7. Випрохування „техничної" допомоги у Антанти. Директоріянські дипльомати в Одесі — ґенер. Матвіїв, Галіп і ґенер. Греків „старалися". Повернувшись до Київа, ґенер. Греків зробив Директорії потішаючий доклад, після якого київські ґазети „з поінформованих джерел" повідомляли (20. і 21. січня), що „переговори Директорії з союзниками в Одесі прийняли гарний оборот" і що в урядових колах „сподіваються, що через кілька день остаточно дійдуть до згоди", наслідком якої, між иншим, мовляв, буде одставка україножера і русофіла консула Енно. Отже цілковита зміна антантської політики що до України. В дійсности ж всі ці потішаючі відомости просто були вигадані „дипльоматами" для того, щоб остаточно прихилити директоріянців в бік Антанти й довести до цілковитого розриву переговорів з Совітською Росією.

Оголосивши війну Совітській Росії, Директорії нічого більше не залишалось, як горнутись під крило Антанти, чи хотіла вона того, чи не хотіла стратеґичне становище на східно-европейському революційному фронті — на українському участку — було в той час слідуючим: Реакційний Дон захопив Катеринославщину і Таврію; Румунія захопила Буковину і Бесарабію; Польща напірала на Холмщину; Антанта розташувалась по всьому півдню України, сягаючи фронтом по Дон і Румунію, підпомагаючи в той же час Польщі в її боротьбі з Українцями за Галичину; при чому фронт Антанти на півдні України був побудований ясно в цілях переведення широкої кампанії проти большевиків (заходячи в лівий фланг російської большевицької армії і спираючись на головні узли та маґістралі морські і залізничі — Одеса, Миколаїв, Херсон, Севастополь).

Боронитись від Совітської Росії, навіть оточеної з усіх боків ворогами, власними силами не було змоги. Робітництво, стероризоване

військовим отаманським режимом, від глухого невдоволення, почало переходити до збройних виступів проти Директорії. Вісти про успіхи радянського війська, втрата Директорією Харькова, впевняли робітництво в тимчасовости Директоріянської влади і спонукали до акції, направленої на наближення сподіваного кінця її. Селянство Харьківщини, Чернигівщини, Полтавщини, почасти Київщини також почало підніматись проти директоріянських отаманів. Республиканська армія, що ще кілька тижнів тому дивувала всіх своїм революційним ентузіязмом і дисціліною, побачивши, що її втягають в національну війну з Росією, що по всьому директоріянському фронту йде спішна заміна гасел клясової соціяльно-економичної боротьби на гасла національно-державницькі, розтавала на очах, як сніг на сонці. Одні частини „большевичились", инші просто развалювались: козаки самовільно кидали свої частини і зі зброєю в руках йшли „до дому". Накази українських військових властей, направлені до того, щоб повною ізоляцією армії від населення, повною забороною всякої аґітації і політичної орґанізації в армії захистити військо від розкладу, досягли протилежної цілі: залишене на опікування контрреволюційних отаманів, дуже часто бувших гетьманців, революційне військо мало з цього добру нагоду швидко переконатись, що попало під провід ворожих йому соціяльно елементів. Загрози безглуздими карами козакам і навіть їхнім родинам за порушення козаками військової дисціліни і инши провини, тільки допомогали швидчому моральному розкладові директоріянської армії *).

При таких умовах не залишалося ніякої надії на оборону території Республики від численних ворогів — Поляків з заходу, Росії з півночи й Антанти та російської добровольчої армії з півдня. Найбільшу небезпеку для Директорії все ж уявляла мілітарна сила Совітської Росії підпоможена робітниче-селянськими повстаннями на Україні та повною руїною тила республиканської армії, яку викликали ті повстання. Небезпека ця була настільки велика і очевидна, що Директорія, зараз же після оголошення війни Росії, зійшла з позиції „нейтралітету" що до Антанти і почала шукати в ній для себе союзника. А поскільки такий союз міг закінчитись в близчім часі таким же точнісінько фіналом, яким Німці завершили рік тому свою „допомогу" Центральній Раді, Директорія поставила була спочатку своєю ціллю ввести своє співробітництво з Антантою в рямці так званої технічної допомоги — танками, зброєю, гарматами, одіжю, медикаментами і так далі. Спокусливі поради соц.-федералістів одразу і одверто вступити у військовий союз з „одеською антантою" й росташувати французькі та анґлійські „ґарнізончики" по містах України було відкинуто. Для с.-федералістів такі „ґарнізончики" може б і пригодились, але для „большевицької" Директорії це було цілком не-

*) В Наказі Військового Міністерства від 16. січня 1919 р. (N 7), підписаному Отаманом Галкіним і Тютюнником, — „Війську Української Народньої Республики" — між иншим, знаходимо такий уступ:

„Хто з вояків в бою покаже свою легкодухість і не буде до останньої можливости давати ворогові опору, хто не буде виконувати наказів начальства військового, хто втіче з війська до дому... хто не буде у своїх вчинках службових бездоганно чесним — вважається зрадником Української Народньої Республики і родина його підлягає висилці за межі України."

безпечно (хоч деякі члени Директорії і погожувались заздалегідь пожертвувати собою ради „спасення держави“), не кажучи вже про те, що виглядало б це зовсім не „по-соціялістичному“. Инша справа — „технична допомога“: це і для „соціяліста“ річ допустима. Одержавши її, можна було „власними силами“ оборонити Україну від московської окупації й української революції. Треба було тільки швидче добитись тієї допомоги.

І от почалося траґікомічне випрохування „техничної допомоги“ в Антанти, в тої самої, яка, окружена російськими добровольцями — реакціонерами і „соціялістами“ — союзами „возрожденія Росії“ й иншими московськими патріотичними орґанізаціями, і слухати не хотіла про Українську Республику, яка навіть гетьманській монархичній Українській Державі не хотіла дати і не дала допомоги. Було сформовано спеціяльну місію до Одеси, в складі міністра преси др-а О. Назарука і міністра народнього господарства С. Остапенка. Сам „большевик“ В. Винниченко поблагословив її в далеку дорогу, наділивши найширшими повновластями.

Про цю інтересну подоріж до Одеси О. Назарук, член місії, пише в своїх споминах слідуюче: *)

В день приїзду Галичан (20. січня. Автор) завізвали мене до Директорії і в присутности всіх її членів заявили, що разом з міністром народнього господарства Остапенком поїду в дуже важній місії: до представників держав Антанти, головно ж до Французів, які там мали реальну силу.

Повновласть, виставлена на імя моєї Остапенка, уповажняла нас заключити іменем України всякі договори в справах політичних, торговельних і військових. Інструкція була коротка. Ви знаєте наше положення, нам доконче треба скорої допомоги, бо инакше Київ упаде.

Я витягнув нотес і просив подати мені точнішу інструкцію (Остапенка не було, прийшов пізніще), наперед в справах військових.

— Якої допомоги?

— „Виключно в матеріяльних засобах.“ Вичисляли. Я писав. „Зрештою там є наш військовий представник, з яким порозуміється.“

Дальше обговорили ми справу нашої державної самостійности й аґрарну. Від цих двох услівій не смів я відступити.

На другий день я був ще раз в Директорії. Хотів поговорити з Винниченком в чотирі очі. Я знав, що в Одесі зажадають в першу чергу його голови. Знав це й Винниченко. Він сказав мені:

— „Не вяжіться тим, що там зажадають мого уступлення — за большевизм. Ми вже раз зробили помилку в Винниці, яка не дається направити. Я готов уступити.“

... Коло 3-ої години з полудня ми виїхали екстревним поїздом під охороною січової сторожі, повідомивши Одесу апаратом Юза, що їде українська політична делеґація.

... На одній зі стацій перед Одесою, де стояла вже французька залога, здержали наш поїзд. До нашого вагона вступив елеґантний і дуже чемний французький офіцер і заявив нам, що не може пустити нас дальше, поки не порозуміється з Одесою ... За годину чи дві прийшов дозвіл пустити нас дальше. І ми поїхали.

Вже при першій стрічі з французьким військом запримітив я, що між ними крутяться російські офіцери з золотими погонами або переодягнені в французькі мундіри (говорили між собою по російські). А як наш поїзд став на

*) Др. О Назарук. „Рік на Великій Україні“.

одеськім двірці, обскочив його невеличкий відділ золотопогонних офіцерів. Командант його заявив по російські, що ми арештовані... Коло 2. години добровольці вступилися з під нашого вагону... Прийшов наш аташе і повідомив нас, що полковник Фрейденберґ (шеф штабу французького ґенерала Д'Ансельма — Автор) просить нас до французької команди на год. 9. вечером.

...Поїхали. Приїзжаємо точно о 9. до французької команди... Ждемо... Коло год. ½ 11 в ночи прийшов, нарешті, шеф штабу французької армії пан полковник Фрейденберґ... Ми представилися. Він рухом руки показав, щоб іти за ним... Пройшли дві чи три кімнати і знайшлися в його бюрі.

Фрейденберґ почав дослівно так:

— „Винниченко і Чеховський — ффють!" Тут слідував відповідний рух рукою і — ногою.

Вже перші слова представника Франції, а особенно спосіб і жести, з якими він висказувався про начальних державних мужів мого народа — так мене заболіли, що аж знечулили... Але рівночасно пригадав я собі слова Винниченка, щоб я не вязався нічим що до його особи, пригадав собі положення нашої столиці й держави — і сидів — хоть мав враження, що сиджу на розжарених углях... Фрейденберґ був ласкав арґументувати своє „ффють" Він додав:

— „Вони мусять уступити за большевизм. Можете їх повісити"... (Це мав бути дотеп).

— „Петлюра має також стушуватися"... Цего я зовсім не сподівався і сказав перериваючи:

— Петлюра за свої антантські симпатії сидів в німецькій тюрмі...

— „Знаємо це. Але з вождем бандитів не кооперуватиме французька армія. По якімсь часі може він вернути... Склад Директорії мусить бути змінений, розуміється за відомом і затвердженням Франції. Так змінена Директорія буде суверенна".

— Який Ваш погляд на питаиня державної самостійности України? — запитав я. Він відповів:

— „Я не політик. Наше завдання — боротьба з большевизмом. Справу самостійности України вирішиться в Парижі. Припускаю, що ухвалять плебісціт."

Було вже для мене ясиим, що в французьких військових кругах противні були державній самостійности України. Французький полковник рубав дальше:

— „Залізниці й фінанси підуть під безпосередний заряд і контролю Франції..."

Я подумая собі, що це перше добре для нас услівя і запитав, як це мало б виглядати в практиці.

— „Директорами стануть Французи, низчі урядовці залишаться старі.

— „Українська армія має провадити війну проти большевиків і йти хоч би до Петербурга.

— Директорія видасть і оповістить декларацію до Франції, в якій проситиме о протекторіят під оглядом політичним, мілітарним, фінансовим, в заграничній політиці і т. д. В декларації має бути сказано, що Україна відкликається до відомої благородности фраяцуської иації"...

Полковник говорив з патиском...

— Який Ваш погляд на питання земельиої справи? — запитав я. Французький полковник дав дуже гнучку відповідь... Я звернув його увагу на це, що без признавня селянам землі ніхто не заведе ладу на Україні, але надармо.

— „Війна з Польщею мусить бути зараз застановлена".

— Які мали б бути границі України на заході?

— „Вирішиться в Парижі".

— Який Ваш погляд на прилучеиня земель Угорської України до Великої України?

Представник Франції заявив, що не знає, чи Українці мають і там національну територію, але й що про це подумають в Парижі...

— „В свою армію маєте зараз прийняти російських офіцерів я добровольчої армії"...

На це я встав. Бо ясним було, що вони відразу хочуть задавити всяку можливість евентуального розвитку української державности . . .

Другого дня повторилася та сама ровмова делеґації з п. Фрейденберґом.

Одвідавши ще деяких американських та анґлійських дипльоматів Остапенко і Назарук повернули ні з чим до Київа.

Вислухавши доклад делеґації, В. Винниченко, замісць того, щоб приспішити справу мирових переговорів з Росією, послав до Одеси знову ґен. Грекова „переговорювати в справі військовій". Курс на Антанту було взято рішуче і безповоротно. Французи без перешкод займали залізниці в радіусі Одеси. Добровольці скріпляли свої позиції на півдні України. Селяне даремно просили Директорію рятувати їх від добровольців і Антанти.

Одночасно з переговорами в Одесі було вислано з Київа в західно-европейські центри, і зокрема на мирову конференцію в Парижі, низку величезних дипльоматичних місій на чолі здебільшого з бувшими гетьманцями, с.-федералістами, правими ес-деками*). Ця армія „дипльоматів" мала репрезентувати там революційну Україну, ввести її „в семю культурних держав" і допомогти налагодженню добрих стосунків з Антантою.

8. Розрив Директорії з революційним селянством і робітництвом. Скріплення реакційного курсу внутрішньої політики Директорії, загострення відносин з совітською Росією і явне залицяння Директорії до антантського імперіялізму, зближуючи Директорію з буржуазно-демократичними ґрупами, тим самим вели її до повного розриву не тільки з неукраїнським „недержавним" пролетаріятом, але й з революційною лівицею і навіть центром українського робітництва та безземельного селянства.

Ми вже згадували про те, що українських соціялістів-революціонерів (лівих) було загнано в підпілля виключно через те, що вони домагались усунення Директорії, знищення отаманського режиму та припинення репресій проти міського і сільського пролетаріяту і встановлення радянської влади в самостійній Українській Республиці.

Українські соціялісти-революціонери (центральної течії), хоч де хто з них і входив в уряд, також були незадоволені політикою його, стояли в гострій опозиції до Директорії, нетерпляче чекаючи скликання Трудового Конґресу, щоб на ньому усунути Директорію і передати владу в Республиці до рук працюючих. Більша частина членів партії одстоювала твердо радянську форму влади (на цім ґрунті, як ми вже згадували, намітилось навіть було зближення обох фракцій партії — лівої і центральної течії), менша — обмежувалась трудовим принціпом, вважаючи його більш відповідним інтересам працюючих мас України з огляду на особливу клясову структуру українського суспільства. Одностайної думки що до форми влади партія не мала через те, що після розриву з лівою течією не встигла ще відбути свого зїзду, уконститууватись і намітити обовязуючу всіх членів партії спільну тактику.

*) Ще на самім початку повстання було послано на мирову конференцію до Парижу Г. М. Сидоренка (бувшого міністра почт і телеґр. при Центр. Раді, непарт.).

За соціялістами-революціонерами (лівими і центрістами) відірвалось від Директорії й українське трудове селянство. Почавши з щирої підтримки Директорії в дні повстання, селянство швидко перейшло в опозицію, побачивши, що його домагання не переводяться в життя.

В грудні і на початку січня, поки директоріянські отамани не увійшли ще в смак „твердої влади“, селянство кинулось на селянські зїзди. Постанови деяких з цих зїздів попали в пресу і, таким чином, зберігся відбиток настроїв і домагань селянства в той час. Спинимось, для прикладу, на резолюціях двох-трьох зїздів. 21—24 грудня відбувся в Київі великий ґуберніяльний селянський зїзд київщини, на який прибуло більше 700 делеґатів від волостей. Представника Селянської Спілки в Директорії — Ф. Швеця — зїзд зустрів оваціями; його промову, в якій Ф. Швець клявся, що в Директорії „немає буржуїв“ і що Директорія спірається тільки на трудовий нарід, буде провадити свою працю тільки на користь трудового народу і через самий трудовий нарід, — селянство вкрило гучним „слава!“. Так само вітало селянство і члена Директорії Андрієвського, який в своїй промові заявив, що „Директорія не визнає пануючих кляс“. Терпеливо вислухав зїзд і промову голови Директорії В. Винниченка, який закликав селянство уникати „анархії й большевизму“. Голова Селянської Спілки Янко, в докладі по сучасному менту, закликав селян до творення міцної народньої армії, до нищення буржуазії „як сільської так і мійської“ і до підтримки майбутного Трудового Конґресу й Директорії. Дуже тепло привітав зїзд бувшого голову Центральної Ради М. С. Грушевського, якого було запрошено на зїзд спеціяльною постановою зїзду*). Виступ лівого укр. с.-р. О. Шумського, що закликав уважніще ставитись до директоріянської політики і не даватись обдурити себе національно-державницькими гаслами, під якими хоче повести селянство Директорія, не знайшов співчуття. Селянство ще вірило Директорії й не хотіло слухати закидів на її адресу. Такі були загальні настрої.

В резолюції Зїзду по сучасному менту читаємо:

„Перший селянський Зїзд Київщини, що одбувся 21—24 грудня 1918 р., обговоривши питання по сучасному політичному менту, висловлює щиру подяку революційному уряду — Директорії Народньої Республики, котра стала на чолі революційного народнього руху і обіцяє їй свою дальнійшу підтримку в боротьбі за Українську Трудову Республику; разом з тим Зїзд постановляє:

1. Директорія Української Трудової Республики в самому недалекому часі повинна скликати Конґрес Трудового Народу України, тоб-то представників селян, робітників і вояків.

2. Директорія Української Народньої Республики повинна рішуче заявити, що трудовий нарід України хоче жити в згоді з трудовим людом всього світу; але ні в якім разі не допустить чужинців порядкувати в себе.

3. До скликання Трудового Конґресу необхідно, аби Директорія негайно переводила всі реформи соціяльного і політичного значіння.

*) Факт цей заслуговує на увагу між иншим через те, що директоріянські круги намагались всякими способами віддалити М. Грушевського від впливу на офіціяльну політику й робили все, щоб загалом тримати його на задвірках широкого політичного життя.

котрі зміцняли б позицію трудових кляс — селян і робітників.

4. Директорія УНР мусить негайно вжити самих рішучих заходів до орґанізації народньої армії, на основі самої строгої дисціпліни і порядку, і цим забезпечити землю і волю трудовому народові

5. Уряд УНР повинен виробити негайно закон про орґанізацію влади на місцях і творити сприяючі умови для широкої орґанізації селянства (яко основи істнування Трудової Республики) в формі селянських та робітничих спілок, котрі повинні мати право широкого контролю представників центральної влади на місцях.

6. Само трудове селянство на місцях повинно подбати про те, аби не допустити руїни й анархії на селах, бо тільки порядок і дисціпліна в цей час дасть спроможність селинству орґанізуватись і утримати владу у власних руках.

7. Директорія УНР повинна вжити самих рішучих заходів, аби всі заарештовані з добровольчеської та гетьманської армії офіцери і ґенерали понесли саму найтяжчу кару.

8. В обовязок Директорії входить забезпечення семей тих, хто поклав своє життя або став калікою підчас боротьби за волю трудового люду України.

9. Директорія УНР повинна вимагати, аби в найблизчому часі всі чужоземні війська виїхали за межі України.

10. Директорія УНР повинна всіма засобами допомогти трудовому народові Галичини, Буковини, Кубані і Чорноморщини в боротьбі за визволення, як політичне, так і соціяльне."

В додаток до цих постянов, Зїзд, з участю представників від ґуберніяльних та повітоних комітетів Селянських Спілок всієї України, ухвалив резолюцію в земельній справі (по докладу О. Щадилова), якою домагався „аби Директорія негайно відновила чинність земельного закону, ухваленого Центральною Радою 18. січня 1918 р.".

29—30 грудня відбувся численний повітовий селянський зїзд у Рівному (на Волині). В зїзді взяло участь 300 делеґатів. Висловлюючи довірря Директорії, зїзд зазначив в своїй постанові, що

„1. Директорія повинна стояти на ґрунті утворення влади із представників демократії і скликати в цій цілі Трудовий Конґрес із представників селянства, робітництва і вояцтва.

2. До скликання Конґресу Директорія повинна для зміцнення позиції демократії провести найпекучіші реформи соціяльного значіння.

3. Для забезпечення здобутків революції провести тверду орґанізацію влади, опертої на дисціпліновану народню армію.

4. Влада повинна неухильно вести рішучу боротьбу з контрреволюційними силами і притягати до кари всіх ворогів теперішнього демократичного ладу.

5. У своїй зовнішній політиці Директорія повинна надалі стояти на ґрунті недопущення усякого чужоземного війська на територію Республики і твердо обороняти суверенність УНР."

4—5 січня 1919 р. відбувся в Золотоноші (на Полтавщині) повітовий робітниче-селянський зїзд, який ухвалив таку резолюцію:

„1. Зїзд висловлює довірря своєму революційному урядові — Директорії і плекає надію в тім, що Директорія і надалі піде шляхом визволення працюючих з-під гніту капіталу, в контакті з пролетаріятом всього світу і опіраючись виключно на революційно-трудові маси України.

2. Зїзд бере на себе через повітову Трудову Раду всю повноту законодавче-виконавчої влади.

3. Приватна власність на землю касується. Соціялізація землі повинна бути переведена місцевими орґанами влади і тільки затверджена законом.

4. Церква повинна бути відділеною від держави.

5. Військо повинно бути тимчасово-клясовим, себ-то складатись виключно з революційно-трудового елементу.“

21—23 грудня відбувся в Умані (на Київщині) повітовий селянський зїзд, який ухвалив „дякувати Директорії за визволення“, підтримувати її „в боротьбі за самостійну Українську Трудову Народню Республику“, „вимагати переведення соціяльних та політичних реформ“, „утворення армії на підставах розумної дисціпліни“ і „покарання добровольців та карателів гетьманських за причинені кривди“. В цей же час відбувся повітовий селянський зїзд в Лубнях (на Полтавщині), який ухвалив вимагати негайного скликання Трудового Конґресу, „повернення селянству збитків та контрибуцій, здертих поміщиками“ і „виведення чужоземного війська з України“.

В середині січня відбувся Верхнєдніпровський сельянський повітовий зїзд, який ухвалив довести до відома Директорії, що „селянство, разом з пролетаріятом буде з усих сил збройно боронити Україну від втручання чужоземного війська“.

З наведених постанов селянських зїздів видно, що трудове селянство, визнаючи Директорію за свою тимчасово-революційну владу, обстоювало: 1. селянсько-робітничу владу на місцях і н центрі, 2. вимагало рішучої боротьби з контрреволюцією, 3. негайного переведення соціяльно-економичних реформ, з перенесенням ваги цієї справи на місця і 4. заявлялось за рішучу боротьбу з антантсько-добровольчим військом.

Та треба було всього кілька тижнів, щоб бідніще селянство перестало „вітати“ Директорію і покладати на неї якісь надії. Селянські зїзди зразу припинились: аґенти директоріянської влади почали їх просто розганяти, як „большевицькі“. Старі знайомі „гетьманські карателі“ знову виступали, як „начальство“ і під їхнім „доглядом“ відбувались оповіщені Директорією вибори до Трудового Конґресу. Поміщики, почуваючи опору в „отаманах“, не спішили тікати з своїх маєтків. Здавалось, поволі відновлявся тільки що повалений режим гетьманщини. Віра в Директорію погасла. Авторитет майбутнього Трудового Конґресу одразу впав.

Ці нові, опозиційно-трівожні настрої трудового селянства знайшли свій відбиток і формуліровку в резолюції наради Виконавчого Комітету Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів з участю представників від Ґуберніяльних Рад, що відбулася 14—15 січня. Ось зміст цієї резолюції:

„Виконавчий Комітет Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів, з участю представників від Ґуберн. Рад, на засіданнях своїх 14—15 січня 1919 р. (по нов. стилю), обговоривши сучасний політичний стан УНР і констатуючи, що:

1. Директорія УНР, зрозумівши клясовий характер Великої Української Революції і в своїй законодавчій праці намітивши шлях широких соціяльних реформ на користь трудовим клясам, до цього часу не зуміла і не змогла утворити таких орґанів управління, як в центрі, так і на місцях, спіраючись на котрі могла б переводити соціяльні реформи і проводити клясову боротьбу.

2. Не створивши зазначених в п. 1 клясових орґанів, як в центрі, так і на місцях, Директорія утворила адміністративні апарати з участю в них представників буржуазно-демократичних верств, склавши в центрі ріжноманітний по своєму складові кабінет міністрів, котрий в цілому, не розуміючи глибокого соціяльного напруження, зайнявся ліквідацією революційного клясового руху і його здобутків і цим дискредитував Директорію, викликавши проти неї обурення та недовірря серед широких мас трудового селянства та пролетаріяту, з одного боку, а з другого — скупчивши українську буржуазію та буржуазну демократію навкруги ідеї військової диктатури, як необхідного фактора для боротьби проти змагань революційних мас, характеризуючи їх (ті змагання), яко явище анархичне. Така політика і таке розуміння справи утворило на Україні становище, при котрому частини території — як Харьківщина, Полтавщина, та почасти Чернигівщина і Катеринославщина відкинули владу Директорії.

3. Скликаємий Директорією найвищий законодавчий орґан, Всеукраїнський Трудовий Конґрес, якому Директорія мусіла передати верховну владу — при зазначених вище умовах, завдяки відсутности підтримки його орґанізованими реальними силами на місцях, не може мати практичного значіння і цим самим засуджений на бездіяльність і поставлений перед небезпекою насильства над ним орґанізованої буржуазії шляхом зрива його з метою не дати йому змоги взяти всю повноту влади в свої руки і використати цю владу за для переведення клясової політики.

4. Зазначаючи все вищесказане і зважаючи на необхідність негайного утворення влади, яка б гарантувала трудовим клясам можливість проведення їхньої клясової політики, і приймаючи на увагу вимоги робітничих і селянських зїздів України, Ц. Комітет постановляє:

I. Вимагати від Директорії УНР видання негайно, протягом одної доби, роспорядження про передачу влади в волостях, повітах і ґуберніях відповідним обєднаним радам селянських та робітничих депутатів, складеним на основах пропорціональности і значіння цих кляс в сучасній революції, з повною залежністю кожної (ради) мети собою по інстанціям. Комісари Директорії повинні скласти свої уповноваження перед цими радами, котрим належить право або уповноважити їх на дальнійше виконання своїх обовязків, або призначити инших осіб.

II. Влада в центрі має належати Всеукраїнському (обєднаному) Зїзду Рад Селянських та Робітничих Депутатів, котрий складається з представників, обраних повітовими та ґуберніяльними радами.

III. До утворення Всеукраїнської Ради Селянських і Робітничих Депутатів владу в центрі Директорія мусить негайно передати виконавчим Комітетам Всеукраїнських Рад Селянських і Робітничих Депутатів.

IV. Не переведення цих вимог в життя або віддалення його позбавляє можливости орґани селянських депутатів і членів Селянських Спілок продовжувати продуктивну творчу працю і брати активну участь в роботі істнуючих державних установ і бути їх аґентами.“

Постанова ця була грізним memento для Директорії та її „соціялістичного“ правительства. Центральний Комітет Селянської Спілки, безумовно, правдиво відбивав настрої і домагання пролетарського селянства. Щирість та ясність формуліровки тих заходів, які рекомендувались Комітетом Директорії для врятування справи української революції під проводом українських революційних сил, здавалось мусіли б переконати „большевиків“ з Директорії, що дванадцята година пробила і що єдиним рятунком може бути тільки негайна, передача всієї влади в Республиці народові — радам робітничих і селянських депутатів. Та, на жаль, міщанство і дрібна буржуазія не здатні а ні на рішучість, а ні на правдиву революційність, не кажучи вже про соціялістичність. Герої

єдиного національного фронту з Українського Національного Союзу, у відповідь на заяву Виконавчого Комітету Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів, обурено заквакали з свого болота; члени „Високої Директорії“ зніяковіли від такого „непочтенія“ до їх високих осіб і ніяк не могли собі уявити, як це вони — „герої революції“ — так собі, без параду і ненародньої подяки за працю, можуть віддати владу з своїх рук і стати звичайними смертними; „отамани“ почали домагатись проголошення військової диктатури. В результаті Директорія і на далі залишилась на своїм „високім пості“. Всі вимоги Селянської Спілки було одкинуто геть.

16. січня відбулась (в Київі) так звана „Державна Нарада“, на якій були присутні, крім членів Директорії й правительства, представники УПСР, УСДРП, самостійників соціялістів, Селянської Спілки й Січових Стрільців. Січові Стрільці (представники Стрілецької Ради) зажадали на цій нараді передачі всієї влади в Республиці „тріумвіратові“: січовим старшинам Коновальцеві й Мельникові та Петлюрі; мала бути це, після слів стрілецьких дипльоматів, військова диктатура взагалі, на ділі ж це була б диктатура корпусу січових стрільців, на чолі з Коновальцем. Наддніпрянська українська дрібна буржуазія й отаманія на чолі з С. Петлюрою, розуміючи добре, що це значило би, не захотіла піддатись „під високу руку“ юнака Коновальця — пропозицію січовиків було одкинуто. Обурені домаганням січовиків, представники Селянської Спілки заявили (Янко), що, коли взагалі заходить мова про диктатуру, то серйозно можна було б говорити тільки про диктатуру трудового селянства, конкретно — Центрального Комітету і Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів, осадний же корпус січових стрільців, на чолі з Коновальцем, міг би при такій ситуації перейняти на себе функції, які виконують у московських большевиків латишські та китайські військові частини. Зрештою, представники Сел. Спілки обстоювали позицію, зазначену в наведеній вище декларації С. Спілки. Партія соціялістів-революціонерів обстоювала радянський устрій і домагалась передачі державної влади майбутньому Трудовому Конґресові. Ліве незалежницьке крило УСДРП виступало солідарно з УПСР. Натомісць праве крило УСДРП схилялось більше до диктаторської концепції (тільки не січовицької); речники цього крила висловлювались за обмеження прав майбутнього Конґресу дорадчими функціями і за „мілітарізацію державного устрою на час війни“. Сам. соціялісти висловились за диктатуру Директорії. Розбрід був повний. Рішила справу Стрілецька Рада: речники її в кінці наради заявили, що все має лишитись по-старому. На цім нарада і розійшлась.

Директорію вже майже ніщо не вязало ні з трудовим революційним селянством, ні з українським пролетаріятом (з не-українським вона їх ніколи не мала).

Розрив з українським пролетаріятом стався формально підчас VI. Конґресу Української Соціяль-Демократичної Робітничої Партії, який закінчився росколом партії на дві фракції — офіціяльних с.-д. і незалежних. VI. Конґрес Української Соціяль-Демократичної Робітничої

Партії (що відбувся 10.—12. січня 1919 р. в Київі) мав взагалі не малий вплив на дальший розвиток української революції і через це на ньому варто спинитись докладніще. Неґативне значіння його полягало в тім, що він санкціонував, під покрівлею голосних фраз про революцію і владу працюючих, обєктивно реакційну петлюрівсько-винниченківську отаманьську політику*).

Центральним, так би мовити, боєвим питанням на Конґресі було питання про відношення партії до сучасного моменту (головним чином про відношення партії до Директорії і радянської форми влади). Докладчик (член Центр. Ком. незалежник Пісоцький) запропонував ясну тезу — визнати необхідним орґанізацію клясової робітниче-селянської радянської влади на Україні; Директорію ж і майбутній Трудовий Конґрес розглядати, як часові, скороминущі етапи на шляху до цієї орґанізації. Докладчика підтримали Вас. Мазуренко, М. Авдієнко, М. Ткаченко й инші члени фракції незалежних, які, вказуючи на початок всесвітньої соціялістичної революції, видвигали, в звязку з цим, домагання не тільки орґанізації влади на Україні в формі рад, але й найтіснішого звязку України з німецькою і російською революцією і, само собою розуміється, негайного миру з Совітською Росією та спільної збройної боротьби з контрреволюційним (красновським) Доном й Антантою, що росташувалась в Одесі**). Одначе правиця партії виступила рішуче проти такої оцінки моменту і зазначених домагань. Колишній „большевик“ М. Порш виступив з довгою промовою, в якій доводив якраз протилежне тому, що говорив колись на IV. Конґресі Партії, — а саме — що час для соціялістичної революції не наспів; що російські комуністи збанкротували в своїй спробі орґанізації соціялістичної республики; що єдиний вихід для української революції — „не диктатура пролетаріяту, а панування демократії“, бо, мовляв, „для диктатури у нас немає пролетарської кляси: диктатура міста над селом — це повторення російських большевицьких невдатних спроб, а диктатура села — це диктатура дрібної буржуазії, що найменше можливе“; що, нарешті, „з катеґоричними революційними методами треба заждати, доки справа соціялістичної революції стане ясно в Анґлії та в Америці поруч з Германією“ і так далі. За М. Поршом виступив з довгою „січовицькою“ промовою другий „большевик“ Голова Директорії В. Винниченко. Зазначивши наперед, що він не цілком погоджується з попереднім промовцем (М. Поршом), В. Винниченко сказав:

„Так, де є 70% селянства, не може панувати міський пролетаріят. При індивідуалістичній методі нашого сільського господарства, тут — на Україні — соціялізм не можна здійснити по російській методі, бо село від нього конче мусить відсунутись. У погляді на наше державне істнування я почасти худож-

*) В час відкриття Конґресу на ньому було присутніх 35 делеґатів з правом рішаючого голосу і 26 з дорадчим голосом. В склад президії було обрано: головою — Д. Антоновича, членами — Токаревського (Полтава), Довбищенка (Харьків), Канустняка (Катеринослав). Г. Драгомирецького (Київ). З. Висоцького (Київ) і Проконенка (Київ)

**) М. Ткаченко, між иншим, говорив: „Безперечно, українська революція є одна із фаз соціялістичної революції... Вважаємо потрібним негайне оголошення Соціялістичної Республики.“

ник і дивлюся на його не так однолінійно та одноманітно, як деякі товариші. У якусь одну рубрику занести всього не можна. Ми, яко марксісти, не можемо триматися одної форми. Життя міняється — міняються й форми. Але життя тепер просто скакає. Треба мати при всьому цьому на увазі ще й те, що ми не тільки соціялісти, але й державники. Кожен з нас є, до певної міри, попечений соціяліст. Хіба ми рад не визнаємо? Хіба дух розвою працюючих, то не наш дух? Але як той, у кого пошкоджені легені, мусить насамперед лікувати їх, щоб орґанізм набрав нормального стану, так ми мусимо доконче вигоїти національне своє питання. Треба насамперед відшукати вдовольняючі форми державного розвитку. А для цього мусимо зєднати два елементи, два моменти: клясово-пролетарський і національний. Маємо перед собою ту саму каргиву, що й торік. Ріжниця тільки та, що пережили гетьманську реакцію. Гетьман — це утвір російського большевицького безчинства торік на Україні. Не будь цього напасництва, Центральна Рада, еволюціонуючи, знайшла б правильний шлях. Ми торік оперували правильним матеріялом. Більшість працюючих на Україні — селянство. І треба тепер все селянство зробити трудовим. Це — не буржуї, а законодавчі заходи наші і сугубо не зроблять з селянства буржуазії. Сьогодня ухвалено земельний закон, по якому буржуазність селянства буде опреділятись 5—15 десятинами землекористування, а не землеволодіння. Згідно цьому закону, заборонено продавати землю і передавати в спадщину. В основі — це є націоналізація, і не дурно один з міністрів соц.-рев. сказав з приводу ухвали цього закону: ‚Я мусів тут зробитись соціяль-демократом‘. Але до здійснення ідеалів соціяль-демократії, очевидно, далеко, бо користування землею у дрібному селянському господарстві буде вестися капіталістичним способом.

Ми перш за все соціялісти. А найпершою умовою переведення соціялізму є захоплення влади, рахуючись з обставинами. Я не вважаю, що соціяльну революцію доконче мусять переводити совдепи. Ви пригадайте тільки, у чиїх руках не були у нас совдепи. Спершу меншевики, потім большевики, потім демобілізоване деклясоване салдацтво, потім комуністи і просто анархісти. Пригадайте і те, що у нас справжньою реальною силою є селянство, і скажіть: у чиїх же руках має бути влада? Яко дрібнобуржуазну верству, селянство треба знищити, а натомісць виробити з нього трудове селянство. Чи протирічать же соціяльній революції селяне, що мають у своїм землекористуванні 5—15 десятин? Чи протирічать такі селяне соціялістичним реформам? Ні! вони підпомагатимуть їм. Наше завдання, строючи на цьому нове селянство, втягти його в процес нашої національно-соціяльної революції. Перше — ми державники націоналісти; ми, яко національна особь, не хочемо умірати або підлягати болючій експеріментації. Це завше мусимо мати на увазі і в сучасних умовах мусимо опіратися на переважаючу реальну силу — на селянство. Чому не утворити совдепи?! Але що вийде? От що. У Київі, скажемо, совдепський конґрес. Приїздять селяне. Пропорція мусить бути, згідно статистичним вислідам: 1 металіст на 14 кухарок і на 50 (чи ще на більшу кількість) селян. Отже мусіла б бути, коли говорити про диктатуру пролетаріяту, диктатура над селянами.

Для чого ж ми боролися з гетьманом? Щоб у лещата взяти оте селянство, що кров свою лило?! Ми, українські соц.-демократи, партія пролетаріяту, в цьому разі віддали б владу тому пролетаріятові, котрий, може, літ через десять і змушений був би таки дати нам повні національні права. Бо не секрет же, скільки в вашу індустрію війна і московська політика вкинула не-українського робітництва. Це зробили б так ми. А инші? Скажемо конкретно: збірається Трудовий Конґрес і ухвалює: усунути від селян право на державну владу. Не кажу вже про селян, але січовики не стерпіли б і розігнали б конґрес. Почалась би страшна межиусобиця. На деклясовані банди опертись не можна. Сили не було б... Вихід? Вихід тоді який даєте? З Пятаковим і Антоновим я абсолютно не піду проти українських січовиків Тут точка. Можете тоді мене виключати з партії.

От вам національний момент, як його малює льоґика. А кажуть, що Конґрес фальсифікація. Ні. На оборону прав народу, на охорону державної незалежности

в момент, коли орґанізованою волею демократичної більшости України має вирішится питання про владу, мусимо стати твердо. (Зачепивши далі питання про наступ на Україну „латишсько-китайського“ війська і зачитавши текст посланої від уряду Укр. Нар. Республики до Ради Нар. Комісарів Сов. Росії ноти в цій справі, Винниченко продовжує :) . . . Тут виразно ставиться питання про структуру влади і з цього штандпункту не варт сходити. Коротко: база — селянство; наше завдання — дбати, щоб село не стало дрібнобуржуазною силою, виробляти з його пролетарську масу, держати орієнтацію на західний і світовий високоіндустріалізований пролетаріят; ні в якім разі не на відсталий російський, бо коли з ним звяжемось, большевики російські нас росколять, роздавлять, відіпхнуть від влади наші сили. Тут тоді буде диктатура Пятакових, Антонових то що. Мусимо спіратися тільки на свою силу. Силу цю ми повинні дістати, коли дійсно зросла вона — своя — пролетарсько-демократична — за рік революційної боротьби. Коли ж її в дійсности немає, то й держави демократичної у нас не буде. А вже соціялістичної і поготів.“ („Роб. Газета“ N 434, 16. січня 1919 р).

Більшість Конґресу пішла за Поршом — Винниченком — Петлюрою. Проект резолюції по сучасному моменту, запропонований фракцією незалежних (до цієї резолюції і взагалі характеристики позиції незалежних ми вернемося пізніще) було одкинуто, незалежні покинули Конґрес.

Правиця Конґресу ухвалила після цього слідуючу резолюцію по сучасному моменту: *)

„1. VI. Конґрес УСДРП визнає, що капіталістичний світ вже стає на шлях соціялістичної революції, неминучої по всіх країнах, але відмінної в кожній окремій країні, як по темпу, так і по формах та способах соціялістичної перебудови сучасного суспільства, відмінної, як через ріжниці в степені розвитку капіталізму, клясової структури громадянства і національного складу держав, так і в залежности від розмірів згубного впливу війни на всі боки господарчого і державного життя країни. 2. Історією і сучасним станом своєї власної революції, рівно як і розвитком революції на Заході, Україна входить в обсяг могутнього впливу неминучої всесвітньої революції, котрий має позначитися на всьому економичному і соціяльно-політичному житті українського народу. Але Україна займає в капіталістичному світі осібне становище, як з погляду економичного, так і з національно-політичного. Україна є країною дрібного селянства, котре впродовж цілої української революції було її могутньою підвалиною, для котрого українська революція означала перш за все і переважно революцію аґрарну. Роля індустріяльного пролетаріяту в господарстві є дуже обмеженою, а його вплив політичний на революцію та її напрям був і є надто незначним: малий розвиток індустріяльного капіталізму і через це невелика кількість пролетаріяту, панування в індустрії добуваючої і сільскогосподарської промисловости і через це мала свідомість і орґанізованість пролетаріяту, національна суперечність між містом і селом, отже й між пролетаріятом та селянством — такі головні причини цього зявища. Сучасна імперіялістична війна, яка економично виснажила навіть найрозвиненіщі країни, довела країни хліборобські, в тому числі й Україну, до господарчої катастрофи. Остаточна руїна кволої української індустрії (брак сировини і машинерії), руїна сільського господарства (живий і мертвий інвентарь), міліярди паперових грошей, нечувана руїна транспорту, шалена дорожнеча — такі гострі і катастрофичні наслідки світової війни на Україні. І в наслідок цього властива капіталістичному світові гостра суперечність між містом і селом дійшла до найгостріщих і найгрізніщих для долі революції розмірів. Український нарід, розірваний на части між ріжними країнами (в Галичині, Буковині, Угорщині, Бесарабщині, Кубані та Дону), простує серед найтяжчих фінансово-економичних і міжнародніх обставин, оточений імперіялістичними

*) Резолюція ця була запропонована так звапою „катеринославською групою“ конґресу (на чолі з Іс. Мазепою).

і контрреволюційними ворогами (польські, румунські, донські, добровольчі, антантські і совітські наступи на Україну), — простує до обєднання в національно-суверенних формах державного життя. 3. Виходячи з цих внутрішніх і міжнародніх обставин, український пролетаріят нині не може і не має права, не ставлячи під погрозу небезпеки долі революції, брати в свої руки народне господарство для рішучої і безоглядної соціялізації його в цілому, шляхом робітничої диктатури. Його завданням в сучасну хвилю є — беручи участь у державній владі і будівництві, підтримуючи з усієї сили процес національно-державного обєднання частин української нації, — прокладати шлях до панування трудової демократії в Українській республиці, поширювати робітничі орґанізації, переводити обережну і повільну соціялізацію дозрілих галузів народнього господарства і втягувати селянство в процес всієї господарчої соціялізації.

Беручи на увагу все сказане, VI. Конґрес УСДРП постановив:

А. Про проблему влади: 1. З огляду на те, що соціялістичний переворот є процес довгий, який може бути переведений в життя лише орґанізованим і свідомим пролетаріятом за допомогою революційної демократії взагалі, — Конґрес вважає, що в даний початковий момент соціялістичної революції влада в центрі і на місцях повинна бути такою, котра могла б забезпечити цілком вільний розвиток сил демократії. Сучасна революція на Україні є лише початкова підготовча стадія соціялістичної революції, стадія здійснення в першу чергу всіх загально-демократичних реформ, стадія панування справжнього демократизму, через який і на підставі якого можливий успішний перехід до соціялізму. Виходячи з цього, Конґрес висловлюється за скликання в найближчому часі орґана всенароднього представництва, парляменту, обраного на основі загального і т. д. виборчого права. Приймаючи ж на увагу важкий переходовий момент, який переживає тепер Україна, а також зважаючи на негайну потребу для уряду опиратися в своїй діяльности на орґанізовану базу з представників революційної демократії — Конґрес висловлюється за негайне скликання Всеукраїнського Трудового Конґресу з представників робітництва і селянства, як тимчасового законодавчого орґана. До скликання Трудового Конґресу вся влада належить Директорії, робота якої повинна бути направлена на закріплення здобутків революції і на негайне переведення ряда реформ в напрямку початкової стадії соціялістичної перебудови. Конґрес висловлюється за негайне переведення нових виборів до орґанів земського самоврядування. Власть на місцях, до перевиборів місцевих самоврядувань, повинна належати комісарам, котрі працюють в контакті і під контролем з місцевими трудовими радами, як орґанами обєднання революційної демократії, орґанізованими із пропорціонального представництва від робітників і селян. Комісари обираються місцевими трудовими радами і затверджуються центральним урядом. Влада повинна бути централізована, при чому влада військова повинна бути підпорядкована владі горожансько-політичній.

Б. В справі проґрами внутрішньої політики: Конґрес вважає, що в теперішній переходовий момент більше, ніж коли, потрібна міцна орґанізованість робітництва для переведення таких великих завдань, які стоять перед пролетаріятом України, в напрямі підготовки соціялістичних реформ. В цілях наближення й найскоріщого підготування ґрунту для перебудування Української Народньої Республики в соціялістичну, завданням партії пролетаріяту являється: 1. Знищення всіх остатків поміщицько-самодержавного ладу у всіх його виявах і в першу чергу негайне рішуче чищення урядового апарату, як в центрі, так і на місцях, у всіх галузях порядкування, від контрреволюційних і антидержавних елементів; 2. негайне здійснення всіх реформ робітництва і селянства в напрямі проґрами партії, і в першу чергу негайне переведення земельної реформи в напрямі проґрами партії прийнятої IV. Конґресом УСДРП; 3. Негайна націоналізація найбільш дозрілих і підготовлених до цього галузей промисловости, як залізниць, цукроварен і инше; 4. Негайне переведення широких фінансових реформ в напрямі перенесення тягару на маючі класи і в першу

черґу утворення власної валюти; 5. Негайна орґанізація сильної народньої армії на основах твердої дисципліни для оборони обєднаної Української Народньої Республики від нападу ворогів зовні.

В. В справі проґрами міжнародньої політики: Стоючи на основі признання суверенности української нації, VI. Конґрес УСДРП обстоює повну незалежність Української Народньої Республики. Виходячи з цього, Конґрес ухвалює піддержувати стремління українського народу до повного самоозначення і боротись з усякими замахами на незалежність України, як з боку Совітської Російської Республики, так і з боку якоїсь иншої держави. VI. Конґрес УСДРП визнає, що держави Антанти переслідують на Україні тільки імперіялістичні цілі і що окупація України Антантою була б початком відновлення монархії й реакції на Україні.

У відношенню до Совітської Російської Республики й її політики на Україні, VI. Конґрес УСДРП мусить сказати своє слово осуду проти ганебних для партії пролетарівту і соціялістичної влади захватних плянів, які має виконувати Совітське Правительство проти Української Народньої Республики. Совітська влада, не маючи змоги засипати вириту нею прірву між селянством і робітництвом Росії, аби продовжити час свого панування, хоче явним грабуванням українського селянства задовольнити потреби безробітного російського робітництва, чим і пояснюється наступ совітської армії на Україну. Протестуючи проти нападу совітської армії, Конґрес допускає миролюбні відносини і торговий обмін із Совітською Республикою тільки в тім разі, коли наступ російської армії на Україну буде припинено і коли чужоземне совітське військо буде виведено за межі України. Бажаною ціллю для всіх держав, які стали на шлях революції, VI. Конґрес УСДРП визнає найтісніще економичне обєднання в боротьбі з імперіялізмом держав Антанти, а через те політика правительства Російської Совітської Республики, намірена до завоювання України, розриває всяку згоду, нищить взаємне порозуміння і підриває надію на успіх міжнароднього пролетаріяту в боротьбі з імперіялізмом і капіталізмом. Українське робітництво вже раз пережило найлютіщу монархичну реакцію через завойовницьку політику совітської власти (гетьманщина) і тепер в годину грізної небезпеки для істнування витвору українського пролетаріяту і революційної демократії — Української Народньої Республики, — VI. Конґрес УСДРП заявляє, що українське орґанізоване робітництво буде всіма силами боротись з ворожими реакційними нападами, як з боку держав Антанти, так і з боку Російської Совітської Республики. Українське робітництво всі сили свої покладає, щоб урятувати основу свого нормального розвитку — Українську Народню Республику — від усяких імперіялістів, якими б гарними словами вони не прикривали свої зажерливі замахи на самостійність українського народу і українського пролетаріяту".

Так офіціяльна партія УСДРП заявилася рішуче проти соціялістичної революції, проти влади робітників і селян, навіть в формі трудових рад, за „справжній" демократизм, тоб-то за демократичні орґани самоврядування на місцях і за Установчі Збори, обрані на основі демократичної формули, за обережну і повільну „підготовку підвалин для соціялістичних реформ" в буржуазному суспільстві, за „поширення робітничих орґанізацій" в буржуазно-демократичній Українській Республиці. А ставши на цей ґрунт, офіціяльні с.-д. цим самим „поширили базу" під Директорією, під її опортуністичною, міщансько-буржуазною політикою, що до того мала опертя тільки в українській дрібній буржуазії та отаманії. Після наведених резолюцій с.-д. правиці Директорія мала тінь права говорити, що вона спірається і провадить політику . . . . „українського пролетаріяту". Правиця УСДРП підводила ґрунт під тріснувший вже було єдиний національний реакційний фронт. За правицею стояв голова Директорії „большевик" В. Винниченко, а за Винниченком корпус Січових Стрільців, а за цим останнім Головний

Отаман С. Петлюра з отаманією всієї „свободної України“, а за отаманами — українське міщанство, „хлібороби-демократи“, соц.-федералісти самостійники. Так творився нерозривний ланцюжок „державників“, по-за яким лишалось вже „мало що“: українське малоземельне та безземельне селянство і міський індустріяльний пролетаріят. Але на цих „перманентних уравнителів“ (як в свій час висловилась „Робітнича Газета“ про революційний сільський пролетаріят) та на „металістів і кухарок“ (як висловився по адресу пролетаріяту України В. Винниченко) можна було і не зважати „державним мужам“, що поставили своєю ціллю творити не якусь там „анархію“, а буржуазно-демократичну республику по західно-европейських, удосконалених буржуазією зразках.

Доповненням до наведених ліквідаторських постанов VI. Конґресу офіціяльної УСДРП являється відозва Центрального Комітету Партії „до населення Української Народньої Республики“, оголошена після Партійного Конґресу. В цій відозві правиця соціяль-демократичної партії, залишивши на боці декоративну фразеольоґію про соціялістичну революцію, вже просто доводила робітникам і селянам шкідливість радянської форми влади, аґітувала за „горожанський мир“, за „загальне, пряме, рівне і тайне виборче право“, намовляла робітників і селян відмовитись на майбутньому Трудовому Конґресі від проголошеної Директорією трудової системи влади, лякала анархією, голодом й иншими „большевицькими“ страхіттями в разі дальшого продовження боротьби працюючих проти помішиків і капіталістів. Побіжно правиця „нищила“ в відозві фракцію незалежних, виставляючи її, як невеликий гурток збольшевичених „спасителів революції“. (1.)

Але поруч з неґативним, мав VI. Конґрес УСДРП і позитивне значіння. Намічений ще за часів Центральної Ради роскол в українській с.-д. партії стався на цьому Конґресі довершеним фактом. Коротка історія росколу в цім моменті представляється так.

Ще в грудні 1918 р. утворився в Харькові Орґанізаційний Комітет фракції незалежних. В своєму харьківському орґані — „Українська Народня Соціялістична Республика“ — Комітет цей різко зазначив свої „самостійницькі“ тенденції і неґативне відношення до політики російських большевиків на Україні і зокрема до областної орґанізації Російської Комуністичної Партії на Україні — до так званої Комуністичної Партії (большевиків) України. В своїй резолюції про відношення фракції незалежних до Російської Комуністичної Партії й до Комуністичної Партії (большевиків) України Тимчасовий Орґанізаційний Комітет писав:

„З цією партією фракція рішуче бореться з таких причин:

1. Є то партія антиукраїнська. Ідучи супроти національно-політичних прав українського народу, є то партія ворожа українській державі. Є то партія на послугах російського імперіялістичного большевицького уряду. Через те вона глибоко реакційна і цій партії немає місця на Україні.

2. Є то партія, що йде не до диктатури пролетаріяту та революційного селянства, а до диктатури частини пролетаріяту і своєї вартії і через те глибоко насильнича і, замісць пролетарсько-диктатурного насильства над буржуазним ладом, вводить насильство невеликої купки.

3. Ця партія своїм незадуманим, безладним способом заведення соціялістичних реформ псує й руйнує господарство Росії і наміряється зробити те і з господарством України.

4. Є то партія двулична, яка весь час ламає свої ж принціпи. Признавши принціп самовизначення народів, втягнула одначе Україну у війну з Росією на підбиття України. Признавши на катеринославськім зїзді незалежність „нею ж вигаданої“ Української Робоче-Крестьянської Республіки — нікчемного підголоска петроградських большевиків, — вона знову потім і нині стоїть за реакційне домагання федерації, обєднання бувшої Росії.

З огляду на це партії не можна довіряти, навіть коли б вона знову перекинулась і визнала самостійність та незалежність України і право українського народу на самовизначення, аж поки вона орґанично не перетвориться і не зіллється з інтересами українського трудового люду. Тому недопустимі спільні з нею виступи, погодження, кандидатури і т. д.“ („Роб. Газета“ No. 430 7. січня 1919 р.).

Це критичне відношення незалежників до централістичної політики російських большевиків і до їхніх методів соціяльно-економичного будівництва, а разом з тим виразне і катеґоричне обстоювання самостійности і незалежности Української Республики і вязало незалежників довший час з Директорією, примушувало їх (а разом з ними і широкі робітничі українські маси, що формально хоч і не належали до фракції незалежних, але подібно до них відчували події) шукати коли не порозуміння з Директорією, то хоч використання утворених нею державних апаратів і майбутнього Трудового Конґресу для орґанізації справжньої робітниче-селянської влади в незалежній Українській Республиці. І коли б Директорія дійсно хотіла будувати робітниче-селянську державність і вести рішучу боротьбу з буржуазією (як вона про це заявляла), вона напевно поставилась би з увагою до лівої, незалежницької течії УСДРП. А поскільки цього в дійсности не було, Директорія зовсім не зважала на незалежників, так само які на с.-р. та селянську спілку, і натомісць охоче прислухувалась до голосу правиці української соціяль-демократії, до голосу соц.-федералістів, самостійників, стрільців та отаманів.

Директорія мала повну можливість вибірати між правицею і лівицею українських соціялістичних партій. І вона вибрала опортуністичну правицю з буржуазією. Лівиця ж відходила від неї все далі, опозиційні настрої її зростали все дужче, аж поки не закінчились збройною боротьбою з директоріянцями. Про останню спробу лівиці мирно договоритись до чогось з директоріянцями, зроблену на Трудовім Конґресі, скажемо далі.

Що до не-української демократії на Україні, особливо еврейської, то вона переживала, подібно до української, складний процес клясово-революційної діференціяції. В залежности від цього процесу не однаковим було по суті, хоч і однаково ворожим по формі, і відношення ріжних ґруп не-української демократії до директоріянського курсу політики. З російських партій на Україні в гострій опозиції до Директорії, з мотивів соціяльного характеру, стояли большевики, соц.-дем. інтернаціоналісти і ліві соц.-революціонери. Инші російські партії — народні соціялісти, соц.-дем. меншевики і праві соц.-рев. мало чим ріжнились від українських соц.-дем. (правих) і соц.-федер., отже, здавалось би, являлись природними союзниками Директорії: одначе вони також були в опозиції і не підтримували Директорії з мотивів національного характеру: вони не поділяли самостійницького курсу політики Директорії і стояли на плятформі відновлення єдиної Росії. Із еврейських партій

підтримувала Директорію тільки Євр. Соц.-Дем. Роб. Партія „Поалє-Ціон“ (власне, її правиця), яка дала свого кандидата до кабінету міністрів, не зважаючи на протести инших еврейських партій, які передумовою співробітництва з Директорією ставили зміну курсу її політики що до робітництва і припинення погромів. Головний Комітет Єврейської Соц.-Дем. Партії „Бунд“ прийняв радянську форму влади (в першій половині січня), що викликало вихід з партії правих елементів. Конференція Обєднаної Єврейської Соціял. Партії (що відбулась в січні) більшістю також стала на плятформу влади рад і визнання соціялістичної революції. Всі не-українські радянські партії, звичайно, стояли, як і українські радянські партії в опозиції до Директорії. Як на спробу навязати якесь порозуміння між українськими й не-українськими соціялістами, вкажемо тут на спільну нараду делеґатів партії: УСДРП незалежних, „Бунда“, Обєднаної Євр. Соц. Партії і рос. соц.-дем. інтернаціоналістів, що відбулась в середніх числах січня 1919 р. в Київі. Нарада ухвалила підтримувати контакт між названими партіями з метою оборони робітниче-селянської революції на Україні, зглажування національної боротьби і виправлення політичної лінії і тактичних помилок рос. большевиків на Україні. Одначе реальних наслідків ця нарада не дала. Фактична реакційна політика директоріянських властей не залишала місця для порозуміння між Директорією й лівими соціялістами без національних ріжниць.

9. Трудовий Конґрес — похорон трудового принціпу. З Трудового Коґресу доля просто насміялася. Інституція, що покликана була утвердити на Україні диктатуру працюючих, орґанізувати тверду революційну робітниче-селянську владу і тим підвести міцний ґрунт під революцію, виповнила протилежні завдання: поховала ідею трудової диктатури, санкціонувала директоріянсько-отаманський режим, висловилась за горожанський міжклясовий мир — демократичний парляментаризм. Головною причиною такого „жарту“ був реакційний курс директоріянської політики, що геть здіскредитував Трудовий Конґрес ще до його скликання. З цієї причини не тільки робітництво (українське і не-українське), але навіть селянство поставилось пасивно до виборів на Конґрес, особливо на Лівобережжу, де „отаманами“ розганялись всі без розбору робітничі і селянські Зїзди. Революційні соціялістичні партії були позбавлені можливости повести відповідну аґітацію, а часто навіть і відбути встановлені законом повітові і ґуберніяльні виборчі зібрання. В часі виборів до Конґресу частина Лівобережжа вже була захоплена совітським військом, на частині ж селянство та робітництво вело війну з директоріянським військом: отже було не до виборів. На Правобережжу йшла брудна погромна хвила. На півдні Французи і добровольці без перешкод займали повіт за повітом. При таких умовах, коли все базувалось на „осадних“, „обложних“ і „військових“ станах, що здушували цілком всякі прояви вільного громадського життя, коли утиски революційного робітництва і селянства не знали меж, коли розливалась хниля погромів, звичайно, не можна було і думати про правдиве виявлення волі пролетаріяту і безземельного та малоземельного селянства України. В додаток до цього всього, не зважаючи на одно-

душні постанови селянських зїздів про те, щоб конґрес складався з представників селянства, робітництва і вояцтва, виборчих прав була позбавлена (на домагання Петлюри, Коновальця й инших отаманів) вся революційна республиканська селянська армія, найбільш свідомий і революційний елемент в селянстві. Натомісць було утворено спеціяльну курію так званої трудової інтеліґенції. Одночасно було закликано до участи на Конґресі з рішаючим правом голосу депутатів з Галичини від Національної Ради. Галичина переживала саме початкову стадію національно-буржуазної революції; перед вела там дрібна буржуазія яка зовсім не розуміла і не хотіла розуміти наддніпрянського „большевицького" селянства*). Сповняючи бажання Директорії, Національна Рада виправила до Київа спеціяльно „вишколену" антиреволюційну, націоналістично настроєну делеґацію. Так спільними силами соборної української дрібної буржуазії утворювався бажаний для Директорії і „отаманів" склад Трудового Конґресу.

Вибори депутатів мали бути куріяльні і переводитись: від трудового селянства на повітових селянських зїздах (з представників „безземельних і тих трудових селян, котрі до Великої Української Революції обробляли свою або заорендовану землю власними силами, не користуючись постійно чужою працею", — обраних на сільських сходах); від робітництва — на ґуберніяльних робітничих зїздах (з представників „від робочих, вибраних на заводах, фабриках, майстернях, конторах та инших галузях праці, а також від ремесників, які не визискують чужої праці"); від трудової інтеліґенції на ґуберніяльних зїздах трудової інтеліґенції (з представників „від робітників на ниві народньої освіти і служащих в народніх кооперативах, земських та міських самоврядуваннях, та инших установах державних, громадських і приватних", при чому у виборах уповноважених на Ґуберніяльні Зїзди мали право брати

*) Ми вже згадували про те, що при роспаді Австро-Угорської монархії в осени 1918 р., Українці Східної Галичини утворити окрему державу, так звану Західну Українську Народню Республику, на чолі якої стала Національна Рада і утворене цією останньою правительство — Державний Секретаріят. Утворення окремої української держави на території Східної Галичини викликало війну між Польщею і Західною Українською Народньою Республикою; польські імперіялісти не хотіли примиритись з утратою Галичини. Ця війна з Поляками, для успішного ведення якої ЗУНР не мала сил, а також і стремління широких народних українських мас до обєднання в одне державне тіло примусили Державний Секретаріят шукати зближення з Великою Україною і допомоги від неї. Зближення це почалося ще за часів гетьманщини, коли в допомогу Галичанам з Наддніпрянщини було одправлено деякі військові частини між иншим на передодні повстання дав згоду на вїзд до Галичини полк січових стрільців, але полк, як ми вже згадували, не виїхав. Підчас повстання Державний Секретаріят ввійшов в зносини з Директорією і заключив 1. грудня 1918 р. в Хвастові „предвступний договір між Українською Народньою Республикою й Західною Українською Народньою Республикою про маючу наступити злуку обох українських держав в одну державну одиницю". По злуці ЗУНР мала перестати істнувати, як окрема держава, одначе діставала територіяльну автономію. На Трудовім Конґресі справа злуки мала бути вирішена остаточно.

3. січня 1919 р. Українська Національна Рада на засіданню в Станиславові затвердила передвступний договір від 1. грудня і доручила правительству вжити заходів до реалізації злуки. В цій цілі до Київа було послано 16. січня особливу делеґацію.

участь „лише ті робітники інтелектуальної праці, котрі не визискують сами і не допомогають другим визискувати чужу працю і не володіють майном, яке приносить нетрудові доходи“). Виборчі права — активні і пасивні — давалися лише громадянам Української Народньої Республики, обох полів, не молодше 21 року (не позбавленим прав по суду за карні злочинства).

Згідно „Інструкції для виборів на Конґрес Трудового Народу України“ (затвердженій Директорією 5. січня 1919 р.), Конґрес мав складатися з 593 депутатів від трудового селянства, робітництва і трудової інтеліґенції, після слідуючого роспису депутатів по ґуберніях:

Ґубернії:	Число депутатів від			
	селянства	робітництва	трудов. інтеліґ.	Разом
1. Київщина	50	12	5	67
2. Поділля	47	8	4	59
3. Харьківщина	50	11	4	65
4. Херсонщина	37	11	4	52
5. Волинь	46	10	4	60
6. Чернигівщина	42	9	3	54
7. Полтавщина	46	8	4	58
8. Катеринославщина . . .	31	12	3	46
9. Таврія	14	3	1	18
10. Холмщина, Підляша і Поліська Округа	14	4	1	19
11. Всеукраїнського залізничого зїзду*)	—	20*)	—	20
12. Всеукраїнського почтово-телеґр. зїзду	—	10*)	—	10
Разом . . .	377	118	33	528
13. Від Західної Укр. Нар. Республики (Галичина, Буковина та Угорщина)	—	—	—	65
Разом . . .				593

*) Окреме представництво від залізничників і почтовиків пояснювалось в Інструкції особливими революційними заслугами робітників залізниць і почт підчас боротьби з гетьманщиною.

23. січня Конґрес (при участи приблизно 300 депутатів) відкрито святом обєднання Західної і Східної Українських Республик в одну Соборну Українську Народню Республику. Було відчитано відповідні Декларації Національної Ради ЗУНР і Директорії й урочисто закріплено злуку. Та свято злуки затемнювалось загальним тяжким станом Республики. Треба було не святкувати, а шукати порятунку від катастрофи, що наближалась. Конґрес хвилювався. Військова атмосфера, що панувала тоді в Київі, чутки про те, що січовики можуть розігнати Конґрес, коли він піде вліво, не сприяли продуктивній і спокійній роботі. Тимчасово сформовано колективну президію: обрано Д. Одрину (у. с.-р. — від селянської спілки), С. Вітика (від у. с.-д. — Галичанин), Т. Старуха (від бльока галицьких партій); одне місце було визначене для бльока лівих партій, одначе ці партії одмовились взяти участь в президії; голову мала намітити найбільша фракція — селянська (у. с.-р.), але до цього, так і не прийшло; у фракції йшов тяжкий внутрішній процес, який так і не закінчився через припинення Конґресу. Секретарями Конґресу були: С. Бачинський (тоді у. с.-р. — від селянської спілки), В. Злочанський (від у. с.-д.), І. Біск (рос. с.-д.), Л. Гаврилюк (від рос. с.-р.), Воронай (від соц.-сам.).

Засідання 25—28 січня були рішаючими. В ці дні під пресією військових подій і Директорії було рішуче і остаточно порвано з українською робітниче-селянською революцією, ліквідовано нещадно мрії директоріянської весни, поставлено дальшу боротьбу на старий, двічі за часів української революції переживший себе, ґрунт — „демократичного ладу і парляментаризму“.

Промова Голови Директорії, виголошена на засіданню Трудового Конґресу 25. січня, в великій мірі передрішала рішення Конґресу. Коротко її зміст був слідуючий (передаємо за „Червоним Прапором“ No. 2, 1918 р. 30. січня):

„Коли українська демократія переконалась, що влада гетьманська все більше поширюється і вживається на насильства над трудовим народом і коли стало ясно, що відбувається зрада нашій державі, збудованій з такими труднощами, — говорив В. Винниченко, — тоді вирішено було вжити всіх заходів, аби скинути невависне ярмо. Довго обмірковувалось це питання ріжними партіями. Одні гадали, що ще час не настав, а друга частива демократії — соціялістична — гадала, що треба повстати і здобути волю народові. До цієї останньої думки вело ще й те, шо через насильства гетьманських прибічників і ґерманських ґенералів український нарід загубив віру в свої партії, в своїх провідників. Отже для відновлення цієї віри, для обєднання партій з народом необхідно було роспочати боротьбу, бо, хоч би й побили нас в цій боротьбі, ця ціль — обєднання з народом — була би досягнута.

Представники партій, які рішили робити повстання, вели переговори і з Німцями і з представниками совітської влади, Мануїльським та Раковським. Німці пропонували залишити думку про повстання зовсім, а з Мануїльским та Раковським умовились в слідуючому: 1. Совітська Російська Республика признає самостійну Українську Народню Республику; 2. Признає демократичний лад на Україні; 3. В Українській Народній Республиці забезпечується вільне істнування і праця партії комуністів, з тим одначе, що цій партії не вільно захоплювати владу збройною силою; 4. Встановлюється товарообмін України з Росією і 5. Совітська Росія годиться на повний нейтралітет України. Що ж торкається реальної допомоги нам в боротьбі проти гетьмана, то представники совітської влади заявили, що вони не можуть зробити більше того, як тільки робити демонстрації на фронті з метою відтягнення частини гетьманського війська.

Після цього В. Винниченко переказує історію орґанізації Директорії та перших часів повстання, при чому зазначає, що на перших же часах большевики порушили вироблені умови і почали свій наступ на Україну. Зайнявши Гомель, Катервиослав та йдучи на Харьківщину, вони цим самим стромляли ніж в спину української революції. Далі почались звичайні для большевиків провакаційні виступи, а саме: коли було охоплено Правобережже повстанням, то Пятаков, Аусcем та инші випустили маніфест, в якому всі успіхи повстання, всю роботу, переведену нами, приписували собі. Та от і тепер ми маємо один з чергових документів провакаційної діяльности большевиків, документ, в якому говориться, що віби то Директорія склала договір з Антантою, в якому є точки про федерацію з Росією, про вільну орґанізацію добровольчеських дружин на території України, про передачу орґанізованого українського війська до роспорядження обєднаного штабу з представників французької, добровольчеської, польської та української армії, про активну боротьбу з большевиками та инше.

Далі В. Винниченко довго спиняється на замірах большевиків та тих перешкодах, які роблять вони в роботі Директорії, направленій на переведення широких соціяльних реформ. Ті соціяльні реформи, каже Винниченко, які большевики вважають можливим перевести в життя тільки їхніми методами, тільки таким чином, як це вони роблять в Росії, тепер переводяться на заході і зовсім иншими способами. Закінчив він свою промову певністю в тому, що український нарід сам впорядкує своє життя, що він не дозволить нікому сісти собі на шию.“

За В. Винниченком пішли инші „ура-патріотичні“ промови. І знову, як і, приблизно, рік тому (в грудні 1917 р. на Всеукраїнському робітниче-селянському та салдатському зїзді соціяльно-економичний, клясовий момент в українській революції було затушковано моментом національно-політичним. Питання про радянську форму влади знов було цілком ідентифіковано з питанням національного поневолення України Московщиною. Національний момент робив такий вплив, що не то що промови представників радянських соціялістичних партій, а навіть промовці фракції української партії соціялістів-революціонерів центральної течії, що пропонували передати владу конґресові і орґанізувати владу в Українській Республиці в центрі і на місцях на трудовому принципі, не знаходили співчуття більшости конґресу. Підчас фракційних промов, що почались 26. січня, конґрес робив надзвичайно сумне враження. Фракція української партії соц.-революціонерів (центральна течія), що могла, при умові внутрішньої спаяности, ясности своїх позицій і рішучого переведення їх в життя, відограти рішаючу ролю в цім важнім моменті української революції, — розбавлена елементами з селянської фракції, розбилась, покололась на праве і ліве крила, які не могли знайти спільної плятформи, і в результаті виступала і голосувала (відповідно до свого поділу) за ріжні резолюції. Фракція українських соціяль-демократів (офіціяльна партія) прикладала всіх сил, щоб утворити на Конґресі дрібнобуржуазну, націоналістично-войовничу більшість, залучуючи до себе так звану галицьку фракцію (що зовсім не орієнтувалась в обставинах і складалась з представників дрібної, переважно селянської, галицької буржуазії) та правицю фракції селянської спілки. Пропозиції і промови представників радянських соціялістичних партій (промова лівого укр. с.-р. Тараненка, укр. незалежника Зіновева, пізніще бундовця Рафеса) зустрічались криком та свистом. Найменший натяк на необхідність миру з Совітською Росією, на передачу влади в Українській

Республиці робітниче-селянським радам, викликав обурення з боку, розпаленої відповідними промовами й аґітацією галицької та соц.-демократичної фракції. Отамани — Петлюра та Коновалець — закликали до рішучої боротьби з російськими большевиками, вимагали від конґресу одобрення своєї контрреволюційної політики, погрожували репресіями лівим партіям і запевняли, що переможуть всіх і все.

Члени Директорії вели двуличну політику. Вони тільки для „годиться“ заявили, що готові уступити свою владу Конґресові, на ділі ж не тільки не виявляли бажання уступитись, а навпаки — все ясніще давали відчути (промови Петлюри на Конґресі, переговори с.-р. з Швецем з пропозиціями виходу з Директорії і т. д.), що вони й не думають уступати з своїх місць.

Таке загальне враження справляв Конґрес. Розумні, холодні слова губились в атмосфері підвищених націоналістичних, дрібнобуржуазних настроїв.

Докладніще представлення про позиції окремих фракцій Конґресу дають промови їх членів та фракційні декларації, деякі з котрих ми тут і наводимо. Чи не найбільш докладно зазначили свою позицію укр. соц.-дем. незалежні; їхня декларація зачитана Зіновевим на Конґресі 26. січня, більш-менш відбивала загальний настрій лівиці Конґресу. Ось її зміст:

„Могутнім повстанням українського трудового селянства і робітництва зметено на Україні гетьмансько-поміщицьку реакцію, посажену тут силою німецького імперіялізму. Народні працюючі маси з нечуваною силою стали збройно на боротьбу з гнітом, визиском і неволею. Ця велика українська революція, відбуваючися в формах і межах національно українських, в той же час тісно звязана з ходом світових подій і з західно-евровейською революцією. Повалений у Німеччині революцією німецький імперіялізм, ослаблений в своїй силі на Україні, дав відповідні умови для успіху української революції. В умовах европейської соціялістичної революції, що захопила вже велику частину світу, будучи тісно звязана з нею, українська революція набірає ознак соціялістичної революції і висовує завдання основного перетворення, як економичних, так і політичних відносин по принципу соціялістичному.

Соціялістична революція в першому своєму стані приводить до роспаду старих імперіялістичних держав і до утворення визволеними народами нових національно-державних орґанізмів, в формах і межах яких і відбувається дальший процес перетворення національної революції в соціяльну і перебудова економичного життя, і тому й українська соціялістична революція для свого успішного, пляномірного й орґаничного розвитку вимагає забезпечення для неї національно-державних українських форм. Таким чином, в сучасний період соціялістичної революції Українська Республика, не виключаючи угод і союзів для спільних цілей з иншими соціялістичними республиками, повинна в інтересах революції зберігти свою незалежність, як певний національний і економичний орґанізм.

Директорія У. Н. Республики зуміла правильно вибрати момент для кинення гасла повстання в українські народні маси; вона дала орґанізаційні зародки тої ячейки, круг якої виросла могутня народня збройна сила. Директорія відограла в українській революції свою велику організуючу ролю. Але вона не змогла удержатись на тому шляху, яким повинна розвиватися українська соціялістична революція, вона не стала на твердий соціяльний ґрунт і тим розхитала той соціяльний фундамент, на якому лише й мала укріпитися революція. Причинами цього є, як сама структура влади Директорії, так і та обстановка, в якій їй довелося провадити свою діяльність. Характер складу Директорії, як коаліції національних революційних українських партій, і відсутність ясно вираженого клясового характеру її (а соціялістичну революцію тільки й може переводити клясова влада) опреділили хисткий

і нерішучий характер її політики, як внутрішньої, так і зовнішньої. Викинувши гасло диктатури трудового народу, Директорія ..... (кілька уступів, що характеризували політику Директорії, конфісковано цензурою. Автор.)

В великій мірі до цього ходу подій спричинилося міжнародне становище України. Опинившися між двома стороняміи силами — з одного боку, Совітська Росія, а з другого, імперіялістична Антанта — Директорія, з страху перед Антантою, не зайняла відносно неї рішучої позиції. В той же час наступ російського совітського війська і авантюра Правительства Пятакова спричинилися до того, що урядовий курс політики на Україні пішов вправо, а не вліво, як того можна було сподіватися. І в результаті ми маємо війну з соціялістичною Росією і можливість союзу з імперіялістичною Антантою. Ми не можемо цього допустити. Одинокий вихід з цього становища, який зможе удержати революцію і не дасть її роздушити, який дасть орґанізуючі гасла революційним масам і поведе їх до боротьби, — це є як найшвидча передача влади робітниче-селянським радам.

Трудовий Конґрес — це є плід хисткої й двохсторонньої політики Директорії. Скликаючи Трудовий Конґрес, Директорія мала намір задовольнити, як соціяльні сили, так і імперіялістичні, і не задовольнила ні тих, ні других. Ми не можемо вважати Трудовий Конґрес правдивим представництвом революційних мас України, як по його конструкції, так і по умовам, в яких переходили вибори до нього. Невідповідне значінню в народньо-господарчому життю представництво робітництва; позбавлення прав участи в Трудовому Конґресі революційного війська; одночасне скликання Трудового Конґресу і руйнування орґанів трудового народу чи недопущення їх істнування на місцях: переведення виборів при умовах урядового нажиму, без свободи аґітації; скомканість і спішність виборів в несприятливих умовах військового часу, — все це позбавляє Трудовий Конґрес правдивого в ньому представництва революційних мас і не дає йому ніякої сили в його роботі, бо немає тих орґанів, на які б він міг опертися. Через те, коли Директорією буде передана йому вся повнота влади, Трудовий Конґрес не має права задержувати її в своїх руках, а повинен передати цю владу справжньому, єдиноздатному до переведення в життя величезних завдань української соціяльної революції представництва революційних мас — робітниче-селянським радам.

З огляду на все вищесказане, фракція незалежних української соціяльдемокр. роб. партії на Трудовому Конґресі вимагає од його слідуючого:

1. Одержавши од Директорії всю повноту влади в Українській Республиці, Трудовий Конґрес не задержує її в своїх руках, а передає єдино правдивому представництву сили й волі революційного селянства і робітництва — радам робітничих і селянських депутатів.

2. Трудовий Конґрес оголошує Україну незалежною Соціялістичною Республикою.

3. Трудовий Конґрес пропонує російському совітському урядові приступити до мирових переговорів і згоди між двома соціялістичними республиками.

4. Трудовий Конґрес вимагає виводу з України чужосторонього імперіялістичного війська і невтручання імперіялістичних держав в українські справи.

5. Трудовий Конґрес складає тимчасове робітниче-селянське правительство з представників партій і ґруп, які стоять на ґрунті влади рад, якому доручає перенести по певній, виробленій Конґресом інструкції, передачу влади робітниче-селянським радам і скликання Конґресу робітниче-селянських рад України, який вже і має утворити нормальний лад Української Соціялістичної Республики Рад і орґанізувати постійний уряд.

6. Після цього Трудовий Конґрес повинен розпуститися."

Як бачимо, позиція незалежних тотожня з тою позиціею, яку зайняв ще перед Конґресом Центральний Виконавчий Комітет Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів.

Подібну позицію займали і українські соціялісти-революціонери ліві, бундовці й деякі инші не-українські радянські партії.

Що торкається українських соціялістів-революціонерів центральної течії, то, як ми вже згадали, вони, під натиском селянських депутатів, що всі записались до фракції соц.-революціонерів, роскололись на дві ґрупи: одну що йшла за директивами орґанізаційного ядра партії (центр. течії), і другу — зовсім праву, що наближалась до правих українських соціяль-демократів. Роскол стався саме на питанню про відношення до Директорії і радянської влади. Бурхливі засідання фракції, в яких особливо активну участь брав, як член Конґресу М. С. Грушевський, енерґійно обороняючи трудовий принціп й інтереси соціялістичної революції проти натиску Директорії, ясно показали, що в партії йде далі процес диференціяції: поруч з центром намічається цілком праве, угодовське крило партії, подібне до офіціяльної с.-д. партії. З великим трудом, після довгих дебатів більшістю голосів було ухвалено слідуючу декляраціо фракції УПСР на Трудовому Конґресі (зачитану на Конґресі М. Любинським):

„Заслухавши справоздання голови Директорії про причини підиятого під її приводом повстання проти гетьманщини, про ті обставини, в яких воно розвивалось, про напрямок роботи окремих партій, ґруп і верств населення Української Народньої Республики, а також доклади народніх міністрів про міжнародне положення України і роботу уряду, як підчас повстання, так і після його завершення, фракція українських соціялістів-революціонерів центральної течії — виразниця волі трудового селянства і робітництва — обміркувала ці відомости на своїх засіданнях і, на підставі інформацій і наказів, одержаних депутатами на селянських зїздах, прийшла в своїх нарадах до таких думок:

1. Відновляючи свою діяльність у верховнім орґані Української Народньої Республики, перервану в Центральній Раді насильним актом ґерманського війська, фракція соц.-революціонерів перед усім пропонує Конґресові висловити протест перед усіма державами світу проти цього нечуваного ганебного насильства і порушення суверенности УНР, заподіяного ґерманським військом.

2. Продовжучи соціяльне і політичне будівництво Української Народньої Республики, розпочате Центральною Радою, виразницею волі трудового селянства і робітництва, і продовжене його новою революційною владою, Директорією, — фракція українських соціялістів-революціонерів ц. т. Трудового Конґресу підтримує гасла, під котрими йшла діяльність цієї фракції в Центральній Раді, обстоює відновлення законів Центральної Ради, стверджує закони, видані Директорією, як основу, і, стоючи на ґрунті охорони інтересів українського трудового народу та політичної незалежности, яко ґарантії переведення їх в життя, вважає завданням Конґресу — внести внутрішнє заспокоєння і привернути зовнішній мир, шляхом повного задоволення соціяльних потреб і національних ідеалів трудового люду України.

3. Але, беручи на увагу важні події, які зайшли в життю українського народу за останній рік: руйнуючу роботу буржуазних верств і тижки кривди, заподіяні українському трудовому народові, і оцінюючи великий подвиг українського трудового народу, котрий виключно своїми силами визволив свою країну з-під гетьмансько-поміщицького ярма, фракція УПСР вважає, що цим повстанням трудового люду почалась нова ера соціяльного будівництва і національної творчости, і через це кладе в їх основу трудовий принціп, як єдину ґарантію успіху в будуванню нового життя.

4. В сфері соціяльного будівництва фракція стоїть на принціпі соціялізації землі, конкретизуючи його, згідно з умовами окремих місцевостей; в робітничому питанню фракція підтримує і провадить в життя принціпи, покладені в основу робітничого закону Центральної Ради.

5. Виходячи далі з покладеного в основу трудового принціпу і маючи на увазі інтереси робітництва, а також інтереси загально-державні, фракція вважає

за необхідне націоналізацію приватних залізниць, цукроварень, фабрично-заводських, фінансових та инших підприємств широкого суспільного значіння.

6. Для переведення в життя і закріплення соціяльних здобутків революції мусить бути відповідно сконструований державний апарат.

Беручи в основу принціп децентралізації влади і широкої областної автономії, зазначений в Конституції Центральної Ради від 29. квітня 1918 р., і розвиваючи його, згідно прийнятому трудовому принціпу, фракція визнає, що державні орґани влади — як в центрі так і на місцях — мусять належати колективам, складеним із представників трудового люду — селян і робітників, обраних на основі рівного, безпосереднього виборчого права, способом таємного і пропорціонального голосування*).

Такими колективами мусять бути сільські, волосні, повітові і ґуберніяльні трудові ради селян і робітників, котрі, маючи в межах своєї території певні права і відлягаючи одна другій по інстанціях, будуть підпорою і допомогою в переведенні зазначеного соціяльного будівництва і забезпеченням від адміністративної розрухи та анархії.

7. Орґаном верховної влади має бути Всеукраїнський Конґрес Трудового Народу із депутатів, обраних по вище зазначеному способу, а виконавчим орґаном — відповідальна перед ним Рада Народніх Міністрів.

Верховна влада за разна належить нинішньому Конґресу Трудового Народу України.

8. Стоючи на ґрунті суверенности та незалежности УНР, спіраючись на право самовизначення народів і маючи перед собою факт вільного прилучення західних частин УНР, фракція сподівається в скорім часі повного обєднання всіх українських земель в єдину Українську Трудову Республику.

9. Фракція зазначає, що український трудовий народ не має жадних ворожих аґресивних намірів і кладе в основу взаємовідносин з сусідніми народами нейтралітет і мирне співжиття, але всяке порушення такого нейтралітету буде обороняти збройною силою.

10. Для можливости переведення в життя намічених ідеалів, на думку фракції, являється необхідним утворення аполітичної та дисціплінованої народньої армії.

Зазначивши свою позицію в питаннях соціяльного будівництва і національних ідеалів, фракція УПСР центральної течії з цієї трибуни закликає трудовий народ України до оборони збройною рукою незалежности і нейтральности УНР, а Трудовий Конґрес до енерґійної та напруженої роботи в напрямку як найскоршого переведення в життя висловлених в цій декларації ідеалів.“

Позиція, як бачимо, компромісова. Боєве на той час питання про відношення до Совітської Росії, якій Директорія оповістила війну, зовсім замовчано в декларації. Пояснюється така компромісовість ріжноманітним, в значній мірі випадковим складом фракції, який не давав можливости, без розбиття фракції, формулувати позицію партії ясніще. Та й цей компроміс не врятував фракції від росколу. При голосуванню конкретних резолюцій про сучасний мент і зокрема про відношення до Директорії, частина фракція пішла за офіціяльними українськими соціяльдемократами, голосуючи за довірря Директорії, ухвалюючи взятий нею реакційний курс і домагаючись парляментарно-буржуазного устрою, друга частина зовсім утрималась від голосування, нарешті, третя запропонувала слідуючу, зачитану на Конґресі Арк. Степаненком резолюцію:

*) Таким способом через рівне виборче право фракція хотіла забезпечити в орґанах робітниче-селянської влади відповідно представництво малоземельному і безземельному селянству України і тим споріднити їх з селянством.

„1. Конґрес Трудового Народу України, заслухавши справоздання Директорії і Ради Народніх Міністрів, приймає їх до відома і висловлює Директорії подяку за орґанізацію і переведення повстання.

2. Доручає теперішній Раді Народніх Міністрів вести далі справи, доки буде сформований новий кабінет.

3. Для продовження діяльности Трудового Конґресу утворюється Малий Конґрес по пропорції 1 на 15 повного Конґресу, то значить з 41 члена; Малому Конґресу доручається скликати повне Зібрання Конґресу при найближчій можливости, а до того часу Трудовий Конґрес передає всі права верховної власти цьому Малому Конґресові.

4. Порядкування місцевими справами в межах Галичини, Буковини та Угорської України Трудовий Конґрес полишає місцевим орґанам демократично сконструованої влади.

5. До українських орґанізацій, які підняли боротьбу проти Директорії, Трудовий Конґрес звертається з закликом до порозуміння з ним, до залишення цієї боротьби і до спільної оборони Української Народньої Республики від зовнішніх імперіялістичних і внутрішніх контрреволюційних замахів.

6. Приймаючи власть від Директорії, Трудовий Конґрес негайно приступає до формування орґанів колективної влади на трудовім принціпі, згідно з декляраціею фракції УПСР ц. т., виголошеною на Конґресі.“

Точки цієї резолюції про уступлення Директорії, про орґанізацію трудових рад на місцях, як орґанів влади, і про необхідність порозуміння з лівицею української демократії виявилися для лівиці Конґресу за дуже компромісовими і невиразними, а для правиці — „большевицькими“, і тому резолюція не зібрала більшости голосів.

Декляраціа фракції УСДРП (офіціяльної) розвивала точку погляду, зазначену в наведеній вище резолюції VI. Конґресу Партії по сучасному менту; конкретно: а) фракція висловлювалась проти радянської влади та трудового принціпу і за демократичний парляментаризм, б) за переведення в межах буржуазного суспільства „головніщих соціяльних реформ“, в) за залишення верховної влади в руках Директорії а на місцях, до перевиборів орґанів місцевого самоврядування, за владу комісарів, г) за оборону Республики „од ворогів з права і з ліва“.

Стероризований отаманщиною, позбавлений можливости спокійної праці наближаючимся до Київа фронтом, Трудовий Конґрес підписав собі 28. січня смертний вирок слідуючою резолюцією, запропонованою (С. Бачинським) від українських соціяль-демократів (офіціяльних) і частини фракції українських соціялістів-революціонерів центральної течії (правої):

„Конґрес Трудового Народу України, вислухавши справоздання Директорії та її міністерства і беручи на увагу заяву Директорії про її готовність скласти свої уповноваження, постановив:

1. Висловити своє повне довірря і подяку Директорії за її велику роботу для визволення українського народу від пансько-гетьманської влади.

2. Зважаючи на загрожуюче внутрішнє і зовнішнє положення нашої Республики, засідання свої припинити, виділивши зі свого складу комісії з законопідготовчими і контрольними функціями, які мають розробити законопроекти для слідуючої сесії Трудового Конґресу, а також допомогати правительству в оздоровленню адміністративного апарату всієї Республики від контрреволюційних і антидержавних елементів. Повинні бути утворені комісії: 1. по обороні держави; 2. земельна, 3. бюджетова, 4. закордонних справ, 5. харчових справ

і 6. культурно-освітна. Загальний склад комісій укладається шляхом виборів після пропорціонального представництва від всіх фракцій Конґресу, по рахунку: 1 представник на 15 членів Конґресу. Поділ по окремим комісіям і вироблення порядку робіт встановляється на спільних зборах всіх обраних до комісій депутатів.

3. З огляду на небезпечний військовий час доручити власть і оборону краю Директорії УНР, яка, доповнена представником од Наддністрянської України, до слідуючої сесії Трудового Конґресу має бути верховною властю і видавати закони, необхідні для оборони Республики, при чім ці закони передаються на затвердження найближчій сесії Трудового Конґресу.

Виконавча влада УНР належить Раді Міністрів, котра складається Директорією і в часі первої сесії Конґресу відповідає перед Директорією.

4. Доручити президії Трудового Конґресу в порозумінню з Директорією в найближчий час, коли явиться змога нормальної роботи, скликати слідуючу сесію Трудового Конґресу України.

5. Конґрес Трудового Народу України стоїть проти орґанізації робітничої диктатури і висловлюється за демократичний лад на Україні. В цілях закріплення демократичного ладу, правительство УНР разом з комісіями має підготовити закон для виборів всенародного парляменту Великої Соборної Української Республики.

6. На основі всенародного голосовання, мають бути скликані нові орґани влади на місцях, а до того місцева власть, в інтересах національної оборони, повинна належати довіреним правительства УНР — комісарам, які повинні працювати в контакті і під контролем місцевих трудових рад, обраних пропорціонально від селян і робітників.

7. У відношенню до захватів української території військом держав Антанти, арміями совітськими, польськими, донськими, добровольчеськими та румунськими, Конґрес Трудового Народу України заявляє свій рішучий протест проти замахів на цілість, самостійність і незалежність Української Народньої Республики. Український народ хоче бути нейтральним і дружніх відносинах з усіма иншими народами, але він не потерпить, щоб яка б не було держава накидала збройною силою свою волю українському народові.

8. З приводу своїх постанов Конґрес Трудового Народу України видає свій Універсал до українського народу і ноту до народів всього світу."

Бльок фракцій Конґресу, які стояли на ґрунті влади рад (укр. с.-д. незалежні, укр. соц.-рев. ліві, соц.-рев. інтернаціоналісти і „Бунд"), в голосованню цієї резолюції зовсім не брав ніякої участи. Побачивши, що Конґрес цілком підпорядкувався отаманщині, бльок подав до президії Конґресу слідуючу заяву:

„Не визнаючи з самого початку правомочности Конґресу, що було зазначено нами в деклярацiях, ми бачили своє завдання лише в тому, аби з трибуни Конґресу оголосити вимоги трудового селянства та пролетаріяту, що борються за соціялізм, за владу рад. Це завдання за два дні праці Конґресу виковано. З другого боку, з деклярацій фракцій, які складають більшість Конґресу, видно, що 1. Конґрес цілком ухвалює політику Директорії, котра веде боротьбу проти революційних мас, 2. Конґрес ухвалює війну з Совітською Росією і згоду з імперіялістичними урядами Антанти, прикриваючись машкарою нейтралітету. Уряд, що скликав цей Конґрес на непевних підставах при умовах репресій проти революційно-соціялістичних партій, досяг своєї цілі, здобувши покірну більшість. Ми ще раз заявляємо, що цей Конґрес не має права говорити від імени трудових мас України. Виконуючи наказ своїх виборців, зазначені вище фракції залишають Конґрес і складають з себе всяку відповідальність за постанови Конґресу та за їх наслідки."

Таким чином, взятий Директорією з отаманами курс ліквідації революції й ідеї диктатури працюючих було стверджено правицею Конґресу. Українську Республику мала возглавляти й далі скомпромітована в краї Директорія, а після — Установчі Збори, обрані „всенароднім

голосованням". Влада на місцях мала належати і далі не менш скомпромітованим отаманам і комісарам, а після — демократичним орґанам самоврядування. Утворені в процесі революції трудові ради на місцях мали залишитись тільки в силу необхідности, як тимчасові революційні орґани з неясними контрольними функціями; ради робітничих депутатів, очевидно, повинні були бути просто розігнані, як символи засудженої Конґресом „робітничої диктатури". В зовнішній політиці ухвалювалась і на далі політика директоріянського нейтралітету. А що то був за „нейтралітет", не було вже ніякого сумніву. „Червоний Прапор" (N 4. 2. II. 1919.) мав рацію говорити, що нейтралітет Директорії фактично виявлявся, головним чином, в боротьбі з „червоним імперіялізмом" і в співробітництві в тій чи иншій формі з своєю, російською і антантською буржуазією. Та й сама Директорія вже не ховалась з цим, а українські соціяль-демократи, ті самі, що в резолюції Конґресу так „задиракувато" виступами проти імперіялістичної Антанти, спокійно приймали до уваги доклад Військового Міністра, от. Грекова, Конґресові про зроблені вже з Антантою умови, після яких між иншим відступалося Антанті все Чорноморське Побережжа *) „в стратеґичних цілях союзників".

Вдоволена „признанням" своїх заслуг „вдячним Українським Народом", Директорія, охоче погодилась нести далі на своїх натружених плечах тяжкий тягар верховної влади. Від імени Директорії В Винниченко склав сердечну подяку Конґресові „за висловлене довірря" і приобіцяв „свято виконувати доручену справу", зазначивши задоволення з тої критики діяльности Директорії на Конґресі, яка „не могла скритикувати сути тієї діяльности, а зазначила тільки окремі помилки".

Наближення совітського війська до Київа не дало змоги продовжити далі цю ідилію єднання „народу з верховною владою". Конґрес припинив свою роботу, не вспівши перейти до инших точок порядку денного. Роспочато евакуацію Київа.

Так насміялася доля над Трудовим Конґресом. Конґрес відбувся, але того Конґресу, про який шла мова в дні революційного піднесення робітниче-селянських мас проти гетьманщини, Конґресу пролетаріяту і революційного селянства не було.

*) На засіданню Трудового Конґресу 25. січня отам. Греков говорив: „Після переговорів моїх з командуванням антантського війська в Одесі представники Антанти запропонували нам такі умови: 1. Зняти бльокаду з Одеси, бо одеська людність голодує. 2. Відновити залізничу комунікацію по лінії Київ-Одеса. 3. Дати змогу встановити звязок між ріжними ґрупами війська Антанти на півдні України, для чого потрібно передати Антанті для експльоатації залізниці Акерман — Одеса — Миколаїв . . . Директорія затвердила ці пункти переговорів". Спиняючись окремо на передачі Антанті залізниць, Військ. Міністр от. Греков пояснив, що то „е передача Антанті не залізниць, а лише права користування ними у військових цілях".

Розділ III.

Розвиток внутрішньої (української) горожанської війни.

10. Орґанізація Української Соціяль-Демократичної Робітничої Партії Незалежних. Поволі, але невпинно відбувався і розвивався в ході революції процес класово-революційної діференціяції в рядах українського суспільства. Поділ на ліву і праву фракцію, який Українська Партія Соціялістів-Революціонерів пережила ще за часів Центральної Ради і в дні гетьманського перевороту захопив і Українську Соціяль-Демократичну Партію. Формально відбувся він щойно після повалення гетьманщини, а саме в часі перебування Директорії Укр. Нар. Республики в Київі. Як ми вже зазначали, на VI. Конґресі УСДРП, що відбувся в першій половині січня 1919 р. в Київі, ліве крило партії, так звані незалежники, рішуче розійшлися з правим крилом партії, як в розумінню характеру української революції, так і в тактичних питаннях. Фракція незалежних запропонувала була Конґресові Партії слідуючу резолюцію по сучасному моменту:

„1. VI. Конґрес УСДРП визнає, що нині вся Европа переживає епоху соціялістичної революції, підготовленої всім попереднім розвитком капіталістичного господарства і світовою імперіялістичною війною.

2. Сучасна українська революція є одною з фаз соціялістичної революції в національних українських формах і, як така, ставить перед пролетаріятом України слідуючі завдання: а) перетворення суверенної, самостійної і незалежної Української Народньої Республики в суверенну, самостійну і незалежну Українську Соціялістичну Республику; б) орґанізацію влади на принціпі диктатури міського і сільського пролетаріяту та незаможнього трудового селянства, орґанізованого в робітниче-селянські ради, з цілковитим усуненням від економичної і політичної влади буржуазії, поміщиків і заможнього селянства, при чому орґанізація влади рад має відбутись пляномірно з центру, конституційним шляхом, без дезорґанізаційних та анархичних самочинних захватів влади окремими радами на місцях; с) орґанізацію всього народнього господарства України на соціялістичній основі, для чого необхідна пляномірна націоналізація землі, кредіту всіх засобів продукції і транспорту з підпорядкуванням їх загальному плянові державного господарства.

3. Виходячи з того, що, згідно ходу світової революції і внутрішньому своєму розвиткові, Україна має бути соціялістичною республикою, де влада має належати пролетаріяту і революційному селянству, Конґрес УСДРП постановляє, що сучасний уряд повинен реорґанізуватися, на основі представництва революційних українських партій, які стоять на ґрунті: а) самостійности національної Української Соціялістичної Республики і б) влади робітниче-селянських рад. Цей уряд є тимчасовим до орґанізації влади Всеукраїнським Конґресом робітниче-селянських рад.

4. Стоючи на ґрунті незалежности Української Соціялістичної Республики і виходячи з моменту почавшоїся світової соціялістичної революції, УСДРП, боронячи всіма засобами незалежність Української Республики, вимагає від українського уряду: а) порозуміння з Російською Совітською Республикою, на підставі обопільного признання суверенности обох соціялістичних республик, повного взаємного невтручання у внутрішні справи сусідньої республики, негайного виводу російського війська з території Української Соціялістичної Республики і налагодження економичних відносин; б) вимоги від держав Антанти виводу війська з території України (включаючи й Крим), невтручання їх у внутрішні справи України і, в разі відмови, активної оборони Української Соціялістичної Республики супроти імперіялістичного нападу.“

Після прелімінарного голосування резолюції, фракція незалежних, маючи за свою резолюцію меншість голосів, ухвалила вийти зі складу Конґресу партії і залишила Конґрес.

12. січня відбулося окреме засідання меншости Конґресу, на якому було постановлено орґанізувати в партії фракцію незалежних, з власною політичною тактикою й окремим орґанізаційним центром. На цьому ж засіданню було обрано Орґанізаційний Комітет з пятьох чоловіків. 13. січня відбулося перше засідання Орґанізаційного Комітету фракції незалежних, на якому прийнято текст декларації фракції й ухвалено видавати власний орґан під назвою „Червоний Прапор“, з гаслами — „Пролетарі всіх країн єднайтеся“ і „Визволення робітників є справа самих робітників“. — (Перше число Орґану вийшло 22. січня 1919 р.)

В своїй декларації фракція незалежних писала:

„Більше року тому назад IV. Конґресу УСДРП зазначив, що світова війна, викликавши повну руїну капіталістичного господарства, привела до повного упадку орґанізаційних здібностей і змагань капіталізму і що в результаті капіталізм та імперіялізм збанкротували — і світова імперіялістична війна переходить у світову соціялістичну революцію.

Але в часи IV. Конґресу ще не визначився момент ліквідації війни, неясним було назрівання революції у високорозвинених капіталістичних країнах і через це й УСДРП на IV. Конґресі не стала виразно на шлях соціялістичної революції, а заняла вичікуюче становище, ставлячи собі в той же час завдання утворення внутрішньої орґанізації Української Республики, як необхідної умови для успішного ходу соціялістичної революції на Україні.

Дальший внутрішній розвиток України і цілий ряд міжнародніх обставин все більше й більше втягував Україну у вир міжнародньої боротьби і ставив її долю в тісний звязок з ходом різко визначеного переходу світової війни в процес соціяльної революції, з роспадом старих держав на національні орґанізми. Цей роспад старих, збудованих насильством ріжнонаціональних держав, і утворення нових національних республик є необхідною початковою стадією соціялістичної революції, яка може відбуватися тільки в інтернаціональному масштабі і однині тільки в формах і межах національних державно-економичних орґанізмів.

Момент початку соціялістичної революції в Німеччині і всі ознаки можливости її в инших країнах опреділили і дальший хід української революції, як революції соціяльної. Тим більше, що буржуазія за часи панування гетьманщини виявила повне своє банкротство і нездатність налагодити економичне життя країни: тепер ясно, що й Україна, не зважаючи на свій аґрарний характер і економичну відсталість, може вийти зі стану економичної руїни лише шляхом орґанізації народнього господарства на нових соціялістичних основах.

В епоху поділу всього світу на два ворожи табори — пролетаріят і буржуазію, яка вже кінчає своє панування; в часи, коли по всьому світові ростуть і котяться нові хвилі, не можливо зіставатися при старих формах економичного і політичного життя. Від нині кожна спроба їх реформування без знищення основ цього господарства — приватної власности на засоби продукції — неминуче потягне за собою економичну гибель України і підбиття її сильніщим державам. Отже саме життя поставило перед українським пролетаріятом і УСДРП завдання вийти з пасивного вичікуючого стану і перейти до активної й творчої боротьби за перебудову всього соціяльно-політичного й економичного ладу України по певному пляну, виходячи з цілей, завдань і розуміння того процесу, який захоплює всю Европу.

Найбільш гостро відчула ці нові завдання партії ґрупа незалежних УСДРП. Під впливом її і VI. Конґрес партії, що відбувся цими днями, мусів стати на ґрунт соціялістичної революції. Але, на жаль, він став на півдорозі, не роблячи з цього конечних висновків, не зважуючись рішуче стати на шлях нової творчости, постепенного, але на новім, правдивім соціялістичнім принципі будування господарства. Більшість VI. Конґресу залишилася при безнадійних спробах, заховуючи

старий буржуазний лад, щось змінити в ньому латками, не керуючися розумінням єдности всього господарства держави, одночасно стараючися не розхитати старого ладу, а швидче скріпити його. Така робота оставляє життя на мертвій точці і не дає ні старому ладу укріпити себе, а ні новому рішуче двинутися в своїм, призначенім долею напрямі. Це виносить і вноситиме в господарче життя безладдя, анархію і занепад і оставляє нові реформаторські латки висіти в повітрі без реального і дійсного переведення їх в життя, без орґаничного защепленни їх в самому житті. Перед партією з усією гостротою поставлено питання: або старе, або нове, — і офіціяльна партія стала посередині між тим і тим. Тим самим спиняється і буде спинятись творча діяльність її — під нею підрізується твердий вплив на робітництво і селянство, які не можуть задовольнитись тим топтанням на місці, яке підносить офіціяльна УСДРП.

Ми Франція Незалежних Української Соц.-Дем. Роб. Партії, різко й виразно стали на новий шлях, і в цьому перше тактичне росходженни наше з рештою партії. Ми мусимо стати на новий шлях, коли хочемо рятувати економичне й соціяльне життя України, а, значить, і національно-державне, бо одне з другим тісно звязано. Принціпіяльно наче б то і фракція незалежних і офіціяльна частина партії стоять на ґрунті соціялістичної революції, обидві частини партії визнають, що соціялістична революція на Україні може відбуватися лише в формі самостійної і незалежної Української Республики. Але той стан мертвої точки, на якому став VI. Конґрес, є тяжким ударом перш за все по самостійности і незалежности Української Республики, бо не дає Україні твердо стати в середині, а, значить, і на вні в цей момент, коли світова війна розбиваєтьси на цілий ряд частинних війн, на основі необхідности для соціялістичної революції переведення її в національно-державних формах.

Виходячи з спільного розуміння самостійности і незалежности України, як необхідної і конечної форми переведення соціялістичної революції, фракція незалежних, одначе, різко розходиться з офіціяльною партією в формах влади, здатних для переведення соціялістичної революції. Тоді як фракція незалежних єдино можливою формою влади в момент соціялістичної революції, принаймні в сучасну її стадію, визнає диктатуру пролетаріяту й селянства в формі робітничих і селянських рад, офіціяльна партія допускає цілу плутанину: Трудовий Конґрес і парлямент з чотирьох-хвосткою, а на місцях — і орґани самоврядування, і комісари, і трудові ради. Своєю тактикою офіціяльна партія руйнує ті орґани, на які вона лише і могла би опіратись, цеб то робітничі й селянські ради...*)

Ми, фракція незалежних, не можемо брати на себе відповідальність за це. Ми вважаємо, що коли вже УСДРП не може різко змінити напрямок урядового курсу, то вона повинна одкликати із уряду своїх представників і стати на шлях боротьби за справжню народню владу, за владу робітниче-селянських рад...*)

Офіціяльна партія гадає врятувати революцію, хапаючись за старі демократичні формули, боючись ясно й виразно стати на той шлях, який неминучим є в сучасний момент для партії пролетаріяту. Демократизм не дає і не дасть сильної централізованої влади, яка лише й може переводити революцію. Демократизм на Україні неминуче перетвориться в диктатуру середніх клясів громадянства, які, звичайно, не можуть бути чинниками соціялістичної революції. Народні маси при парляментарнім ладі також будуть відкинуті від творчости. Соціялістична революція вимагає централізованої влади, як в центрі, так і на місцях, але влади, на основі активної в ній участи основної маси працюючих; формою такої влади є влада рад. Тому, хто сказав ‚соціялістична революція‘, мусить сказати і ‚влада рад‘. В цьому в нас основна ріжниця з офіціяльною партією.

Не малу ролю в занятій VI. Конґресом неясної і двозначної позиції відограла боязнь перемоги на Україні городського не-українського елементу. Але влада рад зовсім не означає диктатуру пролетаріяту в її чистому вигляді, та й пролетаріят на Україні не весь чужонаціональний. Орґанізація влади рад можлива без віддання робітництву чисельної переваги в цих орґанах, а тим більше

*) „Червоний Прапор“ No 1, 22. січня 1920 р. Київ.

на Україні, де основну ролю грає трудове селянство. Пролетаріятові лише, як клясі, якій єдино призначено перевести соціялізм у повнім обемі, має бути забезпечений сильний вплив, відповідно його значінню в майбутній соціялістичній творчости. Зараз же, поки тягнеться переходова епоха, поки по всьому світі йде боротьба між соціялізмом і капіталізмом, пролетаріят на Україні може і мусить стати до влади тільки разом із революційним селянством. Правда, велика частина пролетаріяту на Україні засліплена ще шовінізмом та імперіялізмом російського большевизму, але обєктивно це робітництво з ходом розвитку української революції повинно все більше й більше втягуватись у всі форми внутрішнього життя на Україні. І ми певні, що все не-українське робітництво скоро позбавиться пережитків старої Росії і піде рядом з українським народом і пролетаріятом. Але для цього потрібна спільна позиція. Таку ясну і тверду пролетарську позицію даємо ми, українські соціяль-демократи незалежні.

За час революції на Україні большевики виявили всю недоречність і нікчемність своєї антиукраїнської тактики, яка вела робітництво на розгром. Не-українське робітництво самим розвитком подій мусить втягтися в роботу соціяльно-державного будування незалежної Української Республики. Повторення большевицьких антиукраїнських експеріментів самим ходом національного руху були б дуже скоро розбиті; робітництво ж не повинно йти на новий розгром. Ми думаємо, що момент можливости втягнення не-українського робітництва в роботу соціяльно-державного будівництва незалежної Української Соціялістичної Республики вже наступив і найшвидче та найкраще може відбутися лише через владу рад, де робітництву має бути забезпечено не менше третьої частини впливу у відповідних орґанах рад

Такі ріжниці у фракції незалежних з рештою партії. Ріжне розуміння соціялістичної революції і способів її переведення в життя примушують нас до утворення в межах УСДРП фракції незалежних з самостійною політичною лінією і тактикою. Ми не беремо на себе відповідальности за той курс політики, який узяв VI. Конґрес УСДРП, і вважаємо його шкідливим для української революції. Фракція незалежних УСДРП буде працювати серед мас на ґрунті своєї резолюції під гаслом боротьби за робітниче-селянську владу рад в незалежній самостійній Українській Соціялістичній Республиці. Але наша фракція остаточно не рве з партією, бо вважає, що і вся партія, ходом революції примушена буде стати на нашу позицію. Ми переконані також в тому, що українські робітничі маси будуть з нами, а не з тими офіціяльними керовниками партії, які думають врятувати Україну соціялістичними латками на буржуазній основі.

Наше відношення до українського уряду опреділяється загальною нашою позицією. Сучасний уряд України — ‚Директорію‘ — ми не піддержуємо. Своєю ясною критикою ми штовхаємо його на шлях увільнення від буржуазних пут, в той же час роскриваємо перед масами кожну його помилку, кожну зраду народнім інтересам*) . . . . . .

Розуміння наше соціялістичної революції різко ріжнить нас від партії большевиків-комуністів, робота якої є шкідлива для робітництва України, бо тягне вона до Росії і на вні, а не в середині України шукає собі опору. Через те робота цієї партії на Україні є імперіялістичною і тягне вона до підбиття України під Росію, чого ми — незалежні укр. соц.-дем. — допустити не можемо, бо ми є перш за все тією політичною ґрупою, яка тільки в масах українського робітництва і селянства бачить залог успіху революції і тільки на них спирається. Ріжнить нас од большевиків також і те, що ми не визнаємо зараз можливою чисту диктатуру пролетаріяту, а ставимо, як необхідність сучасного моменту, диктатуру пролетаріяту разом з революційним селянством — в формі влади робітниче-селянських рад.

*) Точки означають місця, поконфісковані цензурою (січових стрільців). Конфісковано ті місця декларації, в яких критикувалась політика Директорії.

Ми, незалежні у. с.-д., ідучи до робітничих і селянських мас, використовуємо кожну нагоду для впливу на маси. Через те не відкидаємо ми й участи в Трудовому Конґресі, хоч і не покладаємо на нього великих надій. Використати цей суроґат ми мусимо, бо все одно дні його короткі: він мусить уступити владу або вправо, або вліво. Ми, незалежні, не визнаємо тверджень про неполітичвість армії. Армія — це ті ж робітники і селяне і бороться вони за свої робітниче-селянські інтереси. Через це ми домагаємося представництва від армії в політичних орґанах, в тому числі і в Трудовому Конґресі і в радах. Але ми відокремлюємо політичну ролю армії од стратеґічної техничної й оперативної. Тут повинна бути строга дисціпліна і повне підлягання військовим властям, поставленим робітниче-селянським урядом.

Отже, зазначивши свою політичну лінію, фракція незалежних закликає всіх товаришів робітників, революційних селян і вояків України до орґанізації і боротьби під нашим червоним прапором соціялізму і інтернаціоналу. Хай живе Українська самостійна і незалежна соціялістична Республика! Хай живе влада робітничих і селянських рад! Хай живе згода між соціялістичними республиками! Всі до боротьби проти реакції й імперіялізму!

Орґанізаційні Комітет Фракції Незалежних УСДРП." *)

Доповненням до цієї декларації служить наведена вище декларація фракції незалежних на Трудовому Конґресі.

Після того як вияснилося, що ніякою критикою не можна досягти „увільнення Директорії від буржуазних пут", незалежники, вкупі з українськими соціялістами-революціонерами (лівими), повели серед робітництва, селянства і війська роботу, направлену на насильне повалення Директорії. Докладніще на цій роботі незалежників спинимось пізніще.

II. Українська Партія Соціялістів-Революціонерів (центральної течії) стає на ґрунт соціялістичної революції і приймає радянську форму влади. Трудовий Конґрес дав УПСР (ц. т.) техничну нагоду посунути наперед орґанізаційну й ідеольоґичну роботу по будові партії. Першу спробу намітити і зафіксувати нову ідеольоґичну позицію партії, яка диктувалась розвитком революції, було зроблено на самому Трудовому Конґресі, підчас вироблення декларації с.-р. фракції. Спроба ця ще раз показала, наскілько необхідним являлось скликання партійного зїзду і встановлення на ньому певних основних ідеольоґичних постулятів і тактики Партії. Партія й готовилась в цей час до зїзду (зїзд було призначено на 24. січня), але відбути його в нормальних умовах не вдалось. На зїзд прибуло всього до 58 делеґатів (переважно з Правобережжа) і з цієї причини зїзд, відкрившись 28. січня 1919 року в Київі, ухвалив назвати себе лише Конференцією УПСР Центральної Течії.

Конференція мала зовсім инший вигляд, ніж фракція. Тої розбіжности думок, як на Фракції Трудового Конґресу, не було. Докладчик (від Орґанізаційного Комітету Партії) по питанню партійної орґанізації і по сучасному моменту зазначив між иншим, що Партія повинна змінити свою тактику, визнати, що в світовому розмірі назріла соціялістична революція й що ознаки соціялістичної революції має й українська революція і, відповідно до цього, твердо стати на ґрунт радянської влади, як єдиної форми влади працюючих, покликаної для повалення сучасного капіталістичного суспільства й росчищення ґрунту для будови нового,

*) „Червоний Прапор" No 1, 22. січня 1920 р. Київ.

соціялістичного суспільства. Конференція погодилась з докладом Орґанізаційного Комітету й ухвалила слідуючі резолюції: *)

„1. Конференція УПСР — 28. січня 1919 р. — заслухавши звіт Орґанізаційного Комітету, приймає його до відома; визнає, що творити окрему партійну орґанізацію на чолі з Орґанізаційним Комітетом було необхідністю; апробує ту роботу, котра була переведена Орґанізаційним Комітетом для зєднання українського революційного фронту в боротьбі з гетьмансько-німецькою реакцією і на дальше вважає потрібним стояти на ґрунті суверенности УНР, збудованої на тих соціяльних принціпах, які покладені в основу проґраму Української Партії Соц.-Революціонерів.

2. В справі обєднання Центральної Течії УПСР з Лівою Течією Партії Конференція визнає, що в даний момент немає змоги перевести повного злиття обох частин партії, але переобраний Центральний Комітет УПСР ц. т. повинен намагатись працювати в як найближчому контакті з Центральним Комітетом Лівих і прямувати до зєднання партії.

3. Обговоривши питання про проблему влади на Україні, Конференція УПСР констатує, що велика українська революція з національно-політичної розвинулась в революцію соціяльну, що зберегти і закріпити здобутки соціяльної революції зможуть лише клясові орґани, тому Конференція УПСР визнає за необхідне, аби влада перейшла до рук клясових орґанів, себ-то Рад Селянських та Робітничих Депутатів.

Маючи ж на увазі, що декларацією фракції УПСР ц. т. на Українському Трудовому Конґресі про створення клясових орґанів державної влади в формі Трудових Рад Селянських і Робітничих Депутатів, обраних на основі рівного, безпосереднього виборчого права, способом таємного і пропорціонального голосування, було визнано конче необхідним, утворення Трудових Рад з тим, щоб такі ради, маючи адміністративно-політичні і господарські функції в межах своєї території і підлягаючи одна другій по інстанціях, були підпорою і допомогою в переведенні соціяльного будівництва і забезпечили від адміністративної розрухи та анархії, — Конференція УПСР закликає всі партійні комітети до утворення таких рад в формі, як то зазначено в декларації УПСР ц. т., приймаючи зазначену в декларації назву ‚Трудових Рад Селянських і Робітничих Депутатів‘, не допускаючи сепаратних виступів до захвату влади.

4. З огляду на те, що пункти тої декларації не лягли в основу постанов Трудового Конґресу, Конференція констатує, що прийнята Трудовим Конґресом резолюція ставить УПСР в таке становище, коли вона, як партія, не може брати на себе відповідальности за урядову політику. Але, зважаючи на скрутний стан УНР і потребу інтелектуальних техничних сил для неї, УПСР дозволяє своїм членам входити у всі урядові орґани для орґаничної роботи, коли ця робота не стоїть на перешкоді орґанізації вищезазначених клясових орґанів.

5. Конференція УПСР закликає всіх партійних товаришів до відновлення старих партійних орґанізацій і закладання нових. Обовязком партійних товаришів є закладати орґанізації на селах, орґанізувати волосні, повітові і ґуберніяльні зїзди, вибірати на них комітети і звязуватись з Центральним Комітетом УПСР Центральної Течії.

Обовязком Центр. Комітету є як найскорше виробити статут партійних орґанізацій і розіслати його.“

Таким чином, Центральна Течія стала окремою радянською партією, на чолі з Центральним Комітетом, обраним на Конференції**). Поведені

*) Докладчиком від Орґаніз. Комітету виступав І. Лизанівський. В працях Конференції приймав діяльну участ М. С. Грушевський.

**) До Центр. Комітету було обрано: Н. Петренка, І. Лизанівського, Миколайчука, М. Любинського, Арк. Степаненка, Д. Одрину, І. Часника і О. Щадиліна (кандидатом до Ц. К. В. Голубовича).

новим Центральним Комітетом переговори з лівою течією партії не дали успішних результатів, і дві партії почали істнувати паралельно.

Визнавши за необхідне підтримувати радянську форму влади, Партія в той же час настоювала на тім, аби в радах селянських і робітничих депутатів українське трудове селянство мало представництво, відповідне його соціяльно-економичному значінню в життю краю. В цім своїм домаганню Партія виходила з міркувань двоякого роду: соціяльно-економичних і національно-політичних. Зважаючи на аґрарний характер України і випливаючу звідси малу чисельність міського пролетаріяту, Партія вважала диктатуру пролетаріята на Україні не здійснимою без підтримки численної многоміліонової верстви безземельного та малоземельного селянства; тільки в тійсній злуці міського пролетаріяту з трудовим селянством і спільній їх революційній праці в радах робітничих і селянських депутатів Партія бачила запоруку перемоги революції на Україні. З другого боку й момент національно-політичний штовхав Партію на шлях обстоювання відповідної участи трудового селянства в державно-господарчім і культурнім будівництві на Україні. Віддати всю складну справу будування нового суспільно-державного життя на Україні виключно в руки пролетаріяту, в частині не-українського національно, в частині зрусифікованого та зденаціоналізованого, українські соц.-революціонери вважали небезпечним для культурного, економичного й політичного розвою українських працюючих мас. Таке обезправнення селянства підкопувало ґрунт під державною незалежністю України, яку обстоювала УНСР, добачаючи в незалежности між иншим, реальну ознаку національного визволення українських працюючих мас і необхідну передумову завершення національно-визвольної боротьби українського народу й перетворення української революції в горожанську, клясову війну — в соціялістичну революцію.

Це останнє і явилось одною з причин пізнішої боротьби Партії з російськими большевиками на Україні.

12. Оружна боротьба українського робітництва й безземельного та малоземельного селянства проти Директорії. Розриваючи з українськими революційно-соціялістичними партіями, Директорія тим самим штовхала їх на шлях оружної боротьби з собою. Довший час одначе партії уникали такої боротьби в ширших розмірах і тільки тоді, коли робітниче-селянські маси, обурені реакційною політикою директоріянських властей на місцях, почали стихійно повставати і коли більш-менш остаточно вияснилось, що дійти до порозуміння з Директорією неможливо, українські с.-р. (ліві) і незалежники почали надавати орґанізованих політичних форм стихійному незадоволенню мас. Ще підчас гетьманщини Партією УСР (лівих) було утворено Головний Революційний Комітет в складі М. Шинкаря, Г. Михайличенка, В. Еланського, О. Шумського, М. Литвиненка і В. Лашкевича. Комітет цей брав діяльну участь в орґанізації повстання проти гетьманщини, хоч і вів свою роботу незалежно від Директорії. З часу, коли Директорія одмовила українським лівим с.-р. в леґальному істнуванню і взагалі повела ясно контрреволюційну роботу, Головний Революційний

Комітет вступив в контакт з російськими большевиками і орґанізував на всьому Лівобережжу повстання проти Директорії.

На Правобережжу центром протидиректоріянського руху стала Київщина, і чи не ті сами місцевости, які перші відгукнулись на заклик Директорії вставати на боротьбу з гетьманською реакцією. Відбулися спроби повстань і на Волині — в Житомирі і в Овручському повіті, де вони між иншим кінчились страшними єврейськими погромами, вчиненими директоріянсько-петлюрівсько-добровольчесько-гетьманським військом.

Коли стала вияснюватись фізіономія Директорії по діяльности її аґентів на місцях, Селянський Зїзд Київського повіту в Трипіллі, нагадав Директорії, що її будуть підтримувати доти, доки вона йтиме з революційним селянством та пролетаріятом. Незадоволення бідніщого селянства і місцевого пролетаріяту в цім повіті викликала діяльність комісарів Директорії Моргуліса (Губ. Коміс.) і Говоруна, що не були прихильниками радянської влади і, навіть, трудових рад, та вели свою роботу в напрямі реставрації так званних демократичних порядків: відновлення старих комісаріятів і орґанів земського і міського самоврядування. Помічалось незадоволення і в инших місцевостях. Діяльність військових властей — комендантів та отаманів — ще більше ніж цівільних властей, дратувала населення, викликаючи примару старих, ледве не гетьманських, реакційних порядків, образ повного свавільства. Робилося це якраз тоді, коли Директорія, здавалось, досягла вершин своєї слави і революційности, коли, здавалось, вона от-от стане рішучо на бік радянської, робітниче-селянської влади. Працюючі маси швидко переконались, що та „революційність“ Директорії, про яку писали деякі київські ґазети, коли й мала місце, то тільки на шпальтах ґазет, що вона була гарним словом без реального змісту — і що в дійсности — на місцях — йшло придушення революції й будування демократично-буржуазної державности, з усими властивими їй політичними й соціяльно-економичними порядками, з відпиханням робітництва і селянства від безпосередньої активної участи в державнім будівництві.

Як деморалізуюче, неґативно впливала ця фактично-реакційна політика директоріянської влади на революційне селянство, а разом з ним і на революційне республиканське директоріянське військо (робітниче-селянське, звичайно, а не на гетьманські-добровольчі отряди, що перейшли на бік Директорії), показувало так зване „збольшевичення“ багатьох військових частин, а в числі їх і Дніпровської дивізії, одної з найбільш революційних і активних військових частин. Виведена через революційний характер за межі Київа, ця дивізія, придивившись до тих порядків, які заводились на місцях директоріянською цівільною і військовою владою, остаточно „збольшевичилась“, покинула ряди директоріянського війська і зі зброєю в руках пішла додому. Після цього незадоволення селянства Київщини директоріянською політикою почало набірати зовсім виразних, широких і грізних форм. В селі Григорівці відбувся знов чималий селянський зїзд, який постановив домагатись, аби Директорія передала владу на місцях радам і приступила до націоналізації великих підприємств і взагалі до повного знищення основ буржуазно-капіталістичного ладу й будови нових, робітниче-селянських форм

суспільного життя. В кінці, зїзд цей (що відбувався, до речи, при співучасти козаків Дніпровської дивізії) ухвалив довести до відома Директорії, що в разі, коли вона не схаменеться і не стане за робітниче-селянську владу „озброєний нарід силою зброї буде домагатись своїх прав". Тут же на цьому зїзді було обрано Революційний Комітет, Раду дивізії й „отамана" дивізії — Зеленого.

Постанови Григорівського Зїзду наробили переполоху в Київі. В військових штабах (Петлюра і Коновалець) заворушились. Пішли „переговори" з „бунтовщиками" — обіцянки звільнити небажаних населенню комісарів і поробити инші дрібязкові уступки. Про зміну самої політики, основного курсу її, само собою розуміється, не було мови. Натомісць, поруч з „переговорами" й обіцянками, йшло підготовлення справи обеззброєння Дніпровської дивізії і місцевого „збольшевиченого" революційного селянства, — велась аґентами Директорії завзята аґітація між селяством і козаками, направлена проти членів обраного в Григорівці Ревкому, як „большевицьких запроданців".

Через кілька днів було двинуто на Трипілля, де осівся Ревком, директоріянське військо з Київа і Білої Церкви. Трипілля попробувало було вступити в „оборонче-наступательний" союз з сусіднім Переяславом (на Полтавщині), де також назрівало повстання проти Директорії. Але спроба, з техничних причин, не вдалася. Під Обуховом стався перший бій між директоріянським і — ще вчора бувшим директоріянським — а тепер народнім революційним військом. Директоріянське військо перемогло і забрало Обухів. Потім очистили від „повстанців" Трипілля.

Революційний (Григорівський) Комітет перейшов після цього на лівий беріг Дніпра, до Переяслава. А тут — на Лівобережжу — директоріянська влада, давно обуривши проти себе селянство і робітництво, тратила ґрунт під ногами, вже не мала сили боротися з „збольшевиченим населенням". Повставше селянство та робітництво мало вже тут перевагу на своїм боці. В Золотоноші обеззброєно Чорноморські директоріянські полки (що частково також „большевичились"). Було орґанізовано революційний штаб (цілком український), який почав швидко й з успіхом орґанізовувати народню революційну армію по клясовому принципу (між иншим, домагання орґанізації клясової, робітниче-селянської армії, було одним з основних домагань „Трипільців": населення взагалі було дуже незадоволене влиттям в народню революційну армію бувших гетьмансько-добровольчеських елементів).

Золотоноша стала центром „червоного Лівобережжа". Почались справжні бої українських повстанських загонів з директоріянським військом. Повстанці проти Директорії захопили Гребінку і зліквідували Лубеський директоріянський фронт. В той же час частина Дніпровської дивізії держала фронт в Ржищеві (на Київщині). Черкаси приєднались до повстанців.

В місцевостях, зайнятих повстанцями, творилися з місцевих людей — під проводом у. с.-р. лівих і незалежників — орґани робітниче-селянської влади, переводалась націоналізація підприємств, орґанізувались революційні трибунали.

Те саме робилось, ще раніш почавшись, на Харьківщині, Чернигівщині і Катеринославщині. Отаман Балбачан тікав з Харьківщини саме від селянсько-робітничих повстанських загонів, а не від російського совітського війська. Пізніще, в кінці січня, з наказу Боєвого Відділу УПСР (лівіх), оголосив війну Директорії „отаман" Григоріїв, що оперував зі своїми загонами в районі Шпола—Бобриська—Знаменка—Перекоп — Алешки — Херсон — Миколаїв—Одеса—Овідіополь—Маяки—Роздільна. Загони Григоріїва складались з бідніщого селянства Таврії і Херсонщини і спочатку виступали в повному контакті з Директорією (на чолі цих загонів стояв штаб, в склад якого входили, крім от. Григоріїва, Ю. Тютюнник і С. Савицький). Залицяння Директорії до Антанти, що сунула саме в тім районі на Україну з „золотопогонниками" і поміщиками, вооружило проти Директорії все селянство Херсонщини, а в тому числі і в першу чергу партизанські загони от. Григоріїва. Не слухаючись Директорії, Григоріїв вступив у бій з Французами і добровольцями, а разом з тим і з директоріянським військом.

Директорія гинула. Совітське російське військо, що надвигалось на Київ з Харькова, тільки приспішувало день її загибелі.

Таке було значіння внутрішнього, цілком українського робітниче-селянського фронту в поваленню Директорії й підготовленню ґрунту для Радянської України. Хоч подані нами досі відомости і не дають вичерпуючого образу протидиректоріянського робітниче-селянського руху, проте і вони ясно і переконуюче свідчать, що загибель Директорії є ділом рук не тільки реґулярного війська Совітської Росії, що ґрунт для нової робітниче-селянської влади на Україні було підготовлено внутрішніми силами українських національних мас. І то вже инша справа, що на тому ґрунті зійшло не сіяне зілля — окупація України Совітською Росією.

13. Військові успіхи Тимчасового Робітниче-Селянського Уряду України. Директорія зробила все від неї залежне, аби підготовити ґрунт для мілітарних успіхів російського війська й Тимчасового Робітниче-Селянського Уряду, що йшов слідом за тим військом*). Коли в кінці

*) Що двигалась на Україну іменно російська армія, цього не ховали пізніще і сами большевики. Хоч в нотах Чичеріна до Директорії Совітське Правительство заявляло про свою незаінтересованність в українських справах (аби лише, мовляв, Директорія не противилась встановленню робітниче-селянської влади), на ділі справа стояла инакше.

В звязку з успіхами російського війська на Україні совітське правительство Росії розвинуло широкі економично-продовольчі пляни що до України. Все московське суспільство виявило надзвичайну рядість з приводу „возсоединенія" двох насильно розірваних частей „єдиного цілого". Для характеристики московських настроїв того часу наводимо тут деякі документи. Так Московська Рада Робітничих та Червоноармійських депутатів писала в своїй відозві 6. лютого 1919 р.:

„Товариші! Перемога повстання робітників і селян на Україні, встановлення в Харьківській, Катеринославській, Полтавській ґуберніях і частині Донецького Басейна влади рад, відкриває шлях порятунку робітників і трудових мас Росії від голоду і господарської розрухи. Українська червона армія робітників і бідніщих селян відвоювала у німецьких імперіялістів і місцевих поміщиків, кулаків і буржуазії дуже великі запаси хліба, мяса, жирів, цукру, соли, кормів, вугілля, взагалі всього того, без чого голодує, хворіє та вимірає людність

грудня 1918 р. на самім початку 1919 року військо Совітської Росії з великим трудом подвигалось на територію України, зустрічаючи опір українських військ, то вже в середині січня війська ці продвигались по Україні побідним маршем при допомозі самого населення.

Тимчасовий Робітниче-Селянський Уряд України з тріумфом продвигався все глибше на територію України, розголошуючи по всьому світі про „свої“ перемоги над „контрреволюційною Директорією“.

Саме в той день, коли Трудовий Конґрес помирав безславною смертю, Тимчасовий Р.-С. Уряд оповіщав з Харькова — „всі народи та уряди і всіх, всіх, всіх“ про свої побіди слідуючою радіотелеґрамою:

„Боротьба за совітську владу на Україні скоро буде скінчена. Працюючі маси України, не зупиняючи ні на хвилину цієї боротьби, яка вилилась в формі стачок робітників і масових виступів селян в час гетьманської влади, охоплені в останній час по всій Україні пожежою загального повстання. З стихійного руху ця боротьба перетворилась в організований, рішучий штурм проти панування буржуазії.

наших місць. Запаси продуктів перевищують десятки миліонів пудів. В цих запасах наш порятувок, наших родин, наших дітей, всієї нашої справи пролетарської революції.

Запаси ці треба взяти під рахунок, треба підвести їх, для чого треба допомогти залізничникам у їх трудній справі. Кожний завод, фабрично-заводський комітет, професійна спілка, районна рада і партійна ячейка повинні виділити дійсних робітників і послати їх на цю роботу. Нехай кожен завод, майстерня, робітничий гурток знають, що кожний робітник, обраний для цієї праці, є зайвим шмаком хліба, цукру, мяса для голодних.“

Московська Рада, на підставі відомостей Народніх Комісаріятів, запевняє:

„Коли ми незабаром пошлемо з Москви і ґуберній, з Петрограду, з Іваново-Вознесенська кілька сотень діяльних робітників, ми врятуємо себе від голодовки. За діло ж, товариші! Збірайте негайно зібрання, обірайте товаришів для праці по поставці. Передавайте відомости про цих товаришів до районних рад, до військово-харчового бюра професійних спілок.

Порятунок від голоду, від розрухи в наших руках! Він близько. Пильною працею, дисціпліною, орґанізацією ми переможемо голод. За діло ж, товариші!“

Про цей самий порятунок Московщини від голоду говорила в своїх ногах і Директорія, запевняючи Совітське Правительство в своїм бажанню приступити негайно до товарообміну з Росією. Та як бачимо, вся Московщина з тремтінням чекала не „товарообміну“, а зовсім иншого — прибрання до своїх власних рук економичних ресурсів України.

В той же час, як Московська Рада оголошувала наведену відозву, „Правда“ (орґан Центр. Комітету Російської Комуністичної Партії) писала:

„В тяжкій і крівавій боротьбі вона (червона армія) проложила шлях до хліба, бо вона здобула Україну. Вона проклала шлях до вугілля, бо вона повернула робітничій клясі три чверті Донецького басейну. Вона проламала стіну, котра відділяла нас від хлопка (бавовни), розчистивши шлях на Туркестан . . .“.

А ще трохи пізніще, коли вже почалося систематичне викачування московськими властями з України ріжних багатств, та ж сама „Правда“ (з 26. лютого 1919 р.) писала:

„Не буде помилковою гадка, що на Україні мається в сучасний мент хлібних лишків біля 250—300 мил. пудів . . . Але хліб не єдиний засіб України, котрим вона може допомогти голодаючим північним і центральним ґуберніям . . . По останнім даним, далеко не перебільшеним, Україна може дати голодаючій півночи і голодаючому центрові ще до весни певну кількість хліба, біля 200 тисяч пудів мороженого мяса, до 200 тисяч пудів сала, до 300 тисяч пудів сухих

Більшу частину Української території вже звільнено. Над Черниговом, Харьковом, Полтавою, Катеринославом, в Донецькім басейні вже має червоний стяг совітської влади робітників і селян. Зі сходу, півночи і заходу йдуть червоні українські совітські війська, які збільшуються приєднанням до них глав повставших робітників та селян, а також салдат, мобілізованих так званою „Директорією', і знаходяться всього в декілька десятках верст від Київа, де остання буржуазно-капіталістична влада на Україні — Директорія, охоплена панікою і готується вже тікати.

Орґанізований в початку революції Тимчасовий Уряд, в звязку з поширенням території і ускладневиям своїх завдань, визнав нині необхідним для успішности праці на користь українській революції, реорґанізуватись і усталитись в слідуючім складі: Голова Тимчасового Робочого і Селянського Уряду України і Народній Комісар Закордонних справ — тов. Раковський; Рада Народнього Господарства України — Пятаков, Квірінґ, Рухімовіч; Народній Комісаріят по військовим справам — Підвойський і Межлоук; Народній Комісар Совітської пропаґанди — Артем; Народній Комісаріят внутрішніх справ — Авдієнко і Ворошилів; Народній Комісар Народньої освіти — Затонськмй; Народній Комісар Земельних справ — Калеґаєв; Народній Комісар Судових справ — Хмельницький; Народній Комісаріят Продовольчих справ — Шліхтер і Бубнов; Народній Комісар

овочів, значну кількість картоплі, біля 7 мил. пудів цукру, цукерні вироби і небагато пшона.

Частину продуктів із запасів, котрі можна було швидко реалізувати, вже вивезено з України в Совітську Росію. Україна вже дала нам до 175 вагонів хліба і біля 2 мил. пудів цукру. Крім того на українських залізницях грузяться для півночі сіль, мясо, сало, дичина, картопля, сухі овочі, мило, молочні продукти, ріжні солодощі, сода і консерви. Соли грузяться 392 вагони, решта продуктів до 275 вагонів. Зрозуміло, що те, що вже дала нам Україна і що вона може дати в найблизчий час, є невелика частка тої кількости харчових продуктів, на котру має право рахувати Совітська Росія. Головне продовольче завдання, яке стоїть перед Совітською Росією на Україні, далеко ще не вирішено. Треба як найшвидче і як в найбільшій кількости одержати з України хліб і мясо. До розвязання цього завдання ми тільки ще приступаємо . . ."

Що Совітська Росія дивилась „на вільну і незалежну Українську Радянську Республику" всього лише як на „тимчасово »отторгнутую« від Росії німецькою окупацією південну частину Східної Области", вказує, між иншим, слідуючий документ, вміщений в „Правде", No. 11, за 17. января 1919 р.:

„Охорона військового майна в реокупованих областях. До всіх правительственних установ і урядових осіб вільної, незалежної Української Радянської Республики. — Правительство Російської Соціялістичної Федеративної Совітської Республики оголосило не дійсним Берестейський договір, в наслідок якого Україна була зайнята ґермаиським військом. Нині Ґерманія, не маючи змоги силою зброї примусити до виконання Берестейського договору, звільняє територію братньої Радянської Республики України. Російське Совітське Правительство, шляхом дипльоматичних зносин і натиску Червоної Армії, вживає заходів з одного боку до того, щоб землі братнього народу були швидче звільнені, а з другої — до того, щоб майно не було вивезено. Після одержаних відомостей, в звільнених місцевостях залишається маса, військового майна, що належить Російській Республиці і являється необхідним для збільшення міці Армії, котра нині бореться за волю працюючих і за звільнення з-під гніту імперіялізму. Російське Совітське Правительство направляє в звільнені области особливі комісії для учота і охорони, видачи частинам Червоної Армії і відправки для ремонта того майна, яке залишається і являється необхідним для військових цілей. Правительство Російської С. Ф. С. Республики, підкреслюючи, що вищевказане майно необхідне йому для виконання великого завдання освободження трудових мас від ярма імперіялізму, сподівається, що всі правительственні установи й урядові особи братської Радянської Республики України щиро допоможуть вказаним вище комісіям."

Фінансів — Земит; Народній Комісар Шляхів — Жарко; Голова Верховної Соціялістичної Інспекції і Народній Комісар Контролю Республики — Скрипник; Командуючий військом Української Соціялістичної Совітської Республики — Антонов-Овсієнко; Революційний Військовий Совіт, Голова Антонов-Овсієнко; Члени уряду — Ю. Коцюбинський і Щаденко.

Тимчасовий Робітниче-Селянський Уряд від імени всього працюючого люду України оголошує, що робітники і селяне України, звязані міцним ланцюгом з робітниками і селянами всіх країв, твердо гадають жити в згоді з усіма народами. Уряд взиває через те народи і уряди всіх країн налагодити постійні дипльоматичні зносини з Українською Соц. Сов. Республикою і звертається окремо до совітських соціялістичних урядів Росії, Латвії, Білоруси, Естляндії і Литви з пропозицією утворити тісний оборончий союз проти всіх спроб скинути так тяжко здобуту владу робітників і селян.

Хай живе солідарність працюючих мас! Голова Тимчасового Робітниче-Селянського Уряду України і Народній Комісар Закордонних Справ Раковський.

У Харькові, 28. січня 1919 р.“

4. лютого впав Київ. В місто ввійшли російські совітська і так звана Таращанська дивізії (українська частина). 6. лютого 1919 року в київських ґазетах було вже надруковано повідомлення Виконавчого Комітету Київської Ради Робітничих Депутатів (за підписом Голови Комітету Бубнова і членів: П. Сидоренка, П. Дегтяренка, М. Майора, В. Чернявського, Г. Волкова, С. Касіора, А. Хейфіца, В. Шмана, М. Розмана, І. Хурґіна, М. Меркеля, Г. Михайличенка, П. Любченка, І. Качури, А. Чесхиса, І. Френкеля і М. Авдієнка) про те, що „Директорія вигнана з Київа“ і що в місто „вступають під проводом р.-с. Уряду України червоні радянські баталіони“.

До переїзду уряду з Харькова до Київа, Виконавчий Комітет Київської Ради Робітничих Депутатів призначив для догляду за міністерствами (залишеними після Директорії) особливих комісарів, в слідуючому складі:

1. По військовому міністерству — П. Любченка, Бубнова і Дехтяренка, 2. закордонних справ — Г. Михайличенка і Ю. Мазуренка, 3. по міністерству фінансів — Ю. Новаковського, 4. освіти — Драгомирецького і Хейфіца, 5. торгу і промисловости — Ковтуна, 6. міністерству харчових справ — Таращенка, Бреслера і Горбенка, 7. шляхів — Завального, 8. праці — Кагана, 9. почт і телеґрафів — Сидоренка, 10. по міністерству хліборобства — Клунного, 11. ісповідань — Мазуркевича, 12. внутрішніх справ — М. Авдієнка і Чернявського, 13. державному контролю — Чесхиса і Френкеля, 14. по міністерству здоровля — Собченка, 15. державним секретарем — Ткаля, 16. по інтендантських справах — Зуба, 17. по комісаріяту еврейських справ — Хурґіна і Страшуна.

Ставши одною ногою в Харькові, а другою в Київі, Робітниче-Селянський Уряд швидко розвинув далі свої мілітарні успіхи, особливо в напрямку на південь. 4. квітня 1919 р. радянське військо взяло Одесу, а 25. квітня Севастополь. В цей же час радянське військо підійшло до кордонів Галичини, перемагаючи військо Директорії. Перед Радянським Урядом розгортались широкі перспективи інтензивного внутрішнього будівництва й щасливого маршу радянського війська з Одеси

на Буковину та на Бесарабію на зєднання з угорським червоним військом, яке саме в ті дні вело тяжку боротьбу з контрреволюційним румунським та чехословацьким військом.

Одначе тим надіям не судилось збутись. Невдала внутрішня політика Тимчасового Робітниче-селянського Уряду (на якій докладно ми спинимось в слідуючій книжці своєї праці) не дала йому змоги не то що допомогти Угорській Радянській Республиці, але навіть самому закріпитись на Україні. Та про це пізніще. Тим часом, як здавалось, Тимчасовий Уряд мав всі дані для зміцнення свого становища й для успішного радянського будівництва на Україні. Робітники та селяне України, впливова, діяльна лівиця українських соціялістичних партій збірались щиро підперти Тимчасовий Уряд, не зважаючи на його „московське“ походження.

На жаль, захопившись мілітарними успіхами, Робітниче-Селянський Уряд легковажно поставився до задачі консолідації під його проводом всіх робітниче-селянських соціялістичних революційних сил України. Наслідком цієї легковажности було те, що спроби українських лівих соціялістів досягти порозуміння й стати до співробітництва з Тимчасовим Урядом не дали бажаних наслідків. Спинимось тут на деяких моментах цих спроб.

14. Спроби українських лівих соціялістів стати до співробітництва з Робітниче-Селянським Урядом. Ґрунт для Робітниче-Селянського Правительства було підготовлено розвитком української революції, але повстало це правительство, як ми вже вказували, по-за цим ґрунтом — на Московщині. І то не тільки формально: ідеольоґічно воно керувалось в своїй діяльности виключно вказівками Російської Комуністичної Партії, в практичній діяльности спіралось, головним чином, на російську армію й російських „опытных советских роботников“, що сунули за ним з Московщини на Україну.

Ця „чужеродність“ радянського правительства була головною причиною той опозиційности, з якою ставились до нього всі ліві соціялістичні українські партії. Так орґан у. с.-д. незалежних „Червоний Прапор“ (N 5, 6. лютого 1919 р.) писав в дні вступу совітського війська в Київ: „Тепер іде до Київа нова сила, йде, як завойовник, як окупант, джерело якої Росія . . . Коли Директоріа безглуздо повторила торішню, засуджену вже історією політику, то й російські большевики пішли тим же шляхом, що й торік . . . До нас — під гаслами боротьби за владу рад — іде уряд, який називає себе українським і якого ми таким не вважаємо і вважати не можемо“.

Та не зважаючи на таку гостру опозицію до уряду Раковського, незалежники зовсім не відкидали можливости спільної праці з ним і навіть входження в уряд. В тому самому числі „Червоного Прапору“, в якому було надруковано вище наведені рядки, читаємо постанову Орґанізаційного Комітету Фракції Незалежних УСДРП, в якій, між иншим, сказано: „Входити в правительство і нести повну відповідальність за нього тільки в тім разі, коли:

1. Буде всіма офіціяльними орґанами вищої влади — не тільки української, але й російської — визнано незалежність і самостійність

Української Соціялістичної Республики; 2. коли на України буде вестися твердий національний курс, як і соціяльний, і офіціяльною мовою буде тільки українська.“

Наведені умови незалежників були, звичайно, нездійснимою мрією: чого-чого, а незалежности Української Республики Російський Совітський Уряд (а, значить, і уряд Раковського) визнати не міг, так само як не міг піти і на таку „контрреволюційну річ“, як декретування української мови державною в Українській Республиці. Урядові кола головною перешкодою до співробітництва з незалежниками виставляли як раз момент національно-політичний. Так член Виконавчого Комітету Київської Ради Робітничих Депутатів, російський большевик Ческіс, торкнувшись питання про можливість досягнення згоди між російськими большевиками і українськими радянськими партіями і зокрема з незалежниками, між иншим сказав (висловлюючи думку офіціяльних російських кругів):

„Більше труднощів в цьому питанню з незалежними українськими соціяль-демократами, котрі досі не відмовляються від національних завдань і самостійницького погляду на державний устрій України. Звичайно, коли незалежні відмовляться від останнього пункту своєї проґрами і ближче підійдуть до правдивої радянської плятформи, то їх участь в правительстві, безумовно, буде можлива“ *).

Так само і Х. Раковський, голова уряду, давав пізнати, що його уряд не має наміру йти на зустріч задоволенню національних домагань українських робітників та селян. **(2)**

Отже поскільки незалежні не могли робити російським большевикам „невеличкої уступочки“, — одмовитись від національно-політичних домагань — не могло бути мови про співробітництво між ними й урядом Раковського, хоч би незалежні й двічі були комуністами. На незалежних посипались з усіх боків обвинувачення в національному шовінізмі, в контрреволюційности, в дрібнобуржуазности. Російська большевицька преса на Україні почала вказувати „властям предержащим“ на чрезвичайку: мовляв, чого вона й досі не викорінила такого небезпечного і контрреволюційного зілля, яким являються українські соціяль-демократи незалежні. „Українські незалежники не визнають уряду: українські незалежні підбурюють робітництво і селянство проти уряду; українські незалежні аґітують проти допомоги голодаючій Совітській Росії хлібом з України; українські незалежні роспалюють національну ворожнечу; українські незалежні, обстоюючи постулят втягнення в революційне будівництво сільського пролетаріяту, виступають проти пролетаріяту“, — день у день ґвалтували московські большевики, вказуючи на чрезвичайку **).

---

*) „Черв. Прап.“ N 9, 9. лютого 1919 р.

**) Російським націоналістам підпомагали (і то дуже старанно) і деякі „землячки“, що перетворились в московських патріотів. З них особливо відзначався недавній укр. с.-д. Ларик, який настільки в той час вже „приспособився“ до московської націоналістичної політики на Україні, що в утворенню партії українських с.-д. незалежних бачив тільки „приспособленіе“ української буржуазії до радянських форм з метою підкопування їх, і закликав московську „чрезвичайку“ „не ловити ґав“.

Ще гірші відносини установились одразу ж між урядом Раковського і Всеукраїнською Радою Селянських Депутатів та Українською Партією Соціялістів-Революціонерів центральної течії. Обидві ці орґанізації не тільки обстоювали незалежність Української Радянської Республики, але ще в більшій мірі і більш катеґорично, як незалежники, обстоювали постулят притягнення до активної участи в орґанах влади Республики українського безземельного і малоземельного селянства. Здійснення ж цього останнього домагання мало того, що забезпечувало „твердий національний курс“ урядової політики на України, з необхідністю в той же час обмежило б в диктаторських правах Російську Комуністичну Партію на Україні [а в тому числі й її українську філію—Комуністичну Партію (большевиків) України]. Але про це останнє, про обмеження своєї партійної диктатури, російські большевики і думати не хотіли. Тут вже заходила мова про так зване „поширення бази“ під революцією. на необхідність чого вказувала не тільки українська, але й не-українська революційна демократія, і — треба сказати — так само безуспішно, як і українська*). Коли такого „поширення бази“ російські большевики боялись у себе на Московщині, то що вже могли вони сказати відносно цього на Україні! Наслідком його, мабуть, було б поголовне „безробіття“ російських большевиків на Україні, а хто ж пішов би добровільно па таке самогубство!

Та ні Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів, ні соціялісти-революціонери центральної течії довго не хотіли вірити в повну неможливість їхнього співробітництва з радянським урядом, хоч би й московського походження. Ставши твердо на ґрунт соціялістичної революції й радянської форми влади, вони сподівались, що почуття соціялістичного обовязку в російських большевиків таки переможе їхню націоналістичну московську стихію і вони підуть хоч де в чім на уступки українським радянським партіям. Через це орґан Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів невтомно пропаґував серед селянства ідею радянської влади, а член Виконавчого Комітету Ради О. Щ а д и л і в закликав в своїх статтях селянство до активної участи в радах робітничих, червоноармійських і селянських депутатів на місцях. З цієї ж причини Центральний Комітет УПСР ц. т. (в кількости половини членів Ц. К., поповнений кандидатами), також закликав партійні орґанізації „до самої енерґійної і широкої діяльности на місцях“. На засіданою 12. березня Центр. Комітет Партії ухвалив видавати партійний неперіодичний альманах „З е м л я“, а також тижневу часопись „Н а р о д н я П р а в д а“. Гадаючи розвинути широку діяльність, Ц. К. поділився на відділи: преси, зовнішніх зносин, внутрішніх зносин, аґітаційний, секретарський і фінансовий. 28. лютого 1919 р. Центр. Комітет оголосив, в розвиток постанов Конференції, свою д е к л я р а ц і ю, в якій з'ясував докладно

*) „Б о р ь б а“ — орґан так званих Укр. Соц.-Рев. Лєвих (лівих російських с.-р. на Україні) — підтримуючи національні домагання українських радянських партій, між иншим, підкреслювала необхідність того, щоб було забезпечено на Україні дійсну можливість „виявлення волі працюючих мас па України в напрямку державного самовизначення“ і щоб взагалі було поведено справу радянського будівництва на Україні так, щоб „не їх (працюючих мас) імям, а вони сами творили своє економичне і політичне життя“.

позицію партії, давав партійним орґанізаціям вказівки що до практичної роботи на радянській Україні, а також формулував вимоги партії до радянського уряду. Зміст цієї декларації слідуючий:

„Шлях соціяльної революції, на який ступила Україна, ставить її в ряди радянських держав і вимагає повної солідарности і спільної акції з ними в імя світової революції.

Революційна активність України на інтервераціональному фронті може виявитись з найбільшою силою лише при її суверенному істнуванні. Державної незалежности вимагає вся сучасна конюнктура: особливости національні, економичні й соціяльні, необхідність найскоршого залучення Галичини у вир соціяльної революції.

Порушення суверенности України неодмінно викличе нове загострення національно-політичної боротьби, що загрожує соціяльній революції на Вкраїні і відбивається шкідливо на всьому світовому соціяльному рухові.

Союз суверенних радянських держав для спільної боротьби проти світової контрреволюції — найліпша форма обєднання в сучасний мепт, яка ґарантує максімум успіху.

Та ж сама вищезазначена конюнктура вимагає відмовлення від переведення соціяльної революції на Україні шляхом диктатури пролетаріяту в чистому виді. Лише поширення соціяльної бази і встановленя диктатури трудового селянства і робітництва забезпечить твердий хід соціяльної революції і не допустить небажаних ускладнень, які може використати буржуазія та контрреволюція.

Вся система радянської влади на Україні, на підставі досвіду з практичного переведення її в Російській Соціялістичній Радянській Республиці, а також з огляду на необхідність пристосовання її до місцевих умов, мусить прийняти відмінні форми, які забезпечили б для неї найміцніщий ґрунт. Ці форми перш над усе повинні будуватися з метою надання всій системі радянської влади характеру майбутнього устрою суспільства. Нівелювання людности до одного стану працюючих невідривно мусить сполучатися з відновленням сили демократичних принціпів.

Нещадна зовнішня й внутрішня боротьба з буржуазією і контрреволюцією в цей час — головне завдання радянської влади, яке потрібує величезної енерґії і кількости борців, тому ця влада мусить мобілізувати й притягти до активної праці як найширші маси трудоних кляс, а також створити умови, які б сприяли співділанню всіх радянських партій.

Стоючи на цьому ґрунті, УНСР ц. т. буде боротися:

1. За Суверенну Українську Республику і союз її з иншими радянськими державами.

2. За диктатуру трудового селянства і робітництва в формі обєднаних рад селянських, робітничих і військових депутатів з відповідною пропорціональністю представництва.

3. За внутрішне удосконаленя рад шляхом демократизації їх, як то: забезпечення прав партійних меншостей в радах, прямі й тайні вибори, фактична залежність виконавчих комітетів рад від пленумів і т. д.

4. За незалежне істнування клясових професійних орґанізацій.

5. За соціялізацію всієї землі з запровадженням вільного переходу до колектинної обробки землі.

6. За вжиття найрішучіщих державних заходів до інтенсифікації сільського господарства, піднесення кустарної промисловости і кооперативно-артільних підприємств ріжних родів.

7. За соціялізацію фабрик, заводів, будинків та инших підприємств широкого суспільного значіння.

8. За націоналізацію залізниць, копалень, фінансових установ та инших підприємств, які мають загально-державне значіння.

9. За введення трудової повинности для всіх громадян України

і 10. За утворення єдиної клясової української армії по принціпу загального призиву працюючих.“

В цей же час київська міська орґанізація УПСР ц. т. виставила домагання негайного замирення радянського уряду з Директорією, на основі визнання обома урядами незалежности Української Соціялістичної Республики з такою орґанізацією радянської влади в ній, при якій була б забезпечена участь у владі української революційної демократії, а в тому числі і головним чином українського трудового селянства*).

18. березня Центральний Комітет Партії виніс постанову, якою пропонував всім ґуберніяльним і повітовим партійним орґанізаціям „взятись до негайної, найбільш енерґійної, широкої діяльности на місцях і до міцної самоорґанізації". — „Партія УСР центр. течії, — зазначав Центральний Комітет, — як партія, що стоїть на радянській плятформі, згідно з Декляраціею Робітниче-Селянського Ураду має право леґального істнування і, таким чином, місцеві орґанізації мають переводити свою діяльність леґально."

За Українською Партією Соціялістів-Революціонерів і за Селянською Спілкою йшли, безумовно, дуже широкі маси українського безземельного і малоземельного селянства; навіть більше, — частина робітництва українського також солідарізувалась з тою позицією, яку займали українські соціялісти-революціонери центральної течії, про що яскраво свідчать хоч би постанови київського повітового Зїзду Ради Робітничих і Селянських Депутатів, що відбувся 24.—25. березня 1919 р. в Київі, в яких зазначено домагання незалежности і суверенности Української Соціялістичної Радянської Республики, а також встановлення відповідного представництва в радах і уряді від трудового українського селянства**).

Як бачимо, в гаслі незалежности Української Радянської Республики збірались, як в фокусі, всі ті численні домагання українського робітництва і селянства, які випливали з їх власного розуміння всіх особливостей української революції і необхідности пристосовання методів її здійснення до тих особливостей. Це не було голе гасло абстрактної державности. Ні. Самостійність державна висувалась на перше місце

*) „Могутній рух селянства і робітництва, — говориться в резолюції київської орґанізації УПСР ц. т., — робить Україну форпостом всесвітньої революції в її боротьбі проти всесвітнього капіталу. Рішучі кроки в справі переведення соціяльної революції шляхом диктатури трудового селянства і робітництва в формі рад селянських, робітничих і військових депутатів, з переважною більшістю селянства, як головного соціяльно-економичного чинника на Україні, нехтуваяня яким може тільки пошкодити справі революції — мусять як найскорше зміцнити позиції інтернаціонального червоного фронту. — Разом з тим київська орґанізація УПСР ц. т. визнає, що національний рух і особлиности соціяльно-економичного життя українського народу владно вимагають суверенности його і утворення незалежної Української Соціялістичної Республики, яка в тісному звязку з иншими радянськими державами боротиметься з всесвітнім імперіялізмом. — Замирення поміж воюючими нині Директорією і Робітниче-Селянським Урядом на зазначених вище принціпових підставах є чергова справа, до якої треба прикласти всі соціялістичні сили на Україні, бо лише тоді можна буде спокійно приступити, як до внутрішньої будови, так і до зовнішньої боротьби."

**) Резолюція цього зїзду по сучасному моменту звучить так: „Обміркувавши сучасне політичне становище, Київський Повітовий Зїзд Рад Селянських і Робітничих Депутатів вітає форму радянської влади на Україні і постановляє добиватись слідуючого: 1. Трудове селянство, яке на ділі доказало свою революційну здібність, яке весь час боролося з контрреволюцією і яке йде невпинно

тільки через те, що через здійснення її мислилось здійснення самостійности робітниче-селянської революційної творчости на Україні на всіх ділянках суспільного життя. Українська революційна демократія бачила, що доки провід революції на Україні буде перебувати в руках Москви (та її аґентів на Україні), доти не можна буде уникнути багатьох помилок, що гальмують революцію, доти не можна буде уникнути національної боротьби, налагодити нормальне економичне будівництво, засипати прірву між селом (українським і продукуючим) та містом (переважно не-українським, зголоднілим і давно не продукуючим). І зокрема, коли українські радянські партії (соц.-рев. ліві, с.-д. незалежні, соц.-рев. центр. течії, а також і Селянська Спілка) домагалися такої, на перший погляд здавалось би „несоціялістичної" річи, як допущення до впливової участи в орґанах радянської влади не тільки сільського пролетаріяту, але й малоземельного селянина, так званого середняка, чи трудового селянина, то було помилкою бачити в цих домаганнях всього тільки націоналістичну та дрібнобуржуазну природу названих партій, як це робили російські большевики на Україні. В цім своїм домаганню українські радянські партії виходили не тільки з інтересів забезпечення таким способом українського характеру української радянської державности, але й з глибокого переконання в тім, що диктатура нечисленного промислового пролетаріяту на Україні являється просто нездійснимою річу, як з погляду політичного, так і з економичного. Розуміючи добре, що втягнення так званого трудового селянства в активне радянське державне будівництво, а тим більше забезпечення йому поважного впливу в цім будівництві, може трохи зменшити розмах і, так би мовити, чистоту соціялістично-пролетарської революційної творчости, українські радянські партії бачили в цім втягненню і великі позитивні сторони, які полягали перш за все в поглибленню звязків між робітництвом і трудовим селянством, в утворенню єдиної трудової революційної семї з цих двох працюючих кляс, в зглажуванню ворожнечі між містом і селом, а разом з цим, поскільки революційне місто являлось не-українським, і в зглажуванню національної боротьби.

Російські большевики на Україні всього цього не хотіли розуміти. Вони свідомо йшли до встановлення на Україні не то що диктатури пролета-

---

до соціялізму, буде на ділі стояти на ґрунті радянської влади і захищати її, але, приймаючи на увагу велику численність селянської кляси на Україні, заявляє, що всі орґани влади, а особливо Ради Депутатів, як в центрі, так і на місцях, повинні складатись в переважній більшости з селянських представників. Зїзд закликає трудове селянство та фабрично-заводське робітництво до спільної революційної творчости і до непохитного прямування до соціялізму. — 2. Радянська влада не повинна підмінятись чиновничо-бюрократичним апаратом, тоб-то ні комісари, ні коменданти не повинні мати більше права в понітах, ніж Ради Депутатів. Радянська влада мусить бути децентралізованою. — 3. Зїзд постановляє прикласти всі зусилля до орґанізації радянської влади на місцях; повітові зїзди для виборів орґанів влади мають скликатися і відбуватися при повній волі виборів, без всяких нажимів з боку адміністрації. Кулаки у виборах не можуть приймати участи. — 4. Українська Соціялістична Радянська Республика мусить бути суверенною і не від кого незалежною, але в міцному союзі з иншими соціялістичними республіками." („Земля"—Альманах. Видання Центр. Ком. УПСР ц. т., Київ, квітень 1919 р.).

ріяту, а просто до диктатури своєї партії *). Така політика мала означати збереження чистоти комуністичних принціпів в переведенню соціялістичної революції на Україні, одначе в дійсности розбивала революційно-соціялістичні радянські сили на Україні і досягала тільки одного — бюрократизації радянських орґанів влади на Україні, потоптання національних прав українських працюючих мас, розпалення національної ворожнечи, жорстокої війни між містом і селом, яке (село), одсунуте від всякої участи в орґанах влади, від всякого впливу на напрям економичної політики радянського уряду, яке не було навіть поінформоване добре про ті пляни (комуністичним фаховцям з Москви це було не під силу), у відповідь на насильні, збройні реквізиції російським військом хліба, почало нарешті, і собі відповідати збройно, копати кругом сел окопи, відгорожуватись від міста, від „насильників російських комуністів", а разом з тим і від всього пролетаріяту України і від соціялістичної революції. Тоді як, по-за всяким сумнівом, розумно поведена загальна і взагалі економична політика ніколи б не довела до таких сумних наслідків і зокрема до селянських повстань. Дійсний робітниче-селянський уряд ніколи не поповнив би тих великих помилок, які робив уряд Раковського. **(3.)**

Приобіцяне в Декларації радянського уряду заведення на місцях робітниче-селянських рад, а також леґальне істнування соціялістичних орґанізацій, які „чесно стали на ґрунт радянської влади", не здійснювалось через московське походження радянського уряду, який. з одного боку, боявся розвитку „націоналістичних самостійницьких" тенденцій. а з другого — боявся похитнути всесильну диктатуру російської комуністичної партії на Україні через здійснення правдивої робітниче-селянської влади на Україні. Всеукраїнську Селянську Спілку було через якийсь час роспущено, роботу для Української Партії Соціялістів-Революціонерів центр. течії унеможливлено, партію с.-д. незалежних постійними вказівками на чрезвичайку було просто терорізовано. Навіть

---

*) Як боялись рос. большевики селянства і як часом до смішного доходило бажання їх в той же час довести, що за ними йде „весь народ" (тоді як в дійсности вони навіть серед не-українського пролетаріяту великих міст мали не дуже великий вплив), показує представництво і сценка підрахунку кількости „комуністів" на Київському Губерніяльному Зїзди Рад Робітничих і Селянських Депутатів, що відбувся в Київі 25. лютого 1919 р. Подаємо її за „Червоним Прапором": „На Зїзд прибуло 162 члени, з них — 62 з провінції, а 100 депут. від Київської Ради Роб. Депутатів. Поміж тими 62 депутами, що прибули з провінції, селян майже не видно... Представник мандатної комісії повідомляє про партійний склад Зїзду:

— Незалежних українських соціяль-демократів — 12 чол., українських лівих соціялістів-революціонерів — 20, російських соц.-рев. — 13, непартійних — 9, бундовців — 8.

— А комуністів скільки? — питають з місць.

— А комуністів... комуністи всі инші... — відповідає представник мандатної комісії.

— Та скільки ж їх? — питають знов з місць.

— Коли всіх 162, то комуністів, значить, 99.

Зібрання відповідає на це сміхом, бо ясно ж, що з тої решти в 99 чоловік добра половина коли й] була „комуністами" то по обовязку, а не після своїх комуністичних переконань".

Українська Партія Соціялістів-Революціонерів лівих, що з усіх сил стреміла до найтіснішого співробітництва з Комуністичною Партією (большевиків) України, не допускалася до влади, і даремно доводила вона день-у-день російським большевикам в своїм орґані „Боротьба“, що в інтересах революції російські большевики повинні порвати з політикою диктатури своєї партії і притягти до роботи й инші радянські партії і в першу чергу лівих українських с.-р., які „ідеольоґично наблизились цілком до Комуністичної Партії (большевиків) України“ *). Російські большевики були тверді й уперті в своїй політиці, як колишні московські старовіри, і не хотіли ділитись владою з українськими „самостійниками“, хоч би вони були і справжніми комуністами.

Таким чином, українські революційні соціялістичні партії відпихались від участи в політично державнім радянськім будівництві, українське робітництво і вбоге селянство позбавлялось можливости впливати на соціяльно-економичну політику російських большевиків на Україні. Поруч з цим зоставались незадоволеними і національно-культурні домагання українського працюючого люду. В супроводі гарних заяв представників уряду Раковського про рівноправність всіх мов і навіть про те, що радянський уряд буде з особливою увагою плекати українську культуру, йшла повним ходом русифікація українського населення.

*) Ліва течія УПСР дійсно найбільш з усіх инших українських радянських партій наближалась ідеольоґично до Російської Комуністичної Партії. Наводимо тут постанови двох загальних зборів київської орґанізації УПСР лівих, що відбулись в місяці лютому. Перші збори, що відбулись в першій половині лютого, між иншим ухвалили: „Через те, що з ідеольоґичного і тактичного боку, особливо за останні часи, Комуністична Партія (больш.) України наблизились до Української Партії Соц.-Революціонерів (це треба розуміти, звичайно, навпаки. Автор), — звернутись до Центрального Комітету УПСР з пропозицією, аби він, в інтересах всесвітньої соціялістичної революції і зокрема революції на Україні, вжив заходів до скликання Партійного Зїзду для розвязання питання про можливі форми обєднання діяльности обох партій — УПСР і КП(б)У.“ Другі збори київської орґанізації, що відбулись в другій половині лютого і на яких, між иншим, було обрано делеґатів на V. Партійний Зїзд, ухвалив таку резолюцію: „1. Не бачучи великих ріжниць між УПСР та КП(б)У в питаннях проґрамової тактики: 2. рахуючись з бажанням широких кол партії додати до назви ‚УПСР‘ назву ‚Комуністів‘ або відповідним чином переіменувати УПСР і зовсім; 3. застерігаючи партію, що при окремім її істнуванню, в опозиції до проводирів КП(б)У, події, а також і підтримка її з боку ‚надійних‘ елементів, неминуче приведуть її в табор контрреволюції, а також 4. беручи на увагу, що вже істнує ядро справжньої комуністичної партії, орґанізаційно звязаної з комуністичними партіями инших країн та їх правильними позиціями; 5. уважаючи своїм обовязком по змозі краще і повніще ці позиції підтримувати; 6. вважаючи своїм обовязком усунення дезорґанізації в УПСР, яка може виникнути через несвоєчасний вступ до КП(б)У окремих товаришів або ґруп УПСР, — збори, на підставі всього вищесказаного, маючи на оці інтереси успішного розвитку соціялістичної революції, ухвалили: — Вимагити від Центр. Комітету Партії, щоб він вступив в переговори з Центр. Комітетом КП(б)У з метою обєднання УПСР з КП(б)У і успішного переведення цього злиття на V. Зїзді УПСР.“ В цьому потягові до злиття відогравали велику ролю поруч з мотивами ідеольоґичного характеру також і міркування практичного характеру, зазначені в п. 3. резолюції. Не досягши згоди з КП(б)У, хоч би й ціною великих уступок, УПСР дійсно льоґично повинна була, як і инші укр. рад. партії, стати до боротьби з КП(б)У і перейти на нелеґ. становище. Партія хилнася в перший бік — в бік згоди за всяку ціну.

українська мова фактично викидалась з ужитку державних радянських установ. Високі урядові особи дозволяли собі демонстративно нехтувати українську мову, до чого кілька прикладів ми навели вже раніш. Як і при гетьманщині, українські культурно-освітні установи не знаходили собі притулку. Помешкання, яке займав український народній університет (в будинку Володимирського університету), було реквізовано (на початку березня) для 24. Авіаційної роти II. Гарматної школи, при чому на протести представників університету в Реквізиційній Комісії було заявлено (звичайно по-московськи), що „вони“ „не знають ніякого українського університета“ і можуть вільно роспоряджатись помешканням, як хочуть. Комісаріят Народньої Освіти, не задовольняючись „урівноправненням“ мов на Україні, переведеним в Декляраціі уряду в додаток до цього окремим обіжником (з Харькова, на початку березня) оповіщав про те, що права українського язика, яко державного, касуються. 20. березня в Київі було реквізовано помешкання вищої української школи — Економично-адміністративного Ірституту — для потреб „Военно-продовольчого Бюра Всеросійського Професійного Союзу“, при чому в оправдання цього акту було заявлено, що „місцеві орґанізації повинні відступати назад перед всеросійськими“. Того ж дня було реквізовано помешкання Українського Робітничого Клюбу в Київі (на Лукянівці) для . . . московської театральної трупи під орудою артиста бувшого Імператорського Театру п. Царева, а вечером зроблено збройний наскок одної московської військової частини на клюб. У „Всеукраїнському Літературному Комітеті“ українську секцію було віддано під догляд Голови Комітету, відомого україножера рос. с.-д. меншевика Рожіцина, який всіма способами гальмував роботу секції, не купуючи українських книжок для неї і одмовляючись запросити техничний персонал*).

Про цю боротьбу аґентів радянського уряду з українською культурою, про буйну хвилю розвинутої ними русифікації України, „Червоний Прапор“ писав:

„Коли б за наш хліб та цукор нам давали можливість вільно істнувату і розвивати творчі сили народніх мас, то хай іде цей хліб і цукор на здоровля голодному ‚брату‘. Але гірше всього те, що ці ‚братські‘ відносини занадто безцеремонні і посягають вони не лише на хліб і цукор, але й на душу народу. Такої шаленої і ганебної русифікації, яка йде тепер хвилею по всій Україні, ми не знали навіть за часів гетьманського панування в його останній ‚федеративній‘ фазі. Ні одної листівки на українській мові для українського таки селянина, ні одної брошурки, ні одної ґазети радянської влади на українській мові! Українська мова виганяється звідусюди, де б тільки вона не була. Ціла низка наказів про вживання ‚общепонятного‘ — це ознака часу. І на скромні вимоги українського громадянина забезпечити і йому такі ж, принаймні, національні й культурні права, які мають представники ‚братнього‘ народу тут на Україні, є лише одна відповідь: ‚шовінізм, буржуазність і контрреволюційність‘.“ („Черв. Прапор“ No 28, 9. березня 1919 р.).

*) „Боротьба“ No 59 (116) за 27. квітня 1919 р

Окупаційний режим з конечною необхідністю вироджувався в бюрократизм, в анархію в управлінню, яка утворювалась між иншим і в наслідок того, що Україною одночасно „правили“ і „Тимчасовий Р.-С, Уряд України“ і безпосередньо Московське Совітське Правительство, — в волокиту, хабарництво, в національний, культурний і політичний гніт. в економичний визиск (неупорядковані військові реквізиції), в так зване комісародержавіє; він вів до розпалення в страшних розмірах війни між українським селом і не-українським містом.

Заходи, яких вживало Тимчасове Робітниче-Селянське Правительство для знищення влади буржуазії, для орґанізації на соціялістичних основах господарства, не досягали своєї цілі, бо перше всього нікому було переводити тих заходів в життя. Комуністичні декрети залишалися на папері, а коли й здійснювалися московськими бюрократами і контрреволюціонерами, що засмітили Комуністичну Партію (больш.) України і запрудили всі радянські установи*), то тільки з тим результатом, що економичне життя руйнувалося ще глибше, а політичний терор захоплював не тільки — чи краще сказати — не стільки буржуазію, скільки робітництво, селянство, соціялістичні партії і то в першу чергу українські. Бувші царські жандарми, поліцаї, шпиґи, „охранники“, засівши в чрезвичайних комісіях (чека) зводили свої націоналістичні рахунки з українською інтеліґенцією. Утворювалась тяжка атмосфера загального запідозрювання, недовірря, шпиґунства, — так характерна для всякого окупаційного режиму і для всякої оліґархії, — в якій українському, національно свідомому робітникові і селянинові просто нічим було дихати . . .

Спроби співробітництва залишались безплідними. —

Розділ IV.

На революційних манівцях.

15. Кріза „верховної влади“ і кабінету міністрів. — УНР в антантських обіймах. Залишивши Київ, Директорія на початку лютого переїхала до Винниці, бувшої першої тимчасової столиці Директорії. Всього півтора місяці минуло з того часу, як в цій самій Винниці ця ж сама Директорія переживала свою революційну весну, коли навкруги все клекотіло, буяло свіжими силами, було переповнено надіями, було захоплено революційним ентузіязмом, коли голова Директорії — „на страх ворогам“ — складав поетичну „большевицьку“ Декларацію. І тепер . . . Так швидко минула революційна молодість, так швидко цвітуча весна перейшла прямо в розбиту, безнадійну і безсилу старість. Було вже навіть не до дзвонів і парадів. Евакуація, хаос, біганина, руїна, безсилля. Холодні, голодні і невдоволені люде — специфічна громада, витворена евакуацією . . .

Позаду — руїна. Попереду — майже ніяких надій: від мирової делеґації, посланої до Москви, нічого не чути; одеська антанта фамі-

*) В російських большевицьких ґазетах цього часу можна знайти скарги самих большевиків на те, що ряди Комуністичної Партії (больш.) України засмітила „контрреволюціонная сволочь“.

лярно бере під руку і пропонує не соромитись її товариства, обіцяє „допомогти“, але . . .

Члени трудового Конґресу — І. Мазепа (у. с.-д.) і С. Бачинський (тоді правий у. с.-р.) і міністри: військових справ — ґенер. Греков і народнього господарства — С. Остапенко привезли до Винниці з Бірзули дуже непотішаючі відомости. 6. лютого 1919 р. відбулася в Бірзулі, з ініціятиви французького командування, нарада названих директоріянських дипльоматів з французьким полковн. Фрейденберґом. Французьке командування поставило в ультимативній формі ряд вимог, більш-менш тих самих, як ставило їх і раніш в Одесі. В числі тих умов стояло: 1. Реорґанізація Директорії і правительства з виходом зі складу Директорії В. Винниченка, як „большевика“, С. Петлюри, як „бандита“, П. Андрієвського, як „самостійника“ і доповнення її новими членами після вказівок Французів (при чому нові члени Директорії мали б бути кандидатами тих гетмансько-буржуазних кол, які купчились в цей час в Одесі біля „союзників“); демісія голови уряду, „большевика“ Чеховського і взагалі реорґанізація уряду на таких самих основах, як і Директорії. 2. Скасування земельного закону і взагалі відмовлення від „большевицького“ курсу соціяльно-економичної політики Директорії в бік такої політики „яка не порушувала б економичних і соціяльних інтересів окремих ґруп суспільства“ і не вимагала б суспільних заворушень. 3. Підлягання армії Директорії „союзному командуванню“ нарівні з добровольчою армією і спільна з останньою боротьба з большевиками за відновлення великої Росії. 4. Встановлення на звільненій від російського совітського війська території України, що мала б бути під управою реорґанізованої Директорії, повного контролю французької буржуазії і правительства над всім фінансово-економичним життям краю. За все це обіцялась „технична“ і навіть військова допомога, а також приобіцювалось колись якось полагодити українську справу в майбутній великій Росії, відновлення якої, як виразно і раз-у-раз підкреслювали Французи, являється їх ціллю і причиною висадки десанта в Одесі. Директоріянські дипльомати просили вже від „союзників“ (як колись українська демократія від буржуазного російського Временного Правительства) тільки одного: „оголошення принціпу“, що, мовляв, велика і могутня Антанта визнає за Україною право на самоозначення і не ставиться вороже до Української Народньої Республики, як форми реалізації того права. Та, як колись російська буржуазія, так тепер „союзники“ цього самого „принціпу“ і не хотіли признати, а тим більше деклярувати.

І немов би у відповідь на домагання Директорії визначити відношення „союзників“ до української державности, французьке командування оголосило 7. лютого свою знамениту „деклярацію“ слідуючого змісту:

„Перша ґрупа дивізії. Ґенеральний Штаб. 3. бюро. No 6867/3. Ставка, 7. лютого 1919 р.

Загальний Наказ No 28.

Ґенерал д'Ансельм прийняв, починаючи від 15. січня 1919 р., командування арміями Полудневої Росії, а також військовими одиницями чужоземних націй.

Франція і союзники не забули змагань, які Росія зробила на початку війни, і нині вони прийшли в Росію, щоб дати всім благонадійним елементам і патріотам можливість відновити в краю порядок, який давно вже знищено страхіттями громадянської війни.

Для підтвердження: Ґенерал д'Ансельм, командуючий силами союзників Полудневої Росії; полковник Фрейденберґ, начальник Ґенер. Штабу. Печатка: Східна Армія. Перша ґрупа дивізій. Ґенерал Командуючий."

Отже становище було настільки ясне, як і безнадійне. Треба було або рішуче порвати з цими переговорами, або здатись цілком — з душею і тілом — на ласку французької і російської буржуазії. Момент був відповідальний. Українські революційно-соціялістичні елементи, що були ще в Директорії й уряді та біля Директорії — ці недобитки мусіли в останнє, здавалось, скласти іспит на свою революційність і соціялістичність. І склали. Підрізані безуспішністю переговорів з Совітською Росією, придавлені зростаючою українською реакцією, одірвані отаманською політикою від народніх мас, вони цілком дезорієнтувались, збились з соціялістично-революційного шляху і зробили „мудру" спробу „обійти історію" соціялістичними манівцями. Одкидаючи з обуренням реакційні умови французького командування, підносячи голос за повне невтручання Антанти у внутрішні справи України, вимагаючи, як передумови переговорів, визнання з боку Антанти Української Республики, підкреслюючи, що мова може йти тільки про техничну допомогу Антанти Україні, вимагаючи, нарешті, від Директорії, щоб вона перервала переговори „з невідповідальними представниками військового командування" і завязала зносини зі „справжніми" антантськими дипльоматами, недобитки української демократії, кінець-кінцем . . . були за продовження переговорів з Антантою.

Втративши віру в можливість досягнення порозуміння між „соціялістичним" правительством і буржуазною Антантою, директоріянські соціялістичні партії рішили відкликати своїх представників з уряду й передати міністерські портфелі на плечі більш підходящих до ситуації кандидатів української дрібної буржуазії й отаманії. Центральний Комітет УСДРП разом з членами Комісії Трудового Конґресу у. с.-д., обговоривши і одкинувши пункти погодження з Директорією, виставлені французьким командуванням, зазначив в своїй резолюції, що, на гадку Партії, „військовий і політичний союз УНР з иншими державами" можливий тільки при умові: 1. Визнання тими державами самостійности України. 2. Невтручання у внутрішні державні справи Української Народньої Республики. Таку саму резолюцію винесли і українські соц.-рев. центральної течії (7. лютого), власне частина членів Центр. Комітета Партії, які виїхали з Київа разом з Директорією. „Визнаючи неможливим втручання чужоземних сил у внутрішні справи України, і всяки союзи українського уряду з чужоземними імперіялістами, — читаємо в резолюції у. с.-р., визнаючи неможливим покликання чужоземного війська на Україну, яке поведе за собою окупацію України і неминучу реакцію та загрожує знищенням всіх національних і соціяльно-політичних здобутків української революції. — Центральний Комітет УПСР постановив: 1. Правительство УНР може вести переговори і вступати в згоду тільки з тими представниками держав, які мають на те відповідні уповноваження

від своїх урядів. 2. В основу згоди повинно бути покладено: а) визнання суверенности Української Республики, б) повне невтручання у внутрішні справи Республики, в) вивід чужоземного війська з території України, г) вирішення міжнародніх справ не військовою силою, а на основі демократичних принціпів.“

Про постанови инших „соціялістичних“ і „демократичних“ українських партій (соц.-самост., соц.-федер., народн. республ.) не доводиться вже й говорити. Вони ставили в справі переговорів тільки одну умову — признання з боку Антанти політичної незалежности України й формального невтручання у внутрішні справи Республики; всі ж инші умови Французів (особливо ж такі, як зміна складу Директорії й Уряду, скасування земельного закону, встановлення „твердої“ влади) були для них не тільки приємлемі але і бажані. Деякі з них, як от самостійники, саме носились в той час з проектами ліквідації Директорії взагалі і встановлення військової диктатури.

З усіх бувших в той час при Директорії соціялістичних партій тільки Єврейська Соц.-Дем. Роб. Партія „Поале-Ціон“ поставилась до справи переговорів з Антантою і взагалі до тої ситуації, в якій в той час опинилась українська революція, так, як належало поставитись дійсно соціялістичній і революційній робітничій партії. Головний Комітет партії в своїй резолюції зазначав: „Позаяк Директорія не може уникнути згоди з однією з насовуючихся на Україну сил, а також приймаючи на увагу ще, що Антанта веде явно реакційну політику, Головний Комітет Євр. СДРПартії „П.-Ц.“ пропонує Директорії вступити в переговори з большевиками, прийнявши посередництво Совіту Народніх Комісарів, зазначаючи, що в межах совітського устрою можна обстояти самостійність України.“ Кінчалась ця резолюція заявою, що в разі, коли Директорія вступить до союзу з Антантою, Партія відмовить Директорії в дальшій піддержці. Та „Поале-Ціон“, звичайно, був не в силі змінити напрямок директоріянської політики.

Єдиним консеквентним висновком з тої імпотенціональної позиції, яку зайняли українські соціялістичні партії (головним чином у. с.-д., а почасти і ґрупа с.-р.), було відкликання своїх представників зі складу Директорії і правительства і розвязання рук українській дрібній буржуазії яка мала перебрати від соціялістів державну керму й справу переговорів з Антантою: инакшими словами — признання своєї повної поразки, безсилля і нездатности оборонити інтереси революційного селянства і робітництва*). Соціялістичні партії так і зробили. 9. лютого

*) Винниченкова „Робітнича Газета“ (No 450, 12. лютого 1919 р., Камянець) так виправдувала позицію уступлення с.-д. з кабінету і передачі влади українській дрібній буржуазії:

„Мусимо пристосувати свою тактику до надзвичайно тяжкого часу (який переживаємо), щоб не вийти з нього остаточно роздавленими, знищеними.

Присутність на півдні України французького війська, війська буржуазної республики, робить з неї форпост антантського імперіялізму на сході. Це надзвичайно збільшує сили наших буржуазних кол і тим самим (релятивно) зменшує наші сили, сили революційної демократії і без того розбиті, понівечені большевицьким наступом, большевицькою політикою на Україні. Серед таких умов со-

Центр. Комітет УСДРП постановив відкликати своїх представників з уряду. В резолюції з цього приводу Комітет констатував, що зовнішні сили „Німецький імперіялізм, зрадницький удар з боку Совітської Росії і, нарешті, Антантський імперіялізм, вкупі з Польщею, Румунією і Доном, розбили сили української революції і поставили українську демократію на роздоріжжу. Ще раніш відкликали своїх представників з уряду і українські соціялісти-революціонери. Після цього Кабінет Чеховського остаточно подався в одставку. Члени Директорії й уряду, що не схотіли скоритись постановам своїх партій (С. Петлюра, Ф. Швець, С. Остапенко) заявили про свій вихід з партій. В. Винниченко,

---

ціялістична влада на Україні вдержатись не може. Це починають вже розуміти большевики. Тепер з безсумнівністю виясняється, що цілий їх похід на Україну мав на меті не визволення українських ‚рабочих і крестян', а завоювання України для того, щоби можна було нею відкупитися від французьких імперіялістів. Через наші голови хотять большевики порозумітись з Антантою за наш кошт. Отже не тільки ми, українські соціялісти, є безсилі проводити у себе свою соціялістичну політику, але й большевики, що мають піддержку в Московщині, бачуть себе змушеними пожертвувати Україною для збереження своєї влади в Московщині. Отже так само, як здатися на ласку та неласку Франції, так само і капітуляція перед большевиками, згода з ними є зрадою українського народу, українського робітництва передовсім.

Перед нами стоїть ділема: або зуміти відкупитися від Антанти (передовсім Франції) і тим зберегти саме своє істнування, зберегти нашу самостійність, як базу нашого національного і соціяльного відродження, або дати змогу большевикам продавати нас гуртом і вроздріб, торгувати нами по своїй уподобі.

Що до Франції, відкупитися від неї буде тим лекше, що инші країни Антанти (Сполучені Держави, Анґлія, Італія) далеко не є безоглядними прихильниками плянів Франції що до України. Ідея самостійної України не зустрічає серед них, як зазначалося, опору вже нині. Одначе, так сказати б, зреалізувати їхнє непротивлення самостійній Україні і таки змусити Францію зійти з обраного нею шляху (що веде до єдиної неділимої) можливо при даних умовах лише тоді, коли заговорити до них їхньою мовою, мовою принайменше буржуазної демократії.

З попереднього ясно, що ми, соціялісти не тільки не в силі цьому противитись, але й не повинні противитись, бо инакше до них (Антанти) заговорить не буржуазна демократія, а ‚Протофіс' або спритні большевики, що і в тому і в другому разі означатиме віддання України на поталу французьких капіталістів, а під їх опікою і наших поміщиків та капіталістів.

Отже утворення у нас власти з елементів соціяльно-споріднених з нинішніми правлячами колами держав Антанти, це є, при даних умовах торжества імперіялізму і обезсилення революційної демократії у нас на Україні, одиноким шляхом спонукати держави Антанти до признання нашої самостійности, оскільки набере вона форми буржуазної республики. Те, що не можемо, безсилі, зробити ми — соціяльно-ворожі Антанті — може зробити лише українська буржуазна демократія.

А зберегти Українську Республику мусимо, бо лише в ній і через неї зможе українська революційна демократія, українське робітництво зберегти і розвинути свої сили, щоб при зміні світової обстановки, вернутись до влади знов, але не розбитими і обезсиленими, не скованими в своїй акції, а як справжні творці нового життя, як один із отрядів єдиної пролетарської армії, розгонова сила соціяльної революції."

Після цієї статті каб. Остапенка не потрібув складати своєї „декларації" — в основних рисах вона була вже намічена тут.

голова Директорії, не бажаючи виходити зі складу партії, скористувався нагодою, щоб вискочити з тієї каші, яку заварив своєю безладною політикою й розхльобувати яку не мав найменшої охоти: 11. лютого він вийшов зі складу Директорії, передавши свої повновласти на руки отамана С. Петлюри*).

Ця кріза „верховної влади“ і кабінету міністрів означала перш за все рішучу й остаточну ліквідацію всяких переговорів з Совітською Росією. Ця ліквідація наступила ще при В. Винниченкові і саме тоді, коли мировій делеґації під головування С. Мазуренка, після досягнення порозуміння з Радою Народніх Комісарів, нарешті вдалося після великого труду, довести до відома Правительства й Директорії про досягнення згоди. Після кількох невдалих спроб передати своє рішення безпосереднє Директорії, Рада Народніх Комісарів передала його нарешті, через Робітниче-Селянський Уряд України**). Голова Радянського Уряду Х. Раковський, передав, на початку лютого 1919 р., через командуючого українським фронтом Антонова, Директорії у Винницю (по телеґрафу) слідуючу депешу:

„Директорії, в місце побуту. Українське Робітниче-Селянське Правительство прийняло братнє посередництво Російського Совітського Правительства в справі згоди з Директорією при признаняі слідуючих умов: 1. Признання з боку Директорії радянської влади на Україні. 2. Сувора нейтральність України з активною боротьбою проти війська Антанти, Денікіна, Краснова і Поляків. 3. Активна боротьба з контрреволюцією. Ці підстави були прийняті вашою надзвичайною місією на чолі з тов. Мазуренком і були передані по радіо Совітським Російським Правительством, як нам, так і Директорії. Ми вже заявили згоду на прийняття цієї плятформи і на перенесення переговорів в Харьків, з проханням передати вашій надзвичайній місії в Москві, що вона на тервторії Української Совітської Республики буде користуватися всіма ґарантіями дипльоматичної недоторканости і можливістю зноситись з Директорією.

До цього від імени Робітниче-Селянського Правительства маю честь додати слідуюче:

Взяття Київа українським реґулярним радянським військом, приєднання до радянського війська отрядів отамана Григорєва й инших військових республиканських сил, загальне повстання у всій ще не визволеній Україні під гаслом совітської влади, наочно свідчать, що робітники і селяне України рішуче

*) Характерний для Винниченка, як політика, вчинок. Приблизно рік тому, в січні 1918 р., В. Винниченко так само, довівши, як голова уряду, своєю опортуністичною політикою край до повної анархії, роспаливши, як і тепер, війну з Совітською Росією, уступився з провідного місця в самий останній мент, коли большевицькі гармати ревли під Київом і УНР гинула.

За В. Винниченком чкурнули за кордон, мов ті миші з розбитого корабля, й инші „державні політики“ — в складі ріжних дипльоматичних, військових, торговельних, санітарних, закупочних і так далі місій, а то і без офіціяльних урядових доручень, але з державними коштами і обовязково в „сальонках“.

**) Є відомости, що ще підчас перебування Директорії в Київі Рада Народніх Комісарів і голова делеґації Мазуренко повідомляли Директорію про успішний хід переговорів, але Директорія з якоїсь причини (немов би з вини українських військових властей) не могла одержати ні телеґрафних, ні писаних повідомлень з Москви. Розповідають, що Мирова Делеґація посилала в січні до Київа навіть спеціяльних курерів для докладу, але немов би й їх українські „отамани“, в руках яких був телеґраф і справа перепусток через фронт, не пустили до Київа. Коли цьому правда, то слід було б вияснити для історії імена цих великих злочинців, що таким способом роздмухували війну.

стоять на боці совітської влади. Ми рахуємо, що ви перед цим, безумовно, переконуючим фактом признаєте дальше пролиття крови безцільним і некористним. Дальший опір з боку вашого війська затягує тільки горожанську війну і полекшує завдання імперіялістів, котрі захопили частину Української території не тільки на побережжах Чорного моря, але і в Бесарабії та в Буковині, — побільшує економичну розруху, розстроює транспорт, задержує справу відновлення економичних сил, соціялістичного будівництва на Україні.

Через те з нашого боку пропонуємо продовжити у Харькові початі в Москві переговори на основі признання совітської влади, конкретна орґанізація котрої повинна бути завданням Третього Українського Зїзду Совітів. З нашого боку підтверджуємо ґарантію недоторканости вашої делеґації при умові признання з боку Директорії Тимчасового Роб.-Сел. Уряду України і в той же час зобовязуємося ґарантувати особисту безпечність членам правительства Директорії, а також вільну діяльність партій, котрі входять до неї.

Голова Тимчасового Р.-С. Правительства України, Комісар Закордонних Справ Раковський.“

Винниченко, одержавши цю депешу „вламався в амбіцію“, надзвичайно обурившись проти кінцевого додатку її „від імени Робітниче-Селянського Правительства“, в якому уряд Х. Раковського, як переможець, обіцяв В. Винниченкові „помилування“ і леґалізацію. До Москви — С. Мазуренкові — дано було радіотелеґраму — наказ перервати всякі переговори. Немає сумніву, що кінець депеші був творчістю Пятакова (котрий взагалі являвся противником якого б то не було порозуміння з Директорією і, як ми вже згадували, нахвалявся швидко і жорстоко „росправитись“ з республиканським військом) і свідомо був направлений на те, щоб зірвати переговори. Він тільки обурив членів Директорії, що й без того вже не мали великого бажання дійти до якогось порозуміння з комуністами, й укріпив їх в антантській орієнтації. До того ж і сама постановка питання правительством Совітської Росії, яке, замісць того щоб говорити про порозуміння між Росією й Україною, чого домагалась Директорія, перенесло питання виключно в площину взаємовідносин між Урядом Раковського і Директорією, погоджуючись лише на посередництво між ними, була „крутійською“. Само собою розуміється, для такої постановки питання Російський Совітський Уряд мав багацько підстав, одначе він свідомо продовжував далі затушковувати таким чином одну з важних причин конфлікту — питання національно-державного буття України. А це останнє давало зброю в руки української дрібної буржуазії для поборення „русофильських і большевицьких“ тенденцій українських революційних соціялістів.

Після цієї ноти В. Винниченко вже зовсім спокійно їхав за кордон, поблагословивши на „бранний подвиг“ С. Петлюру. Правда, в останню хвилю — 9. лютого, після телеґрами з Москви, в якій Совітське Російське Правительство з свого боку сповіщало про досягнення згоди, було запитано С. Мазуренка про докладний зміст згоди, але відповіді на цю телеґраму ні Чеховський, ні Винниченко не захотіли дочекатись і подались до демісії. А осиротіла Директорія і зовсім нею вже не цікавилась *). Французький старшина Ляжерон, що

*) Та чого вже можна було вимагати від решти членів Директорії і буржуазного Уряду, коли с.-д. „Робітнича Газета“ — орґан В. Винниченка

приїхав з Одеси до Винниці саме в день прибуття згаданої ноти Совітського Російського і Українського Урядів, відібрав всю увагу Директорії. До того ж був клопіт і з утворенням нового правительства.

13. лютого 1919 р. (Наказом Директорії за No 116) було призначено новий Кабінет Міністрів у такім складі: 1. Голова Ради Народніх Міністрів — С. Остапенко, 2. Міністр Військових Справ — О. Шаповал (у. самост.), 3. Міністр Внутрішніх Справ — Г. Чижевський, 4. Міністр Фінансів — др. С. Федак (галицький нац.-дем.), 5. Міністр Нар. Господарства — І. Фещенко-Чопівський (у. с.-ф.), 6. Міністр Земельних Справ — Є. Архипенко (у. нар. республ.), 7. Міністр Закордонних Справ — К. Мацієвич (у. с.-ф.), 8. Керуючий Мін. Юстиції — Д. Маркович (у. с.-ф.), 9. Керуючий Мін. Шляхів — П. Пилипчук (укр. нар. республ.), 10. Керуючий Мін. Освіти — І. Огієнко (у. с.-ф.), 11. Керуючий Мін. Культів — І. Липа (у. с.-сам.), 12. Керуючий Мін. Народнього Здоровля — О. Корчак-Чепурківський (у. с.-ф.), 13. Керуючий Мін. Морських Справ — М. Білінський (у. с.-сам.), 14. Керуючий Мін. Єврейських Справ — А. Ревуцький (євр. с.-д. р. п. „Поале-Ціон"), 15. Керуючий Управл. преси й інформації — др. О. Назарук (гал. радикал), 16. Державний Контрольор — Д. Симонів (у. с.-сам.), 17. Державний Секретарь — М. Корчинський (у. с.-ф.). Через те, що др. Федак був захоплений Поляками у Львові і попав у полон, міністерством фінансів керував Б. Мартос, а після М. Кривецький (у. с.-ф.).

Почалася горячкова „робота" на зовнішньому і внутрішньому фронті. Всі члени Директорії раптом „заотаманували". С. Петлюра по традиції, П. Андрієвський взявся за орґанізацію добровільних „ударних" *баталіонів, А. Макаренко конкурував з Петлюрою й Андрієвським* своїми „залізно-дорожними курінями". Один тільки Ф. Швець, приставлений для „верховного догляду" за фінансами Республики, совісно продовжував далі доглядати за домашнім господарством Директорії. „Отаман" Ковенко почав наганяти страху винницькому населенню своїми наново-зорґанізованими пяними довгошличниками і кривошабельниками.

Щоб догодити французам і відкинути всякі підстави для запідозрення в „большевизмі", Директорія зовсім не відповіла на телеґрами мирової делеґації з Москви, яка вибивалась з сил, стараючись звязатись з Директорією, поінформувати правительство про хід переговорів і одержати дальші інструкції. Голова делеґації С. Мазуренко даремно просив вказати йому маршрут для особистого прибуття до Директорії, даремно закликав правительство продовжити переговори, запевняючи в щасливому закінченню їх. На всі телеґрами з Москви було дано врешті тільки одну відповідь: Директорія призначила Мазуренка послом до Фінляндії

— в день одержання зазначеної ноти Сов. Уряду доводила в передовій статті, що „капитуляція перед большевиками, згода з ними є зрадою українського народу, українського робітництва передовсім" („Роб. Газ." No 450, 12. лютого 1919 р.)

і пропонувала виїхати туди прямо з Москви*). Коли ж з риском для життя радник Мирової делеґації Ярослав (у. с.-р.) прибув (в другій половині лютого) з Москви через Київ до Винниці, як курер делеґації для докладу, з кіпою важних документів (протоколи засідань російської й української мирових делеґацій, текст умови погодження, підписаний обома делеґаціями і т. д.), „висока“ Директорія і антантсько-отаманське правительство навіть не захотіли заслухати докладу Ярослава, а привезені документи і текст досягнутого попереднього порозуміння, без докладного ознайомлення, положили „під сукно“. Це мало остаточно запевнити Антанту в щирости антантської орієнтації Директорії**).

Не одержавши жадної відповіді на свою пропозицію, довідавшись натомісць про відставку Чеховського та про „дружні“ переговори Директорії з Антантою, Радянський Уряд України і з свого боку радо припинив всякі заходи що до порозуміння з Директорією й звернувся „до війська Директорії і січових стрільців“ з особливою відозвою, в якій обвинувачував Директорію в контрреволюційній діяльности, в репресіях і утисках проти українського робітництва і селянства і, нарешті, в заключенню згоди з французькими імперіялістами в цілях придушення української революції.

---

*) 15. лютого Директорія одержала таку телеґраму від мирової делеґації (за підписом С. Мазуренка): „Строчно. Житомир-Винниця. Голові Директорії В. Винниченкові. Надзвичайна дипльоматична місія в Москві закінчила свою працю. Протоколи нарад, а також умова з Правительством Російської Совітської Республики про посередництво для скоріщого припинення горожанської війни на Україні, давно послано вам спеціяльним гонцем. Ваше радіо No 209, підписане Стрібчинським, затримує нас у Москві. Чекаємо строчно вказівок. Мазуренко“.

22. лютого своєю другою радіо-телеґрамою С. Мазуренко повідомляв Директорію ще раз про виїзд з Москви через Київ до Винниці старшого радника мирової делеґації Ярослава для докладу Директорії про перебіг переговорів і писав: „Народній Комісар Чичерін очікує вашої згоди на посередництво Ради Народніх Комісарів в замиренню Радянського Правительства України з Директорією. Місія запевняє, що зараз є дуже сприятлива ситуація для здійснення влади українських робітниче-селянських рад і дуже радить прийняти посередництво Ради Народніх Комісарів.“

**) Треба підкреслити, що після виходу зі складу Директорії В. Винниченка, все керування закордонною (як впрочім і внутрішньою) політикою Директорії перейшло до С. Петлюри, який спірався на військові круги. (Для підпертя своєї політики С. Петлюра пробував ввести в склад Директорії Коновальця, але той не вважав для себе можливим заступати в Директорії Галичан). Для ілюстрації того, яку цілком декоративну ролю в Директорії відогравали инші члени її — Макаренко, Швець і Андрієвський — може свідчити такий факт. Коли пізніще французьке командування подало свої вимоги до Директорії на письмі (про ці вимоги мова буде пізніще) і Директорія могла з написаного чорним по білому ще раз переконатись про архи-реакційну політику і гостро-вороже відношення Антанти, до УНР, три члени Директорії — Швець, Макаренко і Андрієвський (без Петлюри, який тоді був на фронті) — розглянувши умови Антанти, постановили: переговори з Антантою розірвати і звернутись до народів світу з нотою протестом проти імперіялістичної політики Франції і взагалі антантських держав відносно України. Голові кабінету С. Остапенкові було доручено скласти таку ноту. С. Остапенко спочатку остовпів, прочитавши цю постанову Директорії, а потім, опамятавшись, ударив на ґвалт; викликав з фронту Петлюру, почав погрожувати політичним переворотом. Приїхавши з фронту, С. Петлюра нагримав на „необачних політиків“ і справа моментально була перерішена в протилежному напрямку.

Так з тої й другої сторони було спалено всі мости, одрізано всі шляхи для порозуміння. Директорія й особливо її правительство остаточно і безповоротно взяли курс на антантський десант в Одесі *).

Щоб розвіяти всякі запідозріння з боку антантських кругів в „большевизмі“, кабінет Остапенка, взяв виразний реакційний курс внутрішньої політики. Перш всього правительство одмовилось опублікувати вироблений ще старим правительством і затверджений Директорією напередодні орґанізації нового правительства закон про Трудові Ради, що мали бути, після постанови Трудового Конґресу, орґанізовані на місцях, як Тимчасові контрольні орґани, для боротьби з контрреволюцією і допомоги правительству в переведенню ріжних його заходів на місцях. Хоч в останній точці цього закону і говорилось, що він вводиться в життя по телеґрафу, українська дрібна буржуазія не мала ніякої охоти здійснювати цього, і кабінет Остапенка „на одріз“ одмовився виконати волю „високої“ Директорії. Делеґації від Селянської Спілки і від українських с.-р. пробували були вплинути на Директорію (Швеця, Макаренка і Андрієвського), намовляли їх до більш енерґійного відстоювання своїх „верховних“ прав, але з того нічого не вийшло. Директорія не почувала себе особливо ображеною чи пониженою в своїх правах „неслухняністю“ правительства, і закона так таки й не було опубліковано (надрукували його соц.-рев. приватно, діставши копію закону з канцелярії якогось міністерства).

Одмовившись оголосити закон про Трудові Ради, правительство Остапенка одночасно приступило до ліквідації утворених вже в процесі революції трудових рад і рад робітничих депутатів на місцях, як самочинних і незаконно-істнуючих інституцій. Селянські і робітничі зїзди було зовсім викреслено з обіхідку. На місцях брався „твердий“ реакційний курс соціяльної й економичної політики, розвинутись якому в повній мірі не давали тільки військові події: швидка втрата території, якою без великого труду опанувало совітське військо. Міністр земельних справ Архипенко, вдоволений з того, що його попередник М. Шаповал нічого не зробив для фактичного здійснення земельного закону, намітив свій власний проґрам земельної реформи, що рішуче рвав з „есерівськими експериментами“ і був направлений на утворення міцних куркулівських селянських господарств. Міністр внутрішніх справ Чижевський, разом з „особливим комендантом“ м. Винниці от. Ковенком додушували ту нещасну пресу, яка виходила в той час в „столиці“ — Винниці. Не тільки російська, але навіть і українська соціялістична преса не мала змоги виходити через цензурні утиски. „Робітнича Газета“ кілька раз була розгромлена спеціяльними „цензорами“ — ватагами ковенковських кривошабельників. „Трудова

*) В цей час пробував знову відродитись (у Винниці) сумної памяти Український Національний Союз і вступити „в свої верховні права“ (на які, до речи, зазіхали і контрреволюційні комісії Трудового Конґресу). Ініціятором цієї спроби виступив Микита Шаповал, який, вийшовши з кабінету міністрів разом зо всіма иншими міністрами (підчас кризи кабінету Чеховського), хотів знову відновити свій титул і становище Голови Національного Союзу. Одначе після протесту і заборони Центрального Комітету, М. Шаповал мусів припинити свою акцію, і Національний Союз так вже і „не відродився“.

Республика“ — орґан УПСР (ц. т.) — почасти через техничні, а головно через ці „цензурні“ умови мусів після виходу одного числа зовсім припинитись.

Так українська дрібна буржуазія складала іспит на свою „спорідненість“ з „правлячими колами держав Антанти“, намагалась заговорити до імперіялістичних антантських держав „їхньою мовою“ і таким чином прихилити їх до ідеї незалежної української держави. Віра в силу цих нових методів „дипльоматичних переговорів“ з Антантою зовсім засліпила українську дрібну буржуазію. Директоріянські дипльомати немов би не помічали, що французькі військові старшини просто глузували з них. Головні дипльомати К. Манцієвич (с.-ф.) і ґен. Греков тішились з успіхів цієї своєї роботи в Одесі, манили „високу“ Директорію надією, що Антанта вже швидко „розведеться“ з російською доброволією і стане до співробітництва з Директорією. Голова кабінету С. Остапенко і в день і в ночі невтомно виглядав з Винниці французьких танків; французький старшина Лянжерон, вдоволений з тої уваги, якою його обдаровував уряд, весело бавився собі у Винниці, обіцяючи голові Ради Міністрів Остапенкові свою високу підтримку перед Францією і всім світом.

В дійсности переговори Директорії з французькими старшинами в Одесі були цілком безплодні, коли не рахувати їх руйнуючого впливу на українське республиканське військо та на директоріянське запілля. „Командування союзними силами в Полудневій Росії“ твердо стояло на своїх позиціях і обіцяло Директорії підтримку тільки при умові повного підпорядкування Директорії й політики українського правительства французькому правительству. Після виходу з Директорії В. Винниченка, „союзники“ почали катеґорично вимагати виходу С. Петлюри й Андрієвського та заміни їх гетьманцями. Ця остання умова — особливо що до виходу отамана Петлюри — була для правительства Остапенка одною з найбільших перешкод в досягненню згоди з Французами. С. Петлюра зовсім не думав відмовлятись від своїх „прав“. З другого боку — залишитись без Петлюри було якось боязко й самій українській дрібній буржуазії, яка жила під ґіпнозом його отаманської слави. С. Остапенко обережненько пробував робити натяки на те, щоб С. Петлюра „прислужився“ Українській Республиці й подався до демісії, але С. Петлюра удавав, що він цих натяків не розуміє.

Ведучи суперечку що до змін в складі Директорії, французьке командування вимагало в той же час від Директорії оголошення спеціяльної декларації (маніфесту), в якій Директорія мала покаятись „в своїх помилках“ і просити протекції Антанти. — Ось текст вимоги французького командування що до цього (доповнений ріжними „семейними“ ділами: клопотами за гетьманських міністрів, арештованих Директорією, епископів, пань і панночок):

„Командування союзними силами в Полудневій Росії. Ґенеральний Штаб. 14. лютого 1919.

Пан капітан Лянжерон — Премєр Міністрові Остапенкові.

Маю честь повідомити Вас, що я передав французькому командуванню передані через мене документи для маніфесту. Текст маніфесту продиктовано ґенералом Бертельо особисто. Він має бути зредаґований по-українському

й по-французькому, підписаний Директорією і приставлений до Одеси Комісією, що має прибути яко мога скорше для уреґулювання деталів умов згоди. Ось текст маніфесту:

„Познайомившись з Загальним Наказом No 28 Ґенерала-Командуючого першою ґрупою дивізіонів, Директорія, признаючи помилки, зроблені нею, просить у держав Антанти протекції своїй країні.

Вона настоює, щоб французьке командування безпосередньо провадило справи дипльоматичні, військові, політичні, економичні, фінансові, адміністративні й юридичні до кінця боротьби з большевизмом.

Директорія покладається на великодушність Франції й держав Антанти в тім, що вони при закінченню боротьби з большевизмом поможуть уреґулювати питання національні і справу границь.'

Крім того, треба буде додати, що призначення членів Директорії буде піддане під апробату французького командування.

Що до бувших гетьманських міністрів, вирішено, що для форми вони яко мога скорше перейдуть через суд і потім яко мога скорше будуть увільнені й привезені ціло і непорушно до Одеси. Инші арештовані, крім тих, які підходять під право російське або польське, мусять бути негайно визволені.

Крім того, ґенер. д'Ансельм просить Вас, як тільки обставини дозволять, привезти до Одеси пані й пану Григоренко, що тепер у Київі — Інститутська 10, 2.

Курер, котрому доручено віддати вам цей текст, має наказ вернутись яко мога скорше до Одеси з Українською Комісією, що має уреґулювати деталі згоди між французьким командуванням і Директорією Української Народньої Республики.

Разом з митрополитом Антонієм, що мав бути відісланий до Праги, як було рішено, арештовано й приставлено до Бучача в Галичині також і Євлогія — архиепископа Волинського. Я прошу Вас зволити добитись випущення його на волю*). Лянжерон, капітан."

17. лютого Декларація Директорії була готова (Ухвалу її Директорія перевела таємно, так що ні політичні партії, принаймні деякі, ні громадянство про неї не знали).

Починалась вона так (до речи досить безграмотно):

„Правительство Української Республики в особі Директорії, одержавши відозву від Антанти та Сполучених Штатів Північної Америки в особі Верховного Військового Командування на Україні, щасливе тим, що може увійти в порозуміння з представниками Антанти та Сполучених Штатів Північної Америки в справі допомоги Україні усунути навалу російського большевизму і припинити большевизм на українській території, який виник під впливом російського большевизму, та спільної боротьби разом з другими державами проти большевизму до перемоги."

Щоб переконати французьке командування в своїх давніх антантофільських симпатіях, Директорія розповіла далі історію відродження українського народу в такій „обробці", що ніби дійсно всі українські правительства тільки те й робили, що підтримували Антанту і боролись з Німцями**). Намічаючи проґрам своєї внутрішньої політики після

*) Частину заарештованих гетьманських міністрів правительство Остапенка дійсно відправило з Винниці до Одеси, навіть не проробивши тої формальної судової процедури, на яку згожувались французькі капітани та ґенерали.

**) Так, приміром, в декларації заявлялось, що правительство Центр. Ради дбало з сіх сил пруо„те, щоб зберегти від роскладу російську державу, що воно взяло на себе „оборону бувшого Румунського та Південно-Західнього Фронту, а також готове було відкласти вирішення своєї долі до скінчення війни", що російські большевики не дали можливости правительству сповнити свої обовязки перед Антантою, пішли війною на Україну, взяли Київ, обезсилили українське правительство, чим „скористувались віроломні Німці", захопили Україну і завели гетьманський режим і що, нарешті, не можучи стерпіти такого віроломства Німців і глузування з своїх антантофільських симпатій, український народ під проводом Директорії скинув німецького гетьмана і знов готовий служити Антанті.

вказівок французьких ґенералів, Директорія писала, що одним з найбільших її завдань являється „скликання Парляменту України на підставі загального виборчого права“, який і має „забезпечити соціяльно-економичні реформи“. Закінчувалась декларація красномовними уступами з тексту маніфесту, складеного ґенер. Бертельо:

„Ми вручаємо державам Антанти та Сполученим Штатам оборону нашого законного права на всю фльоту Чорного моря . . . Ми певні, що наші Високі Союзники допоможуть нам, як з боку технічного, так і в справі зміцнення нашої валюти на всесвітньому ринкові.

Українське правительство нині задоволене тим, що шляхетна Франція, одушевляючись ідеалами свободи, культури і права, вкупі з другими державами Антанти та Сполученими Штатами Північної Америки готова підтримати нас і спільно вступити в рішучу боротьбу з большевизмом . . . Користуючись з нагоди, звертаємось до французького народу та инших народів держав Антанти з закликом допомогти нам в справі остаточного визволення нашої української нації й відбудування української державности та її економично-фінансових і політичних основ. Свій заклик ми опіраємо на традиційну повагу Французького Народу до права й справедливости і непохитного дотримання ним культурно-правних норм.“

Здавалось, Французи задовольняться цим і дадуть, врешті, давно сподівану допомогу, потреба в якій ставала вже неодкладною, з огляду на розклад республиканської армії і крайне обурення робітництва і селянства проти Директорії, викликані реакційною антантофільською політикою Петлюри-Остапенка-Мацієвича. Винниця мала от-от упасти перед натиском радянського війська і робітниче-селянських повстань в околиці. Та „великодушна і вільнолюбна“ Франція не поспішала з допомогою. У відповідь на Декларацію ґенер. д'Ансельм прислав правительству Остапенка слідуючого листа:

„Ґенеральний Штаб. III. Бюро. No 7070/3. 1. березня 1919 року. Ґенерал д'Ансельм, Командуючий Союзними силами Південної Росії.

Голові Ради Міністрів Української Народньої Республики!

Маю честь потвердити Вам отримання Декларації Директорії під No 854 з 17. лютого 1919 р., в котрій зазначено прохання про допомогу від держав Антанти і зокрема Франції для боротьби проти большевизму. Я одержав також додаткові умови, які були прикладені до неї. Обидва зазначені документи надіслані мною до п. Ґенерала Бертельо, Головного Командуючого військом в Румунії та в Південній Росії, який має сповістити мене про своє рішення.

По-за тим, взявши на увагу виявлення добрих намірів, які має правительство Української Зони, я надсилаю Вам кілька старшин, аби швидко ознайомитись з головними потребами і на місці знайти спосіб їх вирішення. Я навіть зовсім готовий раніш відповіді з Букарешту подати певну реальну поміч, як тільки п. п. Петлюра та Андрієвський перестануть брати участь в Директорії.

Прошу прийняти, пане Президенте, мої найвиразніщі почуття.

д'Ансельм“.

Отже ще тільки „трошки“, ще тільки „Петлюра та Андрієвський“ і справа була б залагоджена: на підмогу Шевцеві-Макаренкові й Остапенкові двинулись би з Румунії і з півдня французько-грецько-польсько-

добровольческе військо з тими гетьманськими міністрами, яких Остапенко „ціло й непорушно“ доставив до Одеси. Та саме цього „трошки“ і не можна було досягти. П. Андрієвський хитався, погожувався навіть вийти зі складу Директорії, але С. Петлюра не хотів і слухати про свій вихід.

Разом з листом ґен. д'Ансельм прислав текст проекта договору, який мав бути заключений на підставі Декларації Директорії, між антантським військовим командуванням в Одесі і Директорією в справі допомоги Антанти Директорії для боротьби проти большевизму. Подаємо тут зміст цього інтересного документу:

„1. березня 1919 р.

1. Одержавши Декларацію Директорії України від 17. лютого 1919 р. за N 854, Головний Командуючий Союзними Силами в Південній Росії заключає згоду з Директорією по ріжним питанням, зазначеним в цій Декларації, а власне для боротьби проти большевизму.

2. У випадку змін в особистім складі Директорії на протязі часу боротьби з большевизмом вступ нових членів робиться після згоди Головного Командування Союзними Силами на Півдні Росії.

3. Всі війська Української Зони підлягають єдиному загальному командуванню, цеб-то наказам і контролю Командування Союзними Військами. Союзне Командування має контролювати та направляти залізниці. Воно відкомандировує, коли це знайде потрібним, комісарів стацій та офіцерів на двірцях та установах, котрі, маючи більше значіння, повинні бути під близшою управою.

4. Союзне Командування прикладе сили для впорядкування фінансів. Для цієї мети будуть призначені представники Франції з повними уповноваженнями.

5. Союзне командування допоможе Директорії надіслати Українську Місію на Мировий Конґрес.

6. Українська Армія що до своєї внутрішньої орґанізації творить окрему незалежну одиницю.

7. Мішана Комісія буде уповноважена розслідувати та списати всякого роду втрати, понесені за час війни і за час боротьби проти большевиків.

8. Союзне командування не буде противитись тимчасовим реформам економичним та соціяльним, які по своїй природі не будуть заколочувати порядку.

9. Місце перебування Директорії буде встановлено по згоді з Союзним Командуванням, беручи на увагу особливо потреби звязку.

10. Всякого роду матеряли, котрим загрожує небезпека впасти в руки ворога, будуть евакуовані, згідно необхідному пляноні, встановленому французьким командуванням, котрим передбачається в потребі транспорт через Румунію.

11. Союзне Командування приложить всі зусилля, щоб припинити стан війни між Польщею та військами Директорії, і зажадає, щоб Комісія встановила умови перемирря, окупаційні межі, вирішила питаяня про Львів і т. д. Так само воно подбає про те, щоб привести до добросусідських відносин з Румунією.

12. Політичні вязні будуть обмінені.“

Становище утворювалось катастрофально безвихідне. Ні вихід Петлюри й Андрієвського зі складу Директорії, ні запропоновані умови договору, після яких Директорія, правительство і вся Україна (яка називалась то „Півднем Росії“ то „Українською Зоною“, але ніколи Українською Республикою) попадали в безконтрольне роспорядження французьких ґенералів та французької буржуазії, не могли бути прийняті Директорією не зважаючи на саме гаряче бажання п. Остапенка. А цим самим нищилась і надія на „реальну“ допомогу з боку Антанти. В той же час внутрішнє становище Директорії й правительства стало загрожуючим. Одіпхнувши від себе і обуривши своєю реакційною політикою українське робітництво і революційне селянство, довівши його до одвертих збройних повстань проти себе, Директорія в той же час не

знайшла міцної піддержки і в дрібнобуржуазних та міщанських колах. Останні не уявляли з себе настільки орґанізованої політичної сили, щоб могли опертись революційному робітниче-селянському рухові. Обіцяна соц.-федералістами, самостійниками і народніми республиканцями „могутня“ підтримка з боку „всіх творчих, державно-думаючих“ елементів українського суспільства, виявилася фактично в тій „підтримці“, яку могли дати Директорії Центральні Комітети цих партій, що разом з усіма своїми „масами“ вміщались в одному вагоні третьої кляси. Республиканське військо (власне його недобитки) розлазилось. Січові Стрільці, колишня гордість Директорії, втративши безславно Київ, самочинно, не слухаючись наказів Головної Команди Війська, мандрували в напрямку до галицьких кордонів, одбиваючись по дорозі від селянства та робітництва, яке на Січовиках мстилось за реакційно-погромщицьку політику Директорії*). Нові мобілізації не вдавалися: на них ніхто не хотів являтись. В Жмеринці, Проскурові, Могилеві й инших містах, що ще залишались під владою Директорії, піднімались робітниче-селянські повстання проти Директорії з гаслами радянської влади. До цих повстань часто приєднувались директоріянські військові відділи. Орґанізовані членом Директорії Андрієвським і от. Ковенком „ударники“, вийшовши ж „на фронт“ тоб-то за Винницю — зараз же розбігались зі зброєю, амуніцією й авансами хто куда попало, а через якийсь час знову вертались до Винниці, записувалися до инших отаманів, одержували миліонні аванси, піячили, шили довгі шлики, здобували десь криві шаблюки і знов повторювали урочистий вихід, зі співами і музикою, за околиці Винниці „на фронт“, щоб розтаяти там від невидимого ворога „яко віск від лиця огня“.

На місцях творилась жахлива орґія військового свавілля. Отамани й команданти тероризували населення, особливо еврейське. Ось один з отаманських наказів, який яскраво свідчить про те, що робилось на місцях під час Винниченківсько-Петлюрівського правування:

„Наказ по Запоріжській Козацькій Бриґаді Українського Республиканського Війська імени Головного Отамана Петлюри.

6. лютого 1919 р. м. Проскурів. Відділ залоговий.

§ 1. Місто Проскурів і повіт оголошую в стані облоги. Всякий рух після 7. г. вечора рішуче забороняю. Рух дозволяється тільки лікарям, акушеркам і служащим тих інституцій, в котрих у ночі провадиться праця; вони повинні отримати обовязково дозвіл від мого штабу.

§ 2. Всім інституціям, як військовим так і цивільним, наказую негайно приступити до праці. Страйки, як на залізницях, так і в майстернях, рішуче забороняються; такі будуть подавлятися озброєною силою.

§ 3. Зібрання і мітінґи мною рішуче забороняються і як такі розганятимуться скорострільним вогнем. Всякі труси й арешти без ордера повітового коменданта рішуче забороняю. Забороняю вести

*) Відступаючи з Київа на Волинь — в лютім місяці — Корпус Січових Стрільців примушений був вступати з селянами в справжні бої. Один з таких боїв відбувся між иншим в селі Коровинцях, Житомирського повіту (під Чудновом). Село озброїлось, орґанізувало полк і вдарило на Січовиків, які понесли при цім великі втрати. Варто зазначити тут те, що це саме село одне з перших орґанізувало підчас повстання проти Гетьманщини правильний полк в 16 рот, з старшинами і обозами й стало під провід Директорії.

аґітації, якого б роду вони не були. Всі аґітатори без суду будуть розстрілюватись. Грабіжникам і злодіям смерть.

§ 4. Наказую до 4-х годин знести всю зброю до мого штабу. Хто не знесе зброї і у нього після трусу буде знайдена така, той буде на місці розстріляний.

§ 5. Всяки труси і арешти вночі рішуче забороняю. Труси і арешти вночі можуть робитися тільки в негайних випадках На такі труси й арешти мною буде видаватися особливий дозвіл.

§ 6. Пропоную населенню припинити свої анархичні вибухи, бо з вами у мене досить сил боротися; це більше всього зауважаю жидам. Знайте, що ви народ всіма націями не любимий. а ви робите такий бешкет між хрещеним людом. Хіба ви не бажаєте жить? Хіба вам не жалко своєї нації? Вас коли не чіпають, то й сидіть мовчки, а то така нещасна нація каламутить бідний люд.

§ 7. Всі склади, крамниці і базари повинні негайно працювати. Наказую в трьохденний термін переписати вивіски по-українському, і щоб я ні жадної московської надписі не бачив. Написати обовязково літературно, а заклеювати букви патрами я рішуче забороняю, бо де побачу на вивісці заклеєну букву, то я певен, що це зрадник і такий мною буде преданий військовому суду.

§ 8. Наказую не військовим обовязково знати з себе одяг військового зразку і такову за одні сутки знести до Штабу Бриґади, бо багацько не військових ходе у військовій зодязі і під маркою військових роблять бешкети і аґітують. У кого після трусу буде знайдено військове майно: шинель, штани, більше двох пар білизни на кождого військового у семї, сукно військового зразку, то така людина буде предана військовому суду.

Оріґінал підписав Командір Запоріжської Бриґади Отаман Семесенко. З оріґіналом згідно: Осаум Бриґади Значковий Яценко.“

Цей „літературний“ наказ зявився після жорстокого подавлення большевицького повстання в Проскурові і еврейського погрому.

Що робилось в цей час в директоріянському запіллі взагалі, може найкраще видно, зі становища в м. Камянці на Поділлю. — Після офіціяльних документів подаємо тут деякі відомости про життя Камянця. З другої половини лютого в Камянці запанував трівожний настрій. Збігці (переважно військові) з ріжних закутків України (в тому числі і втікачі з Бесарабії) утворювали нездорову атмосферу. Ріжні „отамани“ (Шиленко, Євтухів і инші) формували „партизанські полки“, котрі нічим не одріжнялись від винницьких ковенковських кривошабельників: піячили, чинили заколоти, відбували „реквізиції“ нікого не слухались, погрожували еврейськими погромами. Населення Камянця стогнало від цих „партизанів“; ґуберніяльний комісар і начальник залоги христом-богом молили військове міністерство і Головного Отамана С. Петлюру видалити їх з Камянця. Після довгого хлопоту, нарешті, 3. березня „отаман“ Шиленко з своїм отрядом, сформованим переважно з бесарабців-втікачів, вирушив з Камянця, маючи наказ перейти в призначений йому район формування за Заслав-Острог (на Волині). Але, одійшовши на кілька верстов від Камянця, до м. Дунаєвець, шиленковські партизани спинились, заявили, що далі нікуди йти не хочуть і почали бешкетувати і грабувати в околишніх селах*).

*) Формуванням бесарабських частин відала спеціяльна невелика але тепла кумпанія, що звалась „Бесарабською Директорією“, в склад якої входили, в числі инших Лисяк і Маєвський (колишній с.-р., виключений з партії ще

Подільский Ґуберніяльний Комісар, прохаючи порятунку від „отаманів“, писав між иншим, в офіціяльному папері (від 5. березня 1919 р. за No 2751) до Начальника Залоги м. Камянця таке: „Отамани і штаби військових частин, котрі формуються, зовсім не рахуються з жадними законами і кожний отаман та вербовщик вважають себе за великих начальників. Робляться незаконні грабіжні реквізиції борошна, крупи, тютюну, цигарок. Робиться це таким чином: вачальство видає козакам квитки на право реквізиції. Козаки тоді збіраються бандами, в кількости 15—20 чоловік, з крісами зявляються до крамниці і забірають все, що їм подобається. На протести торговців, а також міліції, ці банди погрожують розстрілом на місці і, між иншим, вже були спроби невідомих козаків, обеззброїти міліцію . . . В місті багато є ріжних старшин і козаків, котрі мешкають по готелях, нічого не роблять, але мають гроші і пянствують та роблять усякі орґії . . . Цівільна влада без допомоги вищої військової влади не в силах дати хоч би маленький відпочинок населенню, котре жиє під страхом погрому, або якого небудь вибуху. Злочинні большевицько-чорносотенного напрямку елементи, котрих є не мало в Камянці, ведуть страшенну аґітацію, обіцяючи змученому населенню від большевицької влади порядок та спокій . . .“

На цього інтересного листа начальник залоги відповідав не менш інтересним, в якому доповнював картину військово-отаманської сваволі вказівками на реакційний курс політики цивільних властей, на їх повну відірванність від працюючого населення.

„Населення — відповідав Начальник Залоги (Папер до Подільського Ґуб. Комісара від 10. березня 1919 р. за N 164, м. Камянець), — по відомостям, які маються у мене, прагне спокою й порядку, і коли большевики знаходять ґрунт для аґитації, то це через те, що населення одірване від адміністрації, не має з нею звязку і не знає, що, властиво, адміністрація збірається робити. Це дуже добре використовують большевики і, в результаті, — виступи селяиства проти влади. Особливо добрий ґрунт для таких виступів утворено тепер, коли громадянство через винницькі ґазети та з докладів членів ‚Комісії Трудового Конґресу по Охороні Краю‘ широко повідомлено про утворення трудових повітових та ґуберніяльних рад, тоді як камянецькі ґазети досі мовчали про них через цензурні умови, та й досі немає ніяких роспоряджень про утворення рад*). Це дає большевикам надзвичайної ваги засіб для аґітації, сіє серед населення недовірря до влади, діскредитує її . . . Коли відсутність тісного звязку влади з населенням продовжиться і далі, ручиться за спокій неможливо. А як буде здійснено ще намір обеззброїти населення від збруча до Камянця (про це мені говорив д. Сіцинський), то я певен, що буде активний виступ . . . Населеиня зараз добровільно зброї не здасть, бо, не довіряючи адміністрації, боятиметься повторення минулого року, боятиметься загубити цілком навіть натяки на здобуту волю . . .“

В такій атмосфері було здано большевикам на початку березня Винницю. Урядові потяги потяглись на зустріч Антанті — по лінії Винниця, Жмеринка. Звідти звернули на Проскурів. Жмеринка повстала. Повстання було задушено кріваво. В Проскурові „вирізали жидів“.

в 1917 році). Ця „Директорія“ одержувала гроші на свою роботу від Директорії УНР і мала своїм завданням підняти повстання в Бесарабії.

*) Орґанізація трудових рад була заборонена спеціяльним таємним циркуляром останенківського міністра внутрішніх справ Чижевського і старано гальмувалась тодішнім Подільським Ґубернільним Комісаром. Автор.

Підходив край. Курери вже не могли вільно їздити до Антанти в Одесу. Греков і Мацієвич з великим трудом пробрались з Одеси через Жмеринку до Проскурова. Потішили тим, що в майбутньому можна сподіватись великих користей для України від їхньої теперішньої дипльоматичної роботи в Одесі: Антанта напевно визнає колись самостійність України. Що ж до сучасного, то, як сказав Греков, незалежно від дипльоматичних успіхів чи не-успіхів в переговорах, Антанта, коли б і хотіла, все одно не може дати ніякої реальної допомоги Директорії: десант в Одесі настільки незначний, що не може тримати самої Одеси; зброї й одежі, привезеної на Україну, Французи також не мають; військові частини в Румунії — більше балачки. До таких сумних висновків він, Греков, прийшов після власних двохмісячних переговорів і дослідів над становищем Французів в Одесі.

Доклади „дипльоматів" були дійсно вбийчі. Надії на допомогу з Одеси розвіялись. Премєр Остапенко переживав траґедію. Він ще не хотів здатись. Він не хотів навіть вірити ґенер. Грекову. Він з жадобою вдивлявся в напрямку на Одесу і Румунію. Але звідти ніхто не показувався. „Великодушна" Франція спокійно дивилася, як гине Директорія й антантофільський кабінет її.

Через кілька днів повстанцями було остаточно перерізано шлях на Одесу. Телеґрафичне сполучення між Проскуровом і Одесою ввірвалось. Кабінет Остапенка задубів в обіймах Антанти.

16. Спроби порвати з реакційним директоріянським курсом політики і зліквідувати саму Директорію. Опинившись без війська, втративши звязок з Одесою, оставлена революційним селянством та робітництвом, остапенківщина розбіглась з Проскурова хто куди: Голова Директорії і Головний Отаман С. Петлюра на Волинь, де ще було трохи республиканського війська під командою „отамана" Оскілка; члени Директорії — П. Андрієвський до Галичини, Швець і Макаренко — застряли на лінії Ярмолинці—Гусятин; два міністри попали до Камянця, кілька опинилось в Галичині, решта зникла була десь без вісти. Так сама себе зліквідувала остапенківщина, а разом ледве не зовсім зліквідувала й українську державність, возглавляєму Директорією.

Хоч біля директоріянського центру купчилась головним чином дрібна буржуазія та отаманщина, одначе з нею не поривали звязків і деякі революційні соціялістичні елементи українського робітництва та селянства, одштовхнуті від Радянської України головним чином окупаційною московсько-великодержавницькою націоналістичною політикою Совітської Росії що до України*). Ці елементи були в постійній опо-

*) На директоріянській території весь час були в числі инших з укр. соц.-дем. незалежних М. С. Ткаченко і В. М. Чеховський; з укр. соц.-рев. (центр. течії) І. Лизанівський, Арк. Степаненко, В. Голубович, Н. Григоріїв, П. Христюк, О. Жуконський — перші два, як емісари Центр. Комітету Партії, частина якого, як ми вже вказували раніш, залишилась з самого початку в Київі, частина ж, що була у Винниці, залишилась також на території Рад. України після евакуації Винниці Директорією. З названих укр. соц.-революціонерів, що перебували весь час на території Директорії, урядові посади (техничні) займали за згодою Ц. К. Партії Григоріїв, Христюк і Жуков-

зиції до директоріянської реакційної політики і тільки через свою безсилість терпіли її. Скандальний роспад остапенківщини сам собою штовхав ці елементи (навіть найбільш поміркованї й опортуністичні з них, як, наприклад, українських соціяль-демократів) на повний розрив з дрібнобуржуазно-отаманською політикою, на духову і фактичну емансіпацію від дрібної буржуазії. Соціялістичні партії, що купчились біля директоріянського центру, і зробили таку спробу.

Ще в Жмеринці-Проскурові (10.—12. березня) українські соціялісти-революціонери через емісарів Центрального Комітету Партії — І. Лизанівського і Арк. Степаненка — (Центр. Комітет залишився на радянській території) поставили Директорії рішуче домагання негайно перервати переговори з Французами в Одесі і розпочати (власне відновити) переговори з Совітською Росією, на основі визнання радянського устрою Української Республики сторонництвом Директорії і незалежности та суверенности цієї Республики Совітською Росією. Українські соціяль-демократи, переконавшись, що з переговорів „української буржуазної демократії" з Антантою нічого путнього не вийде, що спроба заговорити до французької буржуазії „зрозумілою їй мовою" через кабінет Остапенком веде УНР, навіть в її буржуазній формі, до загибелі, після деяких вагань приєднались і собі (головним чином, під впливом незалежних с.-д. і зокрема тоді ще с.-д. Вікула) до домагання укр. соціялістів-революціонерів *). Центральний Комітет УСДРП (що майже в повному складі їздив за Директорією) в окремій, довгій, досить добре обґрунтованій постанові (надрукованій в Камянецькій соціялістичній ґазеті „Життя Поділля") висловився рішучо за зірвання переговорів з Антантою і мир з Совітською Росією (підкресливши, одначе, що він погоджується на радянську форму влади в Українській Республиці тільки тактично, числячись з нею, як з фактом, і що українські соц.-дем. у випадку, коли згоди з Сов. Росією буде досягнуто, в радянських установах УСРР провідних місць не будуть займати). Постанови обох партій було доведено в формі докладної записки, до відома Директорії і правительства з ультимативним зазначенням строку для відповіді (не пізніще 17. березня).

Та Директорія (під впливом, головним чином, С. Петлюри), не звернула серйозної уваги на поставлені їй пропозиції (Проти домагань укр. соц.-рев. та соц.-демокр. висловився також і Е. Петрушевич, президент Національної Ради З. О. Української Нар. Республики, що саме тоді приїздив з Галичини на побачення з Директорією)**). Україн-

---

ський. П. Христюк керував короткий час (з 18. лютого по 16. березня 1919 р.) справами Директорії, Григоріїв завідував Інформаційним Бюро, а О. Жуковський був начальником залоги в м. Камянці.

*) 12.—15. березня 1919 р. на ст. Проскурів відбувались спільні наради Ц. К. укр. соц.-дем. з представниками у. с.-д. незалежних (в імени останніх виступав головним чином М. Ткаченко).

**) Між Директорією й урядом Галичини почалися саме в цей час тісніщі зносини. Е. Петрушевич приїхав до Проскурова (12. березня 1919 р.) на чолі спеціяльної делеґації, в склад якої входили, крім нього, секретарь заграничних справ М. Лозинський і секретарь судівництва А. Бурачинський. Директорії взагалі імпонував дрібнобуржуазний уряд Галичини, скрутне ж стано-

ська дрібна буржуазія і слухати не хотіла про мир з Совітською Росією та про Радянську Україну. Спритний премер Остапенко ще успішно дурив „високі сфери“ і „народ“ (що їздив в директоріянському потязі) швидкою допомогою з Одеси, розповідав про „полки“, що „вже виступили“ з Румунії на Україну, відчитував „одержані“ з Одеси телеґрами. Міністр військових справ О. Шаповал погрожував у. с.-д. і особливо у. соц.-революц. арештами, називаючи їх зрадниками, внутрішніми ворогами, большевиками (тоді підготовлявся, між иншим, арешт у. соц.-рев. в Камянці — М. С. Грушевського, В. Голубовича й инших). Соц.-рев. Григоріїва обвинувачували в тому, що він, замісць поборювати большевизм, своєю роботою в Інформаційному Бюрі підбиває населення і військо до большевизму. Міністр внутрішніх справ Чижевський все ще пильнував, щоб часом не було де закладено Трудової Ради, і надсилав про це таємні роспорядження комісарам, доводячи на урядово-партійних засіданнях (у вагонах), що „народ“ ніяких рад не хоче і жде тільки одного — „твердої влади“. Довідавшись про ультиматум соціялістичних партій, кабінет Остапенка „образився“ і навіть заявив (14. березня) на знак протесту про свою демісію. Переговори з Антантою не сміють бути перервані — заявив Остапенко. „Пульс української державности бється в Одесі“ — красномовно заявив, підпираючи Остапенка, представник нар.-респ. партії на державній нараді в Проскурові 14. березня. Так Директорія і не дала формальної відповіді на „ультиматум“ двох соціялістичних партій, розбігшись хто куди.

Стоючи перед фактом роспаду „верховної влади“ і остапенківщини, соціялістичні партії, спіраючись на Камянецький Трудовий Конґрес, що саме тоді зібрався в Камянці і відбувався під проводом українських соціялістів революціонерів, членів місцевої орґанізації і приїзжих (М. Грушевського, Арк. Степаненка, І. Лизанівського), зробили спробу спочатку вплинути на Директорію в бажаним напрямку, а потім, коли Директорія з Урядом зникли і впливати вже було ні на кого, — спробу взяти політично-державний провід в УНР в свої руки.

Конґрес відбувся в днях 21.—22. березня 1919 р. На Конґресі було присутніх біля 100 делеґатів від селянства, 9 делеґатів від камянецької залоги (якою командував у. с.-р. О. Жуковський) і кілька делеґатів від робітництва (з цукроварень). Крім того, в склад Конґресу входили члени Всеукраїнського Трудового Конґресу від Поділля й инших ґуберній, які в той час перебували в Камянці. М. С. Грушевського було обрано почесним головою Конґресу. Таким чином Камянецький Конґрес виявляв в той час досить авторітетно волю і настрої робітниче-селянських українських мас, особливо коли взяти на увагу солідарні виступи на ньому у. с.-р. і у. с.-д., що перед тим спільними силами вели орґанізаційну роботу між робітництвом і селянством і видавали (при близькій участи — фактично в ролі редактора — М. С. Грушевського) соціялістичну ґазету в Камянці — „Життя По-

вище на фронті, яке могло примусити Директорію відступити до Галичини, примушувало числитись з поглядами галицьких секретарів ще дужче. До речи, в кінці березня Е. Петрушенич увійшов в склад Директорії, як представник Галичини (згідно з рішеннями Всеукр. Труд. Конґресу).

ділля". 21. березня соціялістичні фракції Конґресу внесли на ухвалу Конґресу резолюцію „про внутрішнє та міжнароднє становище Української Народньої Республики". Обговоривши цю резолюцію, Конґрес, за малими змінами, ухвалив її переважаючою більшістю голосів. Ось її зміст:

1. „Директорія повинна негайно зірвати переговори з французьким військовим командуванням в Одесі.

2. Директорія повинна негайно приступити до переговорів з большевицьким правительством Росії й України на таких умовах:

а) Україна есть самостійною й незалежною Республикою, в якій вся влада належить обєднаним Радам Робітничих і Селяиських Депутатів;

б) Українська Республика може федерувати з соціялістичними державами;

в) Українська державність має український характер;

г) Леґальне істнування українських соціялістичних партій;

д) Виведеиня російських військ з України;

е) Директорія повинна скласти новий Український Радянський Уряд, який тимчасово утворюетьсн по згоді з українськими соціялістичними партіями. Постійний Уряд сформуеться другим Всеукраїнським Зїздом Робітничих, Селянських і Військових Депутатів.

3. Директорія повинна негайно скласти Уряд з двох соціялістичних партій — УПСР і УСДРП — для ведення загальних переговорів.

4. Рішуче домагатися, аби негайно було припинено вивід війська Камянецької залоги на злочиняу бойню і негайно припинено боеві дії на всім фронті." *)

Наведені постанови мали бути реалізовані бльоком українських соціялістичних партій — УПСР ц. т. УСДРП і УСДРП незалежних**). Та саме в день їх винесення, 21. березня Директорія і правительство налякані втратою Жмеринки і наступом большевиків на Проскурів, а також чутками про „бунтівниче-большевицькі" настрої та наміри Конґресу, розбіглись хто куди, залишивши всі урядові інституції, евакуовані до Камянця, на ласку божу, без жадних вказівок. Стоючи перед фактом роспаду „верховної" влади і правительства, названі три соціялістичні партії, разом з Трудовим Конґресом і Козацькою Радою місцевої залоги, утворили, спільними силами, „Комітет Охорони Республики"

*) Перед ухвалою наведених резолюцій, Конґрес розглядав земельну справу (між иншим, з поясненнями виступав на Зїзді Міністр Земельних Справ Архипенко) і виніс резолюцію, в якій вимагав переведення земельного закону Директорії в життя, висловивсн проти встановленої законом трудової норми в 15 дес., як високої, й постановив домагатись зміни її; так само Конґрес постановив домагатись скасування окремого додаткового закону про наділ землею Козаків. В біжучих справах Конґрес знову займавсн земельно-господарчою справою (22. III.) і між иншим постановив „щоб всі млини поміщицькі й аренді перейшли до рук народа, а користь з них витрачалась на громадські справи."

**) Представники всіх цих партій брали діяльну участь в роботі Конґресу. Між иншим, в склад Трудової Ради Конґресом було обрано від УПСР І. Лизанівського й Арк. Степаненка, а від с.-д. незалежних М. С. Ткаченка.

Для характеристики тодішніх настроїв селянства додамо, що Конґрес, обравши Трудову Раду, доручив їй взяти владу в повіті в свої руки. Як директиву для Трудової Ради, було ухвалено низку постанов (про перегляд особистого складу міліції, про контроль в залізнодорожних інституціях, про учот запасу хліба, про поверяеиня селянам здертих гетьманом контрибуцій, про забезпечения цукроварень буряками, про охорону лісів, то що). Інтересно, що деякі селянські депутати явилисъ на Конґрес з мандатами обстоювати радяиську владу в формі обєднаних селянсько-робітничих Рад.

в такому складі: Голова — В. Чеховський (у. с.-д. незалежник, хоч орґанізаційно належав до офіціяльних с.-д.), Заступник — Арк Степаненко (у. с.-р.), Члени: Волошин (від Труд. Ради), Грищенко (у. с.-р. від залоги), Казимірів (від залоги), І. Лизанівський (у. с.-р.), Свистун, І. Мазепа (у. с.-д.), І. Романченко (у. с.-д.), М. Ткаченко (у. с.-д. незалежник), Секретарь — Є. Малик (безпарт. соціял.).

22. березня Комітет Охорони оголосив слідуюче своє повідомлення:

„Від Комітету Охорони Республики.

З огляду на дезорґанізацію державного апарату і можливі через це завору шення і порушення спокою — представники Української Соціяль-Демократичної Робітничої Партії і Української Партії Соціялістів-Революціонерів, купно з представниками Селянського Повітового Зїзду Камянецького Повіту на Поділлю, а також представниками Камянецької Залоги, утворили для тимчасового представництва центральної влади Республики Комітет Охорони Республики в складі — по два представники: 1. від Центрального Комітету УПСР, 2. від Центрального Комітету УСДРП, 3. від Камянецької Трудової Ради, обраної на Камянецькому Селянському Зїзді, 4. від Козацької Ради місцевої залоги.

Завдання Комітету: 1. охорона порядку і спокою; 2. роспорядження ріжним установам; переговори з Директорією про негайне припинення переговорів з французьким командуванням в Одесі і роспочаття переговорів з Радянським Правительством України на основі:

а) визнання Радянським Правительством України а також Російським (Правительством) самостійности й незалежности Української Соціялістичної Радянської Республики;

б) українського характеру державности України;

в) леґального істнування українських соціялістичних партій;

г) виведення російських військ з України:

д) складення нового Правительства України до остаточного сформування його на Другому Всеукраїнському Зїзді Рад Робітничих і Селянських Депутатів.

В цілях найкращого переведення того, Комітет Охорони Республики постановляє, що: 1. Фронт дієвий має бути захований твердо і міцно до закінчення переговорів з радянською владою України; 2. Всі військові частини в тилу так само повинні стояти твердо і непорушно; 3. Всі цівільні і військові установи мусять правильно функціонувати; евакуація тимчасово припиняється; державне майно має бути охоронено; 4. Всі місцеві залоги мають підтримувати спокій і лад, на основі розпорядку властей.

Оголошуючи про це до загального відома, Комітет Охорони Республики кличе всіх громадян заховувати спокій і дружно переводити в життя всі постанови Комітету.

Голова Комітету Охорони Володимир Чеховський. Товариш Голови Аркадій Степаненко. Члени Комітету: Лизанівський, Романченко, Свистун, Грищенко, Волошин, Казимірів, І. Мазепа, М. Ткаченко. Секретарь Комітету Є. Малик.

Камянець-Подільський, 22. березня 1919 року.“

Щоб зберегти від остаточного розвалу міністерські апарати, що перебували без міністрів в Камянці, і щоб бути в стані, на випадок потреби, взяти цілком державний провід в свої руки, Комітет призначив до міністерств своїх Комісарів *). Навязувалися також тісніщі звязки з військовими частинами, що стояли в Камянці, з робітництвом і селянством. Симпатії останніх видимо були на боці Комітета. Робітники зустрінули появлення Комітету з особливим задоволенням: в день засну-

*) В числі инших Комісарів було призначено Комісаром і П. Христюка (укр. с.-р.).

вання його можна було бачити на вулицях Камянця робітників з червоними стрічками на грудях. Місцева орґанізація большевиків виявила бажання увійти в контакт з Комітетом. Тверде бажання Комітета замирити з радянським урядом України і недвозначне визнання Української Соціялістичної Радянської Республики, що мала, після миру, заступити Українську Народню Республику, прихиляли до нього симпатії революційного козацтва, селянства і робітництва. Всі мали те переконання, що або Директорія виконає те, що намітив Комітет Охорони, або, коли вона остаточно розвалилась чи спробує зробити опір, Комітет самостійно переведе в життя проґраму миру і створення в порозумінню з большевиками єдиного тимчасового уряду єдиної Української Радянської Республики (зліквідувавши Директорію).

Та одначе ситуація була не цілком ясна і сприятлива для незломного і рішучого переведення наміченої лінії в життя. Перш за все ґарнізон, який стояв на боці Комітету, був нечисленний. Поруч з ним по Камянцю в той же час вешталось чимало ріжної отаманської наволочі, яка легко могла зібрати сотню — дві бандитів і вчинити в місті провокаційну різню — погром Жидів, про що вже одверто говорилося на вулицях міста. Доводилося брати на увагу також і деяку ворожість до Комітету з боку старших урядовців міністерств, які всі сили напружували до відновлення звязку з „своїми“ міністрами, не ждучи для себе добра від миру з Радянським Урядом і можливого переформування урядових апаратів. З вищими урядовцями йшли всі дрібнобуржуазні партії, готуючись, спільно з „отаманами“, до насильної ліквідації „незаконного узурпаторського гуртка“, як висловилась про Комітет Комісія Закордонних Справ Всеукраїнського Трудового Конґресу *). Нарешті, не відомо було остаточно, де саме перебувають члени Директорії, які наміри вони мають і, саме головне, які військові сили могли б кинути на Камянець „для усмирення бунтівників.“

*) Комісія Закордонних Справ Всеукраїнського Трудового Конґресу (що перебувала в Камянці) подала, в справі Комітету „до Високої Директорії УНР“ (Копія Кабінету Міністрів УНР і Президії Трудового Конґресу УНР) слідуючу заяву: „Закордонна Комісія Трудового Конґресу в складі всіх присутніх членів Комісії на засіданні 24. березня 1919 р., заслухавши інформації про захоплення в Камянці-Подільському влади так званим ‚Комітетом Охорони Республики‘, а також зачитавши відозву зазначеного Комітету, постановила: 1. Зауважити всьому трудовому люду України, що Комісія, стоючи на ґрунті постанов Трудового Конґресу, продовжує свою працю при Директорії УНР й її законнім уряді; 2. Одночасно Комісія зауважує, що так званий ‚Комітет Охорови Республики‘, який орґанізувався в Камянці-Подільському, є незаконним узурпаторським гуртком; 3. Зазначену постанову довести до відома Високої Директорії УНР, Кабінету Міністрів УНР і Президії Трудового Конґресу УНР. Голова Комісії (підпис), Секретарь (підпис).“

Взагалі треба підкреслити, що Комісії Трудового Конґресу явились найміцнішою підпорою реакційної отаманськo-директоріянської політики. Вони активно підпирали одесько-антантську політику Директорії, вони підпирали Кабінет Остапенка в його боротьбі з трудовими радами, вони були, нарешті, найбільшими ворогами української робітниче-селянської державности і миру з Сов. Росією і радянським урядом України. Поясвювалась така позиція Комісій їх реакційним міщансько-буржуазним складом (між иншим, члени Комісій укр. соц.-рев. вийшли зі складу Комісій ще у Винниці — Одрина й инші — ті ж, що не вийшли, покинули Партію — Бачинський, Шиманович і т. д.).

З поїздки особливої делеґації Комітету (під головуванням Арк. Степаненка) для розшукання членів Директорії і переговорів з ними (делеґації вдалося відшукати Ф. Швеця в районі Гусятина), вияснилось що рештки останенківщини (і в першу чергу член Директорії П. Андрієвський, що вже цілком „зспівався“ з галицьким Державним Секретаріятом) збірають останні сили для боротьби з Комітетом і що, що найбільше, коли б вдалося ліквідувати конфлікт мирно, можна сподіватись утворення нового, більш лівого, ніж був, кабінету*). Потвердилось також, що Петлюра перебуває на Волині, де має в своєму роспорядженню певну військову силу (4).

Таким чином, на рішучу акцію, на цілковиту ліквідацію дрібнобуржуазного курсу політики (а разом з цим і Директорії) зважитись було трудно. Комітет це добре розумів і, щоб уникнути провокаційного і непотрібного пролиття крови, на засіданні своїм 26. березня вирішив розвязатись. 27. березня Комітет оголосив про це своє повідомлення, в якому, не сходячи з заявленої ним в першому повідомленню позиції, заявив, що переведення намічених ним заходів в життя він передає політичним партіям, які брали участь в Комітеті. Ось зміст цього останнього повідомлення Комітету:

„Від Комітету Охорони Республики.

Перед кількома днями, через відрізання Камянця і загрозу йому з боку большевиків, в державних справах утворилося безладдя й Центральні Державні Установи загубили звязок з Директорією; ніяких роспоряджень від неї й Уряду не було, місце пробування вищої влади Республики перестало бути відомим навіть Центральним Установам; в звязку з пораженням на фронті Жмеринки, заворушенням в Барі і Могилеві — значніщі відділи війська безладно насунули до Камянця. Все те утворило стан повної дезорґанізації державного апарату і представники, як від Центральних Установ, так і від місцевих військових частин та установ, стали являтися до Центральних Установ партій з запитаннями, що роботи і як запобігти можливим порушенням ладу і порядку, з огляду на відсутність Центральної Влади і невідомість навіть місця її перебування.

Комітет Охорони Республики в час цієї загальної паніки, коли весь державний апарат і майно Української Республики були під загрозою нападу всяких темних сил, постановив своєю ціллю припинити безладдя й моральним впливом партійних та громадських орґанізацій встановити спокій, як основу всякого громадського життя.

В переконанні, що встановлення трівалого, дійсного спокою та ладу можливе лише шляхом зміни дотеперішньої урядової політики, Комітет Охорони Республики вважав необхідним звернутись до Директорії з пропозицією розірвати переговори з французьким командуванням та розпочати переговори з совітським правительством на Україні. В цій цілі були послані делеґати Комітету до Директорії.

Оскільки трівожний настрій, який опанував був громадянством, зник в наслідок того, що на фронті республиканське військо одержало значні успіхи, оскільки звязок між центром та періферією налагодився і безпорадність перших днів евакуації з бігом часу була зовсім усунута, остільки безпосередня потреба в істнуванні Комітета Охорони Республики минула. Комітет виконав своє головне завдання збереження спокою та порядку в момент загального безладдя.

Стоючи твердо на своїй основній позиції що до зміни дотеперішньої політики в напрямку розриву з французьким командуванням і розпочаття в найбільш вигідний для Української Республики момент

*) Делеґація виїхала з Камянця в неділю, 23. березня, про що Комітет повідомив населення особливим оповіщенням. В дорозі делеґація була заарештована аґентами П. Аядрієвського, через що ледве не дійшло до бійки.

переговорів з большевицьким правительством, Комітет вважає, що при данних умовах унормованого державного життя переведення відповідного впливу на правительство мусить перейти знову безпосередньо до рук політичних партій, що стоять на плятформі Комітету.

Дальше істнуваня Комітету в його нинішній формі в дану хвилю не тільки не сприятиме осягненню зазначеної мети, але лише може цьому перешкодити, оскільки встановлятиме двоєвластя, що, дезорґанізуючи громадянство та армію, може тільки до решти підірвати сили армії Української Народньої Республики і цим пошкодити визволенню Українського народу з-під чужоземного панування.

З огляду на все зазначене, Комітет Охорони Республики оповіщає населення, що з дня 28. місяця березня 1919 р. діяльність Комітету припиняється.

Комітет Охорони Республики закликає всіх громадян Української Народньої Республики заховувати спокій та порядок, здійсвюючи свої політичні стремління орґанізованим шляхом через політичні партії. Разом з тим Комітет Охорони Республики звертається до товаришів Козаків Української Народньої Армії, щоби вони не на ступінь не відходили від виконання своїх обовязків в цей час, коли від того, чи буде фронт чи не буде, залежить доля Українського Народу в сучасному і в будучности.

Кожний громадянин хай непохитно виконує свої громадські обовязки.

Комітет Охорони Республики.

М. Камянець-Подільський, Року 1919, березоля 27."

В той же самий день, коли було оголошено наведене оповіщення Комітету, наспів (вже вдруге) до Камянця посланий членом Директорії П. Андрієвським „отаман" Хомадовський з наказом в корінї задушити „бунт". Цей „отаман" заарештував 28. березня В. Голубовича, О. Жуковського, І. Мазепу і Арк. Степаненка і шукав за иншими „комітетчиками", щоб розстріляти їх, як „зрадників" та „большевиків" *). В той же день по постанові останенківських недобитків

*) В перший раз „отаман" Хомадовський прибув до Камянця 23. березня. На другий день він оголосив себе („з призначення Суверенної Української влади Директорії з дня 22. березня", як було написано в наказі Хомадовського і що, до речи, зовсім не відповідало дійсности, бо „призначив" Хомадовського особисто і на словах П. Андрієвський без відома і згоди инших членів Директорії) „особливим комендантом м. Камянця і його околиць" і оповістив місто й околиці на стані облоги. Одначе Начальник Камянецької залоги Олекс. Жуковський своїм контр-наказом від 25. березня (за No 46) оголосив наказ Хомадовського недійсним, посилаючись на те, що Хомадовський не подав ніяких документів від правительства і Директорії про своє призначення і, таким чином, являється самозванцем. Після цього „отаман" Хомадовський поїхав до „Суверенної Української Влади" і привіз „наказ" про своє призначення. Начальник залоги О. Жуковський не задовольнився тим „наказом" і знов намагався не допустити Хомадовського до виконання обовязків коменданта. В рапорті своєму (від 27. березня 1919 р.) до Військового Міністра начальник залоги, між иншим, писав про виданий „Суверенною Українською Владою" „Наказ" про призначення Хомадовського:

„Придивившись до документу, поданого Хомадовським, нахожу, що цей документ неправдивий і ось по яким мотивам: 1. Посвідчення підписане не Державним Секретарем (підпись якого мені відома), а якимось заступником; 2. Приложена печатка Міністерства торгу й промисловости, а не Канцелярії Директорії або Ради Народніх Міністрів; 3. Призначення затверджено тільки одним підписом п. Директора Андрієвського, почерк якого мені невідомий; другої підписі п. Директора Швеця немає, тоді як в Ходорові чи Гусятині, куди їздив Хомадовський, п. Швець був. Всі ці обставини, а головним чином те, що ніякої

(міністрів) в Гусятині було арештовано, як „комітетчиків“, І. Романченка (у. с.-д.) і П. Феденка (у. с.-д.), які їхали, як делеґати Центр. Комітету УСДРП в Станиславів на конференцію галицької соц.-дем. партії. Тільки надзвичайні заходи членів партій врятували життя „комітетчикам“, заарештованих Хомадовським. С. Петлюра, довідавшись про арешт, дав до Камянця наказ звільнити заарештованих і доставити в м. Рівне, куди почали спішно евакуватись з Камянця всі державні інституції. Головний отаман, попіктись на остапенківщині, збірався вже формувати в Рівному нове, „ліве“ правительство. Без „комітетчиків“ же — без укр. с.-р. і с-д. — такого правительства не можна було утворити. Арештованих було звільнено і відправлено до Рівного.

Так майже нічим скінчилась ця камянецька спроба революційно-соціялістичних партій емансіпуватись від української дрібної буржуазії.

Дуже інтересно, що майже в один і той же день такі самі спроби відбулись і в инших закутках директоріянського запілля. Після захоплення Жмеринки большевиками український фронт було розрізано на дві частини: північну і південну. Остання втратила після цього всякий звязок з Директорією та правительством. Шукаючи виходу з утвореної директоріянською політикою і поразками на фронті ситуації, весь південно-західний республиканський фронт став на ґрунт радянської влади, утворив Революційний Комітет, який звернувся до большевиків з пропозицією миру (в склад Комітету входили в числі инших — Волох, Донич-Донченко, Загородський, Колодій і Осмяловський; Комітет оголосив на ст. Вапнярка, 21. березня 1919 р., Універсал, в якому заявляв, що українське військо стає на ґрунт радянської влади і стремить до миру з радянським правительством). Одначе, з ріжних причин, і Революційний Комітет не перетворився в серйозний політичний осередок. Зі спроб його договоритись до чогось з російським совітським військом нічого не вийшло. У відповідь на пропозицію миру російське військо повело ще більш енерґійний наступ; окремі українські військові відділи, що перейшли на бік большевиків, було обеззброєно, багацько козаків з них перебито. Військо мусіло після цього шукати порятунку в Румунії*).

Згадаємо ще тут про „збольшевичення“ Січових Стрільців, що мало місце в ці ж дні. Мандруючи безладно від Київа (після віддання

телеґрами про призначення особливого коменданта в м. Камянець п./П. ні я, ні Ґуберніяльний Комісар не одержали від висших урядових інституцій — змушують мене віднестись з недовіррям до отамана Хомадовського“. У відповідь на „недовірря“ з боку Жуковського Хомадовський заарештував його.

*) Південна ґрупа українського республиканського війська оперувала на фронті — Балта-Ольгопіль-Вапнярка-Ямпіль. Через те, що кордони Румунії були зачинені для Українців, а Одеса та її околиці були зайняті Французами та добровольцями, ґрупа опинилась, після захоплення большевиками Жмеринки, в дуже тяжкому становищі. При цій ґрупі було дуже багацько всякого майна, евакуованого з Південної України військовими і цівільними установами. Головною складовою частиною південної ґрупи був Запоріжський Корпус. В боях з большевиками запорожці були притиснуті до Дністра в околицях Тирасполя. Румунське правительство згодилось перепустити це військо через Бесарабщину до Галичини, але без зброї. При переході Румуни розібрали його до ниточки і загальмували переїзд запорожців до Галичини.

його большевикам), Січовики, після безпосереднього болючого ознайомлення з настроями селянства, переконались, що війна, яку вони вели з „большевиками“ за самостійність Української Держави від зазіхань на неї Московщини, була в значній мірі — через реакційну політику Директорії — війною внутрішньою, українсько-горожанською, війною з українським робітництвом та революційним селянством; вони переконались, що робітництво та революційне селянство ставляться, безумовно, прихильно до радянської форми влади, як форми дійсно революційної, пристосованої до спеціяльних вимог боротьби працюючих з визискувачами. І от, щоб прихилити до себе населення, щоб одкинути всякі запідозрення в контрреволюційности, а тим паче в стремлінні до збройного подавлення соціяльно-економичних революційних стремлінь українського трудового люду, Січові Стрільці оголосили слідуючу свою декларацію:*)

„Декларація Січових Стрільців.

Супроти всяких поголосок, які кривдять й оскорбляють честь Січового Війська, особливо ж супроти закиду, немов би Січові Стрільці хотіли служити реакціонерам, заявляємо отсим прилюдно:

1. Січові Стрільці, які разом з масами українського народу скинули гетьмана, зломали його реакційний режим, виступивши проти гетьмана по проголошенню його маніфесту з 14. листопада 1918 року, яким він хотів прилучити Україну до Москви — боролись, борються і будуть боротись за суверенність Українського Народу і за його самостійну Республику.

2. Стоючи принціпово на плятформі самостійної Української Народньої Республики і тим самим визнаючи суверенність Українського Народу в вирішуванню всіх справ політичних і господарських, уважають Січові Стрільці, що тільки Український Народ має право вирішувати по своїй волі і без усякого вмішування чужих сил, які б вони не були, також найважніщу з економичних справ, а саме справу земельну. Український народ має свої політичні й культурні сили, які без чужинців вирішать його життєві справи. Вся земля на Україні належить Українському Народові, і тільки Український Народ має право роспоряжатись землею. Во імя цих справедливих засад проливали Січові Стрільці свою кров, і від них ніколи і ні перед ким не відступали і не відступлять.

3. Стоючи на цих засадах, заявляють Січові Стрільці, що все будуть карним і слухняним військом кождого українського народоправного правительства, яке стоятиме на плятформі самостійности Української Народньої Республики й признанни Українському Народові всієї землі в його розпорядимство. Що до форми влади, то Січові Стрільці були тими, які охороняли Трудовий Конґрес Українського Народа в часи, коли він не виявив був свого обличча, а тепер коли представники українського трудового народа знов підтвердили, що стоять на плятформі самостійности Української Народньої Республики, Січові Стрільці з тим більшим запалом підпиратимуть радянську владу на місцях, яка заводить лад і порядок.

Стомлені тяжкими боями, змучені недовіррям народу, який несправедливо думав, що Січові Стрільці схочуть піддержати ті сили, які стремлять до поневолення українського трудового люду, Січові Стрільці відійшли, щоб переорґанізуватись і з повими силами рішуче і твердо, як все, ударити на всіх, хто б посмів посягнути на здобутки революції Українського Народу.

З народом йшло, іде й буде йти Січове Стрілецтво.

---

*) В кінці своєї мандрівки Січовики прибились до Кремянця (на Волині), де й спинились для відпочинку.

В березні 1919 р. За Січову Раду: Отаман Евген Коновалець, Отаман Андрій Мельник, Д-р Осип Назарук.“ („Республика“, щоденна ґазета, Станиславів, второк 25. марта 1919.).*)

Так в ріжних місцевостях одночасно зявилися симптоми, які вказували в сути річи на одне й теж — на повне банкротство реакційної політики Директорії, на необхідність рішучих змін в тій політиці, на бажання широких верств української демократії звільнитись з-під впливу Остапенківщини. На жаль, та частина соціялістичної української революційної демократії, яка була на терені Директорії, не виявила (і не могла виявити через свою дезорґанізацію) стільки революційної сміливости, сили і духовної міці, щоб, прийнявши на увагу ті симптоми, одним рішучим ударом зліквідувати гнилий, скомпромітований, бездарний директоріянський центр і утворити на місце його новий — повний сил, енерґійний, справді революційний, нерозривно звязаний з робітниче-селянськими масами центр української революції.

17. Утворення нового соціялістичного Кабінету Міністрів, повстання проти нього української буржуазії і втрата українською республиканською владою території. Привезені до Рівного „комітетчики“ (с.-р. і с.-д.) повели переговори з С. Петлюрою й А. Макаренком про утворення нового соціялістичного Кабінету Міністрів (члени Директорії П. Андрієвский і Е. Петрушевич перебували в той час в Галичині і зовсім не хотіли їхати до Рівного; Швець же курсував між Рівним і Галичиною, утворюючи „кворум“ Директорії то в Рівному, то в Галичині). Перед тим, як дати згоду на вступ до кабінету, українські соціялісти-революціонери (емісари ЦК Партії) й українські соціяль-демократи (ЦК Партії) склали 5. квітня 1919 р. спеціяльні умови, що до прав майбутнього кабінету, взаємовідносин його з Директоріею та реорґанізації складу самої Директорії. Зміст тих умов, поданих, як ультимативна вимога, Петлюрі, був слідуючий:

„I. Директорія. 1. Директорія складається з слідуючих членів: Голови, Отамана С. Петлюри, і по одному представнику — від Галичини, УПСР і УСДРП; 2. Директорів затверджує закони тільки після ухвали їх Радою Міністрів; 3. Директорія репрезентує суверенність УНР на вні, при чому всі відповідні акти контрасіґнуються Міністром Закордонних Справ; 4. Для Директорії встановляється цівільний лист, який проходить по згоді з Радою Міністрів; 5. В сфері управління члени Директорії видають свої роспорядження тільки через відповідні міністерства; 6. Всі члени Директорії рівноправні; 7. Повноправний кворум Директорії складається з трьох членів**).

---

*) Січове Стрілецтво було дійсно відданим Українській Державности військом: відважним, хоробрим, сміливим, свідомим своєї цілі, повним самопожертви. Одного тільки йому бракувало: клясової робітниче-селянської свідомости та соціялістичного виховання. Це останнє та безладність директоріянського правління і штовхало Січовиків на ріжні помилкові та шкодливі для української революції кроки; воно було також і причиною того, що Січове Стрілецтво не перетворилось з національного у велике національно-революційне робітниче-селянське військо.

**) Цей (I) розділ умов інтересний між иншим тим, що він свідчить про брак конституції УНР, про відсутність правил, реґулюючих управління Республикою й опреділяючих взаємовідносини між Радою Міністрів та Директоріею. Голова Директорії В. Винниченко, а потім С. Петлюра уникали обмеження певною конституцією прав Директорії, хоч кабінети Міністрів починаючи ще

II. Рада Міністрів. 1. Премер-міністр призначається по згоді з партіями українських соц.-рев. і укр. соц.-демократів і формує кабінет в порозумінні і за згодою цих партій; 2. Політична Рада Міністрів складається з таких міністрів: міністр внутрішніх справ, закордонних, військових, земельних, народнього господарства, фінансів, юстиції, праці й освіти; 3. Рада Міністрів сама визначає місце своєї резиденції; 4. Права і обовязки військового міністра опреділюються ‚положенням про польове управління війська у військовий час'; 5. Всі кредіти на військову справу проводяться тільки через Раду Народніх Міністрів.

III. Проґрама внутрішньої і зовнішньої політики. 1. Кабінет кладе своїм завданням: а) припинення внутрішньої горожанської війни, б) можливо скорше замирення з Совітською Росією, в) неприняття наступательних союзів проти Совітської Росії; 2. Забезпечування леґального істнування всіх політичних партій, коли вони не йдуть проти суверенности УНР; 3. Негайна орґанізація місцевих конґресів і Рад Трудового Народу; 4. Перегляд закону про Трудові Ради; 5. Переговори з державами Антанти й иншими державами кабінет міністрів вестиме на умовах: а) визнання самостійности Української Народньої Республики; б) невтручаня у внутрішні справи Республики; в) виведення війська з території УНР; г) коли умови з французьким командуванням в Одесі вже підписані уповноважевими УНР, то вони санкціонуються Директорією після затвердження новою Радою Міністрів."

Як бачимо, ці „умови" були вже зовсім не тим, чого вимагав час; в порівнянню з позицією Комітету Охорони Республики вони були надзвичайно компромісові. Директорія залишилась (хоч і в зміненому складі) під головуванням того ж самого С. Петлюри; про радянську владу вже не було й спомину (замісць неї, знов виринули трудові ради з контрольними функціями); про мир з радянським урядом України також не було вже мови, натомісць говорилось тільки про бажання миру з Совітською Росією; нарешті, про розрив переговорів з Антантою також не було згадки, навпаки — переговори ті леґалізувались і на далі (згадка про те, як має бути у випадку, коли згоду з Антантою вже підписано, являється фарисейством, бо в той час всі добре знали, що ніякої згоди в дійсности не підписано).

С. Петлюра на всі точки „умови" згожувався. На доказ своєї щирости посилався на оголошення закону про Трудові Ради, переведене ним військовим порядком (саме в час камянецьких подій), а також видав особливий „маніфест", в якому підкреслював великі заслуги перед Українською Революцією двох соціялістичних партій — укр. соц.-рев. і укр. соц.-дем. — і мотивував цим необхідність передачі влади в державі цим двом партіям.

9. квітня С. Петлюра з А. Макаренком затвердили неповний склад нового Кабінету*). Голова Ради Народніх Міністрів і міністр фінансів Б. Мартос (у. с.-д.), Заступник Голови і народній міністр юстиції Ан. Лівицький (у. с.-д.), нар. міністр внутр. справ

з Київа раз-у-раз вказували на цю аномалію й домагались невтручання Директорії в справи управління та встановлення певної конституції. На ґрунті такого „отаманування" Директорії і розцвіла пишним цвітом „отаманія" у всіх галузах державного життя, а в першу чергу у війську.

*) Ф. Швець приїхав з Галичини до Рівного пізніще і собі підписав наказ про призначення нового кабінету, вирішивши таким чином (хоч формально) спір між двома урядами — Андрієвським, Петрушевичем і остапенківським кабінетом, котрий не хотів подаватись до демисії, з одної сторони, і Петлюрою, Макаренком та новим кабінетом Мартоса — з другої.

І. Мазепа (у. с.-д.), нар. міністр земельних справ М. Ковалевський (у. с.-р.), В. о. нар. міністра військ. справ Гр. Сиротенко (у. с.-д.). Вже при затвердженню цього складу Кабінету було порушено вироблені партіями „умови“: замісць соціялістичного есеро-есдеківського кабінету, утворено було есдеківсько-петлюрівський кабінет; в його складі був тільки один соц.-рев., та й то кандидат не партії, а А. Макаренка. Пізніще від укр. соц. рев. війшло до складу правительства ще три міністри, але головним чином на техничні посади, без права голосу в „політичному кабінеті“ (І. Лизанівський — керуюч. міністр. преси, І. Паливода — керуюч. міністр. почт та телеґрафів і Л. Шрамченко — міністр. народнього господарства), так що це входження не змінило петлюрівсько-есдеківського характеру нового Кабінету*).

12. квітня 1919 р. новий кабінет оголосив свою декларацію (затверджену Петлюрою й Макаренком) слідуючого змісту:

„Іменем Української Народньої Республики затверджуємо: Голова Директорії УНР, Головний Отаман Петлюра, член-секретарь Макаренко. 12. квітня 1919 р.

Декларація Правительства Української Народньої Республики.

Оборона Української Народньої Республики та потреба кращого упорядкування державного життя зробили необхідним для українських соціялістичних партій стати до орґанізації нового Народнього Правительства, яке мало б в собі представників найвизначнійших партій України. Попередня Рада Народніх Міністрів не мала в своєму складі представників (цих) політичних партій, що не давало їй (змоги) вести свою роботу так успішно, як того вимагає відповідальне положення нашої Республики зовні й величезні завдання внутрішньої державної роботи.

Волею Директорії Української Народньої Республики в порозумінню з українськими соціялістичними партіями нове Народнє Правительство приступило до многотрудної державної роботи в цей тяжкий для нашої Республики час. Кабінет Народніх Міністрів, який обєднує соціялістичні партії України, оповіщає громадян Української Народньої Республики про ті завдання, які він буде виконувати по мірі своїх сил на добро і щастя загроженої зо всіх боків нашої Вітчизни.

Не хотів Український Нарід забирати собі чужі землі, не бажав він грабувати чуже добро: тільки за забезпечення свого права жити самостійним і незалежним життям боряться найкращі сини Українського Народа з усіма ворогами нашої волі. З одного боку, польське панство, котре не хоче помиритися з тим, що український люд — селяне і робітники Галичини, Холмщини і Волині не бажають бути в лядській неволі, оружною силою напало на споконвічні українські землі й забрало столицю Галичини місто Львів і другі міста й повіти нашої землі, политі потом і кровю Українського Народу. З другого боку, російське комуністичне большевицьке військо, не вдовольняючись грабуванням селян у Росії, напало на визволену з-під гетьманського ярма Україну. До цього часу тягнеться тяжка війна на два фронти, руйнуючи наш край, і без того збіднілий од панування чуживців. Комуністичне Правительство Росії, котре стало ненависним для російського народу настільки, що цілі армії комуністів-большевиків передаються зі зброєю та амуніцією хоробрим українським козакам**), рішило піддержати свою власть у Росії грабуванням трудящого україн-

*) Крім названих осіб, укр. с.-р. дали свого кандидата — П. Христюка — на посаду товариша міністра внутрішніх справ.

**) Дійсно, в ці дні в районі Гомеля-Мозиря кілька військових російських частин зі зброєю передались на український бік. Салдати цих частин Великороси були дуже вороже настроєні проти Євреїв і все рвалися на Бердичів (з Рівного), щоб погромити там Євреїв. Автор.

ського селянина. В тих місцях, де пройшло російське совітське військо, у селян, навіть у найбідніщих, забрано хліб і скот, на заводах та фабриках большевики забирають станки, не дають робити і не платять робітникам грошей. Зростає страшенна дорожнеча, як на харч, так і на всякі инші річи першої потреби Не може стерпіти Український Нарід, що сам себе визволив від гетьманщини, нової большевицької неволі і піднімається зі зброєю в руках проти гнобителів чужинців — російських большевиків-комуністів.

Нове Народне Правительство Української Республики бачить єдиний порятунок для Українського Народу, щоб спасти його волю і майно від нападів і грабунків хижих сусідів — в будуванню єдиної самостійної і незалежної Української Народньої Республики. На оборону своєї національної чести і порушених чужинцями економичних і соціяльних прав, повинно піднятись все трудове селянство і робітництво, щоб не дати чужинцям в кінець знищити наш Рідний Край. З цих причин нове Народне Правительство Української Республики простягає руку всім українським соціялістам та селянам і робітникам, повставшим по той бік фронту, які, не стерпівши чужинецької неволі російських комуністів, піднялися на боротьбу за вільну і незалежну Україну. Нове Народне Правительство України бажає мира, як з Поляками, так і з російськими комуністами-большевиками, але першою умовою згоди ставить, щоб ніхто з цих чужинців не втручався у внутрішні українські справи і не стояв на перешкоді вільному і самостійному життю українського народа.

Не бажаючи повторення чужого панування на Україні, нове Народне Правительство торжественно заявляє, що не буде кликати собі на допомогу чужої військової сили з якої б то не було держави. Всякі договори з чужими державами Народне Правительство заключатиме тільки на основі визнання ними самостійної України і невтручання в наші внутрішні справи.

Народні Міністри звертаються до нашої славної армії, до козаків, з подякою за їхню тяжку і кріваву працю для визволення України з-під рабства чужинців і кличуть всіх вірних синів України стояти твердо проти ворогів, які на нас напали. З свого боку Народне Правительство зробить все для того, щоби кожний козак був забезпечений одежою, харчами і жалованням на службі Рідному Краєві, а також подбає, щоби семї призваних козаків мали средства на прожиток від казни; на случай недуги, каліцтва або смерти козака не тільки він сам, але й родина його буде мати державну допомогу від Правительства УНР. Цю допомогу воякам Української Республики Народне Правительство поширює і на територію Галичини, фактичне зеднання з якою, після проголошення злуки обох Україн Трудовим Конґресом та Національною Радою, Правительство ставить своїм найближчим завданням.

З гарячим покликом звертаємось ми, представники українських соціялістичних партій, до всього трудящого люду України: ставайте до зброї проти насильників-гнобителів вашої свободи. І коли вас Народне Правительство покличе на мобілізацію, всі, кому укаже закон, нехай ідуть, бо пізно буде, коли вороги-сусіди поділять нашу землю поміж собою. Запаліться святим вогнем любови до знесиленого Рідного Краю і єдиним революційним фронтом женіть геть чужинців-гнобителів, рятуючи Україну від повної руїни.

Беручи в свої руки керування державними справами, нове Народне Правительство України оповіщає всіх громадян, що у внутрішній політиці воно буде стреміти до зміцнення демократичного ладу і в першу чергу ним буде вжито найенерґійніщих заходів, аби всюди орґанізувалися робітничеселянські трудові ради для контролю над діяльністю місцевих властей. На цю справу Народне Правительство призначає спеціяльні кошти по удержанню трудових рад, як державних інституцій. Народне Правительство дбає про те, щоб всі пограбовані большевицькими зайдами бідні селяне одержали державну допомогу для піддержки свого зруйнованого господарства. Обстоюючи порядок, спокій і законність, як необхідну умову вільного життя всіх громадян УНР, Народне Правительство всіма силами буде боротися зі всяким порушенням спокою і ладу і винних у цьому розбійників, хуліганів, погромщиків і инших злочинців безпощадно каратиме судом народньої совісти. Зокрема Правительство не допустить погромів над еврейським населенням України і рішуче буде боротись з цим ганебним і протидержавним явищем, яке принижує

Український Нарід в очах культурних націй всього світа. Правительства УНР певно в тім, що Український Нарід, який сам пережив довгі роки національного поневолення і, оцінивши національну волю, перший оголосив національно-персональну автономію для оборони прав національних меншостей України, допоможе Урядові знищити погромні вчинки темних елементів.

Пограбована за царського уряду, знищена економично німецькими імперіялістами, Україна нині переживає третю грізну хвилю руйнування народнього господарства хижими чужинцями-Поляками та російськими комуністами-большевиками. Розуміючи, що основою добробуту народа й держави є упорядковане народне господарство, нове Правительство УНР доложить усіх сил, щоби відновити продуктивну діяльність народнього труда. Для цього Народне Правительство постарається при першій змозі допомогти фабрикам і заводам роспочати роботу, а з другого боку — торговими договорами з державами Европи й Америки здобути по дешевій ціні всякі товари, недостачу в яких так гостро відчуває пограбоване українське населення.

Нове Народне Правительство України хоче демократичною земельною реформою справедливо задовольнити землею українське трудове селянство. Народні міністри наказують трудовому селянству продовжувати засів своєї й бувшої панської землі, яка законом Директорії УНР остаточно закріплена без викупу за трудящим селянством.

Безробіття і голод поширились серед робітництва України, після того як найважніщі центри нашої землі захоплені російськими завойовниками. В цій справі нове Народне Правительство, поряд з відновленням промисловости, в якій би робітник знайшов собі заробіток, постарається забезпечити пролетаріят від безробіття державною допомогою та орґанізацією державних робіт. Народне Правительство сподівається щирої допомоги від професійних робітничих союзів, роботу яких воно високо цінить і в контакті з якими гадає вести свою політику, направлену на добробут робітництва України. З свого боку, Народне Правительство все зробить для того, щоб професійні союзи нормально провадили свою роботу і забезпечує повну волю професійного руху на Україні.

В наслідок війни ще й досі людність Волині, Поділля, Галичини і Холмщини не змогла відновити свого господарства. Народне Правительство України, щоби полекшити долю пострадавших від війни, вживатиме всіх заходів для того, щоб допомогти збудуванню хат, дати живий і мертвий інвентарь зруйнованим війною жителям прифронтових місцевостей.

Означаючи напрям своєї роботи в найблизчій будучности, Народне Правительство заявляє, що успішна його діяльність залежить в найбільшій мірі від того, чи зможе українська народня армія видержати напад чужих нам російських та польських армій. Забезпечення самостійности України є необхідною умовою спасення здобутків революції на Україні. Тільки самостійна Україна зможе зоставатись демократичною Республикою. Покорення нашої землі Поляками віддає нас під власть польського панства, а завоювання комуністами з Росії, де большевизм падає, неминуче доводить Україну до єдиної Росії з царем, під гнітом якого 300 років мучився Український народ. Взявши на себе важкий тягар власти в таку лиху годину життя нашої Республики, нове Народне Правительство вірить, що ніколи не умре в нашім народі бажання і стремління до свободи. Твердо бється українська армія з ворогами нашого народа, здобуваючи собі і своїм нащадкам землю і волю. В цій силі народнього переконання і свідомости Народні Міністри черпають для себе віру в успішність справи визволення Українського народа з-під панування чужинців і надіються, що, не зважаючи на всі перешкоди і нещастя, які впали на Україну, дружними зусиллями Український Народ власною самодіяльністю вийде на широкий шлях самостійного і незалежного життя на основі справжнього народоправства, яке він заслужив кровію і муками своїх найкращих дітей.

Народне Правительство Української Республики: Голова Ради Народніх Міністрів і Міністр Фінансів Б. Мартос, Заступник Голови і Народній Міністр юстиції А. Лівицький, Народній Міністр внутрішніх справ І. Мазепа, Народній Міністр земельних справ М. Ковалевський, В. о. Нар. Міністра Військових Справ Гр. Сиротенко. 12. квітня 1919 року."

Таким чином, замісць переговорів з радянським урядом України, нове „Народне Правительство“ посилало привіт селянам повстанцям проти окупаційної політики уряду Раковського й само готувалось до запеклої боротьби з большевиками. Вся декларація нового правительства пройнята орієнтацією на селянські повстання, проти большевиків, що, дійсно, в той час вже відбувались по всій Україні. Цю орієнтацію поділяли в однаковій мірі як соц.-дем., так і соціялісти-революціонери, хоч і росходились в своїх поглядах на той лад, який мав прийти на місце окупаційної большевицької політики у випадку успіху повстання й перемоги української республиканської армії. Чого хотіли соціяль-демократи, ми знаємо вже з їхнього поводження на Всеукраїнському Трудовому Конґресі, з декларації їхнього Центрального Комітету, оголошеної ще в Київі; про їхні ідеали говорить і наведена вище декларація „нового правительства“, складена і ухвалена соціяль-демократами. Праві українські соц.-демократи свідомо простували до збудовання української буржуазної Республики, з „справжнім народоправством“ (тоб-то парляментаризмом), з переведенням „демократичної земельної реформи“ з допомогою „фабрикам і заводам“ (тоб-то капталістам), з леґалізацією професійного робітничого руху. Про Трудові Ради українські соціяль-демократи згадували тільки з тактичних мотивів (з одного боку, на домагання с.-р., а з другого — щоб показати свою близькість до народніх трудових мас).

Инакше дивились на справу українські соц.-революціонери. Повстаючи проти окупаційної політики російських большевиків, приєднуючись до гасла навязання контакту з повстанцями, с.-р., згідно з ухвалами січневої партійної конференції, стреміли до орґанізації справжньої радянської робітниче-селянської влади на України (погоджуючись на Трудові Ради, як на компроміс), ціллю якої мало бути переведення тих глибоких соціяльно-економичних реформ, які намічені були Партією на київській січневій конференції Партії. Таким чином по своїй позиції с.-р. стояли далеко ближче до українських соц.-дем. незалежних, ніж до офіціяльних соц.-демократів. Вступаючи до співробітництва з останніми, с.-р. намагались ґарантувати себе від ес-деківських впливів ріжними „умовами“, що, до речи сказати, зовсім не досягало своєї цілі (с.-д. порушували їх раз-у-раз з надзвичайною легкістю). Одночасно с.-р. намагались вплинути на ес-деківську політику, в бажанім напрямі. Так, як ми вже вказували, тільки завдяки домаганням с.-р. було вміщено в Декларації нового Правительства заяву про те, що Правительство вживе заходів до орґанізації Трудових Рад і відпустить на них кошти з державного скарбу. Пізніще, майже виключно силами у. с.-р. провадилась і орґанізація Трудових Рад в тих повітах Волині, які перебували в той час під владою Української Народньої Республики*).

Треба підкреслити, що впливи укр. соц.-рев. на Кабінет Мартоса загалом були невеликі. Українські соціяль-демократи, підсилені приїздом до Рівного з Галичини галицьких с.-д. В. Темницького, О. Безпалка і радикала А. Крушельницького (всі ці особи ввійшли

*) Над орґанізацією Трудових Рад в той час багацько працювали с.-р. Ф. Сумневич (ґуб. комісар Волині) і Арк. Степаненко.

в склад нового Правительства), а також спіраючись на С. Петлюру, з яким працювали в повній згоді, не дуже зважали на укр. соц.-рев. і одверто повернули вправо*). Правда, про відновлення переговорів з Французами в Одесі вже не було мови (хоч і те треба взяти на увагу, що з Одесою не було ніякого звязку, а до того ж Французи вже тікали з України під натиском війська от. Ґриґоріїва), але так само і про мирові переговори з радянським урядом не було чути. Бажання с.-р. поширити (при виробленню закону) компетенцію Трудових Рад до перетворення їх в повноправні орґани державної влади на місцях, наткнулось на опір у. с.-д. (на чолі з міністр. внутрішніх справ І. Мазепою), які мріяли про відновлення влади демократичних земських і мійських самоврядувань і через це погожувались що найбільше на надання Трудовим Радам, як тимчасовим орґанам, лише контрольних функцій. Точка „умови", яка торкалась змін в складі Директорії не здійснювалась, так само як нічого не робилось і для припинення, „внутрішньої горожанської війни", тоб-то для порозуміння в першу чергу з українськими с.-д. незалежними і українськими соц.-рев. (комуністами).

Одначе, не вважаючи на такий архи-поміркований, явно буржуазно-демократичний напрям політики нового правительства, українська дрібна буржуазія повела з ним рішучу боротьбу. Член Директорії П. Андрієвський просто не визнавав цього правительства, гуртуючи коло себе в Галичині бувших остапенківських міністрів і взагалі всіх незадоволених отаманів, бувших вищих урядовців і безробітних тепер буржуазних політичних діячів. Командуючий волинською ґрупою республиканського війська „отаман" Оскілко (бувший народній вчитель, соц.-самостійник, хлопчина літ 25) окружений старими царськими ґенералами так само не визнавав правительства, заявляючи, що в Рівному, як на фронті, він сам собі господарь і ніякого правительства не потрібує. „Соціялісти"-самостійники (Мацюк, Макаренко й инші) та народні республиканці (Ол. Ковалевський, Архипенко), спіраючись на Оскілка і віддавшись під його опіку, повели між військом, устним словом і через свій орґан, шалену аґітацію як проти правительства, так і проти С. Петлюри**). Коли правительство захотіло взяти дрібно-буржуазну

*) Малий вплив у. с.-р. на політику правительства пояснявся кількома причинами, з яких тут вкажемо на дві: 1. Перебування Ц. К. Партії на території Радянської України і 2. внутрішні партійні тертя. Що до цієї останньої причини, то вона дуже шкідливо впливала на діяльність Партії. Праве крило партії (те, що на Всеукр. Трудовому Конґресі висловилось за довірра Директорії і голосувало разом з правими с.-д.; і представники якого їздили за Директорією, як члени Комісій Конґресу) зовсім не рахувалось ні з ухвалами Парт. Конференції, ні з директивами Ц. К. Партії і з усіх сил вислужувалось перед українськими дрібнобуржуазними партіями, аж поки не утворило пізвіще окремої так званої селянської соціялістичної партії.

**) Між иншим, було вміщено кілька статей проти С. Петлюри (в яких його обвинувачували в узурпації влади і... в большевизмі) проти М. Ковалевського (якому закидалось, між иншим, неморальне поводження з державно-народніми грішми), проти Г. Сиротенка (якого виставляли як цілковитого військового і політичного неука і як вчорашнього ворога українців: наводились чиїсь спогади про діяльність Г. Сиротенка в таборах полоневих), проти І. Мазепи і т. д. Всім же міністрам взагалі закидався большевизм і нездатність до політично-державної роботи, при чому Кабінет Остапенка виставлявся, як зразок політично-державної мудрости і працездатности.

пресу під цензуру, Оскілко заявив, що то його штабні фронтові орґани і він не допустить ніякої цензури їх з боку правительства. Дрібна буржуазія (і ті ґенерали, що оточували Оскілка) заплескала в долоні, вихваляючи „геройство“ отамана.

Так назрівав конфлікт. Дрібна буржуазія (вкусивши плода від дерева безконтрольної власти за часів остапенківщини) боялась і намагалась недопустити закріплення позиції за соціялістичними (хоч би й поміркованими) партіями; боялась Трудових Рад, що вже почали в кількох повітах функціонувати і боялась перспективи бути надовго відсунутою від політично-державної влади.

При тім обставини складались, здавалось, немов навмисне в користь буржуазії. З одного боку — найбільша військова (волинська) ґрупа, можна сказати, єдина опора Республики, перебувала в руках „свого чоловіка“ — самостійника Оскілка й реакційного ґенер. Аґапієва (Начальник Штаба Оскілка). З другого — намацувалась нова сила, на яку, здавалось, можна було опертись в боротьбі за владу. Сила та була недалека і рідна, українська — галицька дрібна буржуазія, Галицький Державний Секретаріят, що так само воював у себе з революційним робітництвом та селянством (арешт і заборона провадити політичну діяльність Євшанові, що працював в контакті з УПСР), що так охоче і гостинно приймав у себе всяких гетьманців, Андрієвських, Балбачанів, Симонівих, Тимофієвих і так далі. Самостійники протягли (через П. Андрієвського, головним чином) нитки між Станиславовом (де тоді перебувало правительство Галичини) і Рівним і рішили виступити. В перспективі малювалась приваблива картина — орґанізація „твердої“ власти, хутірської України, найтіснішого союзу з „великою Антантою“*), в що, до речи, сліпо вірив і Галицький Уряд.

Ближчою причиною до повстання послужив наказ С. Петлюри про звільнення Оскілка з посади командуючого ґрупою. Дрібна буржуазія побачила, що з звільненням Оскілка усунеться з-під її ніг головна опора — „отаманське“ військо, і поспішила з виступом. Заявивши, що здає посаду, Оскілко, стягнувши перед цим до Рівного рештки війська з фронту, вчинив 29. квітня 1918 р. — в спільці з самостійниками (на чолі з представниками Центр. Комітету Партії Макаренком та Мацюком), ґенералом Аґапієвим, полковником Ґемпелем й иншими „отаманами“ та „полковниками“, при „моральній“ співучасти инших українських буржуазних партій (народніх республиканців в першу чергу, а потім і соц.-федер.), — державний переворот. Всіх міністрів і деяких політичних діячів (що належали до укр. соц. партій — с.-д. і с.-р.) було арештовано. „Отаман“ Оскілко оголосив себе „головним отаманом“ війська Української Республики і призначив при собі комісаром для справ цівільних (щось подібне до премер-міністра)

*) Інтересно, що навіть в Рівному українська буржуазія не тільки була палко „закохана“ в Антанту, але все ще була переконана і в прихильности Антанти до УНР. — Представник Народньо-Республиканської Партії повторював 6. квітня в Рівному на міжпартійно-державній нараді точка в точку те саме, що він говорив в Київі, Винниці, Проскурові, а саме що „пульс Української державности бється в Одесі“ (це останнє, очевидно, в Рівному треба було розуміти „іносказательно“, бо Антанта тоді вже тікала з Одеси).

народнього республиканця Евг. Архипенка. Окремою грамотою оголосив членів арештованого правительства зрадниками, що „продавали Україну большевикам і Полякам (невідомо, чому „і Полякам“: очевидно, в той час Оскілко ще не думав тікати до Поляків і пропонувати їм свої послуги), а також виключив зі складу Директорії С. Петлюру і А. Макаренка, як спільників заарештованого правительства (С. Петлюра, А. Макаренко і Ф. Швець були в той час в Здолбунові — на сусідній з Рівним залізничій станції в напрямку на Галичину). Про вчинений переворот Оскілко зараз же послав кілька телеґрам до Галичини — Петрушевичеві та Андрієвському, сповіщаючи, що все „хвала Богові, йде успішно“. В одній з цих своїх телеґрам Оскілко висловлював бажання, щоб Петрушевич швидче обняв пост президента зединеної України.

В день перевороту вийшло в Рівному число ґазети нового „уряду України“ — Оскілка-Архипенка, з кількома грамотами Оскілка, які дають можливість судити цілком певно про ті наміри, які звязувала дрібна українська буржуазія з оскілківським переворотом. А наміри ті були досить поважні (хоч і безґрунтовні), ті самі, що виявили їх ще шеметівці (разом з соц.-самостійниками і соц.-федералістами) за часів Центральної Ради і які використав був ґенер. Скоропадський з Німцями. Оскілко мав відограти тимчасово ролю маленького гетьмана на шляху до створення сталої Української буржуазної держави. Через це навіть тоном своїм грамоти Оскілка нагадували грамоти ґенер. Скоропадського (виникає навіть питання: чи не навмисне Оскілко відбув своє повстання якраз в роковини гетьманщини — 29. квітня?): Мовляв, Рідний Край перебуває в анархії, люде хочуть спокою, ладу, твердої влади, певности за своє життя і маєток, а соціялістичне правительство не тільки не здатне дати порядку, а ще й продає Україну: на цій підставі, я, Оскілко, беру на себе тягар головного отаманства і державного будівництва. Наказую всім слухати мене, за що державно-думаючи творчі елементи будуть мати відплату: поперед всього селяне-господарі — землю у власність, далі — всі — тверду владу й инше, необхідне для спокійного життя буржуазії — великої й малої. Такий був проґрам „державного“ будівництва „маленької гетьманщини“. В основі його лежали властиві дрібній буржуазії й міщанству бажання та ідеали — непорушність й охорона права приватної власности (порушувати його позволялось лише постільки, поскільки сільські куркулі виявляли бажання збільшити свої „хутірці“ на рахунок „панської“ земельки) мирне економичне співділання з великою буржуазією, повне збереження старих суспільно-економичних клясових відносин, бажання мати як найбільший (коли не виключний) вплив на державну політику в своїй „рідній Україні“.

Пізніще, коли оскілківщина не тільки провалилась, а ще й скомпромітувала себе пропозицією „союзу“ Польщі (яка вела війну з Україною), деякі дрібнобуржуазні партії, як соц.-фед., нар.-республ. і навіть соц.-самостійники, намагались одмежуватись від неї, виставити її, як сепаратний вчинок Оскілка з ґрупою отаманів, незадоволених, мовляв, не стільки правительством, скільки С. Петлюрою, як нездатним воєноначальником

і головою держави. Та таке одмежування штучне*). Незадоволення проти Петлюри дійсно було велике. Нелюбов до нього з боку дрібної буржуазії за його невірну службу їй та за залицяння до соціялістичних партій була весь час, а особливо після розриву Петлюри з остапенківським кабінетом, дійсно велика. Але Петлюра в оскілківському повстанню був тільки дрібницею. Головною ж ціллю повстання, як про це свідчать і грамоти Оскілка, і звязок оскілківщини з галицькою дрібною буржуазією, і вся попередня політична діяльність та виступи дрібної буржуазії (за часів Центральної Ради, при Директорії в Київі, за часів остапенківщини) і саме єство дрібнобуржуазної верстви, — було розірвати з революційно-соціялістичними партіями й „соборними“ силами української дрібної буржуазії утворити соборну українську буржуазну державу, в якій би влада, по можливости, спочивала в руках не великої, а дрібної буржуазії.

„Робітнича Газета“ так писала (після ліквідації оскілківщини) про виступ Оскілка:

„29. квітня 1919 р. є безперечно день народин нашої ,рідної української буржуазії. Це — день, з якого перестав істнувати навіть формально єдиний національний фронт. День, з якого клясові суперечности в середині самого українського громадянства, в середині так званої свідомої його частини, виявились з цілою своєю силою, у всій своїй непримиримости . . . Вся суть справи в тому, що нове правительство було соціялістичним правительством. Ось що змусіло обєднатися українські буржуазні кола, ось що пхнуло їх на повстання. Страх за свої маєтки й маєточки, за свої хутори, за свою земельку, за своє безтурботне життя доброго буржуа, за свій спокій, страх, що вже не вернуться золоті дні їхнього панування, — ось що обєднало наших панів і підпанків в їх спільній ненависти до соціялістів . . . Отже в день 29. квітня ми дійсно були свідками народин свідомої, орґанізованої в клясу української буржуазії, і в цьому полягає його історичне значіння“.

Звичайно, українська буржуазія народилась не в Рівному і не 29. квітня 1919 р.; вона народжувалась весь час революції — вона розганяла з Німцями Центральну Раду в 1918 р., вона погрожувала розігнати Трудовий Конґрес в Київі в 1919 р., вона створила остапенківщину і реакційну отаманщину при Директорії, вона дала ще силу й инших значніщих і дрібніщих доказів свого „народження“, свого політично-клясового усвідомлення й орґанізації. Але „Робітнича Газета“ мала слушність, коли кваліфікувала оскілківщину, як один з проявів народження української буржуазії і як одну з помітніщих ознак загострення в середині українського суспільства клясової боротьби (отже і народження внутрішньої горожанської війни, якої так боялись у. с.-д. і якої хотіли уникнути через свій „демократизм“). І українські соціялисти-революціонери цілком послідовно бачили в оскілківщині потвердження

*) Інтересно, що, коли самостійники почали відхрещуватись від оскілківщини, головні „оскілківці“ — члени ЦК партії Мацюк і Макаренко, разом з Оскілком, надрукували заяву, в якій протестували проти закидів в сепаратности виступу і запевняли, що виступ відбувся після рішення ЦК партії самостійників-соц.

своїх позицій — необхідности рішучого розриву з дрібною буржуазією, з „единим національним фронтом“ і утворення единого революційно-соціялістичного робітниче-селянського фронту, що мав знайти своє завершення в орґанізації влади в Українській Республиці на принципі диктатури працюючих мас. (Дивись статті в „Трудовій Громаді“ — орґані укр. соц.-рев. — Рівне, квітень-травень 1919 р.).

Зліквідувалась оскілківщина дуже швидко. Військо, якому було наказано новим „Головним Отаманом“ взяти Здолбунів і „визволити з большевицького полону Петлюру з Директорією“ (так брехав Оскілко козакам, боячись одверто сказати їм про переворот і свої наміри арештувати Петлюру з Макаренком), довідавшись, що його дурять, повернуло назад (з броневиком) до Рівного і счинило там заворушення. Більшість війська рівенської залоги оголосила нейтралітет (на чолі цієї частини війська стояла військова старшинська орґанізація, так званий Український Військовий Клюб), меншість активно виступила проти оскілківців. Роскидані з аероплянів проклямації С. Петлюри, в яких останній обвинувачував Оскілка в державній зраді і бажанню повернути гетьманські порядки, остаточно здеморалізували оскілківське запілля. Ґрунт з-під ніг (і той малий, що, здавалось, був спочатку) уснувся. Побачивши, що справу програно, Оскілко з купкою своїх прихильників (ґенер. Аґапієвим й иншими „отаманами“ та „полковниками“) втік до Польщі, проатаманувавши всього неповний день. В Польщі цих героїв було інтерновано, гроші (державві), які вони не забули захопити з собою, втікаючи, одібрано, в „союзі“ відмовлено, врешті . . . закинуто — кого до тюрми, а кого в концентраційні ляґери для військових полонених. Инші головніщі оскілківці з самостійників і нар.-республ. так само повтікали, хто в Польщу, а хто в Галичину (Макаренко, Мацюк)*).

Оскілківщина остаточно зліквідувала український фронт і довела до цілковитої втрати українським правительством території. В звязку з нею, чи без звязку, але зараз же за нею (днів через 5—6) було зрадницькі здано Полякам Луцьк з цілою холмською військовою ґрупою, складами амуніції, одежі, харчів. Совітське військо, скористувавшись одслоненням фронту, яке вчинив Оскілко, стягши військо до Рівного для переведення перевороту, на третій день після перевороту було вже під самим Рівним.

Правительство Мартоса з нечисленним військом одступило (під натиском Поляків і большевиків) до кордонів Галичини. По дорозі (в Радивилові) було виключено зі складу Директорії Андрієвського (після листа до Директорії, в якому він одмовлявся дати які будь пояснення про свою участь в оскілківщині).

Після деяких труднощів правительство здобуло від Державного Секретаріяту дозвіл на евакуацію урядовців, майна і війська до Галичини і 17. травня 1919 р. перейшло на терен „союзної“ держави (з Радивилова до Бродів, Золочева, Тарнополя). Поляки й большевики йшли слідом з усіх боків, займаючи останні повіти Великої України. . .

*) Для переведення слідства над справою оскілківського повстання було утворено спеціяльну „Державну Слідчу Комісію“ під головуванням П. Христюка (у. с.-р.).

Розділ V.

Останнє зусилля орґанізувати й оборонити Українську Народню Республику.

18. Робітниче-Селянський Уряд втрачає ґрунт під ногами. Розбивши народне республиканське військо й зліквідувавши владу Директорії на Великій Україні, Робітниче-Селянський Уряд, здавалось, мав всі підстави для того, щоб цілком опанувати становище на Україні й зміцнити радянський лад переведенням в життя тих далекойдучих соціялістичних реформ, які були заповіджені Декляраціею Тимчасового Робітниче-Селянського Уряду від 26. січня 1919 року, численними його декретами, законами та постановами Третього Всеукраїнського Зїзду Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (що відбувся 6.—15. березня 1919 року в Харькові) і, нарешті, Конституцією Української Радянської Республики, затвердженою тим же III. Зїздом Рад*). Але в дійсности в час найбільших успіхів на фронтах військової боротьби Робітниче-Селянський Уряд терпів вже повну поразку на фронті внутрішнього державного радянського будівництва. Першим і чи не найбільшим дефектом політики Робітниче-Селянського Уряду була нездатність його орґанізувати апарат правдивої робітниче-селянської влади в центрі і на місцях. Не зважаючи на те, що селянське-робітниче населення України виявляло велику прихильність до радянської форми влади й активно виявляло своє бажання взяти найближчу участь в орґанізації рад та в радянсько-державній праці (що підкреслював, між иншим, і сам Голова Уряду Х. Раковський в своїм інтерв'ю з співробітниками київських ґазет) робітниче-селянських рад так і не було орґанізовано на Україні. З одного боку, військові події, які вимагали „упрощення“ апаратів влади на місцях, з другого — нахил правительства управляти краєм через своїх „вірних людей“ — комендантів та комісарів (здебільшого запозичених з Московщини), з третього — стремління Комуністичної Партії (большевиків) України зосередити всю політичну владу в Республиці виключно в своїх партійних руках; страх цієї Партії перед „націоналізмом“ та „сепаратизмом“ селянства й робітництва України (який диктував політику усунення їх від дійсної влади), — все це привело до того, що ради істнували тільки в більших містах України (в Харькові, Київі, Житомирі, Катеринославі, Полтаві, Чернигові) і то не стільки, як орґани робітничої влади, скільки, як радянські „говорильні“ з „дорадчим голосом“ чи при комісарах, чи при місцевих партійних орґанізаціях КП(б)У.

Третій Зїзд Рад, на який покладалось багацько надій, не вніс корінних змін в політику уряду Раковського. Утиски проти українських лівих соціялістів не припинились. Страхи перед українським „націоналізмом“ не зменшились. Навіть українські соціялісти-революціонери (ліві), що на V. Зїзді Партії в Харькові 6.—8. березня прийняли комуністичний проґрам і переіменувались в Українську Партію Со-

*) Головніщі декрети та закони Радянського Уряду, а також конституцію УСРР подамо в одному з слідуючих томів „Заміток і матеріялів“ при докладнішім огляді політики Роб.-Сел. Уряду.

ціялістів-Революцінерів (комуністів)*), не мали довірря і були допущені до влади тільки для людського ока, „лише для того, щоб хоч трохи прикраситись українським кольором“, як писав „Червоний Прапор“. „Комісародержавіє“, як було раніш, так залишилось і після III. Зїзду Рад. Ухвалена Зїздом Конституція Республики в життя не переводилась. В результаті прихильні до радянського уряду настрої робітництва й селянства почали спочатку спадати, а потім переходити в активне невдоволення.

Другим великим дефектом була загальна економична політика, а ще більше практика уряду Раковського, яка вела до повної руїни економичного промислового життя в містах і до селянських повстань по-за містами. Зокрема земельна реформа большевиків також викликала невдоволення серед селянства**). До цього всього з ріжних причин Робітниче-Селянський Уряд невтомно вивозив з України на Московщину все, що попадалось під руку : хліб, цукор, мясо, фабрично-заводські станки та струмент, сільсько-господарче знаряддя, меблі з будинків і навіть музичні струменти, — все це забіраючи та реквізуючи без жадної компензації. „Вивласнені“ робітники, ремісники, міщанство, а особливо селянство натурально почало „наїжачуватись.“

Так було підготовлено ґрунт для повстання проти Радянського Уряду під гаслом „геть чужинців, окупантів!“

Почалося повстання з сел та з тих радянських військових частин, які були укомплектовані з українського селянства й робітництва. Село повстало все поголовно. Розвиваючи гарні теорії про „разслоеніе украинскаго села“, про внесення внутрішньої горожанської війни в селянську масу, складаючи інструкції для „комбедів“ (комітетів селянської бідноти), що мали ту внутрішню війну провадити і гартувати в ній український сільський пролетаріят, уряд Х. Раковського (а власне московське совітське військо на Україні) своєю нещадною реквізиційною політикою на селі, політикою, що не розріжняла вбогого селянства від заможніщого й куркулів, що не рахувалась з „комбідами“ і впрощеним способом — військовою силою, після „розкладки“, переведеної першим ліпшим червоноармійцем забірала в українських селян все, що попадало під руки —

*) З N 59 (116) — від 27. квітня 1919 р. — орґан УПСР „Боротьба“ став виходити, як орґан Центрального Комітету УПСР (комуністів).

**) В земельній справі утворилось таке становище: На весні і влітку (1919 р.) ріжні місцеві ради (переважно робітничих депутатів) заявили, що вони беруть на радянські господарства до 1 міліона десятин землі; далі — біля 800 тисяч десятин бувших цукрових господарств націоналізовано Радою Народнього Господарства; коли додати до цих земель ще й ті землі, які одержали сільсько-господарські комуни, а також бувші державні землі й ліси (що так і залишились за державою), то 2.800.000 або й цілих 3.000.000 десятин нетрудових земель, тоб-то 25% нетрудового земельного фонду було удержавлено. Решту — 75% — радянський уряд був не в стані роспреділити між безземельним та малоземельним селянством, і земля ця була почасти в селянській оренді, почасти засіяна по праву захвату. Таким чином, така важна для селянства справа була розвязана незадовольняюче чи, можна сказати, навіть і зовсім не розвязана. В додаток до цього і стремління радянського уряду перетворити поміщицькі маєтки в „хлібні фабрики“ (будучи не пристосованим до конкретних умов української економичної дійсности), також кидало селянство в стан контрреволюції (В своїм „Універсалі“ от. Григорєв так і писав: „замісць землі — нам дали комуни“).

хліб, худобу, птицю, плуги, навіть жіночу одіж, — досягав протилежної цілі: не тільки ослаблення внутрішньої клясової боротьби в українському селі, але й обєднання ріжних ґруп селянства в одну міцну, майже військову громаду, перед якою стояла одна ціль: до останнього боронити своє майно від немилосердних реквізицій, котрі нищили селянський добробут. А що ті реквізиції робили не „свої“, а „кацапи“, обєднання села відбувалось тим лекше і селянські повстання, раз розпочавшись, розвивались тим успішніще.

В марті місяці вже повстало проти уряду Раковського селянство Київщини, Поділля, Волині почасти Полтавщини і Катеринославщини. Місцеві орґанізації, й окремі члени партій соц.-дем. незалежних і укр. соц.-рев. центр. течії, не ждучи нових директив від своїх ЦК (і всупереч даним раніще) брали діяльну участь в тих повстаннях.

В українських радянських частинах також почались заворушення, на ґрунті небажання розформуватись і вливатись в кадри російської совітської армії. Почалось з конфлікту з військовим відділом отамана Зеленого (укр. соц.-дем. незалежник). Як розвився цей конфлікт, видно з тогочасної київської радянської преси. Так „Київський Комуніст“ задоволено писав 8. березня, що „отаман Зелений зі своїм військом, розташованим в районі Обухова, Германівки й Трипілля, підтримує радянську владу і контакт з радянським військом . . .“. А 15. березня та сама ґазета повідомляла вже про „розгром банд Зеленого біля Кагарлика“, про те, що „Зелений втік з рештками банд на лівий беріг Дніпра“ і що, нарешті, „йде остаточна ліквідація зеленовщини“. „Червоний Прапор“ (орґан укр. соц.-дем. незалежн.), вказуючи на таку різку зміну відношення до от. Зеленого з боку урядової ґазети писав: Зелений стояв і стоїть на радянській плятформі. Причина непорозуміння — небажання Зеленого влитись в один з полків Червоної Армії, а чому ні — це відомо Антонову“. За „зеленівцям“ пішли „непорозуміння“ в инших українських радянських частинах і все на тому самому ґрунті небажання розформуватись і вливатись в Російську Червону Армію, на ґрунті домагання утворення окремої Української Червоної Армії (що обіцяв уряд Раковського в своїй декларації, але чого зовсім і не гадав виконувати) та — загалом на ґрунті домагання незалежности Української Радянської Республики.

В кінці березня (чи в перших числах квітня 1919 р.) три українських соціялістичних партії — соц.-дем. незалежні*), укр. соц.-рев. центр. течії**) і укр. соц.-дем. офіціяльні заключили в Київі проект договора „в справі спільної боротьби з окупаційним урядом Раковського“. В тому проекті було написано:

„Зазначені три партії (УСДРП, УПСР і УСДРП Незалежних), стоячи на ґрунті оборони інтересів працюючих мас України, борючись за незалежну і самостійну Українську Республику і виходячи з необхідности як найрішучіщої й найактивніщої боротьби з окупаційною російсько-комуністичною владою,

*) В марті місяці 1919 р. Фракція Незалежних УСДРП переіменувалась в Укр. Соц.-Дем. Роб. Партію Незалежних.

**) Після того, як УПСР лівих на Установчому Зїзді в Харькові в березні переіменувалась в УПСР (комуністів), УПСР центр. течії одкинула, з квітня місяця 1919 р., додаток „центр. течія“ і називалась далі просто УПСР.

ухвалили для успішности переведення в життя зазначених завдань, особливо для найкращої орґанізації повстання працюючих мас України проти окупантів, — обєднатись на слідуючих умовах:

I. Замісць істнуючої зараз Директорії утворюється єдина для всієї України верховна влада під назвою — Рада Республики (або коли по міжнароднім обставинам міняти зараз назву неможливо, то лишається стара назва — Директорія).

II. Складається верховна влада — Рада Республики (або Директорія) із девяти осіб, по три відповідальних представника від кожної партії, які укладають цей договір.

III. Раді Республики (Директорії) тимчасово до утворення Верховного Законодавчого Орґану належить верховна і законодавча влада в незалежній національній Українській Республиці.

IV. Виконавча влада належить Раді Народніх Уповноважених (або Раді Народніх Міністрів), яка складається Радою Республики (Директорією) і перед нею є відповідальна до утворення нормального Верховного Законодавчого Орґану.

V. Для керування всіма військовими силами Української Республики Радою Республики утворюється Головна Військова Рада з правами Головного Командування.

VI. Завданням Ради Республики (Директорії) є очищення всієї України від окупаційних російсько-комуністичних військ, повалення істнуючої зараз на Україні російсько-комуністичної влади, оборона суверенности і незалежности національної Української Республики, боротьба з контрреволюцією і орґанізація народньої влади працюючих кляс України на слідуючих основах:

1. Рада Республики (Директорія) повинна перевести поділ всієї України на нові адміністративні округи (землі) по економичних і національно-побутових ознаках, скасувавши поділ на повіти й ґубернії, залишивши поділ на волості;

2. В селі влада здійснюється самим селянством через сільський сход, виконавцем постанов котрого і роспоряджень вищої влади є сільська Рада, в складі трьох чоловік — Голови, Секретаря і Скарбника;

3. У волості влада належить Волосній Раді Робітниче-Селянських Депутатів (та її виконавчому комітетові), вибраній прямими виборами від сел, містечок і заводів селянами і робітниками фізичної та інтелектуальної праці;

4. В землі (або, в разі неможливости негайного поділу на землі, в повітах і ґуберніях) влада належить Раді Робітниче-Селянських Депутатів (та її Виконавчому Комітетові), обраній на зїзді землі (повіту чи ґубернії) представниками селян і робітників від сел, містечок, міст;

5. Пасивним і активним виборчим правом користуються лише ті громадяне, які не живуть з чужої праці. При виборах додержується принціп пропорціональности.

VII. По переведенню вищезазначених завдань Рада Республики (Директорія) повинна скликати Конґрес Робітниче-Селянських Рад всієї України. Цьому Конґресові Рада Республики передає всю владу, а сама перестає істнувати.

VIII. Конґресом Рад має бути ухвалено конституцію Української Республики, встановлено нормальний лад і орґанізовано центральну владу Республики.

IX. Для успішного переведення повстання на території Української Республики, окупованій російсько-комуністичною владою, утворюються повстанські орґани: Центральний Революційний Комітет та Ґуберніяльні й Повітові Ревкоми із представників партій, підписавших цей договір, по два від кожної, при чому Ґуберніяльні і Повітові Ревкоми мають бути тимчасовими революційними орґанами влади на місцях (до орґанізації инши влади рад) і провідниками роспоряджень і законів центральної влади — Ради Республики (Директорії і Кабінету Міністрів).

X. У волостях і селах конструкція влади може тимчасово залишитись та сама, що істнує і при комуністичній владі, за винятком деяких персональних змін (усунення призначених комісарів-комуністів і т. д.), переведення яких належить до компетенції повітових Ревкомів.

XI. Політика підписавших цей договір партій, як в Раді Республики, так і в инших орґанах державної влади, повинна будуватись на слідуючих принціпах:

1. Укріплення й оборона незалежности і самостійности національної Української Республики;

2. Встановлення влади Трудового Народу (з виключенням елементів, які визискують чужу працю);

3. Орґанізація народнього господарства в інтересах працюючих мас і пляномірний перехід від капіталістичного ладу до соціялістичного, з негайною експропріяцією нетрудової земельної власности.

XII. На Центральний Революційний Комітет накладається обовязок по орґанізації й керуванню повстанням та по звязанню й підпорядуванню Раді Республики всіх повстанських мас.“

Згідно пляну, виложеному в наведеному проекті договора (підписаного в Київі представниками партій — по 2 від кожної — тільки умовно, з огляду на те, що Центр. Комітета правих укр. соц.-дем. не було в Київі), боротьба проти большевиків повинна була роспочатись одночасно по всій Україні; на території, окупованій російським військом боротьбою мав керувати Центральний Революційний Комітет, на території Директорії — Рада Республики, що мала бути утворена замісць Директорії (хоч би й під назвою Директорії). Ліквідація Директорії здавалась справою не трудною, після того, як це мали зробити три головніщі українські соціялістичні партії. Одначе на ділі справа показалась далеко трудніщою. Центральний Комітет УСДРП, звязавшись з С. Петлюрою й прибравши владу майже виключно до своїх рук, не захотив визнати виробленого в Київі договору, тим більше що договір виразно говорив про встановлення радянської влади в Українській Республиці і про „перехід від капіталістичного ладу до соціялістичного“ (що офіціяльні соц.-дем вважали нездійснимою утопією). Про переговори з правими соц.-дем, в справі наведеного договору докладніще скажемо пізніще, тим більше що й стали вони на реальний ґрунт далеко пізніще, вже по повороті кабінета Мартоса з Галичини знову на Велику Україну. Тепер же підемо далі за подіями, які розвивались на території Радянської України.

На початку квітня укр. соц.-рев. і соц.-дем. незалежні, не ждучи остаточного вирішення справи про угоду з правими соц.-дем., кинулись в повстання, з твердою вірою в те, що їм вдасться опанувати повстанням, взяти провід над робітниче-селянськими масами в свої руки і повести їх по шляху не тільки повалення „окупаційної російської совітської влади“, але й будови незалежної, суверенної Української Радянської Республики. Спочатку було утворено Всеукраїнський Революційний Комітет і Головну Військову Раду при ньому, а трохи пізніще — Головний Повстанський Штаб. В своїх відозвах і наказах названі повстанські орґанізації закликали селян і робітників до повалення уряду Раковського і творення незалежної Української Соціялістичної Республики. В Наказі No 48, оголошеному Всеукр. Рев. Комітетом в першій половині квітня 1919 р., знаходимо заклик до боротьби не тільки „з окупаційним урядом Раковського“, але й з реакціонерами, при чому в точці 5. цього наказу го-

вориться про боротьбу з аґентами „зрадницької Директорії, яка веде переговори з французькими й иншими імперіялістами“.

Повстання розгорнулось надзвичайно швидко по всій Україні. Через три-чотирі тижні Революційний Комітет опанував більш менш стало кількома повітами на Правобережжу (на Київщині). М. Сквира стала пунктом перебування Головного Штабу повстанського війська. На Півдні України на початку мая повстав проти большевиків от. Григорев, той самий, що повстав раніш проти Директорії й потім „скинув Антанту в море“ — захопивши Одесу і Миколаїв*).

25. червня 1919 р. Головний Штаб повстанського війська, на чолі з соц.-дем. незалежником Ю. Мазуренком, послав Х. Раковському в Київ ультиматум, в якому обвинувачував „так званий, Український Робітниче-Селянський Уряд“ Раковського в несоціялістичній і некомуністичній окупаційній політиці і пропонував протягом 24 годин зректись влади, передати її Повстанським Революційним Комітетам і вивести московське совітське військо з України**).

Так банкротував, розкладався з середини окупаційний режим російських большевиків на Україні й зникав ґрунт під ногами уряду Раковського. А тим часом зростали нові ворожі сили: з Півдня сунула російська реакція під проводом ґенерала Денікіна (в червні місяці Денікін захопив вже Харьків) з Заходу — з Камянця — побідно марширувало українське республиканське військо.

Обезсилений робітниче-селянськими повстаннями, уряд Х. Раковського не міг боронитись і під кінець літа втратив всю територію України (евакувавшись до Москви).

Українські радянські партії не досягли своєї цілі. Незалежники, побачивши, що на місце уряду Раковського йде царський ґен. Денікін з капіталістами й поміщиками, ухвалили (18.—19. липня 1919 р.) вийти з повстання. Трохи пізніще Орґанізаційний Комітет УСДРП незалежних цілком осудив повстанську тактику в своїй вілозві (6).

19. „Згода“ Директоріянського Правительства з повстанцями. Втрачаючи останні повіти своєї території, правительство Мартоса одначе не тратило надії на свій швидкий поворот на Наддніпрянську Україну. Підставою для такої надії служили згадані вище повстання

*) 10. мая 1919 р. От. Григорев заняв своїм військом Елисаветград, Знаменку, Користовку, Пятихатку і намірявся йти на Київ і Харьків. В своїх „Універсалах“ (до речи, юдофобських) Григорев, обвинувачуючи уряд Раковського за його окупаційну політику, писав, між иншим, що „замісць волі і землі, трудовий нарід получив комуну і чрезвичайку“. У відповідь на універсал, Григорева було оголошено Рад. Урядом (11. травня) по-за законом.

**) Ультиматум Юр. Мазуревка починався так:

„Ультиматум Голові так званого Українського Робітниче-Селянського Уряду — Раковському. 1919 р. Червня 25. дня, м. Сквира.

Від імени повставшого українського працюючого народу заявляю вам, що робітники й селяне України повстали проти вас, як влади російських завойовників, котра, прикрившись святими для нас гаслами: 1) влади рад робітників і селян, 2) самовизначення народів, аж до відокремлення і 3) боротьби проти імперіялістів завойовників і грабителів працюючих мас, псує не тільки ці святі гасла й руймує дійсну владу робітників і незалежних селян сусідньої держави, а ще й використовує їх в цілях, далеких від усякого соціялістичного устрою.“

по всій Україні, про які правительство Директорії не тільки знало, але й навязало деякі звязки з повстанськими ґрупами. Переходячи на терен Галичини і в той же час роблячи спроби відкинути совітське військо від кордонів Галичини, правительство писало в своїй відозві „До Народу Українського“ (від 13.—18. травня 1919 р.):

„Без співчуття народнього не могло боротись республиканське військо і разом з правительством народнім одступило далеко на чужину, щоб повернутись тоді, коли його покличе зневірений Український Народ... Та вже спала полуда з очей народніх, проснувся великий Український Народ і повстав од краю до краю за волю святу проти чужинців-грабіжників московських большевиків-комуністів. Запалала огнем народнього гніву вся Україна і кинулась в бій проти злодіїв комісарів, проти чужинецької неволі. Ваше Народне Правительство і славне республиканське військо спішать зєднатись з повставшими по всій Україні селянами і робітниками для останньої рішучої боротьби за щастя Рідного Краю, за долю працюючого люду... Напружуючи всі сили народні для останнього бою, соціялістичне правительство УНР вірить, що Україна не зможе загинути і не загине. Великий Український Народ, свідомий своїх прав, вийде могутнім побідником і переможцем в тяжкій боротьбі. І не буде на Україні деспота чужинця, не буде пана і не буде раба, буде єдина вільна самостійна Україна, і вільний Український Народ буде правити собою так, як сам того захоче. Вперед же до бою, за волю і землю! за соборну самостійну Україну! за народоправство! за соціялізм!“ *)

Селянські повстання, що захопили швидко й Поділля, дали правительству Директорії можливість в скорім часі розвинути ширшу військову акцію. Ще коли правительство перебувало в Золочеві, з Камянця й инших місцевостей Поділля приходили селянські й партійні (с.-р. та с.-д.) делеґації й радили та вимагали наступу на Поділля хоч би й невеликого числом, але реґулярного республиканського війська, запевняючи в своїй підтримці. В роспорядженню правительства були дуже невеликі сили: Січові Стрільці, деякі наново збиті з переїхавших з Румунії „запорожців“ військові частини, рештки инших військових частин, між якими, зрештою, було втрачено реґулярний звязок. З цими „недобитками“ правительство і почало свої операції в напрямку на Чорний Острів — Проскурів і на Камянець-Подільський.

Про попередню згоду трьох партій (с.-р., с.-д. і с.-д. н.), що сталась в Київі, а також про утворення Всеукраїнського Революційного Комітету, с.-д. і с.-р., що були при правительстві Мартоса, ще не знали і через це робили власну оцінку повстань і намічали власні пляни дальшої боротьби. Та оцінка й пляни в головних рисах зазначені були ще в рівенській квітневій Декларації правительства, але тепер до них було внесено деякі зміни, які виразно свідчили про здвиг урядового курсу ще далі вправо. Емісари Ц. К. соціялістів-революціонерів, здавалось, майже цілком здали свої позиції соціяль-демократам. В спільному листі Центр. Комітету УСДРП й емісарів ЦК УПСР до повстанських ґруп (написаному 20. травня 1919 р. в Галичині) знаходимо таку оцінку становища, утвореного на Україні повстаннями:

„Большевицька спроба орґанізувати власть в Росії та на Україні, спираючись на пролетарські елементи (диктатура пролетаріяту) терпить удари, як від

*) Відозва підписана Головою Р. Н. М. — Б. Мартосом і т. в. о. Державного Секретаря І. Лизанівським.

контрреволюції зовні, так і від внутрішнього здвигу в настроях мас. Диктатура пролетаріяту в країні з величезною більшістю селянських і дрібнобуржуазних елементів виявила свою найбільшу фіктивність у нас за Вкраїні, де поруч з соціяльною боротьбою загострилась боротьба національна. Диктатура пролетаріяту на Україні, при значнім числі пролетаріяту не-українського, віддає українську національну селянську та робітничу демократію під власть чужих національним інтересам Українського Народа елементів — російських і жидівських. Грабування селянства російськими комуністами, нездатність їх налагодити промисловість, нищення української індустрії через вивіз машин, металю і станків у Росію, загострило економичну суперечність між Росією й Україною і поставило для всіх на чергу дня свідоме і систематичне будування самостійної Української Республики. Особливу потребу самостійности відчули селяне, які бачуть, що всі чужинці грабують Україну, вивозять з неї все. Селянство, коли зустрічало большевиків і навіть пасивно допомогало їм, мало на увазі інтерес економичний. Всі сподівалися, що Росія дасть Україні мануфактуру і всякі инші товари. Не форма совітської влади притягала селян і робітників до російських большевиків, а надія на те, що большевики принесуть економичне поліпшення для України. Тепер надії ці не справдились. Селянство і робітництво йде проти большевиків-комуністів і проти їх диктатури. Ми рішуче зазначаємо, що думки деяких партій завести якийсь український комунізм, (ліві с.-р. і незалежні с.-д.) є цілковита фантазія: селянство не помириться ні з якими комунами, чи будуть вони ‚українські‘, чи ‚російські‘. Коли большевицька практика потерпіла тяжкі удари у себе дома — в Росії, то тим більше являється недопустимим для далекозорого політика запроваджувати її на Україні... Своєю боротьбою з дрібним селянством Комуністична Партія штовхнула селянство в обійми реакції і контрреволюції. Всякій партії, яка стане у нас на Вкраїні на ґрунті совітської влади, загрожує судьба партії большевиків. Большевизм в Росії падає, головним чином, через внутрішнє безладдя, через невдоволення селян проти совітської влади. Повторення після російської совітської власти української радянської влади є абсурдом, бо принціпово той і инший большевизм між собою не відріжняються.“

Переходячи далі до оцінки міжнародніх факторів, що могли впливати на хід революції на Україні, с.-д. і с.-р. писали повстанцям:

„Міжнародне положення України також заставляє нас подумати і бути дуже обережними в рішенню питання про форму власти на Україні. Як відомо, большевизм в Мадярщині задавлений: Чехи і Румуни взяли Будапешт; в Ґерманії німецька соціяль-демократія розбила комуністів-спартаківців. Маємо певні відомости, що коли б радянську владу було оголошено в Галичині, то її зараз поділять між собою Польща і Румунія. Яка ж доля жде Україну, коли б у нас було проголошено українську радянську власть? Ось факти: Колчак іде на російських большевиків в контакті з Поляками, які наступають на большевиків з заходу. Польща має сорок-тисячну армію Галлера, прекрасно озброєну найновіщою воєнною техникою. Україні загрожує небезпека бути розділеною між Польщею та Росією Колчака. Большевицьке російське правительство переселяється до Київа. Совітська власть на Україні — це найкращий предлог для наших сусідів вмішатись у наші внутрішні справи.“

Справившись так з „закордонною політикою“, с.-д. і с.-р. наприкінці виложили таку плятформу для обєднання всіх протибольшевицьких повстанських сил:

„Від імени двох партій пропонуємо всім повстанцям проти большевиків не розєднувати сил, а обєднати їх кругодної ідеї — демократії і Української Народньої Республики. Лише на такій плятформі можна обєднати широкі народні маси і зберегти здобутки революції. Ми не передрішаємо питання про форми власти: нехай український трудовий народ виявить у своєму парляменті (трудовий конгрес) свою волю. Ми згодні реформувати Директорію й прийняти нових членів у соціялістичне правительство. Але

ще соціялістичне правительство має бути признане всіма повстанцями на Україні. В иншому разі нам, українській Республиці — реакція і розділ поміж імперіялістичними сусідами. Ми вважаємо необхідним, з огляду на заграничну політику, зоставити Директорію тимчасово, до скликання Трудового Конґресу. Всяка инша орґанізація власти в цей мент була би для Европи новиною і їй довелося б там ще себе популярізувати. Для всіх в цей мент повинно бути ясно, що найважнішою справою для щирої демократії є оборонити від реакції найважніші завойовання революції. Реакція насовує, грозить нам, і горе буде, коли вона в останню тяжку хвилю застане нас розбитих, розєднаних і роспорошених. Отже ми, партії революційного робітництва і селянства України, звертаємось до вас з предложенням увійти з нами в дружний контакт і всі сили і ваше уміння віддати для спільної для всіх нас справи — будування разом з нами єдиної, вільної, самостійної й незалежної України без холопа і пана.“

Можна уявити собі після цього, якою несподіванкою для соц.-демократів був проект договора, укладений с.-д., с.-р. і с.-д. нез. в Київі і привезений до Тарнополя, через тиждень після одсилки до повстанців наведеного вище листа, самими „повстанцями“ — с.-р. Д. Одриною, Т. Черкаським, І. Часником й иншими. Центральний Комітет УСДРП, розглянувши проект договора, вніс до нього „поправку ... а саме: запропонував скасувати Директорію і встановити замісць неї не Раду Республики, як то було в договорі, а диктатуру (чи як то було названо с.-д. — „президентуру“) С. Петлюри. В компензацію за це с.-д. згожувались, щоб „через відповідні вибори, на основі трудового принціпу, було орґанізовано сільські, волосні, повітові й ґуберніяльні Народні Ради, котрі обєднували б функції управління та господарства“, а в центрі щоби було скликано „Всеукраїнську Народню Раду з представників, обраних на спеціяльних повітових селянських зїздах та на зїздах робітників фізичної та інтелектуальної праці“. Ще ж до загальної політики партій, які мали би вступити до співробітництва, то с.-д., приймаючи відповідний пункт проекту договору в цілому, знову вносили й до нього „маленьку поправку“, а саме — там, де говорилось, що партії будуть стреміти „до встановлення влади трудового народу, з виключенням елементів, які визискують чужу працю“, с.-д. запропонували поширити розуміння „трудового народу“ викинувши останні слова — „з виключенням елементів, які визискують чужу працю“.

Порозуміння з „повстанцями“ загальмувалось. Соціялісти-революціонери домагались приєднання до умов договору. Соціяль-демократи не відступали від „президентури“ і не виявляли ніякої охоти захоплюватись „українськими“ комуністичними та радянськими „фантазіями“. Навіть уступку про орґанізацію орґанів влади на місцях (Народніх Рад) на трудовому принціпі робили дуже неохоче, виключно з міркувань тактичного, біжучого характеру, щоб уникнути конфлікту з повстанцями.

Тимчасом наступ республиканського війська розвивався успішно. Зламавши опір совітського війська біля Волочиську, українське військо зайняло на початку червня Чорний Острів, а потім і Проскурів; з другого боку (від Борщева) було взято українським військом (3.—4. червня) Камянець-Подільський. Треба було спішити зі „згодою“, щоб вступити на терен України під прапором співробітництва і порозуміння уряду з повстанськими орґанізаціями. Найкращим доказом досягнення згоди було, звичайно, введення в склад

правительства представників повстанців, принаймні хоч би соц.-революціонерів. В цім напрямі й було поведено роботу.

9. червня 1919 р., в м. Чорному Острові, було укладено „додаткову умову між Центр. Комітетом УПСР і Центр. Ком. УСДРП, яку, з огляду на її інтерес для історії дальших стосунків між цими двома партіями, подаємо тут в цілому:

„З огляду на те — читаємо в „додатковій умові“, — що договір, заключений між партіями УСДРП, УПСР і УСДРПН в Київі, не підписаний ЦК УСДРП, а контр-пропозиція не може бути з формального боку ні одкинута, ні — тим більш — прийнята без порозуміння з Всеукраїнським Революційним Комітетом і Орґанізаційним Комітетом УСДРП незалежних, Центр. Комітет УПСР, не перериваючи переговорів з ЦК УСДРП, одсилає контр-пропозицію на обговорення Всеукраїнського Рев. Комітету.

Приймаючи ж на увагу те, що попередня умова, заключена між емісарами ЦК УПСР і ЦК УСДРП при вступі партії в уряд в Рівному, до цього часу не здійснена, а також те, що ЦК УПСР фактично звязаний в справі переведення повстання проти російських комуністів з УСДРП незалежних, яка (партія) не приймала участи в укладенню тієї (рівенської) умови, ЦК УПСР вважає, що нині наступив момент одкликання представників УПСР з кабінету.

Одначе безсумнівно, що таке відкликання катастрофично відбилось би на фронті, а тим самим і на всій справі боротьби за визволення України від окупантів.

Тому ЦК УПСР і ЦК УСДРП погодились на участи УПСР в уряді і надалі, при умові негайного здійснення згаданої умови (рівенської) з такими додатками: 1. Орґани місцевої влади мусять бути зорґанізовані на трудовому принціпі; 2. мусять бути леґалізовані всі партії (зокрема УСДРП нез.), які стоять на позиції захисту самостійности України, при умові, що вони збройно не виступатимуть проти уряду; 3. Ця додаткова умова мусить бути передана урядом Директорії.“

На підставі цієї „додаткової умови“, підписаної Центральними Комітетами обох партій, соціялісти-революціонери не тільки не відкликали своїх товаришів з кабінету міністрів, але дали ще двох нових: Д. Одрину (Голову ЦК партії) на пост Міністра Здоровля і Т. Черкаського (Секретаря ЦК партії) на пост Міністра Народнього Господарства. Поповнений таким чином кабінет міністрів ухвалив в Чорному Острові постанову про утворення на місцям колективних орґанів влади — Народніх Рад, обраних на трудовім принціпі, з політичними й господарчими функціями, які охоплювали б всі галузі місцевого життя. Партійна комісія в складі с.-д. С. Вікула, с.-р. Т. Черкаського і с.-д. нез. М. Ткаченка приступила до негайного вироблення проекту відповідного закону.

Так справа згоди з „повстанцями“, що, здавалось, повинна була утворити нову еру в роботі українських соціялістичних партій, була зведена на манівці. Частковою угодою між с.-р. і с.-д. одкидались вбік с.-д. незалежні: їм приобіцювалось тільки леґальне істнування, при умові льояльного відношення до есеро-есдеківського уряду. З другого боку — українські соціялісти-революціонери покладаючись на паперові „умови“ і стаючи до реальної відповідальної державно-політичної роботи, не маючи підпертя зліва, ставали на слизький шлях безконечних компромісів.

Як показалося пізніще, ні одна з умов, ні одно з домагань УПСР не було переведено в життя.

Одначе с.-р. вірили в те, що їм вдасться настояти на переведенню в життя наміченого в „умовах“ проґраму і, таким чином, закласти міцні підвалини під українську робітниче-селянську державність. В Камянці (куди все правительство переїхало 12.—15. червня), Центральний Комітет УПСР оголосив (на початку липня) заклик до селян і робітників України, в якому так поясняв участь партії в складі правительства Директорії:

... „Коли ви, селяне і робітники, йшли проти Директорії, ми соціялісти-революціонери, не могли йти проти вас і вийшли з правительства.

Але що ж вам дали большевики?

Ви побачили, що вони є такі самі російські хижаки-імперіялісти, як і російська буржуазія — поміщики та капіталісти. Не свободи не совіти несли вони вам: їм потрібний був ваш хліб, ваше добро... Проти грабіжа повстав народ. Селяне Полтавщини (Пирятинський і Переяславський повіти). Київщини (Київський, Васильківський, Канівський, Таращанський, Звенигородський та инші повіти), деяких місцевостей Поділля і Волині повстали й погнали від себе большевиків. І Українська Партія Соціялістів-Революціонерів пішла з народом.

Було закладено по згоді між українськими соціялістичними партіями Всеукраїнський Революційний Комітет, і в той Комітет Українська Партія Соціялістів-Революціонерів послала представниками своїх товаришів — членів Центрального Комітету Партії. Заразом з тим, Партія, визнаючи конче необхідним зєднання всіх сил України в боротьбі з московськими комуністами, по згоді з Директорією і партією соціяль-демократів, прийняла участь в складанні Всеукраїнського Правительства і послала в уряд пять товаришів міністрами. Після зложення цього соціялістичного уряду Партія, таким чином, обєднала повставший нарід з українським військом правительства, яке на деякий час примушене було одійти до Галичини.

Зараз це українське військо невпинно йде вперед, жене большевицьких розбійників з України. Те військо — то селяне й робітники України... Українська Партія Соціялістів-Революціонерів звертається до вас, селяне й робітники України, з закликом словами батька Шевченка:

‚Вставайте, кайдани порвіте!‘

... Партія заявляє вам, що вона маючи своїх членів в уряді — міністрів — не допустить до того, щоб було однято у вас ваші права на вільну працю, на землю. Ви маєте управлятись Народніми Радами, де будуть лише ті, що працюють. Ви маєте зараз вибірати Волосні, Повітові і Ґуберніяльні Ради. І коли буде вигнано московського ворога, на Всеукраїнській Раді вами буде закріплено законами право трудящого люду на владу в своїй землі — в нашій Україні.“

Сил партії виявилось замало для того, щоб виконати заміри й обіцянки робітництву та селянству України. Соціяль-демократи, з одного боку, українська чорна сотня, що їздила слідом за Директорією і купчилась коло неї, з другого — не давали можливости зробити навіть ступня в напрямку здійснення постанов січневої партійної конференції й инших намічених пізніще заходів.

Політика уряду пішла фактично в напрямі використування повстань, а не згоди з повстанцями, поскільки останні мали свій орґанізований центр в особі Всеукраїнського Революційного Комітета (головна роля в якому належала укр. с.-д. незалежним). Натомісць почали шукати згоди з ближчим „сусідою“ — з українською буржуазією.

20. Робота української „соборної“ буржуазії. Українська наддніпрянська дрібна буржуазія придбала собі доброго „побратима“ в особі галицької буржуазії. Єднання цих двох „галузів“ одного народу набрало таких зворушливих форм, що коли кабінетові Мартоса і членам Дирек-

торії С. Петлюрі та А. Макаренкові довелося відступати на терен Галичини, то цих „большевиків“ Державний Секретаріят З. О. УНР спочатку просто не хотів пускати в „свою хату“, а коли потім і пустив, то давав на кожному місці відчути свою неприхильність до соціялістичного уряду, ледве терплячи його перебування на галицькій території (що, до речи сказати, з кожним днем все дужче зменшувалась під натиском польського війська). Оскілківці, що сховались під крило Державного Секретаріяту, користаючи зі своєї „духовної“ єдности з галицьким урядом, намовляли його просто арештувати правительство Мартоса і Петлюри з Макаренком і таким способом докінчити справу, яка не вдавалася в Рівному. Що правда, галицький уряд не зробив послуги „братам наддніпрянцям“; одначе, той же уряд зробив все від нього залежне, щоб дати змогу контрреволюційній наддніпрянській буржуазії зорґанізуватись в Галичині для ліквідації правительства Мартоса на території Наддніпрянщини. Характеристичним прикладом такої діяльности Державного Секретаріяту являється, між иншим, відношення Державного Секретаріяту до Контрольної Комісії під головуванням с.-д. Нянчура, висланої правительством УНР до Галичини ще з Рівного, метою якої було — проконтролювати діяльність аґентів правительства Директорії в Галичині, зібрати відомости про ріжних дезертирів-отаманів, які покрали державні гроші і повтікали до Галичини, ведучи там пяне, гуляще життя, і вжити заходів до повернення цієї „братії“ на Наддніпрянщину. Державний Секретаріят не захотів визнати уповноважень Комісії і всіма способами перешкоджав їй в роботі, ввійшовши в спілку з „отаманами“. Другим прикладом відношення Державного Секретаріяту до правительства Мартоса може служити забезпечення наддніпрянській буржуазній пресі в Галичині повної волі слова і матеріяльних можливостей для істнування, пресі, яка брудними помиями обливала не тільки соціялістичне правительство, але й все українське (наддніпрянське) робітництво та селянство, всю українську революцію. Так, наприклад, орґан народніх республиканців „Українські Вісти“ (що виходили в Тернополі) ганьблючи (в числі 30. з 26. червня) правительство Мартоса між иншим писали, що в цьому правительстві „військове міністерство доручено прапорщикові військового часу; міністром внутрішніх справ став вчитель малювання, а один з товаришів міністра навіть бувший шофер“. Все це була явна брехня, якою малось діскредитувати наддніпрянське правительство в очах галицьких „докторів“ і розважити галицький Секретаріят в його невдачах у війні з Поляками. Далі, в No 31. ті ж самі „Українські Вісти“ лаяли членів Директорії С. Петлюру і Макаренка за поєднання . . . „З українськими большевиками, політичними шантажистами, що ховаються під маскою українських соціялістів-революціонерів та українських соц.-демократів“ і так далі, все в тім же високо-патріотичнім стилі.

Під захистом галицької дрібної буржуазії виросла, нарешті, так звана Балбачанівщина — новий (правда, ще менш вдалий, ніж оскілківщина) контрреволюційний бунт неспокійної отаманщини. Ми вже згадували в свій час про „подвиги“ Балбачана на Правобережній Україні за часів перебування Директорії в Київі, які полягали в тому,

що Балбачан, злигавшись з російськими добровольцями, воював не стільки з російським совітським військом, скільки з українським селянством та робітництвом. Кінець тим подвигам було покладено арештом Балбачана (після донесення військових про те, що він готується до зради Директорії й переходу з державними грішми на бік добровольців) і висилкою його до Галичини, де він і знайшов прихильників свого „талану“. Галицькі „державні мужі“ на кожному кроці підкреслювали свої симпатії до цього „безневинно-постраждавшого“ наддніпрянського „героя“, „патріота“ і „великого стратеґа“.

Користуючись прихильністю Державного Секретаріяту, Балбачан (разом з иншими самостійниками й „співчуваючими“) повів широку аґітацію серед старшин Запоріжського Корпусу, що саме вертав тоді з Румунії через Галичину на Наддніпрянщину, підготовляючи ґрунт для державного перевороту. Аґітація ця мала деякий успіх серед старшин. Змову було орґанізовано.

І от, ледве наддніпрянське республиканське військо зайняло Чорний Острів—Проскурів, як Балбачанові було наказано його однодумцями махнути булавою. 9. червня Балбачан явився в штаб Запоріжського Корпусу (що перебував тоді в Проскурові) і заявив, що Петлюра призначив його комендантом корпусу (ніякого призначення Петлюра в дійсности йому не давав, і це був тільки звичайний хід „отамана“, направлений на те, щоб обдурити козаків). Спираючись на Запоріжський Корпус, як на найбільшу тоді військову частину, Балбачан думав перевести його силами арешт Петлюри і правительства. Старшини виявили готовність „визнати“ нового „коменданта“, але козаки, підозріваючи щось недобре, захвилювались, особливо, коли довідались, що Балбачан збірається арештувати правительство.

Плян не вдався. Самі козаки Запоріжського Корпусу арештували Балбачана і віддали до рук військових властей. Після присуду военно-полевого суду Балбачана було 24. червня розстріляно. В звязку з повстанням Балбачана було переведено деякі арешти і труси в Камянці, між иншим і в Університеті, що з „храму науки“ став на деякий час штабом балбачанівців*). Пізніще слідство над співучастниками Балбачана (яких, до речи, без суду було помилувано С. Петлюрою) і заява самого Балбачана на слідстві свідчили, що Балбачан був тільки техничним (нещасливим) виконавцем не ним розробленого пляну державного перевороту.

Попікшись на оскілківщині й балбачанівщині, українська буржуазія перейшла на деякий час на леґальну „парляментарну“ боротьбу з правительством „большевиків і шантажистів“. „Професорська“ (ес-ефівсько-самостійницько-народньо-республиканська) ґазета „Новий шлях“ — пізніще „Трудовий Шлях“ повела проти правительства енерґійну аґітацію, висловлюючи жалі за Балбачаном. „Професорів“ підтримували „люде землі“ — „громадські діячі Поділля“, переважно земці. В червні місяці ці „діячі“ подали до Директорії меморандум, в якому обвинувачу-

*) При трусі в Університеті було знайдено папери, які свідчили про звязки самостійників і взагалі балбачанівців та оскілківців з Державним Секретаріятом Галичини.

вали Директорію в „орієнтації на большевизм“ і радили поправитись, стати нарешті на правдивий шлях, на шлях „державно-творчої“ роботи, а саме: а) „скласти кабінет по персональному принціпу, з людей здібних, з необхідним виходом з партій, коли вони партійні“, б) скасувати Трудові Ради, в) передати селянам землю у власність і за викуп, г) встановити дружні відносини з галицьким урядом і так далі*). Замісць „орієнтації на большевизм“, українська чорна сотня в один голос вимагала орієнтації на Антанту. В тилу і на фронті велась завзята аґітація проти „партійного“ правительства і „партійної“ політики. Щоб не роспорошувати своїх сил, українська дрібна буржуазія обєдналась (в кінці червня) в так званий Український Національно-Державний Союз з метою „орґанізації української політично-громадської волі“, „обєднання всіх розпорошених українських сил і будування міцної демократичної української держави“ і за допомогою цього Союза почала надавлювати на Директорію і мостити собі стежку до влади. (7)

Головна робота української буржуазії була направлена на діскредитацію і повалення соціялістичного уряду і полягала у відповідній аґітації та поголовному саботажі. В той час, як роботи всюди було непочатий край, вчені „професори“ не хотіли вдарити пальцем об палець для допомоги урядові, а на запрошення на техничні посади в міністерствах й инших центральних урядових установах відповідали „патріотично“, що вони не на стільки „дурні“, щоб підпирати своїми знаннями „недосвідченних соціялістів.“

Про роботу української буржуазії в цей час с.-д. ґазета „Визволення“ між иншим писала:

„В той час, коли наше козацтво босе бється з ворогом, в тилу ті, що так не люблять політики і хвалять безпартійність, ведуть політику чисто партійну. Воскресають надії оскілківців та балбачанівців. Вони на кожному ступні шепочуться між собою про „переворот“. В армії роспускають найпровокаційніщі чутки . . . На які сили спираються ті, хто так веде тепер роскладову роботу серед суспільства та війська? Де ті маси, що підуть за ними? Чи може знову Антанта ввижається цим панам?“. . .

Перехід галицького уряду на терен Наддніпрянщини піддав ще більшого завзяття українській буржуазії в її контрреволюційній роботі. Про характер і наслідки цієї роботи скажемо докладніще далі.

21. Фінал „згоди“ з повстанцями (Арешт повстанського штабу, незалежників та есерів і вбивство с.-р. Я. Діяченка). Ми вже бачили, що петлюрівсько-есдеківські політики розуміли згоду з повстанцями проти большевиків виключно як підпорядкування повстанських загонів своїм стратеґічним і політичним плянам та як „асіміляцію“ повстанських провідників. Ні про які серйозні політичні та соціяльно-економичні уступки революційним робітниче-селянським масам соц.-демократи з головним отаманом С. Петлюрою не думали. „Асімілювавши“ перших повстанських посланців (Д. Одрину, Т. Черкаського, І. Часника),

*) Цей меморандум надруковано в „Трудовім Шляху“ за 23. червня 1919 р.

соціяль-демократи поставили своєю ціллю за їх допомогою підпорядкувати собі весь повстанський рух через Всеукраїнський Революційний Комітет, безпосередними шляхами.

Соц.-революціонери мали инші наміри, як то ми бачили з проекту договору між с.-р., с.-д. нез. і с.-д., виробленому в Київі. Згідно з тим договором, вони взяли участь в повстанні і дали своїх представників до сформованого спочатку самими незалежниками Всеукраїнського Революційного Комітету і Головного Штабу повстанського війська; з другого боку, члени Центрального Комітету Партії прибули до правительства УНР, щоб підготовити тут ґрунт для обєднання сил Всеукраїнського Революційного Комітету і правительственного центру. Як ми бачили, соц.-революціонерам не вдалось досягти цього. Але надії на порозуміння між повстанським центром і поповненим с.-р. правительством вони не тратили й інформували Всеукраїнський Революційний Комітет у відповіднім напрямі. Брак певніщих інформацій і факт входження с.-р. в правительство УНР на певних умовах (орґанізації робітниче-селянських народніх Рад), утворював в повстанських кругах ілюзію досягнення якоїсь попередньої згоди*). Через це Всеукраїнський Революційний Комітет, переформований (після поповнення його представниками УПСР і Селянської Спілки) в Центральний Повстанський Комітет (і Головний Штаб повстанського війська), повели свою боєву акцію (з кінця червня місяця) в двох напрямках: на Київ і на Камянець (для звязку з правительством УНР).

Участь соціялістів-революціонерів в уряді УНР надалась як найбільше до того, щоб „розкласти“ повстанців політично, щоб дезорієнтувати їх. Вислані з Камянця С. Петлюрою і соц.-демократами в повстанські райони аґітатори повели свою роботу в напрямку розбиття Всеукраїнського Революційного Комітету, як політичного центру, підпорядкування повстанських загонів безпосередньо Головному Отаманові С. Петлюрі. При ріжнородности повстанської маси (від робітництва до селянських куркулів) і при участи частини повстанських провідників — ес-ерів — в правительстві УНР, така аґітація мала певний успіх. „Петлюрівщина“ почала з середини дезорґанізувати повстанський рух, збивати його з шляху боротьби за незалежну Українську Радянську Республику на шлях боротьби за „петлюрівську“ Україну.

Під натиском несприятливих обставин (неуспіхів на фронті і тяги повстанських загонів до найшвидчого сполучення з військом правительства УНР) Головний Штаб повстанського війська мусів відмовитись від операцій в напрямку на Київ і всі сили направив на те, щоб зєднатись з військом Директорії. В половині липня повстанці прорвали (біля Жмеринки) большевицький фронт і 18. липня Головний Штаб повстанського війська

*) 16. липня 1919 р. Українське Телеґр. Аґентство, повідомляючи про те, що здвигу вправо в курсі урядової політики не може бути, між иншим писало: „Всякий здвиг що до загального напрямку політики внесе непорозуміння як серед тутешнього війська і населення, так і особливо серед повстанців по той бік фронту, які прийняли сучасну політику уряду, як мінімум бажаного ними, біля якого гуртуються найширші активні кола“ („Вістник Укр. Нар. Республики“, No 17, 16. липня 1919 р.).

(Отаман повст. війська Юр. Мазуренко — с.-д. пез., Начальник Штабу Малолітко у. с.-р., Начальник повстанської дивізії Я. Діяченко, у. с.-р., член Центрального Повстанського Комітету О. Щадилів), з військом прибув до Камянця.

В Камянці повстанців зустріли з великою помпою. В театрі орґанізували їм урочисту зустріч. Але за зовнішнім виявленням радости в ріжних політичних ґруп ховалось ріжне відношення до повстанців, як певної орґанізованої політичної сили, що могла вплинути на політику уряду в той чи инший бік. За праві кола не доводиться говорити: вони не виявляли ніякого задоволення з приводу прибуття повстанців; адже повстанці були ще „гірші“ „большевики“, ніж зненавиджений ними есдеківсько-есерівський уряд. Нас інтересує тут відношення до повстанців с.-р. і соц.-демократів, котрі спільно зустрічали їх.

Есерівська „Трудова Громада“ писала в передовій статті:

„Вчора прибули до Камянця представники (?) від повстанческого штабу. Вони прибули не тільки для вияснення чисто військових завдань і координації спільної акції, а також і для встановлення певної єдности в дальшій політичній праці... Завдання соціялістичних партій в цей мент — остаточно і на місці зафіксувати згоду, щоб далі, вже фактично зєднавши фронт, продовжувати спільну працю. Обєднання революційних сил українського фронту есть єдиний вихід, єдиний засіб зараз для оборони і зміцнення Української Народньої Республики.“

Есери сподівались зміцнення своїх позицій і реалізації прийнятих правительством постулятів внутрішньої політики і передовсім — орґанізації трудових рад на місцях і реорґанізації Директорії.

Инакше задивлялись на справу соц.-демократи. Найкраще своє відношення до повстанців схарактеризували вони сами, в статті „Повстанці“ („Визволення“, No 26. 25. липня 1919 р.). Ось цікавіщі виривки з цієї статті:

„Сталося так, як ми думали. Нам росписували раніще повстанців, як ‚українських большевиків‘, ніби ‚українські большевики‘ не погодилися з російськими большевиками — Раковським та Ко і підняли повстання проти них. Нам писали звідти ті, кому це було вигодно, що ‚мої не підуть на повстання, коли не буде радянських льозунґів‘. Ми сумнівались, ми не вірили, як той Хома Невірний: ‚не повірю поки не побачу власними очима і не торкнуся пальцями‘. Ми не вірили, бо нам здавалось безглуздим, щоб селяне схотіли сильних російських большевиків проміняти на кволий ‚український большевизм‘ тих, хто ad hoc став зватися чи лівим есером, чи незалежником... Ми заявляли ‚Головному Штабові‘ і ‚Всеукраїнському Революційному Комітетові‘, що вони стали жертвою самообмана. Селяне встали не за якусь там українську радянську власть, а за свої інтереси, як соціяльні, так і національні.

... Але ‚всеукраїнські‘ діячі ніяк не могли зрозуміти, що селянин встав проти большевика не за українську ‚комунію‘ а тільки через те, що російська ‚комунія‘ забирає у його корову. Вони мали (нагоду) перекопатися, що помилялися, тоді, коли повстанці рішучо повернули на зединення з нашою республиканською армією. Тоді вони почали аґітувати, що треба вернутися назад, бо, мовляв, ‚Зелений вже бере Київ і козаки Зеленого їздять на Деміївку пиво пити.‘ Але повстанці вперто йшли на захід. Тоді „всеукраїнські‘ почали казати, що ‚наберемо набоїв, вернемось назад і візьмем Київ вперед за Петлюру‘. Для цього складалося навіть правительство, котре мало взяти Київ. Повстанці все йшли на захід і загрожували розстріляти тих, хто буде аґітувати проти народнього правительства та отамана Петлюри...

Що ж за настрій привезли з собою козаки з Наддніпрянщини? Настрій віри й боротьби. Їм казали, що немає республиканського війська, їх лякали,

з них сміялися, що вони шукають неможливого. Але вони йшли своєю дорогою. Три місяці вони шукали і найшли таки своїх братів. Прийшла нова демократична сила, котра каже нашому правительству: ‚Стій твердо на своєму місці!‘ Ні вправо, ні вліво. Вправо підеш, загубиш самостійність, попадеш до Девікіна; ліворуч — підеш манівцями за тими фантастами, яким кортить зробити ‚справу‘ — посадовити український большевизм на згарищі російського большевизму.“

Так було складено акт обвинувачення проти провідників повстанців, обвинувачення за аґітацію проти Петлюри, за намір взяти Київ попереду Петлюри, за намір „здвинути Народне Правительство з місця“, за „фантастичні‘ заміри „зробити справу“. На підставі цього акту, петлюрівська контррозвідка окружила вночі повстанські відділи що прийшли до Камянця, обеззброїла їх, арештувала проводирів (а разом і співчуваючих повстанцям „камінчан“) — Юр. Мазуренка, М. Ткаченка, А. Пісоцького (українські незалежники), Сердюка (у. с.-р.) й инших. А начальника повстанської дивізії с.-р. Я. Діяченка контррозвідчики потайки, без суду розстріляли кинувши труп на полі.

Арештованих теж мали розстріляти. Але соц.-революціонери загрозили виступом з кабінету, розривом з урядом і поставили катеґоричне вимагання звільнити арештованих. Отаманія здержалась. Заарештованих соціялістів-революціонерів було через кілька днів випущено. В справі вбивства Діяченка кабінет поставив (пізніще) Головному Отаманові (С. Петлюрі) вимогу розслідувати вбивство і покарати винних (звичайно, ніякого слідства не переводилось) *). Але с.-д. незалежних довший час не випускали з-під арешту і тільки через 38 днів, після нових домагань соц.-рев., соціяль-демократи рішили звільнити арештованих в надії, що вони „обєктивно“ можуть принести Петлюрі користь своєю боротьбою проти Денікіна, що за той час вже одібрав Київ „від Петлюри“**).

---

*) Справа вбивства Дінченка обговорювалась, як ми вже згадували, на Винницькій Конференції УПСР 7.—9. вересня. Правительство розглянуло її 22. жовтня 1919 р. В протоколі засіданя Ради Нар. Міністрів читаємо: „Заслухано доклад — листа Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів в справі розстрілу Члена Центр. Ком. Селянської спілки Діяченка в київській ґрупі війська. Постановлено: просити голову Ради Народніх Міністрів звернутись до п. Головного Отамана з проханням про негайне призначення розсліду в справі розстрілу Дінченка“.

**) До питання про звязки директоріянського центру з повстанцями додамо ще тут про приїзд (14. вересня 1919 р.) до Камянця відомого ватажка повстанців Зеленого. В Труд. Громаді (No 62, 15. вересня 1919 р.) читаємо такий привіт Зелёному від Ц. Ком. Сел. Спілки й Ц. Ком. УПСР: „Привіт Зеленому. Вчора до Камянця прибув відомий керовник повстанських ґруп під Київом Зелений. Центральний Комітет УПСР і Ц. К. Селянської Спілки уже мали нагоду телеґрафно вітати шановного товариша — народнього героя, коли він був далеко і могутньо боровся з большевиками та чорною зграєю Денікіна. Тепер ми безпосередньо вітаємо товариша Зеленого, як народнього відважного борця за кращу долю рідного краю, за краще майбутнє народу. Коли народ має таких героїв, йому не страшні заходи ні чорної, ні червоної контрреволюції“. В тодішніх камянецьких ґазетах надруковано розмову співробітника УТА з Зеленим. В тій розмові Зелений заявив, що він приїхав до уряду в техничних справах, а саме в справі отримання для свого війська грошей і одежі. Про цілі своєї боротьби Зелений заявив: „Ми не складемо зброї доти, поки сам народ вільно не зможе утворити ту владу, яку сам схоче . . . Не дивлячись на те, що

Такий був фінал „згоди“ з повстанцями, з тими самими, що йшли на обєднання з Урядом УНР в надії спільної будови незалежної Української Радянської Республики *).

22. Суперечки соціялістів про „форму влади“ й реакційна дійсність. Саботаж і контрреволюційна робота української буржуазії знаходила добрий ґрунт в теорії горожанського миру, „щирої“ та „правдивої“ демократії, яку проповідували праві українські соціяль-демократи. і в безконечних суперечках та змаганнях між двома урядовими партіями — соц.-дем. і соц.-рев. про „форму“ влади, тоб-то в дійсности про основний напрямок соціяльно-економичної політики уряду — в суперечках, що геть параліжували діяльність правительства, вносячи постійну неясність в його політику.

Всякими „умовами“, як ми бачили (а особливо згодою в Чорному Острові і відповідною постановою Кабінету Міністрів там же), соціяль-демократи „зобовязувались стати на трудовий принціп“ — в дійсности ставали на нього так, що від нього залишалось тільки одне мокре місце. Соц.-демократи були твердо переконані, що українська революція являється буржуазною (головним чином аґрарно-селянською) і, як така, не потрібує ні „совдепії“, ні трудового принціпу, і що єдиною формулою,

---

військо Директорії утримується від сутичок з Денікіном, ми повстанці, цілком свідомо бємось з ним“. Повернувшись з Камянця до повстанців, Зелений розвинув в районі Уманя (в другій половині жовтня) велику повстанську акцію проти Денікіна.

*) Подаємо тут розмову співробітника УТА з членом Центрального Повстанського Комітету Ол. Щадиловим (що прибув до Камянця разом з повстанцями), яка кидає світло на сподіванки повстанців від обєднання повстанців з правительством УНР:

„Центральний Повстанський Революційний Комітет орґанізувався два з половиною місяці тому і поставив собі завданням орґанізацію на окупованій большевиками комуністами території військ, якими можна було б звільнити Україну від окупантів.

З маленьких неорґанізованих партизанських загонів Повстанському Ревкому пощастило утворити кілька могутніх ударних дивізій з скількох десятків тисяч (люду), які цілком підлягають і керуються вказівками Центрревкому. Селянські дивізії, які нині перейшли на директоріянську територію, були орґанізовані почасти в Канівському повіті (на Київщині) Діяченком (с.-р.), почасти старим однопартійним Всеукраїнським Революційним Комітетом (складеним тільки з одних с.-д. незалежних) з селян Київського повіту та з червоноармійців Григорева та Тютюнника . . .

Настрій у селянства і повстанців яскраво проти-комуністичний, але одночасно і цілком виразно проти-реакційний. І керовники і військо тиердо стоять на тому, аби на Україні був такий устрій, при котрому владу тримали б в своїх руках лише трудові кляси: робітники й селяне. На всіх зїздах, а їх відбулось багато, без всякого впливу згори виносилися постанови, що ‚ми повстаємо проти большевиків, але стоїмо за радянську владу‘.

Сам Центральний Повстанський Комітет ясно і виразно стоїть на ґрунті орґанізації влади на трудовому приціпі... Денікіну, який здобув Катеринослав та Харьків і який несе нам реакцію і нове національне поневолення, Центральний Повстанський Комітет оголосив війну. Зараз бється з Денікіном наших два повстанських отряди — Миргородський і на Катеринославщині Нікопольський . . .

Прибув я сюди для обєднання фронту по цей і той бік при спільній політичній плятформі“ („Вістник Укр. Респ.“ No 24, 24. липня 1919 р.).

здатною повести за собою „широкі народні маси“ і тим забезпечити здійснення постанлених в розвитку революції завдань, являється формула „щирого, справжнього демократизму“, формула парляментаризма. Звідси послідовно випливали пляни відновлення діяльности демократичних орґанів самоврядування на місцях (земств і городських самоуправлінь) і взагалі старих апаратів влади і тільки міркування національного характеру та доцільности техніки адміністративно-господарчого управління на місцях примушували соц.-дем. йти на деякі „реформи“ в цім напрямі. А саме: соц.-дем. не були проти того, щоб утворити в ґуберніях і повітах (чи землях) замісць старих орґанів самоврядування нові, що обєднували б в собі територіяльно як компетенцію міст, так і повітів, складаючись з представників населення тих і других: цим способом в українській (селянській) більшости мало „роспуститись“ не-українське (переважно) населення міст. По-за цим соц.-дем. не мали нічого також проти того, щоб компетенцію таких нових демократично обраних орґанів самоврядування було поширено як в глибину, так і в ширину; а саме. щоб вони обєднали в собі функції всіх дореволюційних дуже численних орґанів влади на місцях (продовольчих та земельних комісій, воїнських присутствій і т. д.), утворивши відповідні відділи в своєму виконавчому апараті, і, врешті, як найповніще охоплювали справи місцевого управління і господарства. От і все, що ніби зближало соц.-дем. з соц.-рев., прихильниками „колективної форми влади“ на місцях. Одначе в рядах правої соціяль-демократії хоч і як добре вона „почистилась“ від „анархичних елементів“ на VI. Конґресі Партії (коли відокремились незалежники), залишались ще окремі революційні одиниці, і вони йшли на зустріч соц.-рев. більш щиро і більш далеко, намагаючись примирити свій „справжній“ демократизм з робітниче-селянською владою в формі трудових рад. Ці одиниці, у відповідні моменти впливали на „ортодоксальну“ більшість і підштовхували останню на всяки „умови“ та „згоди“ з соц.-революціонерами, ламали, коли можна так сказати, пряму і ясну політичну лінію соціяль-демократичної партії.

До наведених вище „умов“ між названими партіями згадаємо тут ще про постанови спільного засідання Центральних Комітетів обох партій, представників галицьких соц.-дем. (Вітик, Сіяк) і міністрів, яке відбулось в Камянці 2. липня 1919 р. Тими постановами знову потверджувалось а) необхідність негайного вироблення, затвердження і переведення в життя закону (конституції) про унормування компетенції й взаємовідносин між Директорією і Радою Міністрів (згідно рівенській умові), б) необхідність реорґанізації складу Директорії (замісць виключених з Директорії Петрушевича і Андрієвського мали ввійти: від галичан соц.-дем. Вітик, один представник від укр. соц.-рев.; рішення про вихід зі складу Директорії Швеця і Макаренка залишалось в силі, але „практичне переведення“ одкладалось „вважаючи на внутрішні і зовнішні обставини“*), в) необхідність утворення Військової Ради, що мала припинити безконтрольну „стратеґію“ і хозяйнування більших і менших отаманів на фронті і, нарешті, г) „доручалось товаришам вжити всіх

*) Вважалось, що Е. Петрушевич вийшов зі складу Директорії фактом проголошення себе Диктатором ЗО УНР.

заходів до скоріщого внесення в кабінет закону про Ради — місцеві орґани побудовані на трудовому принціпі"*).

Соціяль-демократи, здавалось, щиро рішили зробити соц.-рев. „уступку" і взятись до „реформ", і в першу чергу в области питання про „форму влади". Соц.-демократичне „Визволення" навіть почало обґрунтовувати і доводити необхідність орґанізації влади на місцях на основі трудового принціпу. Так, в передовій статті — „проект закона про місцеве самоврядування" (в No 11 ґазети, за 5. липня 1919 р.) „Визволення" писало:

„В своїй внутрішній політиці наше правительство в цей момент зустрічає великі перешкоди. Ці перешкоди полягають у тому, що ні на кого спертись. На місцях немає тих авторитетних і здатних до роботи орґанів, які могли б охопити господарське й адміністративне життя повітів і ґуберній... Земські зібрання і городські думи, вибрані ще за Керенського, тепер, навіть з огляду формального, утратили своє право, бо їхні уповноваження перестали бути дійсними вже на 1. січня 1919 року. Вони не виявляють волі населення... Скрізь чується, що управи й земства прожили свій вік. Часто цілі волості не посилають своїх гласних, бойкотують земство, як орґан, який не виявляє їх волі, бажань і настроїв.

По новому законопроекту, всі місцеві орґани адміністрації й господарства обєднуються в один. Переплутані функції земських, земельних управ, продовольчих комітетів, обєднуються в одній управі, яка ділиться на секції. Окрім того, комісаріят входить, як складова частина Управи...

Питання, як вибірати Народню Раду? По правильному, для мирного часу пристосованому виборчому закону виборів бути не може... Революція творить свої вимоги, і все, що стане їм на перекір, вона безжалісно стирає на своїм шляху. Техничні труднощі проведення виборів по загальному, рівному і т. д. принціпу дуже значні. Але є ще деякі міркування, котрі примушують соціяль-демократію, яка стоїть в принціпі за загальне виборче право, стати на допущення виборів по так званому трудовому принціпу."

Далі в статті викладались ті „деякі міркування", якими доводилось необхідність — в момент загостреної клясової боротьби, в момент постійних повстань української буржуазії проти соціялістичного народнього правительства, в момент одвертого саботажу буржуазією заходів правительства на місцях — орґанізації клясових, робітниче-селянських орґанів влади.

Та „трудовий туман" швидко вивітрився з соц.-дем. голів, і вони через якийсь тиждень знову міцно утвердились на „щирому" демократизмі і поставили ціллю не допустити до орґанізації Трудових Рад на місцях.

В такій атмосфері було утворено, нарешті, в середніх числах липня місяця спеціяльну урядову комісію для остаточного вироблення „в найкоротший термін" закону про нові орґани влади на місцях — Народні Ради, — що мали бути обрані на основі трудового принціпу**).

---

*) Між иншим на цій нараді було ухвалено вжити заходів до „самороспущення" решток комісій Трудового Конґресу, а також утворити, в цілях підтримання постійного контакту з повстанцями, Повстанський Комітет під проводом Ц. Комітетів с.-д. і с.-р. (пізніще комітет складався з представників Селян. Спілки, ЦК УПСР і ЦК УСДРП).

**) В склад Комісії входили: Голова Комісії, тов. міністра внутр. справ — П. Христюк. Члени: тов. міністра внутр. справ — Д-р Макух (Державний Секретарь внутр. справ ЗО УНР), директори департаментів — М. В. С. Котляренко і Матвієвський, від міністерства праці — Д-р Вітошинський

В комісію було передано вже вироблений міжпартійною комісією (М. Ткаченком, С. Вікулом, Арк. Степаненком і П. Христюком) проект закону. Про комісії взагалі склалось на Україні (по російській традиції) негарна слава: „здати справу в комісію“ — се значить поховати її по першому розряду. Так вийшло і на цей раз, хоч і не з злої волі членів комісії. Поперед всього всі міністерства, ознайомившись з проектом закону, не торкаючись основ виборів до майбутніх Народніх Рад, заявили своє бажання внести до нього свої поправки і уваги, що до компетенції тих відділів майбутніх управ, які безпосередньо торкались того чи иншого міністерства. На задоволення цього цілком законного бажання пішло більше місяця: деякі міністерства утворили свої окремі комісії для вироблення тих поправок, инші „не мали“ для цього часу і таким чином свідомо чи несвідомо гальмували роботу. Сама комісія розбилась на кілька підкомісій. Справа встановлення і розмежування функцій волосних, повітових і ґуберніяльних рад, справа визначення взаємовідносин між ними і центральними орґанами влади, нарешті питання компетенції і взаємних відносин Народніх Рад (зборами чи конґресами працюючих) і виконавчих їх орґанів — все це були питання, які годі було розвязати в один два тижні, тим більше, що більшість членів комісії (представники ріжних міністерств) не брали на увагу революційної необхідности як найшвидчого виготовлення закону і більше дбали про його юридично-зовнішню досконалість, чим дуже гальмували роботу. Так проходили тижні, місяці, а проект закону все був далекий до його закінчення*).

А тим часом на місцях залишались старі мертвяки (земства, городські думи які не могли ніяк зібрати своїх кворумів), ріжні комісії, ще за гетьманщини призначені воїнські начальники, ново-призначені коменданти та комісари, які здебільшого не рахувались не то що „з трудовим принціпом“, але взагалі ні з якими „принціпами“, саботували заходи уряду, сперечались, сварились і навіть бились один з одним, своїм „помпадурством“ дратуючи населення.

„Робітнича Газета“, поборюючи принціп орґанізації влади на трудовому принціпі (бо, мовляв, Трудові Ради доведуть „до панування на Україні економично реакційного селянства“), в той же час впадала в розпуку від безладдя на місцях і „рішуче“ писала:

(Галич.), від мін. зем. справ — Вощенко, від мін. нар. освіти Чеховський, (с.-д., бувший премер-міністр), від мін. юстиції — Кириченко, від міністр. здоровля й опікування Морейніс (рос. соп.-рев.), від мін. фінансів — Куліченко, від Камянецької Ґуб. Народньої Управи — Павличенко і Сірополко, Члени Київ. Ґуб. Нар. Управи — Кириченко і Тенянко, Голова Камянецької Мійської Управи Килимник (с.-д.) і непостійні представники від инших міністерств. Спочатку була думка включити в склад комісії й представників Центр. Комітетів с.-д. і с.-р. (від ЦК УПСР було визначено на члена комісії М. Любинського), але потім ця думка перепала.

*) Тов. Мін. Внутр. Справ Д-р. Макух, людина загалом розумна і досвідчена в адміністративних справах, особливо „мучив“ комісію своїми поправками та увагами (зрештою цілком з технично-ділового боку слушними). Щоб не вдарити „лицем в грязь“, д-р Макух підняв був навіть справу про вислання особливої делеґації в Західну Европу, яка мала привезти для комісії ріжні „матеріяли“ (і таку делеґацію було нарешті сформовано). Можна уявити собі після цього, яким „дореволюційним“ темпом йшла робота комісії взагалі.

„Одно з двох: або далі терпіти саботаж і провокацію місцевих сатрапів і гусарів, і тоді відійти від власти соціялістам — нехай гусари та улани будують державу, — або без дальших розмов припинити салдатство і сатрапство“.

Але як? Не „президентурою“ ж С. Петлюри? На це відповіді соц.-дем. не давали, коли не рахувати балачок про . . . перевибори старих орґанів самоврядування — земств і міських дум — на демократичних основах та далеких від життя проєктів „соціялістичних союзів“ на місцях (для контролю влади) і призначення орґанів самоврядування з центру — міністерствами. Погроз же соціяль-демократів уступитись від влади „сатрапи й гусари“ зовсім не боялись: „будування держави“ їм здавалось не такою вже трудною річчю.

Соціялісти-революціонери і Селянська Спілка, втративши надію на швидке вироблення і переведення в життя закону про нові орґани влади на місцях, висунули були, як тимчасовий засіб до „відживлення“ старих орґанів самоуправління, проєкт революційного поповнення їх представниками селянства і робітництва, обраними на відповідних зїздах. Але соціяль-демократична більшість правительства рішуче повстала проти такої „анархії“. „Трудова Громада“ (в статті „Пекуча потреба“) даремно писала:

„Коли по звільненню території від большевиків в повіти України зявились представники української центральної влади і відновляли міські та земські самоврядування без жадних корективів, що до їх складу, то це дивувало всякого щирого демократа, а тим більше Українця. Не приходиться говорити про те, що вони свій вік законний оджили, не треба нагадувати й про те, що вони вимагали багато кращого що до свого складу персонального, особливо з боку української державности... Ці установи цілком зруйновані тими реформами, які над ними провадились — спочатку гетьманом, а потім большевиками; після цих ‚реформ‘ в них залишилось часто два—три члени управи, та й то або цілковиті вороги української ідеї, або мягкотілі ‚теж Українці‘. Це треба добре знати представникам центральної влади, коли вони викликають до життя цих мертвяків без яких би то не було корективів... Щоб ожили ці громадсько-політичні мерці, необхідно освіжити їх ‚цілющою водою‘ — представниками активного елементу — селянства...

Давно представники цього елементу звертались до Цевтрального Уряду з вимогою, аби було оновлено місцеві самоврядування виборцями повставшого селянства, але наше міністерство внутр. справ зробилось на стільки послідовним та перекоианим в принціпах парляментаризму, що перевершило навіть свого петроградського попередника за перших днів великої російської революції. Тоді революційним шляхом зразу було оновлено ‚столипінські‘ самоврядування, а наше міністерство цього зробити боїться чи не хоче...

В ґазетах давно вже промайнула звістка, що при міністерстві внутр. справ виробляється новий закон про вибори до місцевих самоврядувань, але все це робиться таким ‚ускоренним‘ темпом, який викликає в цей час по меншій мірі здивовання. Законопроєкт твориться місяцями, а пошесть летарґії з центру посовується на місця, і життя скрізь кволіє, нігде не чути живого гомону нового життя, а скрізь ‚благословенная‘ старина пишається. А населення жде... заведення сталих правових взаємовідносин. Його бажання не здійснюються, і місцями починається чекання ‚иншого‘, може навіть гіршого. А панове в ‚центрі‘ пишуть місяцями законопроєкти! А чи не буде пізно проводити ці нові удосконалені закони в життя?“ *)

*) „Тр. Громада“, No 6 (91), 26. жовтня 1919 р.

На домагання УПСР і Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів „оновити“ народні самоврядування революційним шляхом, соц.-дем. „Робітнича Газета“, спокійно відповідала:

„Вносити в істнуючий зараз виборчий закон якісь ‚поправки‘ з метою ‚демократизації‘ чи ‚революціонізації‘ земських зборів — немає жадної рації, з огляду на виробляємий новий виборчий закон, що має прийти з часом. На наш погляд, справі можна зарадити єдиним тільки способом, а саме: утворенням на місцях ділових, тимчасових орґанів самоврядувань, з місцевих діячів, яких сама державна влада призначає...“

Отже краще „призначити“ „ділових“ людей, замісць всяких там „демократизацій“ та „революціонізацій“, тим більше що система ділових призначень показалась на практиці „місцевих сатрапів та гусарів“ дуже підходящою для повної руїни якого б то не було ладу на місцях.

В результаті такої відданости ідеї „демократії“, на місцях утворилось таке становище, що та ж сама „Робітнича Газета“ примушена була, врешті, признати, що фактично „демократія“ переходить безпосередньо в саму чистісіньку реакцію.

...„Чи у нас устрій демократичний, чи реакція? — таке питання повстає у нас під цю хвилю на місцях. І, на превеликий жаль, не лише повстало, а вже й вирішається ясно: реакція, — писала „Роб. Газета“ 5. жовтня 1919. року. — ... І тому ми бачимо я одного боку в колах робітництва і соціялістичних партій поширення у великих розмірах аґітації большевизму й зріст недовірря до нашого правительства, а з другого боку, в колах ‚обивательських‘ росте певність, що немає ріжниці між нашим урядом, нашою системою управління і між денікіяською...

Звернімося до фактів. Візьмем таке центральне місто, як Винниця, нашу бувшу, а може скоро й будучу тимчасову столицю. Одного дня раптом арештовують цілий фах кравців (ігольний цех), усіх членів професійного союзу. Їх потім звільняють, але на призначене пізніще зібрання професіонального союзу друкарів уже ніхто не являється: не хочуть бути заарештованими. Наслідки ясні: професійні спілки починають працювати нелеґально, в підпіллі й, зрозуміло, повинні знову підпасти під вплив большевиків, які вже почали відповідну аґітацію.

На зборах жидівських соціяль-демократів ‚Поале-Ціон‘, партії, яка має свого представника в складі правительства, від імени ‚політичного відділу‘ забороняється промовляти по-жидівськи, при чому представник цього славного ‚відділу‘ заявляє, що він не знає нічого про істнування закону про національно-персональну автономію, а ні про міністерство єврейських справ і жидівських громад і що він певен, що таких явищ і нема, бо ‚ми живемо на Україні, а не в Палестині‘. Збори, звичайно, не відбулися, а другі соціялістичні партії вже й не мріють про леґальні збори при сучасних порядках.

6. вересня мали наші міністри у винницькій міській думі нараду з діячами самоврядування про спільну працю з правительством, про порозуміння з демократією ‚меншостів‘ — і досягла ця нарада бажаних наслідків. А 25. вересня робить пан сотник Юрченко, начальник винницької філії ‚Аґітаційно-Просвітнього Бюра‘ при комендантурі тилу штаба дієвої армії трус у тому самому самоврядуванні — в Голови, членів Управи (лише не-Українців), Секретарів і т. д. А коли Дума виносить протест проти цього обшукування помешкання Управи, столів, кишень і приватних помешкань, тоді пан Юрченко пише ‚листа до редакції‘, в котрому він заявляє, що ‚Дума, висловлюючи протест в печаті, зовсім забуває про те, що тим самим діскредитує престіж військової влади й розриває живий звязок армії з народом‘...

Що робить представник влади, міністерства внутрішніх справ? — запитає читач. Що йому робити, коли в нього самого, в повітового Комісара, в його відсутности робиться трус! В той же час без кінця, а головяе без жадного порядку, йде реквізиція помешкань, ліжок й иншого...

А боротьба з ‚большевизмом‘, яку переводять кілька інституцій одночасно, при чому арешти відбуваються по доносу першого ліпшого провокатора. А на чолі Слідчої Комісії, при обуренні всіх демократичних кол, продовжує свою працю реакціонер, замішаний в процесі Бейліса, прокурор Харбовський ... А певність кожного аґента численяих контррозвідок у повній безкарности за найбезосновніщі роспорядження? Що можна числити більш безглуздим, як арешт товариша міністра праці в потязі по підозрінню в денікінській аґітації аґентом, який уважає можливим вести під вартою товариша міністра до комендаита?

І та демократія, яка лише співчуває українському національному рухові, але по своєму національному походженяю чи поглядам до його не належить — запитує: чи за демократію ми боремось, чи за ту реакцію, яка панує зараз?“

А „Трудова Громада“ (вже як орґан ЦК УПСР). ще раз вертаючись до питання про причини реакції на місцях і способи боротьби з нею, писала 4. листопада:

„Повідомлення з місць, зо всіх боків доносять крик: дайте владу на місце!... На місцях повна розєднаність державних апаратів. Земство тягне в один бік, земельні управи — в другий, комісар — в третій і так далі. Цей хаос сприяє військовій сваволі... Населення все це бачить, зневіряється, до всього ставиться недовірчиво, а потім і просто страждає від хаосу, сваволі, відсутности влади. Так здеморалізовано всі заходи нашого уряду до встановлення влади на місцях.

УПСР передбачала такий кінець цим заходам, коли вони підуть шляхом реставрації старих форм влади, старих установ і ставила урядові вимогу негайно орґанізувати владу по иншому — скоріш, доцільніш і більш авторітетно для селян і робітників, притягнувши їх до цієї влади.

... Зрадницьке поводження буржуазії, страх пролетаріяту і селянства перед її пануванням, що давалось вже в знаки (наприклад, при гетьманщині), вимагали виключення впливів всіх нетрудових елементів на боротьбу селянства і пролетаріяту (робітництва) за своє соціяльне і національне визволення ... От через що ми ставили тактикою моменту, доки буржуазію не буде остаточно зломлено, доки вона буде уявляти з себе деяку силу — трудовий принціп, як виборчу формулу і як метод боротьби під сучасну переходову добу, до конечної перемоги*).

... Але чад перемог (Жмеринка, Винниця, Козятин, Бірзула, Фастів, Умань і ... Київ) впевнив кола українських соціяль-демократів, що на Україні зараз не можлива боротьба без угодовства, а що навпаки — можлива тільки з притягненням буржуазних кол, з коаліцією з ними. Тоді почалась шалена кампанія, підперта ‚правими‘ та військовою диктатурою, проти УПСР ... Фактичне ініціятива в державному будівництві перейшла до УСДРП ... Орґани влади на місцях від того часу перебувають у тім самім стані“ ...

Ще раз показалося, що справа правдивого порозуміння між УПСР і УСДРП й намічення спільної лінії внутрішньої й зовнішньої політики була безнадійною.

Військові успіхи зміцнили позицію українських соц.-демократів. В спільці зі „своїм“ Головним Отаманом Петлюрою вони почули себе певніще і через те повели „атаку“ на соц.-революціонерів більш рішуче, ніж до того часу (про соц.-дем. незалежних нічого вже і говорити — вони просто викидались з обрахунку — про відношення до них скажемо пізніще). Замісць порозуміння з „повстанцями“ по той бік фронту, с.-д. поставили своєю ціллю досягти порозуміння з „повстанцями“ „по цей бік фронту“ — з українською буржуазією — соц.-федералістами, народ-

*) Спеціяльно на цю статтю і на це місце її „Робітн. Газета“ відповідала, що УПСР хоче йти до соціялізму утопічним і шкідливим шляхом диктатури реакційного селянства над пролетаріятом.

німи республиканцями і так далі, а також ... з Антантою, старою „приятелькою“.

2. серпня, підчас успішного наступу республиканського війська на Київ соц.-демократи запропонували ЦК УПСР нові „умови, що до дальшого співробітництва в Кабінеті Міністрів УНР Української Партії Соціялістів-Революціонерів і УСДРП“, в яких, між иншим, стояли такі точки:

... „2. В правительство запрошуються персонально особи не с.-р. і не с.-д. (неурядових українських партій і ґруп), за порукою с.-р. і с.-д. Ці особи мусять визнати нинішню політику правительства обовязковою для себе і ні аґітувати, ні виступати проти неї не можуть. Число цих осіб може бути від 2 до 3 в Раді Міністрів і Кабінеті.

3. Знищення військової сваволі шляхом встановлення певних правних взаємовідносин між Урядом і Командуванням. Сувора кара за порушення військовими особами урядових плянів і законів правительства. Зміцнення інститута Державних Інспекторів, як в правнім розумінню, так і практично.

4. Негайне і рішуче розмежування компетенції Кабінету і Директорії, на підставі рівенської умови (між с.-д. і с.-р.), з додатком, виробленим в Чорнім Острові. Директорія в першу чергу негайно поповнюється представниками с.-р. і с.-д.“

Соціялісти-революціонери погодились на ці умови, але перед підписанням їх с.-д. відступили назад. Хоч своєю згодою на наведені умови с.-р. і йшли вже фактично на великі уступки — на коаліційний буржуазно-демократичний кабінет (замісць коаліції с.-д., с.-р. і с.-д. нез.), проте вони не здавали ще своєї головної позиції — трудового принціпу не годились на урядове проклямування парляментаризму, як основи будівництва УНР, чого настійно домагались с.-д., заявляючи, що без цього не може бути досягнено ні коаліції з українською буржуазією, ні тим більше ласки від антантських держав*). Щоб наочно переконати с.-д. в прихильности робітниче-селянських мас до радянської, трудової форми влади і тим збити твердження с.-д., що немов робітництво і селянство „не хочуть ніяких рад“, с.-р. запропонували с.-д. скликати

*) Радіючи з перемоги українського війська над большевиками, „Роб. Газета“ писала 25. серпня 1919 р.: „Перемога на нашім боці. VI. Конґрес нашої Партії, що відбувся в Київі в січні цього року, став перед дилемою: диктатура або демократія. Ми зважили всі ‚pro і contra‘. Постанова зїзду робітничої партії була за демократію, проти диктатури пролетаріяту. ‚Робітнича партія проти робітничої диктатури — це ж абсурд, це буржуазність‘, — говорили нам наші ‚ліві‘ товариші. Многочисленні тоді ‚течії‘ партії с.-р. посоромились, не встояли перед докорами з боку ‚лівих‘ за буржуазність і прийняли були ‚трудовий принціп‘. Але соц.-демократія показала свою політичну зрілість. Вона глянула в ‚корінь‘, аналізувала економичне положення України, спосіб продукції і сказала: диктатури пролетаріята на Вкраїні не може бути. Пролетаріят не зможе вдержати власть в своїх руках, коли він ліліпут у порівнянні з великим селянством. Наші ‚ліві‘ теж бачили цю небезпеку і тому видумали якусь кумедну форму пролетарської диктатури: селянсько-робітничі ради, де дві третини (місць) належить селянам, а одна третина робітникам. Це значить ... творити соціялістичні форми життя без творця, при помочи селянства, яке йде проти цих форм ... Хвилі анархії з Росії залили були Україну, але історія, як ми передбачали, пішла по Марксу, а не по Леніну“ ...

негайно (не пізніще 15. серпня) на території, звільненій від большевиків, Трудовий Робітниче-Селянський Зїзд, заявляючи наперед свою готовність на проголошення урядом парляментаризму у випадку, коли Зїзд заявиться проти трудових рад і за парляментаризм. Соціяль-демократи поміркували і катеґорично одмовились перевірити свою демократичну правовірність таким способом. Натомісць прислали соціялістам-революціонерам (6. серпня) нові „умови", на цей раз вже в формі ультиматума (сказано „отаманська" партія), в якому писали:

„ЦК УСДРП ставить слідуючі умови дальшого співробітництва двох соціялістичних партій у правительстві:

Першою умовою ЦК УСДРП ультимативно ставить визнання правительством, складеним з с.-р. і с.-д. принціпа широкої демократії (загальне, рівне, пряме і тайне виборче право), який надалі стає в основу державної роботи кабінета.

Друге: По загальному виборчому праву мають бути проведені вибори в Народні Ради на місцях і в Центральний орґан Народнього Представництва" *).

Далі йшло повторення пунктів, зазначених в попередній умові (від серпня).

Постановою ЦК УПСР від 7. серпня 1918 р. есери заявили про „цілковиту неприємлемість пакту про чотирьохвостку", про „остаточний перерив переговорів з у. с.-д." і про свій вихід з кабінету „в звязку з кабінетською крізою і демісією Голови Кабінету т. Мартоса". Але потім ... „здались", під спільним натиском с.-д., отаманів на чолі з С. Петлюрою й дрібнобуржуазних партій, які знову зміцнили свої позиції (8).

Одержавши з закордону від своїх партійних товаришів (що відбули саме конференцію в Чехії) і від дипльоматичних місій та посольств інформації і вказівки що до необхідности негайної зміни курсу внутрішньої політики Уряду УНР, в напрямку проголошення парляментарного ладу і створення коаліційного буржуазно-демократичного правительства (за що закордонні дипльомати обіцяли „безумовно" прихилити Антанту до визнання УНР і підтримки її), соціяль-демократи постановили „не проґавити" слушного часу й пішли, як то кажуть, на пролом. 11. серпня 1919 р. Центральний Комітет УСДРП писав до Центрального Комітету УПСР:

„З огляду на відповідальний момент, коли сучасне загальне положення — як внутрішнє так і зовнішнє рішуче вимагає, щоби Правительство стало на шлях виразної демократичної політики, Центр. Комітет Укр. Соц.-Дем. Роб. Партії вимагає від Центрального Комітету УПСР обовязати соц.-революціонерів, членів Кабінету, взяти позітивну участь в ухвалі кабінетом не пізніще 12. серпня відозви про загальне виборче право, проєкт якої сьогодня посилається до ЦК УПСР додатково.

Центральний Комітет УСДРП цим зазначає, що коли б міністри, члени партії соц.-рев., відмовилися прийняти комунікат про загальне виборче право, то Центр. Комітет УСДРП в такім разі доручає міністрам

*) Цей „ультиматум" було підписано членами Центр. Комітета УСДРП — І. Мазепою, Шадлуном, Ф. Романченком і П. Феденком.

членам партії соц.-демократів самим прийняти ту відозву, беручи таким чином на себе відповідальність за наслідки цього акту" *).

На перший погляд могло би здатись, що на заяву соціяль-демократів повести самостійно намічену політичну лінію, на свою „власну відповідальність", соціялісти-революціонери могли відповісти контр-заявою в тім же дусі, що, мовляв, в разі незгоди с.-д. на виразне декларування правительством принціпа соціялістичної революції і радянської форми влади, соц.-рев. доручають своїм товаришам, членам кабінету, „самим прийняти таку відозву" в імени правительства УНР, „беручи таким чином на себе відповідальність за наслідки цього акту". Але відповісти так соц.-рев. не могли і з багатьох причин. Відповідь така значила б збройне повстання проти петлюрівсько-есдеківського уряду, це була в той час річ неможлива. Ще так недавно соц.-револ. закликали селянство і робітництво до підтримки цього самого уряду і одразу повстання — в момент військових успіхів — це було б необачним кроком, авантурою. За соц.-дем., поскільки вони боролись з лівіщими від себе партіями, стояла вся українська буржуазія, стояв сам „головний отаман" з меншими отаманами.

Отже зоставалось тільки два шляхи: або вийти зі складу правительства, розвязати с.-д. руки і самим перетворитись у „відповідальну" чи „не відповідальну" опозицію, або залишитись в уряді, „коректувати" його роботу, в надії на ліпші обставини, які дали б змогу диктувати свою волю.

Соціялісти-революціонери вибрали останнє.

12. серпня було підписано „Погодження" представників Центральних Комітетів українських соціяль-демократів і українських соціялістів-революціонерів. Соціялісти-революціонери згодились на декларування принціпу парляментаризму (демократичні вибори до парляменту і орґанів самоврядування) і на коаліційний кабінет (в кабінет мало бути

---

*) В цьому ж листі соц.-демократи вказували на практичні висновки проголошення парляментаризму і давали пояснення що до політики майбутнього „демократичного" коаліційного правительства: . . . „2. Практичні висновки з того оголошевня слідуючі: а) вибори в реформовані місцеві орґани самоврядування по загальному виборчому праву негайно після прийняття нового закону про місцеве самоврядування. Суть реформи що до поширеня компетенції й обєднання орґанів місцевого самоврядування залишається в силі; б) правительство негайно приступає до розроблеяня закояопроекту про вибори до парляменту на підставі загального, прямого, рівного, тайного і пропорціонального виборчого права.

3. Соціяльні й економичні реформи ЦК УСДРП передбачає в тім же напрямі, що і в декларації правительства, оголошеній в Рівному.

4. Закликання правих (до кабінету) мається зробити по приняціпу персональному, в числі не більше 2—3 осіб, так що de jure і de facto правительство зістається соціялістичним і веде ту ж політику, що і раніш.

5. В питанні про взаємовідносини правительства та Директорії ЦК УСДРП вважає необхідним: а) складення конституції (про права та відносиян правительства і Директорії), б) проведення закону про цівільний лист (для Директорії), в) до видання конституції вважати актуальним правило, що Директорія видає свої роспорядженя тільки через відповідаі міністерства".

В кінці йшов пункт відносно „розмежування властей військових і цівільних" і боротьби з військовою сваволею.

введено одного або двох правих, решта портфелів ділилась пополам між с.-р. і с.-д.) *).

Цього ж таки дня (12. серпня 1919 р.) було ухвалено Кабінетом Міністрів і оголошено декларацію Правительства УНР, якою правительство заявляло, що воно кладе в основу державного будівництва УНР принціпи широкого демократизму та парляментаризму і пробіцювало негайно перевести вибори, на основі пятичленної виборчої формули, до нових, реорґанізованих орґанів самоврядування, а потім, при щасливіщих обставинах, і вибори до парляменту. 14. серпня Голова Директорії С. Петлюра в листі до Міністра-Президента Б. Мартоса „скріпив“ і „затвердив“ новий курс політики уряду УНР.

27. серпня сталась „кріза“ кабінету: президентське місце соц.-дем. Б. Мартоса (який залишався міністром фінансів) зайняв соц.-дем. Мазепа (зостаючись мін. внутр. справ). В „рескрипті“ на імя нового премера, „висока Директорія“ вказувала на необхідність реалізації наміченого 12. серпня курсу політики і зокрема на необхідність „закликання до державної праці широких українських демократичних кол“, тоб-то утворення коаліційного кабінету.

В акті 12. серпня і в заходах над утворенням коаліційного буржуазно-демократичного кабінету І. Мазепи**) знайшла своє повне завершення перемога соціяль-демократичної політики горожанського миру, „справжнього та щирого демократизму“ й неґації української революції, як соціялістичної, над політикою робітниче-селянської революції і трудового принціпу соціялістів-революціонерів. Після такої „перемоги“, соц.-дем. заспокоїлись, маючи тверду певність, що українська революція, раз

*) Згадане засідання відбулось в складі с.-р. — Одрини і Арк. Степаненка, с.-д. — Мазепи і Шадлуна, в присутности премер міністра Мартоса (що до певної міри відогравав в ці дні ролю „третейського“ судді між с.-р. і с.-д., хоч сам і був с.-д.). В „погодженню“ було зазначено і ще кілька точок, що безперервно фіґурують у всіх попередніх „умовах“, „згодах“, „постановах“ і так далі.

**) Коаліція Мазепі не вдавалась. Відступ українського війська від Київа, перспективи нової втрати території не були заохочуючими чинниками для української буржуазії. Після настійних домагань коаліційного кабінету в час — успіху війська, буржуазія раптом втратила охоту до власти і на всі заходи Мазепи втягти її до правительства, відповідала ухильчивістю. Через це кабінет Мазепи мало чим ріжнився від кабінету Мартоса; склад його був слідуючий: Голова Ради Нар. Міністрів і Мін. внутр. справ — І. Мазепа (у. с.-д.). Мін. зем. справ — М. Ковалевський (у. с.-р.), Мін. фінансів — Б. Мартос (у. с.-д.), Міністр праці — О. Безпалко (у. с.-д. Галичанин), в. о. Військ. Міністра полк. Петров, Міністр юстиції і Кер. Мін. зак. справ — А. Лівицький (у. с.-д.), Мін. шляхів — С. Тимошенко (у. с.-д.), Мін. нар. госп. — М. Шадлун (у. с.-д.), Мін. здор. і опік. — Д. Одрина (у. с.-р.). Кер. Мін. почт і телеґр. — Паливодa (у. с.-р.), Мін. преси й пропаґанди — М. Черкаський (у. с.-р.), Мін. культів — І. Огієнко (у. с.-ф.), Мін. євр. справ — П. Красний (Jüdische Volkspartei), в. о. Мін. освіти Н. Григоріїв (у. с.-р.), Держ. Секр. — Л. Шрамченко (у. с.-р.). Через деякий час в цьому кабінеті стались такі зміни: місце полк. Петрова зайняв, як військ. Мін. полк. Сальський; М. Ковалевський подався в одставку і обовязки Мін. зем. справ якийсь час виконував, як радник міністерства, Арк. Степаненко (у. с.-р.) на посадах тов. міністрів працювали у. с.-р. І. Часник (мін. преси) і П. Христюк (мін. внутр. справ).

ставши вже вільно „на шлях, вказаний Марксом, а не Леніном“, швдко дійде до своєї остаточної перемоги.

Натомісць зовсім зле почували себе соціялісти-революціонери. Ні одно з давніх домагань партії не здійснювалось. Директорія не переформовувалась; персональна політика Петлюри (якого соц.-дем. день-у-день на всі способи вихваляли в своїм орґані, запевняючи, що С. Петлюра є покликаний визволити і сотворити Україну) не знаходила ніякого обмеження. В кабінеті всім керували соціяль-демократи, маючи всі головніщі портфелі в своїх руках й не допускаючи до впливу на політику соц.-рев. (так С. Петлюра ні за що не хотів затвердити на посаді міністра військових справ соц.-рев. О. Жуковського, кандидатуру якого видвигав ЦК соц.-революціонерів). Ніякої конституції не вироблялось. Домагання соц.-рев. про скликання Ради Республики — тимчасового представницького орґану — не задовольнялось. Соціялісти-революціонери бачили, що гублять всякий вплив на петлюрівсько-есдеківську політику.

7.—9. вересня (1919.) відбулась у Винниці районна конференція УПСР*). Питання сучасного менту викликало бурхливі дебати. На жаль, конференція „не вдалася“: між членами її не було не то що єдности, але навіть сталої більшости: правиця, центр і лівиця були майже рівними по числу голосів.

Правиця конференції обстоювала позицію більшости Центрального Комітету — необхідність визнання принціпу парляментарної демократії (вказуючи на те, що при аґрарному характері країни, при малій чисельности пролетаріяту, при малорозвиненій промисловій індустріяльній продукції являється утопічним стремління до переведення соціялістичної революції, — отже зайвим являється пролетарська диктатура і вистарчаючим — парляментарна демократія); лівиця обстоювала постанови січневої партійної конференції (вказуючи на те, що диктатура працюючих потрібна і необхідна з чисто практично-адміністративних міркувань, незалежно від характеру української революції й соціяльно-економичної структури України, — і одмежовуючись від комунізму); центр (Селянська Спілка) став на роздоріжжі: в „принціпі“ він був за „трудовий принціп“ — селянську диктатуру, в „практиці“ — за парляментаризм (сподіваючись, що і при парляментаризмі селянство матиме потрібний вплив на державну владу і політику).

Відповідно до зазначеного поділу конференції на „течії“, було внесено і три резолюції по біжучому політичному моменту.

Першу резолюцію (лівиці) вніс Н. Петренко (про орґанізацію влади). Ось її зміст:

„1. Радянська комуністична політика підчас свого панування на Україні цілком зруйнувала старі форми (влади) на місцях і знищила бувші до того часу апарати народнього (земського) і міського самоврядування, а також і всі старі місцеві орґани центральної влади. Натомісць за сім місяців свого панування комуністи розпочали будівництво місцевих орґанів влади в нових формах, на радянському принціпі, поклавши також своєю метою обєднання в одному апараті керування як технично-господарськими, так і адміністративно-політичними місцевими справами.

*) В склад Президії Конференції в числі инших входили: Д. Одрина, П. Христюк, Л. Шрамченко.

2. Необхідність обєднання місцевої влади в одному орґані, при певному, звичайно, розмежуванню сфер компетенцій влад — загально-державного і місцевого значіння, — диктувалась не лише теоретичними міркуваннями чи особливістю комуністичної політики, а в значній мірі практичними вимогами орґанізаційної роботи, а саме: бажанням усунути відірваність центра від періферії, уникнути безсилля влади на місцях, усунути паралелізм в роботі і всю плутанину, яка утворилась наслідком історичного ріжноманітного напластування старих орґанів влади на місцях. Потреба ‚єдинства' влади на місцях виявилась ще до захоплення влади комуністами на селянських зїздах, на зїздах діячів народнього самоврядування і на зборах партійних товаришів, особливо тих, що безпосередньо стояли на місцях у влади, біля практичної роботи. Ці спостереження, а також розуміння нового характеру Н. Української Республики, що перенесла центр боротьби з площі національно-політичної в бік соціяльно-економичний, примусило Конференцію 28. I. 19 року, а також і Центр. Комітет Партії, визнати колективізм в орґанізації місцевої влади і стати на ґрунт Трудових Рад, з функціями не лише господарчого, але й адміністративно-політичного характеру.

Події останніх шости місяців показали, що боротьба трудового селянства проти комуністично-окупаційного уряду, як проти диктатури одної комуністичної партії, національно-чужої і ворожої, йшла у всякім разі не по лінії боротьби з радянською владою, як певною формою влади, а навпаки — льозунґ: ‚хай живуть дійсні ради селян і робітників!' — був одним із льозунґів повставшого селянства.

3. Така радянська плятформа трудового селянства не виявляє будь якого комуністичного змісту, чи взагалі анархо-большевицьких настроїв, а навпаки — в розумінні трудового селянства уявляється, як притягнення місцевої людности до праці, як реалізація всіх тих урядових льозунґів, що проголошували орієнтацію на власні сили і перенесення соціяльної бази в бік трудового селянства, а все це свідчить про здорову тенденцію селянських мас роспочати, нарешті, спільними колективними силами, в формі проклямованих раніш трудових рад, налагодження пляномірного відбудовання місцевого господарського, економичного і громадсько-політичного життя.

Виходячи з вищезазначеного і беручи також на увагу, що соціяльно-революційна боротьба не скінчилась, а ріжні реакційні елементи в середині УНР підіймали й підіймають голову, конференція УПСР визнає, що:

I. Необхідність утвореня колективних клясових орґанів влади — Трудових Рад — диктується як міркуваннями практичного, так і проґрамово-принціпового характеру. Практична робота по налагодженню місцевого життя вимагає ‚єдиства влади', усунення колізії між представниками військової і цівільної влади на місцях і забезпечення від тої військової диктатури, котра вже раз себе здіскредитувала. Реставрація зруйнованих в кінець апаратів земського і міського самоврядуваня з практичного боку являється коли не цілком неможливою, то у всякім разі затяжною і, крім того, недоцільною, особливо, коли мати на увазі майбутню перебудову нинішнього адміністративного поділу України з ‚ґуберній і повітів' на ‚землі і волости'. Крім того, реставрація земських і міських самоврядувань, вибраних що в 1917 році з уповноваженнями лише до 1. січня 1918 року, означала б покликаня до життя формально безправних і фактично відірваних від політичного життя останнього часу орґанів влади.

Все це говорить за необхідність, чисто в практичних цілях, негайного утвореня апарату єдиної місцевої влади, в формі Трудових Рад, а також за те, що не минула ще потреба в клясових колективних орґанах (влади), котрі забезпечували б нормальний хід соціяльно-економичного будівництва Трудової Української Республики, були б на місцях міцною базою для центрального соціялістичного уряду і ґарантували б конечну перемогу як в боротьбі з комуністичною диктатурою, так і з денікінсько-добронольчою й иншою контрреволюцією, котра загрожує і національним і соціяльним здобуткам працюючих мас України."

Друга резолюція, внесена І. Лизанівським, мала такий зміст:

„Беручи на увагу внутрішнє відношення, як також заграничне Української Народньої Республики, Конференція УПСР, зібрана у Винниці 7.—9. вересня,

визнає, як необхідність в боротьбі за Українську Республику і за закріпленя всіх її соціяльно-економичних і політичних основ на користь трудових мас, при сучасних обставинах станути на парляментаризм з пятихвосткою, що має в сучасний мент лягти в основу державного будівництва. Орґанізацію влади на трудовім принціпі має бути положено в основу максімальних домагань, тому що клясова влада трудящих має закріпити соціялістичний устрій і знищити капіталістичний."

Нарешті, третій проєкт резолюції, внесений О. Щадиловим (Головою ЦК Всеукр. Ради Сел. Депутатів) був такий:

„Районна Конференція УПСР, розглянувши і обговоривши справу про основу будування УНР, твердо стоїть на постановах попередньої Конференції від 27. I. 1919 р. і надалі залишається на трудовому принціпі будови УНР.

Але з огляду на обєктивні умови сучасного менту і (зовнішні) умови, в яких перебуває УНР, а також зважаючи на те, що проґрам партії не змінений, Конференція признає пятичленну формулу виборів до парляменту і в реформовані орґани місцевого самоврядування."

Після голосовання цих резолюцій, ні одна з них не одержала більшости. Врешті погодились на тому, що прийняли (більшістю 33 голосів, проти 3, при 1 утрамавш.) резолюцію О. Щадилова з додатком Петренка й Черкаського, який (додаток), повторюючи в скороченій формі мотиви, виложені в другій частині проєкту наведеної вище резолюції Н. Петренка, кінчався словами, що конференція визнає „необхідність утворення на місцях клясових орґанів влади — Трудових Рад", „складених по принціпу соціяльному, з представництвом від працюючих шарів людности України". Додаток цей ясно суперечив тій частині ухваленої резолюції О. Щадилова, яка говорила про демократичні вибори до реформованих орґанів самоврядування. Таким чином, конференція немов би висловилась за демократичні вибори до центрального представницького орґану Республики (парляменту) і за орґанізацію влади на місцях на основі трудового принціпу. Переголосувати резолюції ще раз, в остаточній їх редакції, не було можливости. Лівиця протестувала проти „неправильного" голосовання, але більшість не хотіла вже переголосовувати прийнятих резолюцій*).

Так конференція і не розвязала поставленого перед нею питання, не намітила виразної політичної лінії для партії. Центральний Комітет (поповнений на конференції) немов би дістав санкцію на вчинені ним акти (і зокрема на „парляментарний" курс політики), одначе партія почувала себе „не в своїх". Місцеві орґанізації (зокрема і головним чином камянецька) виявляли незадоволення „щиро-демократичним" курсом політики Центрального Комітету і вимагали „возстановлення" в правах

*) Крім цієї резолюції, конференція винесла ще кілька постанов по питаннях біжучого характеру: 1) про скликання Демократичної Ради з функціями парлямента (в цілях „прининяення особистої політики і контроля в справі державного будівництва"), 2) про необхідність утворення єдиного соціялістичного революційного фронту і леґалізації усіх тих українських і не-українських соц. партій, які стоять на ґрунті самостійности України, 3) про боротьбу з військовою диктатурою і отаманством, 4) протест проти єврейських погромів, 5) домагання слідства над вбивцями коменданта повстанського загону с.-р. Я. Діяченка, 6) про недопустимість яких би то не було територіяльних уступок Польщі, особливо на рахунок Галичини, 7) про необхідність енерґійного переведення земельного закону Директорії в життя і відповідної реорґанізації апарату Міністерства Земельних Справ.

„трудового принципу“ *). Частина членів Центрального Комітету Партії (Н. Петренко, Т. Черкаський, І. Часник) також вимагала перегляду рішень конференції, що до трудового принципу. Партія переживала тяжкий час внутрішньої кризи. Виразної політичної лінії не було і соц.-дем. мали підставу обвинувачувати соц.-революціонерів в „шатости“, „непостоянстві“ (в чому соц.-рев. перед тим з великим успіхом обвинувачували соц.-дем.).

„На засіданні представників соціялістичних комітетів, — писала „Роб. Газета“ 16. жовтня, — представники українських есерів заявили, що вони ‚проти демократії‘.

Ми знаємо, що є в партії соціялістів-революціонерів (і в Центр. Комітеті) поважні особи, яким буде незручно чути і читати про ці витівки. Але що ж поробиш? Факт.

Вони іменем ЦК УПСР заявили, що демократії прийняти не можуть. Вони, бачите, за диктатуру, хоч би тимчасову . . . за ‚диктатуру трудових мас . . .‘. Де-хто ‚не додумався до краю‘ і мріє про ‚диктатуру селянства‘.

З другого боку соц.-рев, підписують акти про загальне виборче право. Де ж виступає справжній ЦК? чи проти демократії, чи за демократію? Це ж панове, не політика соціялістів . . .“.

Та поволі партія знову почала навертатись на свій справжній шлях — шлях робітниче-селянської революції.

Соціяль-демократи ж послідовно йшли все більш і більш в бік „чистого“ демократизму. 9.—13. вересня відбулася у Відні конференція членів УСДРП (В. Винниченко, Б. Матюшенко, П. Дідушок, М. Порш, В. Левинський, В. Мазуренко, Крутій, І. Калинович і С. Вікул), яка ухвалила резолюцію про вихід соц.-демократів з уряду **). Центральний Комітет Партії, обговоривши резолюцію одкинув її, зазначивши, що вихід с.-д. із кабінету був би шкідливим кроком „в сучасний момент важної боротьби з Денікіном“. Загальні збори камянецької орґанізації УСДРП (з участю евакуованих с.-д. і членів ЦК Партії та уряду), які відбулись 12. жовтня (під головуванням В. Чеховського), своєю більшістю приєднались до позиції ЦК Партії.

Вертаючись ще раз до питання про радянську форму влади на Україні, „Роб. Газета“ 25. жовтня писала:

„За українськими ‚совдепами‘ пролетаріят і селянство не піде так само, як і за російськими. Тут, як вже вказано, діло не в назві, а в системі. Коли ми,

---

*) В той же час (вересень—жовтень) Партія мобілізувала всіх своїх членів для роботи на фронті і в провінції — в селах і повела широку орґанізаційну роботу. В справі питання про форму влади ЦК Партії звернувся до місцевих орґанізацій з спеціяльним обіжником (No 2, від 31. жовтня 1919 р.), в якому прохав місцеві орґанізації повідомити Комітет про їхні та місцевого робітниче-селянського населення погляди на справу орґанізації влади.

**) Між иншим, члени конференції В. Винниченко і В. Левинський разом з иншими виступили рішучими противниками радянської влади (пропозицію про визнання радянської форми влади було внесено В. Мазуренком). В. Левинський обстоював парляментаризм, Винниченко — трудовий принцип. Більшість зібрав Левинський з М. Поршом (останній особливо гаряче обстоював „демократизм“).

замісць цієї ідейної каші, яку підносять нам наші ліві ґрупи, звернемось на фронт, то бачимо слідуюче: босе козацтво, народ бється з Денікіном. Той же босий козак бився з большевиками... Невже ж то він бється за новий терор, за нові совдепи? Ні, він бється за демократію, а не за большевизм великий і маленьний...

Ті самі, що носятьтя з ,трудовим принціпом', ті, що ,поділюють соціяльну плятформу комуністів', — всі вони силою обєктивних обставин мусять орієнтуватись на демократію"...

А ще через днів кілька та ж сама „Роб. Газета" (No 532, 5. листопада 1919 р.) повчала с.-р.:

„Трудовий принціп, як метод і средство соціялізації народнього господарства, є карикатура, шкодлива й непотрібна, на справжній правильний перехід до соціялізму. Трудовий принціп на Вкраїні є ніщо инше, як панування економично-реакційного селянства, з яким до соціялізму не так уже легко йти, як думає ,Трудова Громада'... Коли лишень селянство візьме в свої руки землю і закріпиться на ній, то весь революціонізм з селянства спаде, як спадає в Дніпрі вода після весняного розливу."

Такими „ультра-революційними" міркуваннями праві українські соц.-демократи обґрунтовували свій нестримний потяг до коаліції з буржуазією. А тим часом всюди панувала реакція, для якої навіть коаліційне правительство було заліве.

23. Загострення відносин з галицькою диктатурою. Відносини між урядом Наддніпрянщини і галицьким Секретаріятом зіпсувались, як ми вже зауважували, ще з часу перебування уряду Директорії в Рівному — формування Кабінету Б. Мартоса й повстання Оскілка. Пізніще, в часі перебування уряду в Галичині, вони ще погіршились. Таки напружені відносини між двома урядами виростали на ґрунті неоднакової їх соціяльної структури. Галицький уряд був типовим міщанським, дрібнобуржуазним і через те навіть політику соц.-демократів і Петлюри вважав большевицькою. У себе дома, в Галичині він вороже ставився до руху робітництва та селянства і поборював галицьких соц.-демократів. До чого доходила буржуазна заскорузлість галицького уряду, видно між иншим, з заборони Державним Секретаріятом галицькому робітництву сформувати залізничий робітничий полк, зробленої в той час (24. травня, 1919 р. в Станиславові), коли польська армія вже оточувала Станиславів і загрожувала зайняти рештки галицької території, що ще залишалась під владою Секретаріяту. Показчиком неприхильного відношення його до правительства наддніпрянського може служити ще такий факт: коли Поляки захопили майже всю територію Галичини і притиснули галицьких Секретарів, на чолі з диктатором Петрушевичем (на цю посаду Петрушевича посадили Секретарі в червні місяці) відійти до Заліщиків, галицький уряд, не маючи великого бажання відступити з військом на територію Наддніпрянщини, просився до Румунів (Румуни, що були в спільці з Поляками, не задовольнили цього прохання Диктатури).

Перейшовши на територію Наддніпрянщини (в першій половині місяця липня), галицький уряд поставив своєю ціллю зберегти свою юридичну й фактичну (поскільки це можна було досягти на території Наддніпрянщини) самостійність і незалежність (від уряду УНР). Диктатор Петрушевич не вірив в справу державного відродження Великої України і через те хотів мати вільну руку перед „великими

державами“ в одстоюванню державної самостійности свого „галицького князівства“, як говорили галицькі соціяль-демократи. Тому він не хотів випустити з своїх рук і проводу над галицьким військом, що перейшло на територію Великої України. Отже про якесь зближення, щиру співпрацю Петрушевича з урядом УНР не можна було й думати.

Правительство УНР, разом з галицькими соц.-демократами, зовсім не поділяло „самостійницьких“ тенденцій Петрушевича. Соціялісти-революціонери й соціяль-демократи поставили домагання „фактичної злуки“ обох республик, тоб-то, в першу чергу — обєднання під одним проводом армії обох республик і спільної закордонної політики. Диктатура мала бути знищена (Петрушевичеві при певних умовах могли дати змогу вернутись в склад Директорії), а для керування галицькими справами (поскільки вони мали місце підчас перебування Галичан на території Наддніпрянщини) мало бути утворене міністерство по справах західної области УНР. В галицькому війську малось ввести інститут державної (політичної) інспектури, що вже істнувала в наддніпрянській армії.

В цім напрямі й було поведено роботу, на перекір диктаторові Петрушевичеві. галицьким „отаманам“ і наддніпрянським буржуазним колам. Що до цих останніх, то вони перевернулись у великих галицьких „самостійників“. Ще в червні місяці камянецькі соціялісти-федералісти ухвалили резолюцію в справі взаємовідносин між Галичиною і Наддніпрянщиною. В цій резолюції, всупереч своєму „федералізмові“, вони заявляли про своє небажання „федеруватись“ . . . з Галичиною. З огляду на те, що Галичина „підготована до самостійного державного життя“, говорилось в резолюції, федералісти домагаються „незалежности Зах. Обл. УНР в її внутрішній та зовнішній політиці“. Федерація з Галичиною відкладалась до того часу, коли Наддніпрянщина також „підготовиться“ Оскілками, Балбачанами, Скоропадськими до „самостійного державного життя“.

Не зважаючи на протести й обурення „соборної“ буржуазії, 9. липня було встановлено Міністерство по справах З. О. УНР. С. Вітика (члена президії Трудового Конґреса, с.-д.) було призначено міністром. Диктатор Петрушевич порахував це за особисту для себе образу. Відносини ще дужче загострились. С. Петлюра, Головний Отаман, домагався підпорядкування Галицької Армії собі; соціялістичні партії домагались поширення державної інспектури на неї. Міністерство фінансів (в звязку з цим, чи без цього) затримувало безпосередню видачу Галицькій Начальній Команді коштів на утримання армії. У відповідь на ці заходи Начальна Команда Галицької Армії повела свою оперативну і постачанську політику. Без згоди міністерства земельних справ і народнього господарства тилові комендантури галицької армії забірали в бувших поміщицьких маєтках хліб: цілі повіти в тилу брала комендантура в своє „посідання“, іґноруючи місцеву владу українського наддніпрянського правительства.

С. Вітик, Б. Мартос і Сіяк (комендант галицького залізничого робітничого полку, що влився в склад наддніпрянської армії ще до переходу галицького уряду до Камянця) стали центрами безпосередньої боротьби з боку галицької Диктатури. (Боротьба „літературна“

лежала на обовязку гал. радикала д-ра О. Назарука). Усунення цих осіб з їх провідних місць, арешт Сіяка було виставлено передумовою для поліпшення відносин. Через якийсь час галицькій Диктатурі було зроблено цю уступку: Б. Мартоса попросили податись „на відпочинок“ (на його місце поставили більш підходящого для галицької буржуазії І. Мазепу), вітиківське міністерство скасували вітиківську „Боротьбу“, — припинили; Сіяк не був розстріляний Петрушевичем тільки через те, що зумів (хоч і з великими труднощами) втікти.

Але всі ці „реформи“ та „кабінетські кризи“ не поліпшили відносин і не могли поліпшити. Галицькі політики, що купчились коло Диктатора, почували себе весь час незадоволеними: скаржились, що їх „обдурено“, що, замісць зміни цілого курсу політики уряду й складення нового, буржуазного, поставлено на місце одної неприємної особи (Мартоса) другу, так само неприємну (Мазепу). В своїй пресі вони безперестанно лаяли наддніпрянське правительство за його „безладну політику“ і за „нездатність налагодити управління краєм“, підхвалюючи в той самий час ріжних денікінців (під прапором преклонення перед їхнім „фаховим“ досвідом).

Ці постійні непорозуміння шкідливо одбивались на фронті, нервували суспільство, гальмували Мазепі справу утворення коаліційного кабінету (праві кола задовольнялись коаліцією з Петрушевичем). Соціялісти-революціонери попробували були ввійти в порозуміння з галицькими радикалами (Макухом, Когутом й иншими) в справі ліквідації диктатури, але радикали були зовсім инших поглядів, ніж галицькі соц.-демократи і, погоджуючись „в засаді“ з необхідністю скасовання диктатури, практично підтримували її (покликаючись на те, що не можна зібрати кворума Виділу Національної Ради З. О. УНР, який тільки, на думку радикалів, і мав право скасувати диктатуру).

Питання не можна було ніяк розвязати; його можна було тільки розрубати. Але розрубувати ніхто не одважувався (крім С. Вітика). Кабінет І. Мазепи, під впливом неудач на фронті, зробився більш уступчивим: диктатура, з ріжних причин, — більш непримиримою*).

24. Відносини з еврейською демократією (боротьба з погромами). У відношенню еврейської демократії до національно-державних змагань українського народу не можна добачити специфічної ворожости, як то прийнято вважати в деяких українських правих колах. Навпаки, треба підкреслити, що загалом вся еврейська демократія — від правіщих аж

*) Загалом же, по-за офіційними стосунками, відносини між Галичанами й Наддніпрянцями були цілком добрі. Багацько галицької інтеліґенції стало до праці в міністерствах та в комісаріятах на провінції. Відносини між галицькими й наддніпрянськими козаками були якнайкращі. Відносини між галицьким військом і населенням (селянством) були також гарні; спочатку населення поставилось до галицьких жовнірів з де-яким недовіррям, але потім швидко (в великій мірі через відповідну аґітацію українських соціялістичних партій, а також дякуючи посередництву між козаками і населенням спеціяльних представників міністерства внутрішніх справ, прикомандірованих до галицьких частин на початку їх перебування на Наддніпрянщині) звикло до них і відносилось з прихильністю; селянам імпонувала дісціплінованість галицького війська, і вони шанували його за „порядок“. З наддніпранської преси багацько прихильних до галицької демократії статтей містила „Трудова Громада“ (орґан с.-р.).

до комуністичних партій — ставилась до національно-визвольної української боротьби співчуваюче. В цім вона дуже сильно і вигідно відріжнялась від засліпленої московським шовінізмом російської інтеліґенції та перебуваючих під її впливами буржуазних і робітничих російських кол на Україні. Конкретні прояви цього загального співчутливого відношення були, звичайно, ріжними з боку ріжних ґруп, в залежности від клясово-політичного характеру тих ґруп. Комуністичні, радянські еврейські партії боролись проти Директорії і натомість підтримували українських комуністів в їх національних домагачнях, поставлених до радянського уряду. Праві еврейські партії й поміркованi соціялістичні (меншевицького толку) підтримували Директорію і боролись з радянським урядом України. Коротко кажучи, відношення еврейської демократії до того чи иншого українського уряду в основі в значній мірі опреділялось тими самими причинами, що і відношення ріжних українських політичних партій та перебуваючих під їх впливами робітниче-селянських мас.

Коли з боку еврейської демократії і виявлялась часом немов би загальна неприхильність до Уряду УНР, то завше тільки в наслідок погромів, від яких правительство УНР не в силі було ґарантувати еврейське населення. Давня ворожість деяких ґруп українського населення до „жида“, — ворожість (що виростала на ґрунті соціяльно-економичних відносин і підтримувалась політикою старого царського режиму), під впливом злочинної аґітації реакційних елементів (від яких не могла увільнитись українська республиканська армія), вибухала, в обставинах горожанської війни, в формі погромів еврейського населення. Та обставина, що склад Армії УНР постійно мінявся, що армія раз-у-раз переходила з місця на місце, що вона була дуже часто голодна і завше в своїй більшости обірвана та боса, що в армії служило багацько старих реакційних старшин, — все це не давало правительству УНР можливости виховати армію чи хоч ввести в ній потрібну карність, яка ґарантувала населенню непричастність армії до погромних ексцесів. Зрештою, все це добре розуміла й еврейська демократія, і через це та її частина, яка, по своїм клясово-економичним інтересам чи соціяльно-політичним переконанням, була споріднена з тими українськими ґрупами, які творили УНР, ніколи не одмовляла в прихильности і підмозі українському республиканському правительству, вгамовуючи в собі гірке почуття заподіяної погромами кривди, обурення, гніву.

Поворот (в червні місяці) на Наддніпрянщину українського республиканського війська ознаменувався кількома погромами еврейського населення, вчиненими почасти військовими частинами, почасти ріжними бандитами. В Камянці, Городку, Смотричі і в инших містечках було пограбовано еврейське населення, було забито десятки Євреїв *).

Правительство ще в Рівному (в квітні місяці) звернуло увагу на те, що якісь невідомі особи ширять між населенням і військом погромні проклямації і то ці ж, разом з міністром еврейських справ, повело рішучу боротьбу з погромною аґітацією. Війську Дієвої Армії було видано 10. квітня наказ — „всіх, хто тільки провадитиме погромну аґітацію

*) За вчинення погрому в Городку і Смотричі було розстріляно українським військом 24 злочинці, спійманих на гарачім вчинку.

проміж козаками, задержувати і негайно віддавати до надзвичайного суду". В наказі (підписаному т. в. о. Наказного Отамана Мельником і за Нач. Штабу Дієвої Армії Сінклером) пояснювалося, що погромну аґітацію ведуть ріжні провокатори з метою знищення Української Народньої Республики. В Камянці знов було помічено, що між військом ширяться погромні проклямації того самого змісту, що й в Рівному. Ясно було, що хтось погромну аґітацію має за свій фах. Хто ж саме?

„Робітнича Газета" відповідала на це питання такою здогадкою:

„Чи не криється вся ця справа в тій установі при Дієвій Армії, де тепер знову служить знаменитий прислужник Оскілка, Шапула, відомий садист, у якого в Рівному був електричний стілець для допитів. Тільки Шапули та їм подібні, усунуті тоді з посад, а тепер знов прийняті якимсь невидимим родом на службу, можуть піти на таку гнусну і ганебну провокацію, випускаючи погромні відозви. Провокаторська рука мусить бути відрубана. Або народне демократичне й соціялістичне правительство, або погромщики Шапули."

Вказівка „Роб. Газети" на контр-розвідку при Штабі Дієвої Армії мала рацію. Не тільки в контр-розвідці, але і взагалі серед військових „отаманів" було чимало відомих погромщиків: Паліенко, Симосенко, Біденко, Козирь-Зірка і так далі. Прямим обовязком вищих військових властей було, що найменше, садовити отаманів-погромщиків до вязниці. Одначе військові власти не виявляли особливого завзяття в боротьбі з погромщиками-отаманами. Так, на домагання правительства названі вище перші три отамани були заарештовані і посажені до камянецької вязниці, але через деякий час їх випущено без предявлення обвинувачення. Старшинський склад української республиканської армії мав в собі багацько старих царських та гетьманських реакціонерів, і з їхнім отруйним впливом трудно було правительству боротись, тим більше, що ще з перших днів істнування Директорії військо було віддалене від правительства і весь час, не зважаючи на введення Інститута Державної Інспектури, творило „автономну" „отаманську" орґанізацію*). Соціялістам-революціонерам коштувало багацько труду добитись введення політичної інспектури в армії і таким чином взяти хоч під частковий контроль правительства армію. Введення державної інспектури ріжні „отамани" зустріли надзвичайно вороже: деякі з них просто не пустили інспекторів до своїх частин. Мотивували своє обурення тим що, мовляв, інспектура ображає їх, як ознака недовірря з боку правительства і що вона підриває авторітет старшин у війську, отже і карність війська, і так далі. Але немає сумніву, що головною причиною ворожости було небажання коритись політичному контролю, який вязав „отаманам" руки, як у випадку ріжних „переворотів", так і . . . в погромній їхній діяльности. Все ж інспектура, як ми вже сказали вище, була введена і дуже прислужилась до спинення погромної діяльности ріжних „отаманів"**).

*) Так в ґазеті Штаба Дієвої Армії „Україні" було вміщено (в No 34, за 21. вересня 1919 р.) передову статтю „єдиний вихід" цілком погромного характеру. Ґазету було потягнуто за вміщення цієї статті до карної відповідальности.

**) На чолі Державної Інспектури стояв Кедровський (с.-р. за часів Центральної Ради, безпартійний, знов с.-р. і знов безпартійний, за часів Дирек-

Правительство Мартоса і Мазепи (і соціялістичні партії — с.-р. і с.-д.) безупинно боролись проти погромів. Ґазети були переповнені статтями, направленими проти погромщиків. 18. серпня Рада Народніх Міністрів ухвалила, по докладові Міністра еврейських справ Красного, 1. видати до населення відозву від правительства в справі погромів; 2. запропонувати Головному Отаманові Війська видати наказ Дієвій Армії, щоби „командірів окремих військових частин, починаючи з молодших і до вищих, винуватих в бездіяльности або допущенні погромних ексцесів, негайно заарештовувати, як зрадників Батьківщини, і віддавати під надзвичайний військовий суд з самою суворою відповідальністю, включно до кари на смерть, і щоб розправлятись з погромними аґітаторами і ріжними погромними бандами залізною рукою“; 3. „скласти негайно особливу урядову комісію з найширшими уповноваженнями для розслідування і боротьби з погромами“, яка „повинна виїхати на фронт“ для розслідування погромних ексцесів на місці; 4. запропонувати управлінню преси й інформації найширше розвинути діяльність проти погромної аґітації.

Зазначені Радою Міністрів заходи було переведено в життя. Правительство звернулось з спеціяльною відозвою до населення, в якій повідомляло про свої заходи, направлені на боротьбу з погромами, і закликало українське населення остаточно побороти погромні події, котрі руйнують країну і ставлять істнування Республики у велику небезпеку, а еврейське — до мирного співжиття з українським і спільної оборони Республики*). Головний Отаман Республиканського Війська (С. Петлюра)

торії); він орґанізував всі апарати Інспектури, закликавши до праці переважно соціялістів — с.-д. і с.-р.

*) Наводимо уривок з цієї відозви: „Соціялістичне правительство, котре стоїть на чолі Республики, веде разом з Головним Отаманом Петлюрою рішучу боротьбу з погромами. Для розслідування всіх погромних подій, погромної аґітації та передачі винних до надзвичайного військового суду, утворена Особлива Слідча Комісія з широкими правами. У комісію входять також представники еврейської демократії. В армії заведено важливий Інститут Державних Інспекторів, котрий енерґійно бореться з погромами і погромними елементами в армії. Останній з'їзд інспекторів приєднався до пропозиції еврейського міністерства, щоб міністерство це мало своїх представників при Інспектурі. Головний Отаман видав низку наказів, у котрих він вимагає знищення в пні всякої спроби до погромів . . . Надзвичайний військовий суд виніс ряд смертних вироків — багато погромщиків вже розстріляно . . . Правительство готове активно допомогти Всеукр. Центр. Комітетові при евр. міністерстві в справі допомоги постраждавшим від погромів . . . Як тимчасову допомогу, асіґновано з державних коштів більш двадцяти міліонів гривень. — Уряд твердо стоїть на ґрунті закону про національно-персональну автономію і готовий допомогти повному здійсненню її в житті. Еврейське населення активно підтримує УНР. В цілому ряді декларацій всі еврейські політичні партії висловились за цілковиту самостійність України. Еврейська демократія на чолі з Бундом, Обєдванцвми, Поале-Ціон і Фолькс-Партай підтримує народне правительство; представники названих партій входять в Раду Еврейського Міністерства; еврейська демократія має своїх визначних діячів на відповідальних посадах у міністерствах“ . . . Вказавши далі на поширення погромних настроїв в большевицькому війську і на зменшення їх в українській армії, а також на те, що в рядах галицької армії беться багацько жовнірів Євреїв, правительство закінчувало закликом до еврейських громадян: „Памятайте, що єдина для вас путь — це путь мирного співжиття з українським народом, котрий мусить бути і буде самостійним і ні від кого незалежним. Памятайте, що путі українського і еврейського народів тісно звязані і мають за собою триста років

звернувся до війська з спеціяльною відозвою, в котрій складав вину за погроми на ворогів УНР, зокрема на большевиків (які немов би навмисне, підкупали злочинні елементи, орґанізовували еврейські погроми в тилу української армії), повідомляв про те, що еврейські політичні партії стоять на ґрунті української державности, що еврейське населення допомогає українській армії, піклуючись про ранених козаків, і закликав до рішучої боротьби з погромщиками і до братерського співжиття двох народів. „Кара на смерть мусить упасти на голову погромщиків і провокаторів, — писав Петлюра. — Більше карности й дісціплінарности я вимагаю від вас (старшин і козаків) в цьому відношенню, щоб ні один волос не впав з голови невинного. З Богом на велике і святе діло визволення народів з ярма большевицького!“ *) Головна Команда Війська УНР також видала наказ про сувору боротьбу з погромщиками**)

знущання і гніту над ними російського царизму. Як рівні громадяне республики, захищайте разом з українським народом вашу спільну батьківщину. Хай живе Самостійна УНР! Хай живе братерське і рівне співжиття українського і еврейського народів на Україні! Хай живе нац.-перс. автономія! Хай живе зєднання робітництва всіх націй на Україні! Хай живе соціялізм! Голова Р. Н. М, Б. Мартос. Нар. Міністр Євр. Справ П. Красний. Камянець-Подільський-Серпень, 1919 р.“

*) Відозва Головного Отамана від 27. серпня 1919 р.

**) Наводимо тут цілком цей документ: „Наказ Головної Команди Війська. УНР 26. серпня 1919 року, ч. 131. — Українське хоробре військо, скуте національною свідомістю свого великого визвольного завдання, освячене кращими заповітами своїх прадідіа, непереможно й швидкою ходою посунуло вперед, до кращої долі, здобуваючи її своєю і вражою кровю. Самою історією судилося нашому славетному козацтву принести на своїх баґнетах волю й щастя своїй рідній землі і всім тим, хто на ній з давніх давен мирно оселився. А бандити всього світу, спіймані на гарячому вчинку, — большевики, наче б ті поолохливі злодії, нестримано тікають на північ, в свій темний закуток. Проте на вільній, але занапащеній нашій землі ще залишився сморід конаючого звіря-ворога. Йому було мало чесної крови вояцтва, — йому захотілося ще крови невинної, ні в чому неповинного населення. Темні люде — чорносотенці і червоносотенці — (одна зграя), ріжні провокатори, кинувши зброю, повилазили зі своїх закутків і роспочали ганебну працю на иншому ґрунті. Вони завзято снують своє ганебне павутиння провокації, викликаючи погроми еврейської нації і часом підбурюючи на це страшне діло і деякі несталі елементи нашого війська. В такий спосіб вони хочуть оплямити перед усим чесним миром нашу боротьбу за волю і загубити нашу національну справу. Старшина й козацтво! Час нам знати, що еврейство, так само як і більшість нашого українського населення, зазнало лиха від большевицько-комуністичного навалу і зрозуміло вже, де правда. Найкращі еврейські партії, як ось: ‚Бунд‘, ‚Обєднянці‘, ‚Поале-Ціон‘, ‚Фолкс-Партей‘, рішуче стали на бік Української Самостійної Державности і руч-об-руч з нами працюють на користь їй. Час вже зрозуміти, що мирне еврейське населення — їхні діти, їхні жінки, так само як і ми, — були зневолені і позбавлені своєї національної волі. Йому нікуди йти від нас, воно залишається з нами з давніх давен, поділяючи з нами долю й недолю нашу. Лицарське військо, що несе всіх націям України братерство, рівність і волю, не повинно спокійно слухати всяких пройдисвітів і провокаторів, жадаючих людського мяса. Так само воно не може спричинитися до тяжкої недолі Євреїв. Хто ж допускається такого тяжкого злочину, той є зрадником і ворогом нашого краю і мусить бути усунений від людського співжиття. Старшина й козацтво! Весь світ дивиться і не надивується на ваші визвольні подвиги. Не плямуйте ж їх, хоча б і випадково, гамебним ділом і не завдавайте нашій Державі пекучого сорому на весь світ. Наші численні зовнішні і внутрішні вороги вже використовують погромні події; вони вже тичуть

Особлива Слідча Комісія по справах погромів приступила до розслідування погромних ексцесів. В парі з цими заходами йшла матеріяльна допомога постраждавшому від погромів еврейському населенню. 30. липня 1919 р. асіґновано з коштів державної скарбниці на допомогу еврейському населенню міст і містечок 11.460.000 гривень; 24. жовтня на ту саму потребу — 20 міліонів гривень.

Всіми цими заходами, викликаними, безумовно, щирим бажанням правительства і українських соціялістичних партій покласти край ганебним погромам, було досягнуто багато. Погроми, як такі, як масове грабіжництво і вбивство еврейського населення, припинились. Відбувались ще тільки окремі погромні ексцеси, які чинились почасти окремими невеликими військовими бандами, почасти невідомими темними елементами. В більших містах, як в Камянці, Винниці, про погроми вже не могло бути й мови. Напружені відносини між ріжними „отаманами" і „контрозвідчиками" і еврейським населенням продовжувались (деякі „отамани" були твердо переконані, що „Україна — не Палестина", і на цій підставі, коли не можна було чинити еврейських погромів, старались иншим способом „допекти" еврейському населенню: заборонами зборів еврейських соціялістичних партій, безпідставними трусами і арештами еврейських громадських діячів), але й з цим велась боротьба.

Почуття образи і гніву викликане погромами серед широких мас еврейського населення вгамовувалось, і натомісць виразно виявлялось стремління певних (споріднених урядові УНР) кол еврейського громадянства до активної підтримки правительства, активної участи в державнім будівництві та в обороні Республики. Ще 17. липня еврейська делеґація (Равін Ґутман, представник Камянецької Еврейської Громади — Клейдерман, представник сіоністів — Ольтман, трудового еврейського населення — Крайз, Робітничої Партії Поале-Ціон — Драхлер, представник Бунда і Зєднаних Соціялістів — Боград) однодушно заявила, що всі представлені делеґацією ґрупи еврейського населення стоять на грунті самостійности Української Народньої Республики і стремлять до мирного співжиття і спільної творчої праці

в нас пальцями і цькуються на нас, ніби ми не гідні на незалежне державне істнування і мусимо знов запрягтись в ярмо неволі. Я, ваш Головний Отаман, кажу вам, що якраз тепер на міжнародньому суді розвязується справа — бути чи не бути нашому державному незалежному життю. Старшини й козацтво! У ваших руках ця справа. Виступайте зі зброєю проти справжнього ворога і памятайте, що наше чисте діло вимагає і чистих рук. Будьте певні, що всіх ворогів краю застане сувора законна кара народнього суду, а помста, часто-густо не обміркована, це не козацьке діло. Всіх же, що підбурюватимуть вас на погроми, рішуче наказую викидати геть з вашого війська і віддавати під суд, яко зрадників Вітчизни. Суд же нехай судить їх по їхніх вчинках, не жаліючи для злочинців найсуворіщих кар закону. Урид УНР, розуміючи всю шкоду для Держави від погромів, видав до всього населення краю відозву, в якій закликає виступити проти всіх заходів ворогів, що підіймають погроми еврейського населення. Наказую всьому вояцтву пильно прислухатися до цієї відозви і найширше росповсюдяти її серед населення та серед товариства. Наказ цей прочитати у всіх дивізіях, бриґадах, полках, курінах та сотнях, як наддніпрянської й наддністрянської армії, так і серед повстанських частин.

Головний Отаман Петлюра.
Начальник штабу Головного Отамана, Отаман Юнаків."

з українським народом, і прохали правительство вжити рішучих заходів до припинення еврейських погромів і тим дати еврейському населенню змогу вільно і спокійно віддатись праці, якої вимагає час — праці будови демократичної української республики і відновлення господарчого життя в ній, а також взяти участь в активній обороні Республики*). Після цього відбулось кілька конференцій еврейських політичних партій, зборів еврейських громад то що, які також заявилися за підтримкою УНР і соціялістичного уряду її.

С. Золотаренко (еврейський соціяліст, псевдонім), писав 20. липня у „Вістнику Української Народньої Республики" (No 21, 1919 р.):

„Зараз, коли почався знову наступ української армії і коли жидівські кола побачили, що нове соціялістичне правительство таердо і рішуче бореться з погромами, а армія так само розуміє вже, як шкідливі погроми для української народньої справи, почався серед жидівських трудових кол і робітництва прихильний до УНР рух. Всі жидівські соціялістичні партії, а також трудова частина жидівської громади Камянця заявили, що активно підтримують наш соціялістичний уряд і обстоюють незалежну Українську Республику.

Цей новий рух в жидівських колах прийме досить великі розміри і, треба сподіватись, скоро знову ми побачимо українських і жидівських робітників і взагалі трудовий нарід на спільній праці по будуванню нашої держави."

Наводимо кілька фактів про політично-громадську діяльність еврейської демократії в час перебування уряду УНР в Камянці. 15. липня трудова ґрупа камянець-подільської еврейської громадської ради оголосила свою Декларацію (підписану Я. Крайзом — головою трудової ґрупи) в якій закликала еврейські трудові маси порвати з політикою „байдужого невтралітету" і стати поруч з українським трудовим народом за самостійну, незалежну демократичну українську республику. 21. серпня відбулось, в Проскурові зібрання Єврейської Громади, яке заслухало й обміркувало доклад про діяльність Міністерства Єврейських Справ і висловило подяку Міністерству за його роботу, направлену на досягнення мирного співжиття еврейського і українського народів. Там же — в Проскурові відбулися 23. серпня загальні збори місцевих орґанізацій Бунда і Обєднанних Єврейських соціялістів, які ухвалили підтримувати соціялістичний уряд УНР, приймати участь в державній роботі, допомогати найшвидчій реалізації закона про національно-персональну автономію (поза цим збори висловились за обєднання в одну орґанізацію обох партій). В двадцятих числах вересня відбулась в Камянці Ґуберніяльна Конференція Партії „Цейре-Ціон" (сіоністів), яка займалась переважно орґанізаційно-партійними справами. 17. жовтня відбулась в Камянці конференція Євр. Соц.-Дем. Роб. Партії „Поале-Ціон", яку вітали представники укр. соц. партій і уряду (від УПСР — Н. Петренко, від УСДРП — П. Феденко, від уряду Міністр Праці О. Безпалко і Міністр Євр. Справ Красний). 1. вересня відбулась партійна конференція „обєднаного Бунда",

*) При цьому представники соціялістичних партій вказували на необхідність додержання правительством справді демократичного і соціялістичного курсу політики. Равін Ґутман, в своїй промові (виголошеній на древній еврейській мові) лаяв большевиків (за те, що вони „опоганили Божество") і поклявся, що „в віруючій частині еврейства немає большевиків".

яка в резолюції по політичному моменту зазначила, що еврейська демократія повинна брати участь в українськім державнім будівництві при умові, що уряд поведе дійсно соціялістичну і демократичну політику*). Вже з цих неповних відомостей бачимо, що між українськими соціялістичними партіями і співзвучними їм еврейськими було осягнуте повне порозуміння, що еврейське демократичне життя входило в свою нормальну колію.

В урядових установах УНР, особливо в ріжних законодавчих комісіях і в самих міністерствах (праці, народнього здоровля і опікування, народнього господарства, внутрішніх справ, не кажучи вже про міністерство еврейських справ), працювало багацько соціялістичної еврейської інтеліґенції.

Підчас війни з Денікіном еврейське населення (в Бердичеві й инших містах) охоче йшло в ряди української республиканської армії; еврейські ремісники багацько працювали для постачання армії одежі і чобіт. Еврейське жіноцтво доглядало ранених по шпиталях.

Так поліпшувались відносини між українським і не-українським громадянством на директоріянському боці. З часом безумовно дійшло б до тісного зближення та до спільної праці обох ґруп, коли б російська реакція (під проводом Денікіна) не зліквідувала другої УНР**).

---

*) З огляду на інтерес цієї резолюції, подаємо її тут цілою: „Зрадницька політика російської буржуазії в перший період російської революції з одного боку, та гетьманська реакція, котра спіралась на німецькі реакційні баґнети з другого боку — підготовили психольоґічно ґрунт для большевизма на Україні.

Обективні умови українського життя та короткозора політика комуністичних лідерів привели до повного розгрому в рядах робітничої демократії, загострили взаємовідносини між містом і селом та підготували ґрунт для чорної реакції.

В ліквідації большевизма на Україні беруть участь чорні сили, котрі, спіраючись на західно-европейську реакцію Антанти, ґрупуються коло Денікіна і Поляків і ведуть боротьбу з демократією на Вкраїні.

Приймаючи все це на увагу, нарада вважає, що для жидівської робітничої демократії, можливо і необхідно йти поруч зо всіма соціялістично-демократичними силами всієї Вкраїни, щоб будувати самостійну, правдиво-демократичну Україну і рятувати останні здобутки революції, при слідуючих умовах:

1. Українська соціялістична демократія повинна катеґорично відмежуватися від тих реакційних та шовіністично-дрібнобуржуазних елементів, котрі в процесі українського руху присмоктались до української демократії і в деякі моменти зводили її з революційного шляху.

2. Повинні бути відбудовані всі політичні, професійні та культурні робітничі орґанізації, арештовані робітники — звільнені, винні в належности до комуністичних орґанізацій — амністовані.

3. Орґанізуються робітничі ради для контролю за продукцією та за здійсненням робітничого законодавства. Конституція робітничих рад вироблюється в найближчім часі при участи представників професійних та політичних орґанізацій.

4. Як можна скоріще видається закон про Українські Установчі Збори і призначається термін їх скликання.

5. В питаннях, які мають відношення спеціяльно до жидівського життя, рішаюче слово належить жидівській демократії“ („Роб. Газ.“ No 492, 9. вересня 1919 р.).

**) Згадаємо ще тут про затверджений Директорією в травні місяці 1919 р. закон про еврейське громадське самоврядування, який являється доповненням і розвитком закону про національно-персональну автономію. По цьому закону було дуже поширено компетенцію еврейських громадських рад і прирівняно їх — в сфері їх компетенції — в правах і обовязках до мійських громадських самоврядувань.

Додатки до тексту.

1. Ось виривки з цієї відозви:

„Перед Трудовим Конґресом УНР стоїть питання про орґанізацію — як в центрі так і на місцях — такої власти, як б могла довести до визволення робітництво і селянство нашої землі. Пролетаріят і селянство України, підвявши повстання проти гетьмана і панів, добилися знищення власти цих гнобителів народа, але своєї твердої революційної власти демократія України ще не орґанізувала. Якої ж власти треба добиватися робітникам і селянам?

Революційна демократія України повинна уставовити таку власть, котра мала б силу знищити горожанську війну, бо вже дуже багато розлилося селянської та робітницької крови в цій межиусобній боротьбі в середині революційного народу. Правительство гетьмава було урядом горожанської війни, бо там сиділа невелика купка найбагатших панів, яка панувала над всім трудовим народом України. Не помирилися ми з цією властю і скинули її. Але в той час, коли ми цю власть скидали, ми бачили другий спосіб орґанізації власти, який нам пропонують большевики і ті люде, що до їх пристали. Це рада робітничих і селянських депутатів. Цілий рік ці ради є в Росії і ми бачимо, що власть рад є безконечна гражданська війна.

Справді, як орґанізовані ради депутатів у Росії? До останнього часу там не було рад селянських депутатів, бо їх большевики розганяли, як ‚буржуйські'. Цілий селянський кляс, якого найбільше в Росії, було відкинуто від голосування в ради депутатів. Большевики кажуть, що там є ради робітничих депутатів. Але й робітничі ради, коли не послухають в чім большевиків, зараз ж розганяються найнятими китайцями та латишами. Совітська власть в Росії являється пануванням большевицької партії над робітництвом і селянством. Через те в Росії вічна війна. Встають не ‚буржуї', а селяне, заявляючи, що власть большевицьких рад є насильство купки людей над всім народом.

Тепер менша частина Української Соціяль-Демократичної Партії, думаючи ‚спасти революцію', відділилась на VI. Конґресі нашої партії, який відбувся 9.—12. цього січня, в окрему фракцію ‚незалежних' (всього 10 делеґатів) і стоїть за заведення на Вкраїні власти рад робітничих і селянських депутатів.

Нічим иншим ця ‚власть рад' не може бути на Вкраїні, як перенесенням большевицького панування на Вкраїну з усіма наслідками його: голодом, зростаючим безробіттям і невпинною горожанською війною в середині саме тих кляс, які зробили українську революцію. А що так станеться, коли б у нас було заведено режим рад, видно з того, що сила військова находиться в руках большевиків, які прийдуть зі своєю ‚червоною армією' із Москви і встановлять не таку власть, якої хочуть деякі наші товариші, а якої забажається московським большевикам. Почнуться реквізиції хліба і всього, чого треба большевикам, бо всі стремляться на Україну для того, щоб на дурницю поживиться її багатствами.

Всяка спроба завести на Вкраїні власть рад означає гражданську війну і панування російських большевиків, які встановлять тут ‚диктатуру пролетаріяту' — власть города над селом. І це на Вкраїні, де селянства більше, як 80 процентів. Те селянство, яке, може, ще не розуміючи, йде за льозунґами ‚совєтов', саме одвернеться від них і стане ту ‚власть рад' проклинати, як це є в Росії. Знову на Вкраїні запанує внутрішня горожанська війна, яка буде найкращим приводом для імперіялістів усіх країн вмішатись у внутрішні справи України. Знесилена кровавою внутрішньою боротьбою українська демократія — селянство та робітництво — знову попаде в неволю до чужоземних і своїх капіталістів, які ждуть собі допомоги з Одеси, де висадилося французьке військо. Знову через незгоду загине з таким трудом здобута незалежність і єдність українського народа. Шлях, на який ведуть нас партії горожанської війни, що стоять за диктатуру

рад депутатів, буде загибіллю для Української Революції і джерелом великого лиха для нашого робітництва і селянства, яке, ослаблене і дезорґанізоване, може легко попасти в ярмо імперіялістів і загубить всі свої соціяльні й національні здобутки... Нам потрібен єдиний соціялістичний фронт, потрібна демократія, а не диктатура, власть всенародня, а не терор купки авантюристів. Революційна демократія України повинна встановити на Вкраїні власть усього народу, орґанізувати народоправство. Тільки при повній рівности громадян Української Республики в справах можливо припинити горожанську війну. Проти рівноправности стоїть буржуазія, проти рівноправности стоять большевики, бо й буржуазні партії й ті партії що йдуть з большевиками, являються партіями гражданської війни. Єдиний поратунок в переживаємий час Українська С.-Д. Робітнича Партія бачить не в диктатурі одної кляси над другою, а в повній демократії, в народоправстві.

Пролетаріят сільський і городський, во імя успіху нашої революції не повинен обявляти своєї клясової диктатури. Ми — бідний і темний український народ — не бачили справжньої демократії, бо жили весь час то під царським, то під гетьманським пануванням, і ми мусимо всі сили покласти на те, щоб у найскоршому часі був скликаний всім народом вибраний парлямент України. Так само на місцях власть має належати орґанам всенароднього демократичного представництва (народнім управам котрі негайно перевибіраються), а не радам депутатів . . . Ми маємо перед собою добрий приклад — Ґерманію, де революційна демократія стоїть не за власть рад, а за владу демократично вибраних усього народа. В Ґерманії скликається Установче Зібрання і ради депутатів там провадять тільки контрольну роботу. Хоч капіталістичний світ і стає на шлях соціяльної революції, але ніде — окрім Росії, не має диктатури рад депутатів і по всьому світі в цей початковий момент соціялістичної перебудови селянство і робітництво бореться не за диктатуру окремих кляс, а за власть всенародню, за демократію. Тільки цей шлях демократії може нас урятувати від анархії, зберегти незалежність УНР і положити початок орґанізації народнього хазяйства на основах, які б довели нас до повного торжества соціялізму. Хай живе загальне, рівне, пряме, тайне виборче право! Нехай живе демократія. Хай живе соціялізм!

Центральний Комітет Української Соціяль-Демократичної Робітничої Партії" („Роб. Газ." No 441 — 25. січня 1919 р.).

2. Свої погляди на українську національну справу Х. Раковський висловив між иншим на засіданню Київської Ради Роб. Депутатів (13. лютого), на якому були присутні, крім Раковського, й инші члени уряду — Пятаков, Коцюбинський, Скрипник, Затонський, Бубнов і Щаденко. На початку засідання голова уряду Раковський виголосив довгу декляраційну промову, в якій зовсім не зачепив національної справи. У відповідь на промову виступили представники фракцій, які, зазначаючи відношення фракцій, до наміченої Раковським політики радянського уряду, вказували на замовчування національної справи. Представник Єврейської с.-д. Партії „Поалє-Ціон" вказав на торішні помилки радянської власти на Україні, яка пішла проти національних здобутків української революції. Тепер проклямовано Українську Радянську Республику, — сказав він наприкінці своєї промови, — але цього мало. Треба припинити політику ізолювання певних партій від участи в роботі; треба всіх притягти до спільної праці. Представник російських соц.-дем. інтернаціоналістів підкреслив, що на Україні творчою владою може бути „тільки спілка пролетаріяту й селянства, а не диктатура пролетаріяту над селянством". Лівий укр. соц.-рев. Качинський гостро критикуючи промову Раковського і декляpацію, сказав: „Багато там говорено, та мало сказано. Про взаємовідносини України й Росії не сказано нічого, не сказано того, що треба було сказати ясно, а саме що тільки вільний соціялістичний союз цих двох держав повинен лягти в основу їх взаємовідносин. Так само про мову на Україні по суті нічого не сказано". Лівий „Бундовець" Рафес, закликаючи комуністів не одпихати від роботи инших радянських партій, не кидати їм докорів „в приспособляємости", закінчив свою промову словами: „Горе тій партії, тій владі,

яка не візьме на увагу всіх особливостей країни! Ми визнаємо, що тільки на цій основі, на узглядненню всіх місцевих умов і особливостей, при співробітництві всіх радянських сил — зможемо закріпити радянську владу на Україні". У. с.-д. незалежник Авдієнко зауважив, що в декларації Уряду і в промові Раковського цілком поминуто „важливе на Україні національне питання і питання про ролю пролетаріята в розвязанню національної справи". „Боротьба з буржуазією в межній країні є справа пролетаріяту тих країн. Для успіху тої боротьби треба орґанізувати пролетаріят кожної країни. Між тим т. Раковський нічого не сказав, що має зробити тимчасовий уряд, щоб зорґанізувати і притягти до революційної боротьби український пролетаріят", — закінчив Авдієнко. Представник Обєдн. Євр. Соц. Роб. Партії Литваков сказав: „Проти декларації Раковського чи з приводу неї нічого не можна сказати, бо в ній нема нічого певного". В оборону „Тимчасового Уряду" виступив один тільки промовець — комуніст Хейфец, який між иншим заявив, що комуністи рішуче не допустять, аби було підкреслювано українське походження українського пролетаріяту і селянства".

Невдоволений такою критикою, Голова Тимчасового Р. С. Уряду України Х. Раковський виголосив другу промову, в якій, висміяв національні домагання українських соціялістів, назвав питання про мову в школі і в урядах Української Республики „лінґвістичною музикою" і заявив, що „декретування української мови, яко мови державної, є реакційним, нікому непотрібним заходом".— „Кому потрібне це? — запитав Раковський. — Тій імпровізованій інтеліґенції та бюрократії, яка творилася самостійною Україною? ... Я особисто, пробувши в Київі всього 5 місяців, вільно розумію кожного Українця ... Тут посилаються на селянство, але ж селянство вважає себе руським' ...*) Далі Раковський навів низку давно відомих заялозених і цілком безпідставних арґументів, направлених проти українського народу як нації й проти української культури. Промова ця справила дуже прикре враження на присутніх.

Гарний принцип про рівноправність всіх мов на Україні, мав фактично неґативне значіння, поскільки ним прикривалось іґнорування культурних потреб українських робітників і селян. „Червоний Прапор" слушно писав з приводу цього:

„В заявах Уряду про недопущення ніяких привілеїв для мов та про рівноправність всіх мов на Україні, криється найгірша привілея для вихованої царською русифікацією, як тутешньої, так і перенесеної гетьманом з Петрограду і Москви інтеліґенції, — привілея — не знати і не хотіти знати тієї мови, на якій говорять десятки миліонів народу ...

Нам говорять про привілеї; але коли ця привілея є в інтересах культурного розвитку десятків миліонів селян, тисячів робітників, то ми не боїмося її. Коли не боїмося зробити соціяльне насильство над буржуазією, то так само не

---

*) Подібні погляди розвивав Х. Раковський і в пресі. В „Известиях В. Ц. И. К. С." No 2 (554), 3. січня 1919 року вміщено статю Х. Раковського — „Безнадежное дело". В цій статті він (арґументами представників старої царської імперіялістично-гнобительської Росії) пробує довести, що українського народу власне немає. „Поперед цього, — пише в цій статті Х. Раковський, — етноґрафичні відміни Українців від Руських являються сами по собі незначними ... Що ще більш важно, це те, що між українським селянством бракує того, що зветься звичайно ‚національною свідомістю' ... Український пролетаріят являється, по своєму походженню, чисто руським. Відомо також, що міське населення в Київі на три четверти не-українське, а в Одесі українців всього 10%. Відомо теж врешті, що в межах України, тієї України, котру собі рисували автори третього Універсалу, тоб-то в межах 8 губ. і 9. таврической без Крима, після статистики 1897 р., мешкало поверх двох миліонів Великоросів ... Врешті навіть поверхово знаючим Україну відомо, що промислова буржуазія і більша частина поміщицької кляси — руського, польського або жидівського походження"... Після наведених арґументів Раковський робить висновок, що українська справа разом з Україною являється не стільки реальним фактом, скільки вигадкою української інтеліґенції.

боїмося зробити і невелике насильство над тою ж буржуазією та інтеліґевцією, примусивши її знати мову того народу, на кошт якого вона живе.

І комуністи, розуміється, не насильства тут бояться. З-за їхнього космополітизму виглядає ні що инше, як не дуже прикрита русифікація". („Чер. Пр." No 12, — 15 — II — 1919 р.).

Практика радянської влади цілком виправдала побоювання українських соціялістів. Ось приклади: Перший. — На листі Комісара Головної Військової Санітарної Управи під числ. 3453, з 10. лютого 1919 р. до Комісара Головного Інтендантського Управління, ядютантом Начальника Ґарнізона м. Київа було покладено таку (до речи безграмотну) резолюцію: „Комісару. В Советской Россіи пишут только русским языком, расходывать народныя деньги не разрѣшается для найма переводчиков. Прошу писать по русски. Адютант (підпис)". („Черв, Пр." No 10 — 13 — II — 1919 р.) Другий приклад: „Із Харькова No 1077, 30, 18, 17, 24. Циркулярно. Завгубпочтель Харьків, Київ, Катеринослав, Полтава, Чернигів і Інспот Харьків, Київ. Проповую розпорядитись підлеглим установам, щоб все діловодство та службові зносини велись виключно на російській мові. No 1362. Завпотель України Кролевецький". Додати до цього документу не можна нічого, хіба тільки те, що написаний він був, паном завідуючим почтами ва України, звичайно, на „русском языкѣ" і поданий нам в перекладі. Третій — „До всіх відділів бухгалтерії та статистики. В наслідок розпорядженни керуючого ділами Надзвичайної Комісії по харчуванню Київського військового району, прошу керуючих відділами усі виходячі папери — листування від Надзвичайної Комісії до військових установ та частин військ, перебуваючих у Київі, провадити виключно на російській мові. Завідуючий ділами Колеґії Добровольській, Діловод Соболев". („Ч. П." No 19, 25. — II — 1919 р.). В оправдання і пояснення цього документу можна вказати хіба тільки на те, що по скільки в Київі і на Україні взагалі перебували в той час московські, а не українські війська, являлось природним писати до військових установ на Україні на їхній рідній мові — московській. Інтересна деталь. Всякі „фаховці", що запрудили державні установи на Україні з часів гетьмана і були примушені німцями „ізображать Українців" тоб-то вести діловодство хоч і покаліченою, а всеж українською мовою, з приходом „українського" радянського уряду Раковського рішили, що минув час українського „насильства" над ними і одразу перевели все діловодство на „общепонятний" язик. Це так кидалось у вічі всім, що навіть колеґи Раковського мусіли инколи спиняти таку спритність добровольческо-гетьманської „братії". Ось наказ-циркуляр по комісаріяту контролю: „До всіх товаришів Комісарів і завідуючих контрольними відділами. Лютого 28. дня 1919 р. No 677. Виявлено, що деякі контрольні установи почали знов вести своє діловодство на російській мові, не зважаючи на те, що до цього часу діловодство велось на українській мові. Бажано було б, щоб мова в діловодстві залишалась та, яка була до переходу влади в руки Роб.-Сел. Рад, але кожна установа повинна давати відповідь на тій мові, на якій було відношення. Уповноважений Нар. Комісаріяту Контролю Ландер. Завідуючий канцелярією А. Кондратенко". Звичайно, з того „бажано було б" нічого не виходило: русифікація державних установ йшла повним темпом.

3. Вказуючи на початок селянських повстань на Україні проти окупаційно-реквізиційної політики „Робітниче-Селянського Уряду" і звязуючи ці повстання з загальною, націоналістично-московською політикою цього уряду, що йшла в розріз з основним домаганням українського робітництва і селянства — незалежности Української Соціялістичної Радянської Республики, „Червоний Прапор" (орґан у. с.-д незал.) писав про ти мотиви, які спонукували незалежних обстоювати постулят незалежности УСРР слідуюче:

„Перше заперечення, яке нам пистанляють зараз проти суверенности Української Соціялістичної Республики, так це те, що Радянська Росія зараз голодає, а ви тут, мовляв, ‚незалежність' свою лаштуєте та всякі кордони муруєте. Це є зовсім зайве і контрреволюційне.

Ні, ніяких кордонів не треба, а значить і ніяких рахунків і товарообмінів нема чого розводить. А все робиться просто. Є хліб на Вкраїні, значить треба його дати і російському голодаючому робітнику, і дати стільки, скільки йому

треба. А позаяк ця справа невідкладна, то і товарообміни розводити неиа коли, а просто бери у кого можна, особливо у селянських буржуїв і вивозь.

І от з усіх інформацій, які надходять до нас з місць, видко, що на селах в деяких місцях зараз робиться щось неймовірне. Приходвть купки озброєних людей і беруть не тільки хліб, а все, що тільки можна взяти, і вивозять. Селяне, не розуміючи в чім річ, обурюються так цими одвідувачами, що в деяких селах, як передають сами ж селяне, вже і окопи приготовані самими селянами проти таких претендевтів. Річ в тім, що береться хліб без всякого пляну, самочвнно і без грошей в більшости. Береться хліб і мішочниками, береться і урядовими аґентами, але береться все захватом, неорґанізовано і так впливає на селян, що навряд чи довго такі хлібні операції будуть можливі. Та і взагалі треба сказати, що насильством, примусовими міраии з нашого селянина багато не візьмеш.

Отже хліб то хліб, але як його взяти краще і більше, це вже залежить од тих способів, од тієї системи, по яким переводиться ця хлібна операція. І от звичайно, всіми засобами дбаючи про негайну допомогу Російській Соціялістичній Республиці хлібом і иншими продовольчими предметами, ми все ж таки в першу чергу мусимо звернути увагу на хибність тих методів, які для цього вживаються. Бо хоч Робітниче-Селянський Тимчасовий Уряд України і є наче б то, по заявам Затонського і Скрипника, суверенним, але в роботі біжучій цього і не видко. Бо в першу чергу уряд мусів і мусить зараз звернути увагу на налагодження правильного товарообміну з Росією і, в першу чергу, наділення Росії хлібом. Але для цього необхідно закласти умови, ці умови розяснити українському робочому селянському люду, щоб видно було, що це не грабіжництво, як деякі вороги радянської влади на Україні зясовують, а що це необхідна і неминуча добровільна допомога одної незлежної і суверенної соціялістичної радянської республики другій — такій же. Треба, щоб хліб і инші продукти, які необхідні в дану хвилю для Радянської Росії, були дані добровільно українським революційним робітництвом міста і села, а це можливо тільки в тому разі, коли наше, особливо селянське, робітництво бачитиме ясно, куди цей хліб іде, кому його дадуть, скільки його треба і що за цей хліб, чи за инший продукт вони, робітники селяне Української Республики матимуть від робітників і селян Російської Республики. А це можливе тільки тоді, коли Україна не на словах, а на ділі буде суверенною, коли сами робітники України будуть господарями в своїй соціялістичній республиці, а не сторонні претенденти.

Отже питання суверенности, а в звязку з ним і ясність умов товарообміну між соціялістичними республиками є головною передумовою в справі наділення Росії хлібом і иншими продуктами. Нам зараз же закинуть, — а, так ви за таможні; кордони хочете будувати між республиками в той час, коли це треба зробити негайно, бо инакше там вимре людність, вимруть найкращі революціонери і соціялісти. На це ми мусимо відповісти, що від того, що буде учот і реґістрація вивозу, ще не значить, що будуть таможні, яким немає місця в соціялістичній республиці, а що до кордонів, то звичайно, коли ми маємо діло з суверенним правительством, то зрозуміло, що і держава, значить, суверенна, а коли це є, то, звичайно, мусять бути і кордони в державі. Далі нам скажуть, що ви, значить, стоїте за те, щоб вам за хліб та зараз і матерія була з Росії, чи инші товари, і взагалі ви за кожну зернину чи паляницю хочете зараз же в такій кількости і одержати товар з Москви, а це вже не тільки буржуазна формальність, а навіть і контрреволюція, бо цим ви проволікаєте час і морете голодом людей Росії і губите всю пролетарську справу.

На це наша відповідь така, що мати правильний товарообмін і учот вивозу, це не значить, що треба зараз же і одержувати за кожну паляницю чи зернину. Ні, це значить, що можна негайно вивезти 50 миліонів пудів хліба і знати, що його вивезено і здано робітникам Росії, а за це не тепер, так згодом, а робітники Української Республики одержуть і ліс, і мануфактуру і все, що тільки зможе дати робітник Росії. Коли ж він ні тепер, ні згодом не зможе повернути продуктами за все те, що взяв, то значить немає і не може бути правильного соціялістичного товарообміну. Тоді може йти питання про одноразову чи постійну допомогу робітників одної соціялістичної держави другій. Так це теж треба ставити ясно і одверто. Допомога, так допомога і коли вона необхідна, то селянський

український робітник мусить її дати, але знов таки тільки орґанізованим порядком і учотом, а не самочинними реквізиціями і мішочними операціями.

Отже, чим швидче і чим ясніще буде поставлена політика Уряду України, як незалежної соціялістичної республики, чим швидче буде проведено політику правильного товарообміну, тим швидче й успішніще піде справа з наділенням хлібом і всім необхідним робітників Російської Соціялістичної Республики.“ („Червоний Прапор“, за 28. лютого 1919 р.).

4. Для характеристики зазначеного моменту подаємо тут текст телеґрафної розмови між Начальником Камянецької Залоги О. Жуковським (Камянець) і членом Директорії А. Макаренком — від 25. березня 1919 р. — Турбуючись справою ліквідації Комітету і утворення нового кабінету, А. Макаренко говорив О. Жуковському (соц.-рев. — начальникові камянецької залоги):

„Я сам — Макаренко. Доброго здоровля, Олександр Тимофієвич! Я хотів перебалакати з Аркадієм Степановичем (Степаненком) в справі орґанізації кабінету міністрів. Я умовився, що буду в Камянці 23. березня. Тепер виявилось досить скрутне становище через те, що Остапенко і Мацієвич своєчасно не поїхали до Одеси і таким чином тепер не ясно: що ж воно — чи є згода з Антантою, чи нема. А від цього залежить в значній мірі позиція нового кабінету.

Одначе, час не жде і зараз необхідно провадити (далі) діяльність міністерств, особливо військового та земельного, бо вже намітився перелом в настрою народу до большевиків; необхідно заводить дійсний лад життя в звільнених від большевиків місцевостях.

Зараз в деяких напрямках провадиться блискуче наступ нашого війська; населення веде активну боротьбу разом з нами. Але необхідно допомогти йому (населенню) культурно-освітною працею і особливо матеріяльними засобами. І от цю роботу можна буде найуспішніще провадити, коли міністерством будуть керувати щирі демократи. Мені здається, що новий кабінет, по сумі даних, які ми маємо, не піде на розрив з Антантою, а може лише змінити тактику в переговорах... Що ж до внутрішньої політики, то ми вже вмонилися з представниками соц.-рев. центр. течії й есдеків. Очевидно наше положення на фронті полекшить нам справу обєднання партій в державній роботі.

Ті партії, що працювали раніш в контакті з большевиками, тепер вони (Шинкарь та однодумці його) зрозуміли вже заміри московських большевиків окупувати Україну виключно в своїх матеріяльних інтересах. Це, а так само і зміна настроїв селянства, особливо тепер, коли воно вбачає можливість здійснення земельної реформи, мусить переконати наших лівих в антибольшевицьких настроях широких мас. От тільки задача — скоріще налагодити наш державний апарат і одночасно повести роботу по обєднанню нашого єдиного національного державного фронту.

Я дуже прохаю Вас, Олександр Тимофієвич, взятись активно до великої роботи і допомогти як найскоріще зорґанізувати правительство. Я балакав з М. Ковалевським і Б. Мартосом і вони згодились охоче увійти в кабінет.

Я гадаю, що той кабінет, про який одержані відомости і який викинув аншлаг, задається, ‚кабінет спасеніи революції‘ (мова йде про Комітет Охорони Республики — Автор), — склався в бажаному складі і свою фірму та якісь спеціяльні завдання поставив тільки через те, що вбачав кілька день тому повну катастрофу нашого фронту. Тепер же, коли велика (військова) операція буде виграна і виявиться дійсно антибольшевицький рух селянства, члени кабінету певно погодяться на тому, щоб провадити внутрішню і зовнішню політику так, як то намічалось на спільній нашій нараді, себ-то: ми не перериваємо з Антантою, а може переносимо тільки переговори до Парижу, а коли згода в Одесі відбулась на умовах невтручання в наші внутрішні справи і забезпечення, само собою розуміється, оповіщених Директорією соціяльних реформ, ми годимось з тим; що до внутрішньої політики, то йдемо на порозуміння з нашими лівими партіями, і коли б московські большевики хотіли замиритися з нами, ми пішли б на зустріч, не перериваючи добрих відносин з другими державами.

По відомостях, які я одержав у Станиславові (в Галичині), большевизма, в його московській формі. не можна сподіватись ні в одній европейській державі

навпаки, всі провідники соціялістичних партій сподіваються незабаром реакції. Антантські держави, в згоді між собою, вирішують долю всіх народів, які брали участь у війні. Окремі члени (урядів цих держав) мають добрий погляд на нашу державність, але не допускають можливости иншої форми влади, як парляментаризм. Ви знаєте вже, що з пропозиції Антанти відбулось порозуміння на польсько-галицькім фронті і що представники Галичан їдуть до Парижу; отже значить розпочнеться на Мировій Конференції наша українська справа. З огляду на це Галичане жахаються від думки, що наш уряд може поставитись вороже до Антанти. І, справді, від Антанти очевидно багато залежить наша державність. При її участи в найблизчім часі буде встановлено межі від Польщі, Чехії, Угорщини і Румунії, а там далі, як можна сподіватись і від Росії.

Новий Уряд Угорщини, який називають большевицьким, зразу ж пішов на поклон до Антанти; єсть також відомости, що й російські большевики зробили нову пропозицію Антанті, якою уступають Антанті дуже багато території, особливо нашої — на Півдні, в формі окупації; крім того уступають територію Румунії й Польщі. От яка ситуація, як обережно треба намічати внутрішню й особливо зовнішню політику.

Я багато дав би Вам матеріялу, який пояснює неминучу загибіль большевизму, але певен, що Ви й сами то добре знаєте. Скажіть, що порішили соціялістичні партії і який мають погляд на продовження роботи. Мушу зазначити Вам, що на місцях партійної роботи зовсім не помітно. Село живе своїм життям; ніяких інформацій од наших партій немає, і було б великою помилкою центральних (партійних) комітетів вирішати серйозні питання що до форми влади і настоювати на заведенню чогось подібного до московських совдепів, не перевіривши, чи дійсно потрібна селянству московська форма влади і чи можливо зараз рискувать одкинути симпатії деяких держав до нас одкинувши парляментаризм. Я кінчив."

Подібні міркування викладав і член Директорії Швець делеґації Комітету. А ще більше віри до Антанти та ворожости до „совдепів" було в С. Петлюри та П. Андрієвського. Останній зачисляв до „совдепщиків" не тільки укр. соц.-рев., але навіть і укр. соц.-дем., вимагаючи рішучої боротьби з ними.

5. Питання про місце й значіння терору в практиці російських большевиків заслуговує на серйозну увагу як з практичного так і з теоретичного боку. Як відомо, катування жертв було введено „чрезвичайками" майже в принціп. В „Еженедельнику Всеросійской Чрезвичайной Комисии" серйозно дебатувалось питання про „введение в систему диктатуры пролетариата пыток" (Б. Камков: „Органическій недугъ". — Збірник лівих російських соц.-рев. — „Республика Совѣтовъ", берлинське видання). Немає сумніву, що тут маємо до діла з психопатальоґією. На Україні терор „чрезвичайок" набрав загалом далеко більш жахливих форм, ніж на Московщині, що треба пояснити коли не цілком то в великій мірі національною ворожнечою й окупаційними моментами радянського режиму. Про жорстокости „чрезвичайок" на Україні в цей час оповідались жахливі речі. Наводимо тут уривок з оповідання укр. с.-д. К. Кошевського про „роботу" Київської Чрезвичайної Комісії (в момент перед залишенням Київа Радянським Урядом):

„Праця чрезвичайок була розвинена в загально-державному масштабі: у всіх орґанізаціях, установах, урядових і приватних інституціях, домових комітетах, військових частин — були утворені ‚комячейки' і завзято працювали ‚секретні співробітники' чрезвичайок. Це була вакханалія яка тяглась сім місяців і наслідком якої є більш як тридцять тисяч замордованих, забитих жертв тільки в одному Київі. Чрезвичайка міцно оплела весь Київ, майже на кожній вулиці була філія Київської Ґуберніяльної Чрезвичайної Комісії, які завжди були переповнені увязненими.

Людині, що пише ці рядки, прийшлося цілих три місяці пробути в лабетах чрезвичайки і все, що тут говориться, є щира правда, яку пережив сам автор.

Арешти робилися переважно вночі. Людину хапали з ліжка і зробивши трус, забравши все, що можна було взяти автомобілем, одвозили в чрезвичайку. Але це були звичайні арешти, так би мовити ‚біжуча праця'. Арешти чивилися

скрізь, де тільки збиралося більше одної людини. Ловили на вулицях, в театрах, кінематографах, садах, кавариях, в трамваях, словом всюди, де було повітря. За сім місяців свого царювання чрезвичайка розкрила кілька сот ,контрреволюційних' змов, які всі мали ціллю ,свергнуть советскую власть'. Були заговори і українські, і польські, і чорносотенно-монархичні, і, навіть, в останній час було розкрито ,бразильську' змову, наслідком чого був розстріл всього бразильського консульства.

Головна резиденція чрезвичайок містилася в кращій частині Київа — Липках. Тут містилась Всеукраїнська Чрезвичайна Комісія, а також і знаменитий ,особий відділ', котрий не випустив ні одного з заарештованих живим. Тут також катували і вбивали в пяти місцях — на Левашовській вул., Садовій, Катериновській і Лізаветинській.

Арештованих тримали у темних льохах без вікон, в яких завжди горіла електрика. Першим запитанням вязнів до новоприбувшого було: — ,Що зараз, день чи ніч?' Умови пробування в ,камерах' чрезвичайки були абсолютно непожливі; набивали людей так повно, що не можна було не тільки лежати, але навіть сидіти. Вентиляції не було ніякої. Крім того, старанно морили голодом. Іжа була така, що її свіжа людина не могла їсти кілька день, поки пекельний голод не примушував їсти...

Допити ,народніми слідчими', які (слідчі) були переважно з відомих київських злодіїв, нагадували святу інквізицію. Слідчим допомогали допитувати присяжні кати, знаменита пятьорка: ,товариші' Терехов, Михайлов і Равер і ,товаришки' Роза і Соня. Ця пятьорка кокаїністів морфиністів, садистів, словом деґенератів і божевільних в найширшому розумінні, була великим фаховцем свого діла, про що свідчать трупи з одрізаними половими орґанами, поздираною шкурою, попеченями та обвареним тілом і таке инше. На допитах ці звірюки попадали в екстаз. Виродкам мало було тільки вбивати. Їм вже потрібні були муки жертв, котрих вони катували з насолодою. За кожну жертву кат одержував тисячу карбованців.

На вбивання вязнів брали в спеціяльний час, у вечері — від 10. до 12. г. Що робилося у ці дві години в камерах, розказати неможливо; люде сказіли, божеволіли, вмірали до розстрілу від розриву серця; це був червоний жах. Для того, що присуди не обявлялись, то кожний вязень що дня у вечері чекав своєї смерти. І все це робилося іменем робітників і селян, а в більшости жертвами чрезвичайок були робітники й особливо багато було селян... З початку вбивали тільки в чрезвичайках, а потім почали і в концентраційному лаґері і в міліцейських районах.

За два тижні перед кінцем, як уже в повнім розвою була евакуація Київа*), утворилася Верховна Слідча Комісія, яка мала розгрузити всі місця увязнення. В склад комісії увійшли: Мануїльский, Фелікс, Коп і Йоффе. Комісія поділила всіх вязнів на три катеґорії: 1) розстріляти. 2) вивезти ,заложниками' до Москви, 3) звільнити. І тільки тут виявилося, що у більшости увязнених нема навіть так званих ,діл'. Почалась переписка, реґістрація і т. и. Врешті Комісія, не встигши нічого зробити, передала всю справу слідчому чрезвичайки Варнадицькому, котрий за хабарі повипускав всю чорну сотню, яка була арештована, евреїв спекулянтів, а також, мабуть по симпатії, всіх уголовних злодіїв і бандитів. Крім того було звільнено всіх прокрадшихся комісарів і комуністів.

В останні дні всіх, що рахувалися за чрезвичайкою і сиділи в Лукянівській вязниці, перевели до концентраційного лаґерю (з якого вивезли всіх закладників) і там — ,Комісія' з трьох матросів, поділивши вязнів на три катеґорії, ,розгрузила': буржуазну частину арештованих випустили, а останніх поділили — молодших на фронт, а старших — розстріляли. В останню ніч було розстріляно більше пятьсот душ. Зістались живими тільки ті, що сиділи у Лукянівці і рахувались за Революційним Трибуналом: цих не дала розстріляти сторожа, яка складалася в більшости з робітників...

---

*) При наступі на Київ українського республиканського війська — в другій половині серпня 1919 р.

Нарешті 31. серпня все скінчилося, і хто зостався живий, вийшов на волю. Після втечі комуністів, весь Київ кинувся до чрезвичайок, які були відчинені нашим військом для огляду широкій публиці. І тільки тепер Кияне побачили на власні очі все те, про що могли балакати тільки пошепки.

Хто всього не бачив власними очима, то не зможе уявити всієї картини чрезвичайки. В помешканнях, де вбивали, були зроблені спеціяльні цементові підлоги з рівчаками для крови. Стіни і підлога були заляпані шматками мозку і залиті кровю. В саду лежали напівзаконані трупи з слідами знущання. Кияне створили паломництво до місць загибелі тридцяти тисяч жертв. Кілька днів народ ходив і шукав серед трупів своїх близьких... В анатомичному театрі було повно трупів, від яких за кілька кварталів чути було сморід. Сюди замикали на ніч, між трупами, арештованих.

Чрезвичайка на довго лишиться в памяти людей; довго будуть згадувать ,аванґард пролетарської революції', як бучно Лацис і Петерс величали чрезвичайку, котра в дійсности на користь контрреволюції зробила більше, ніж всі контрреволюціонери взяті разом. („Робітнича Газета" — Орґ. Цевтр. Ком. УСДРП, No 497, 16. вересня 1919 р.).

В числі инших, жертвою чрезвичайки (і провокації) впав в Київі К. Корж (у. с.-р.), якого товариші в жарт називали „святий Кузьма", за його криштально-чисту, високоморальну вдачу.

6. Подаємо тут уривки з документів пізнішого часу, які кидають світло на справу участи УСДРП незалежних в повстанню проти правительства Х. Раковського. В листі до Х. Раковського та Мануїльского Головний Отаман Повстанських Військ, незалежник Юр. Мазуренко між иншим писав (з Серпухова, 27. грудня 1919 р. про участь партії в повстанню:

„... В начале апреля сего (1919) года партия ,У. С. Д. Р. П. независимых', учитывая создавшееся положение и видя начавшееся возстание, самонадеянно бросается в закипающую стихию, надеясь предотвратить от захвата ее контрреволюционными силами и занять руководящую роль в возстании, опершись на сельский пролетариат и беднейшее крестьянство; Партия ,независимых' идет в трудовую крестьянскую массу с пролетарскими лозунгами: ,диктатура пролетариата и беднейшаго крестьянства' и ,Украинская Социалистическая Советская Республика', стараясь направить возстание не против советской власти, как таковой, не против власти коммунистической, а против власти данного правительства, как власти окупационной. Организовавшийся ,Всеукраинский Революционный Комитет' и при нем ,Главный Военный Совет' а позже ,Главный Повстанческий Штаб', выпускают целый ряд воззваний и издают приказы в духе программы ,независимых'. И это не слова, которые говорятся в данный момент, — имеются документы, подтверждающие, что партия ,независимых' искренне шла под этим лозунгом: знаменитый Приказ No 48 Всеукревкома, изданный в первой половине апреля сего (1919) года призывает как к борьбе с данной окупационной властью, так и к борьбе с изменниками трудящихся масс, при чем пункт 5-ый этого приказа говорил об арештах агентов ,изменнической Директории, ведущей переговоры с французкими и иными империалистами'.

... Все это я привожу в опровержение распространяемых слухов, что партия ,независимых' вела борьбу против советской власти, как таковой.

В начале казалось, действительно, партия ,независимых' в большинстве районов захватила стихию в свои руки, но дальнейшия события показали обратное: сначала есеро-есдековская агитация, а позже и петлюровско-деникинская внесли развал в повстанческое движение и контрреволюционный дух и направление... Партия не расчитала своих сил, не учла достаточно обэктивных условий и последствий, могущих произойти от ея ошибочнаго шага, принуждена была признать себя побежденной и разбитой и отступать с остатком сил.

На совещаниях 18.—19. июля с. г. некоторых членов Организационнаго Комитета (партии ,независимых') и ответственных работников было принято решение выйти из возстания (признать свою ошибку) и опубликовать об этом; но привести это в исполнение тогда же не было возможности по невисящим об-

стоятельствам. Петлюра испугался присутствия ‚независимых‘ на его ‚территории‘, обезоружил небольшой отряд, а членов партии арестовал.

В повстанческих лагерях уже господствовала контрреволюция и деморализация; по этому господа положении так были довольны нашим арестом. Только возможность столкновения с Деникиным заставила агентов Петлюры через 38 суток освободить нас из под ареста, надеясь на нашу поддержку в этой борьбе. После освобождения большая часть товарищей выехала в Киев для работы под Деникиным.

В Киеве был созван Организационный Комитет Партии, который постановил принять представленый двумя товарищами проект программы У. К. П. Одновременно наши товарищи должны были начать переговоры с представителями ‚боротьбистов‘ и К. П. У. о совместных действиях против контрреволюционных сил. Последующие события оторвали меня и тов. Ткаченко*) от нашего центра на два месяца и мы не знали, что ими сделано в этом отношении.

И так партия ‚независимых‘, пройдя тяжелую школу и получив хороший урок, в конечном итоге своей еволюции пришла до логического ковца.“ („Черв. Прапор“ No 9, 11. березня 1920 року).

В грудні ж місяці 1919 року „Червоний Прапор“ (орґан УСДРП незал.) писав про участь партії в повстанню:

„Незадоволення потреб широких шарів дрібно-буржуазного селянства, що хиталось від Петлюри до большевиків, і по своєму економичному становищу неминуче мусить перейти до єдиного фронту пролетаріяту, стихійно привело його до повстання, яке аґенти контрреволюційної буржуазії використовували, щоб нанести удар в спину радянській владі, що всі сили напружувала, аби одбити денікінські банди від наступу на Слобожанщиву.

Деякі незалежницькі орґанізації взяли на себе задачу надати повстанческому рухові змісту ідейної боротьби проти окупаційної політики радянської влади на Україні. Вони хотіли примусити цим радянську владу до зміни своєї тактики, але, не маючи сили опанувати стихією, були сами вибиті з неї петлюрівською контрреволюцією, яку, в свою чергу, вибила денікінська контрреволюційна армія... Орґанізаційний Комітет УСДРП нез. після приходу денікінців осудив повстанческу тактику в своїй відозві.“ („Черв. Прапор“ No 63, 25. XII. 1919 р.).

7. Своєю удаваною непартійністю українська дрібна буржуазія хотіла, звичайно, досягти лише одного: замаскувати стремління до захоплення державної влади в свої руки. Камянецька „Трудова Громада“ (орґан укр. соц.-рев.), вказуючи на це маскування дрібної буржуазії, писала:

...„Нам кажуть, що треба залишити всі ‚сварки‘, всі партійні рахунки і зєднатись під одним прапором, під гаслом самостійности Української Республики... Політично-партійні суперечки наші пояснюють нам тим, що, мовлив, ми не жили ще політичним життям, що немає у нас політично-громадського виховання... В дійсности ж причина боротьби двох ґрупіровок українських партій — та сама, що панує й у всьому світі — клясова суть і клясова протилежність змагаючихся сторон українського суспільства. І цим тільки й можна зясувати впертість цієї боротьби... І партійна боротьба мусить продовжуватись, мусить звгострюватись і кристалізуватись і було б злочинством і зрадою соціялістичних партій, або дійсно політичною недозрілістю піддатись на цю досить нехитру і наївну політику наших політичних ворогів. З цієї точки погляду — з точки погляду клясової боротьби і може розглядатись гасло Української самостійної Республики... Для одних це гасло — ідея чистого націоналізму, гасло вільного розвитку української буржуазії... для других — для пролетарських мас — це засіб розвитку мас, піднесення їхньої свідомости... Буржуазні кола української суспільности більш всього, розуміється, протестують і обурюються проти того, коли хто нескроиною рукою торкнеться, хоч трохи підійме покривало, яке так старанно і щільно прикриває облича молодої, ще неоформившоїся ‚красуні‘ — української буржуазії... Для неї самостійність Української Республики — засіб забезпечення своїх клясових інтересів, засіб замкнути круг використовуючих дану територію, вигнати конкурентів-чужинців; для нас — спосіб клясової боротьби і знищення буржуазії

*) М. Ткаченко так і помер в Сернухові, в вагоні, від тифу. Автор.

[„Тр. Гром.“ No 13, 9. липня 1919 р. — стаття „Чим зясувати?“ В. Нестарого (В. Голубовича)].

А кількома днями пізніще, та ж „Трудова Громада“ писала (в звязку з орґанізацією „Українського Національно-Державного Союзу“):

„Перед нами лежить ‚Статут Українського Національно-Державного Союзу‘. Ще одна спроба української дрібної буржуазії та здеклясованої інтеліґенції затушкувати клясові суперечности і притишити соціяльну боротьбу, що відбувається ось вже два з лишнім роки на Україні... Та революційна українська демократія, яка поставила собі цілею оборону прав працюючих і звязану з цим перебудову дореволюційних соціяльно-економичних відносин на нових, забезпечуючих інтереси праці, основах, не може дати обдурити себе гарною балаканиною про сумнівний демократизм, парляментаризм та ‚орґанізовану українську політичну громадську волю‘, як сказано в Статуті Нац.-Держ. Союза. Демократія знає (знає це й буржуазія, та тільки замовчує в своїх власних інтересах), що всюди у всіх народів і державах і завше істнувала й істнує тільки одна воля — воля клясів. Є воля тих, хто обливається потом в полі, хто до перевтоми працює на фабриках, заводах, копальнях — є воля робітника і селянина, воля працюючих верств суспільства, і є ще друга воля, ворожа цій першій — воля капіталіста, фабриканта, поміщика, воля немилосердного визискувача і гнобителя. І ніколи не можна поєднати цих ворожих, цілком протилежних одна одній воль... Боротьба між визискупачами і визискуваними мусить бути закінчена перемогою працюючих... Боротьба ця ведеться не на життя, а на смерть, на смерть гнобителям, визискувачам, всім тим, хто звик жити з чужої праці — цілком чи частково. Не дивно отже, що її так лякається не тільки велика буржуазія, капіталісти, але й дрібна буржуазія, міщанство, здеклясована інтеліґенція... Отже робітникові і селянинові не по дорозі з тими, хто нині збірається фабрикувати мифічну єдину українську волю“. („Тр. Гром.“ No 23, 22. липня 1919 р., стаття „Дрібнобуржуазна туга“ — П. Костенка [П. Христюка]).

Натиск української буржуазії взагалі не залишався без сліду, зокрема впливав він і на закордонну політику правительства. Не без впливу правих українських кол кабінет Б. Мартоса вислав до Президента Мирової Конференції в Парижу (через голову Української Делеґації на Мирову Конференцію Г. Сидоренка) — 27. червня 1919 р. — слідуючу ноту, в якій підносив значіння УНР в боротьбі з большевизмом і скаржився на недружнє відношення до УНР Антанти та її васалів — Польщі й Румунії:

„Голові Української Делеґації на Мировій Конференції в Парижі пану Сидоренкові.

Прохаємо Вас передати Пану Президенту Мирової Конференції слідуюче:

‚На території бувшої Росії в жовтні місяці 1917 р. большевики захопили владу в свої руки і торжественно проголосили, що визнають за народами Росії право на суверенність при умові переведення ними в життя диктатури большевицької партії. Центральній Українській Раді, якій тоді належала вся повнота влади на території України, досить було поступитись своїми демокрктачними гаслами, аби врятувати Український Нарід од кріпавої війни, від довголітньої руїни. Але вільний Український Нарід молодим чуттям своїм визнав російських большевиків за гнобителів народньої волі і всесвітніх авантюрників, не стерпів свавільного втручання правительства Леніна в свої внутрішні справи і роспочав завзяту боротьбу в той час, коли инші народи ставились до російського большевизму цілком байдуже.

Майже два роки тягнеться ця боротьба перед очима всієї Европи. Майже два роки Український Нарід одиноко, власними силами, не маючи необхідної зброї й набоїв, голими грудьми боронить свій Рідний Край від чужинської неволі. Як в минулі історичні часи лицарське козацтво України рятувало всю Европу від татарської неволі, так тепер молоде Українське Республиканське Військо напружує всі сили для оборони Батьківщини і всієї Західної Европи від московських варварів і од російської анархії.

Здавалося, що весь культурний світ, а особливо держави Антанти, які побідно закінчили всесвітню війну і оголосили рішучу війну большевизму і враво всіх народів на самовизначення, підтримають морально і матеріяльно Директорію УНР. Але, на превеликий жаль і на диво демократії всього світу,

Антанта, вважаючи на наклепи ворогів України, російських та польських імперіялістів, затягує справу визнання суверенних прав Українського Народу і тим чинить йому великі перешкоди в боротьбі з російськими большевиками.

Представники великоросійської реакції і виразники ідеї механичного обєднання всіх народів бувшої Російської Імперії, проводять жорстоку боротьбу проти переведення в життя великих принціпів самовизначення народів, проголошених президентом Вільзоном. Російські централісти напружують всі сили, аби довести всьому світові, що сорокамиліонний Український Нарід не має права на суверенне самостійне державне життя. Вони не можуть примиритись з думкою, що багата плодюча Українська Земля буде самостійною Республикою, а не великою кольонією Московської Держави. Не насмілюючись боротись з большевиками власними силами російського народу, московські імперіялісти покладають надії лише на допомогу чужоземної військової сили. Коли ж Український Нарід вперто продовжує боротьбу з арміями Совітської Росії, вони своїми інтриґами псують всю справу боротьби проти російських большевиків і неправдивими інформаціями досягли того, що Українська Народня Республика до цього часу не визнана самостійною державою.

Користуючись з такого стану України, держава протежируєма Антантою, — Румунія затримала вивезене з Київа майно і зброю Українського Корпусу, який, відходячи перед переможними большевицькими силами, переходив з Південного Фронту через Румунію до Головної Ставки Української Армії за згодою французького командування і дозволом Румунського Правительства. Не дивлячись на заходи і настоювання представників Українського Правительства, Румунія до цього часу не повернула майна і зброї й залишила безоружною двадцяти-тисячну армію, яка рветься до бою з російськими хижацькими окупантами і може бути рішучим чинником на україно-большевицькому фронті.

Друга держава, протежируєма Антантою, — Польща, не оголошуючи війни, двічі вже посилала своє військо в спину Українській Армії в мент, коли Український Нарід напружував усі сили, аби остаточно розбити й знищити московських большевиків. Проводячи невпинну війну проти України, Польща примушує Українське Головне Командування вести боротьбу на два фронти, залишаючи Українську армію, що оперує проти большевиків, без необхідної бази, без незагроженого тилу.

Тільки свідомі союзники російських большевиків-комуністів могли допустити такі ворожі виступи проти українського республиканського війська під час його рішучої схватки з запеклим ворогом. Завдяки такій щирій допомозі (з боку) Румунії та Польщі, большевики захопили більшу частину Української землі, все близче насовуються до Західної Европи, загрожують Польській та Румунській територіям і вже мріють запалити всеевропейську большевицьку пожежу.

Але українське військо в цей траґичний момент історії України повело новий успішний наступ проти ворога, а Український Нарід, зазнавши на собі весь тягар московської окупації, повстав по всій Україні проти окупантів. Великі загони повстанців під проводом отаманів Григорева, Соколовського, Зеленого, Трепета, Ангела та инших, прогнали большевиків зі значної частини Херсонщини, Київщини, Чернигівщини і Полтавщини. Військо Директорії захопило вже значну частину Поділля і Волині і своїми передовими загонами наближається до Берцичіва і Винниці. Куди побідно підходить республиканське військо, селяне, з своєї доброї волі, збіраються з усіх околиць до армії, горять помстою до гнобителів, невпинно рвуться до бою.

Але, щоби поставити до війська всих бажаючих, необхідні зброя, набої, амуніція. Український Нарід пролитою в боротьбі з большевками кровю всіх своїх найкращих синів заслужив право на те, щоб народи світу в цей мент останньої боротьби допомогли (йому) як морально, так і матеріяльно. Тому народне правительство УНР звертається до держав світу і до Антанти зокрема з законним домаганням негайно визнати суверенність Українського Народу і тим полекшити міжнародні зносини УНР і дати можливість відшукати засоби для дальшої рішучої боротьби з московськими большевиками.

Правительство УНР сподівається також, що Парижська Мирова Конференція вплине на Румунію, в цілях повернення Українській Армії військового

найна, і на Польщу в цілях припинення незрозумілої війни і примирення на підставі принципів, проголошених президентом Вільзоном. Разом з визнанням державами світу суверенних прав УНР, Український Нарід одержить велику моральну допомогу і знайде в собі сили, аби одкинути московських окупантів і, таким чином, урятувати народи Европи від російської анархії, як в давньому минулому Україна мала своїм історичним завданням рятувати Европу від татарської навали.

Голова Ради Народніх Міністрів Б. Мартос. В. о. Мін. Закорд. Справ А. Лівицький. — М. Камянець-Подільський. Червни 27. дня 1919 р." („Труд. Шлях' No 6, 9. липня 1919 р.)

8. На скільки впросла за час революції і клясово „поспіла" українська дрібна буржуазія, видно між иншим і з „Відозви до громадянства" Подільської Губерніяльної Управи Української Народньої Партії (Проґрам Партії було ухвалено орґанізаційними зборами 15. травня 1919 р. на еміґрації — в Галичині — в Станиславові; свою родословну УНП веде від Всеукраїнського Союза Хліборобів-власників, який повстав в жовтні 1918 р. в наслідок розколу поміщицького „Київського Областного Союза Хліборобів-власників"; УНП являється рідною сестрою Української Партії Хліборобів-демократів і ріжниться від останньої тільки тим, що до спілки селян кулаків хотіла-б притягти й міську дрібну буржуазію, навіть не-українську). — Ось текст цієї відозви:

„Завданням Української Народньої Партії є захист національно-політичних та суспільно-економичних інтересів дрібної буржуазії власними силами її самої. Ці сили роспорошені.

Дрібна буржуазія на Україні розпадається на міську й сільську, яка економично й національно ріжниться між собою, навіть ворогує. Проби запровадити комуну на селі або соціялізацію землі показали, що це загрожує голодом місту. Знищивши панські маєтки та сільських дрібних і середніх власників, місто само повинно перетворитися в самостійну комуну, значить зникнути. Позаяк те й друге є згубне для культури й противно інтересам міського населення, то всі соціялістичні спроби мусять упасти. Але й панських маєтків, які давали найдешевший хліб, вже не повернеш. Для віддалення голоду і комуни міщанин повинен підтримувати сільського власника, головно середнього. Таким чином виникає спільність економичних інтересів міської та сільської буржуазії, якої раніш бракувало. Лишається ріжниця національна.

Сільська буржуазія є національно мало свідомою, українською, а міська або національно свідомою не-українською, або зденаціоналізованою українською, навіть ворожою українству. Большевицькі навали та реакційні політичні напрями Колчака-Денікіна замінили ворожість до України й прихильність до Росії на недовірчивість до обох, навіть зневірря у їх сили. Міська буржуазія почула, що національний рух український та російський переживають хоробливий стан, виникають один з другого й мусять перейти в нові форми державного будування. Потяг до твердої державної влади все зростав, але належного опертя в народніх масах дрібна міська буржуазія не думала шукати, все таки покладаючи надії на сторонню силу російську та західно-европейську. Між тим ці дві сили взаїмно нейтралізувалися, бо перша ніяк не сходила з позиції азіятського деспотизму, централізму й насильства в державнім життю, а друга, проводячи европейські принципи державного й суспільного ладу, потрібувала парляментаризму, лібералізму та федералізму. Україна, яко національна одиниця, була по середині між ними.

Українська дрібна буржуазія міська була полишена власними силами рішати національно-державну справу. Єдине розумне рішення цієї справи для міської буржуазії є стати на чолі сільської дрібної буржуазії в національно-державній роботі. Всякі сподіванки, всякі мрії мусять бути негайно забуті й змінені на реальну роботу — орґанізацію своїх сил.

Головна мета такого орґанізування в сучасний момент є оздоровлення нашого державного життя. Народ мусить бути нами покликаний до влади, а не до поділу чужої власности, як це робилося до цього часу. Влада народу на Україні, заснована на дрібнобуржуазних верствах, повинна бути щиро демократичною. — Зразки її вже вироблені в Західній Европі. Основні

принціпи її: парляментаризм, політичні права громадян, вільна клясова боротьба в політичних формах. Значить перша наша вимога — установлення основних законів всенародніми зборами — Установчими Зборами, а не Трудовим Конґресом. Проґрама Партії заздалегідь визначає переведення земельної реформи, як розпродажу землі панської по дешевим цінам, дрібними участками. Це зміцнить українські дрібнобуржуазні верстви і разом зробить ці верстви зацікавленими в підтримці української державної влади. Партія визнає, що парляментаризм є засіб, а не мета, — він корисний тоді, коли зміцнює державну владу В перші часи парлямент, яко законодавча влада на Україні, буде лише підготовляти форми нового політичного життя. Керувати життям громадським і суспільним, розбурханим, виведеним з колії, повинна міцна, зверхня політична влада. Це нам показав досвід французької революції. Партія в своїй проґрамі не визначила остаточно устрою зверхньої політичної влади. Зорґанізована сільська дрібна буржуазія всієї України рішить це питання, як і багато инших, остаточне вирішення яких належиться Всевароднім Установчим Зборам.

Наше головне завдання — орґанізація народніх дрібнобуржуазних мас на українській національній основі. Зорґанізувавши їх під національним льозунґом, ми станемо на европейськім ґрунті, здобудемо належну допомогу звідти. Ми вийдемо тоді з того стану несвідомого большевизму, заснованого на політичній пасивности народу, в якім перебуваємо і який економично й душевно тяжко гнітить нас. 1919 р., 16. серпня."

Не зважаючи на політичну безграмотність цієї відозви, клясові апетити української дрібної буржуазії, виложені в ній, як бачимо, з вартою похвали одвертістю.

7. вересня 1919 р. Головна Управа УНП винесла довгу резолюцію про „внутрішне й зовнішне положення України та завдання нашої політики", в якій засуджувала зовнішню й внутрішню політику кабінета Мартоса і Мазепи і домагалась „від урядових кол":

„1. Радикальної зміни курсу внутрішньої політики в напрямі дійсного забезпечення демократизму, парляментаризму, правности й порядку.

2. Припинення соціялістичних експеріментів у внутрішній економичній, фінансовій та земельній політиці й забезпечення приватної ініціятиви й коштів в справах розвитку українського народнього господарства.

3. Проголошення того, що потрібні для розвитку Української нації соціяльні реформи будуть вирішені й остаточно закріплені Українськими Установчими Зборами.

4. Прийняття мір до того, аби широкі кола населення відчували не лише свої права, але й обовязки перед Українською Державою.

5. Не опиратися в національно-державній роботі на диктатуру поодиноких кляс, партій і політичних ґруп."

Далі УНП домагалась зміни курсу політики відносно Галицького Уряду, а також „належних змін дипльоматичних і торговельно-фінансових місій."

Документом, який характеризує домагання дрібної буржуазії в серпні, являється „Записка", подана в половині серпня 1919 року С. Петлюрі Головною Радою Національно-Державного Союза. Ось зміст цієї записки:

„Обміркувавши сучасне траґічне, а в недалекому майбутньому може і катастрофичне становище Української Держави, Головна Рада Національного Союза зазначає, що воно є наслідком:

1. Цілковитої відірваности Головного Отамана не тільки від широкого громадянства, а й від цілого народу.

2. А це приводить до претенсії на диктатуру Центральних Комітетів Партій соціялістів-революціонерів та соціяль-демократів, а в дійсности є одна лиш зневага до політично-здорового та реально-мислячого громадянства.

3. Повного розвалу місцевої цивільної влади і спроби большевицьких експериментів (трудові ради) над місцевим самоврядуванням, яке відіграло велику ролю в відродженню української державности та набрало широкої популярности серед населення.

4. Тенденційної політики що до повстанчого протибольшевицького руху по той бік фронту і яскрава тенденція виставити його в світлі українського большевизму, що перед державами всього світу цей протибольшевицький рух лиш компромітує і тим самим обезцінює ідею Української Держави.

5. Відсутности всякого контролю що до марнотратства народніх грошей та відповідальности урядових осіб.

6. Відсутности якої б то не було системи в орґанізації апарату по народньому господарству та самої орґанізації справи постачання армії й запілля.

7. Ділетантської фінансової політики, яка веде лиш до обезцінення української валюти.

8. Руйнуючої земельної політики, яка виявилась в скасуванню права власности на землю, цієї головної підвалини всього економичного добробуту Української Держави і народу.

9. Елементарної і далекої від свого безпосереднього завдання справи інформації населення, яка є лиш аґентом большевицької політики, а не політики, що справді будує Українську Державу, чим поглибшує недовірря народу до найвищої української влади та війська і своїми непослідовними та провокаційними інформаціями компромітує останню.

10. Елементарної, нетактовної та некоректної політики відносно Галичини, галицького народу та його війська й правительства, яка, недооцінюючи його, як реальну військову силу, лиш ображає його героїчне національно-державне почуття.

11. Делітанського і короткозорого відношення до справи міжнародніх стосунків, яке дійсно дає повне право представникам инших держав дивитись на політику теперішнього Українського Уряду як на большевицьку на підставі:

а) ясного й недвозначного окреслення цілком большевицької тактики, як в офіціозній, так і в офіціяльній пресі, та через аґенство УТА;

б) повної несталости і легковажевня в міжнародніх зносинах, яке не дає ніяких ґарантій що до здійсиення наших обіцянок, що можуть даватися иншим державам світа у всіх галузях державного життя;

в) ясного зазначення стремління не до громадянсько-парляментарного життя, а до так званої диктатури Центральних Комітетів С. Р. та С. Д. по шляху орієнтації на міжнародню світову революцію;

г) трактування українського руху переважно як руху соціяльного, а не національного, яко ґарантії що до національно-державного самовизначення Українського Народу.

Всі ці вищезазначені факти свідчать, що сучасна політика теперішнього Українського Уряду є не тільки помилкова з боку відсутности в ній державного розуму, але й шкідлива, бо вона не сприяє відбудованню Української Держави, лиш губить саму ідею української державности. Для того, щоб уникнути такої катастрофи, необхідна не персональна зміна тих або инших осіб уряду, але кардинальна зміна самої політики, як внутрішньої так і зовнішньої, а саме:

1. Зазначення ясного і недвозначного принціпу демократичности і парляментаризму (Установчі Збори), який в ідеї своїй та на підставі пятичленної формули реального переведення в життя носить і трудовий принціп.

2. Повна консолідація від верху до низу всіх творчих, зеднаних до праці сил.

3. Реальне вирішення земельного питання в формі ясного зазначення принціпу трудової дрібної власности.

4. Упорядкування фінансів за допомогою земельної реформи та через відновлення монополії на цукор, горілку, тютюн та инші продукти, а також і через податки.

5. Упорядкування внутрішнього ладу й спокою через заведення працездатної, чесної і цим самим авторітетної централізованої влади на місцях та твердої дисціпліни.

6. Упорядкування народнього господарства через повну підтримку місцевих самоврядувань.

7. Упорядкування справи продовольчого постачання через консолідацію всіх орґанів, їх повної персональної реорґанізації по принципу їх працездатности, чесности та місцевого за ними контролю.

8. Упорядкування державного контролю в широкому розумінню цього слова для знищення державного марнотратства і переведення ревізії всіх державних видатків, особливо по-за бюджетових і таємних.

9. Реальне переведення тісного зєднання з Галичиною на підставі повного контакту та згоди що до діяльности в справі боротьби з большевиками та утворення Української Держави.

10. Удосконалення міжнародньої політики, на підставі якої инші держави світу бачили б не тільки рішучу боротьбу з большевиками, але справжній державний розум та повні ґарантії в тому, що Правительство УНР стоїть на сталій і непохитній протибольшевицькій плятформі, широко демократичного парляментарного устрою та справжнього реального будування Української Держави.

Коли дальша політика теперішнього українського правительства буде провадитися у вищезазначеному напрямку, то Головна Рада Національно-Державного Союза передбачає остаточний крах самої ідеї Української Держави, бо теперішня антидержавна політика цю ідею компромітує не тільки перед иншими державами світа, але навіть і перед всім Українським Народом, і це все веде до певної ізоляції всіх творчих сил України, до повної анархії та руїни, за наслідки чого вся відповідальність перед історією й народом паде на Найвищий Уряд УНР, який не спинив своєчасно цю руїну, а допустив на її поталу весь Український Народ."

Так „безробітні" оскілківці, балбачанівці та шеметівці — фаховці від державних переворотів — прикриваючись інтересами Української Держави та Українського Народу і прискаючи ядом ненависти до соціялістів („большевиків", „провокаторів", „антидержавників", „руїнників" і т. д.), вимагали щоб було передано їм — українській буржуазії та міщанству — монополію на „державний розум" і „державну" політику з „орієнтацію" замісць „міжнародньої світової революції", на внутрішню і міжнародню світову контрреволюцію та реакцію. Дебют кабінета Остапенка не давав цим „державникам" спати. Національно-Державний Союз хотів збутись за всяку ціну соціялістичного уряду і С. Петлюри; місце останнього (власне місце президента УНР) мав зайняти Е. Петрушевич, диктатор Галичини.

9. До § 6 подаємо слідуючі додатки, які характеризують відношення до справи державної самостійности України московських (А) і українських (Б) соціялістів.

А. Як тяжко було російському інтелеґентові, в тім числі й комуністові, призвичаїтись до думки про самостійність України й про необхідність орґанізувати господарство Московщини на нових основах (без України), показують дебати на цю тему на Першому Всеросійському Зїзді Совітів Народнього Господарства, що відбувався в Москві від 26. травня до 4. червня 1918 року.

На цьому Зїзді видатний московський економист П. Милютін зробив спробу обґрунтувати (в своєму докладі про „Економичне становище й економичну політику Совітської Росії") тезу, що Московщина може істнувати економично незалежно від своїх бувших окраїн і в першу чергу незалежно від України. Наводимо тут дещо з цього інтересного докладу (за „Трудами I. Всерос. Сезда Советов Народн. Хозяйства"):

„Для того, щоб уявити собі наше сучасне економичне становище, — говорив Милютін, — конче потрібно підвести підрахунок всього того, що ми нині маємо...

Я починаю з хліба. По обчисленням Лосицького потреба для Росії в хлібі виносить в круглих числах 3.400 миліонів пудів хліба. Для прохарчування населення потрібно 1.734.920 тисяч, а для засіву і проживання 1687 миліонів пудів. Отже для цілої Росії потрібно 3421 миліонів пудів хліба (Голос: ‚Це статистичні відомости для 1913 року'). Милютін: — Ні, це цифри запотребовання для 1916 року. Вони обіймають населення Росії без Польщі, без місцевостей, захоплених ворогом. В 1917 році збір хліба виносив 3503 миліони пудів. Звичайно, це тільки круглі цифри. Україна сама дає нам приблизно до 516 миліонів пудів хліба. На Вкраїні завше були лишки хліба, якими вона годувала Росію. Правда, цих лишків хліба ми тепер в ніякому випадку дістати не можемо, але

правда й це, що окрім України, мають лишки хліба й инші місцевости Совітської Росії. І так в 1917—1918 роках збір хліба у Совітській Росії був досить значний: на північному Кавказі було 261 миліонів пудів хліба, а в центральній хліборобській Росії — 52 миліони пудів збору хліба, а також на Сибіру були більші запаси хліба. Попадто остався старий запас хліба з попередніх літ — в Самарі, Уфі, на Томщині: тут доходили ці запаси до 132 миліонів пудів хліба. З цього видно, що ми маємо досить хліба. Коли візьмемо наші запаси хліба до нових жнив, і коли візьмемо всі наші хлібні ресурси і навіть припустимо, що половину хліба ми вже зїли, так чи инакше спожили, то все ж таки, беручи на увагу всі ті обставини, ми повинні сказати, що запасів хліба у нас хватить до нового збору. І коли в теперішньому часі ми бачимо цілу низку городів і ґуберній, які голодують в буквальному значінню цього слова, так: голодує Петроград, не вистарчає хліба для Москви і т. д., то це діється не з причини браку запасів збіжжа, але в наслідок неудоскопаленої орґанізації, через те, що наша орґанізація не зовсім приладжена до того, щоб одержувати хліб з села для населення голодуючих ґуберній. Таким чином, підраховуючи всі ті обставини, ми можемо сказати, що Совітська Росія має хліб і його хватить до нового збору, але для цього потрібним є поліпшення продовольчої орґанізації.

Тепер перейду я до палива. З топливом на перший погляд справа стоїть зовсім зле. Але більше докладний аналіз приводить нас до зовсім инших висновків. На першому пленарному засіданні Ломов, роблячи висновки на підставі доклада Радока, сказав, що з відокремленням Півдня і Донецького басейну ми тратимо 90% нашого топлива і що для цілої Совітської Росії остається тільки 10%*). Я повинен сказати, що всі ті, що так говорять, роблять глибоку, громадську помилку, вони забувають зовсім про ту обставину, що Південь потрібує сам більшої скількости палива. Я наведу вам цілий ряд цифр. За 1917 рік Донецький басейн дав 1426 миліонів пудів вугілля (коксу й антрациту), центр дав нам 45 миліонів пудів вугілля, Урал — 98 миліонів пудів, по за цим: Кавказ дає нам по 4 миліони, Західний Сибір — 82 миліони, Східний Сибір — 116 миліонів пудів вугілля. Таким чином, за 1916 рік здобуток вугілля виносив: для Совітської Росії 348 миліонів пудів, а для Донецького басейну — 1643 миліони; в 1917 році — тільки 1426 миліонів пудів вугілля. Але разом з тим ми бачимо, що хоч Донецький басейн і Україна давали нам більшу скількість вугілля, але рівночасно вони сами запотребували значну скількість цього вугілля. Коли ми візьмемо цифрові данні, то побачимо, що Південь сам потрібував слідуючої скількости вугілля: заводи — 173 мил. пудів, залізничі шляхи — 420 мил. пудів, решта запотребування вугілля виносить 79 миліонів пудів. Таким чином для себе Південь потрібує 700 миліонів пудів, тоб-то приблизно половину з того, що добуває. Я повторяю, що всі ті, що говорили про втрату 90% нашого топлива, робили велику помилку. До відокремлення від нас Півдня ми, в кращому випадку,

*) Радек в своєму докладі — „Економичні наслідки берестейського договору“ — говорив: „Не буду вам нагадувати, скільки втратила Росія, втративши Польщу, Литву, Прибалтийський Край, Україну і загубивши, поки що фактично, Донецький басейн. Це означає втрату в 40% промислового пролетаріяту і промислової продукції. Це означає втрату важних джерел сирівця як Донецький басейн, котрий доставляв нам чавун і вугілля. Ви розумієте добре, що значить, коли Росія втратила 90% цукрової промисловости. Ви розумієте добре, що значить втрата цих областей, з котрих Росія одержувала лишок хліба, який служив засобом для торговельного балянсу. Територіяльні втрати Росії дуже великі і кольосальні втрати продукційних сил Росії. В першу чергу Росія втратила 40% кваліфікованих робітників. Сирівця і спеціяльно чавуна та сталі ми втратили коло 70%... Між відірваними частинами Росії істнує глибока економична звязь, вони складали навіть в цьому громадянстві протиріч, яким являється капіталізм, один економичний орґанізм“.

Ломов же говорив: „Україна являлася тим резервуаром, з відки Великоросія черпала свої хлібні запаси... Взаїмне тяготіння України з Великоросією на стільки велике, що ці два райони будуть з необхідністю змагати до зединення...“

діставали 60—70 миліонів пудів вугілля на місяць з Донецького басейну, себ-то 50% з його здобичі; і хоч ми давали залізним шляхам прикази і припоручення що до вивозу цих 60—70 миліонів, але залізниці не завше виконували ті накази. З цього прихожу я до висновку, що втрата, яку ми несемо через відділення України, виявляється що до опалу приблизно в 300—350 мил. пудів вугілля для потреб всієї країни. Совітська Росія в кращому випадку буде мати власний московський вугіль, з Уралу і з Західного Сибіру, а тим самим ми будемо мати від 300—350 миліонів пудів вугілля. При переговорах з Україною ми повинні жадати мінімальну скількість вугілля, яку ми бажаємо одержати від неї — до висоти 300 миліонів пудів вугілля. Вияснити питання про потрібну для нас кількість палива можна таким чином. Залізні шляхи Совітської Росії потрібують по докладному підрахунку, коли мати на увазі всю потребу, — 250 миліонів пудів вугілля. Промисловість потрібує 400 миліонів пудів вугілля. В дійсности, як бачимо, цифри сходяться і недостачу вугілля в 300 миліонів пудів доведеться нам покрити або через установлення товарообміну з Україною, або деревляним опалом. В области нафти наша продукція доходить до 600 миліонів пудів. В теперішньому часі наше становище таке, що нам необхідно для залізних шляхів до 150 мил. пудів нафти, далі 400—500 мил. пудів ми мусимо вивезти, решта 150 мил. пудів нафти виносить запотребування самого Кавказу. Нині на Кавказі маємо до 120 мил. пудів запасу нафти. Вивезли ми за перший період з Астрахану 14 мил. пудів. За останній час нам доведеться вивезти ще приблизно 400 миліонів пудів нафти. Нарешті, відносно дров я мушу сказати, що залізничі шляхи Совітської Росії потрібують до одного миліона кубичних метрів на рік. Зважаючи на недостачу вугілля необхідно довести заготовку дров до 2 миліонів кубічних метрів, а коли прийняти на увагу потребу цілої промисловости, необхідним буде заготовити коло 5 миліонів кубічних метрів дров. В области опалу, значить, наше положення зовсім не безнадійне. Недостача буде відчуватися найбільш гостро в каміно-вугляній справі, але коли ми обрахуємо потребу України в мануфактурі та в инших виробах, які давала їй промисловість Росії — Центральної Росії, то маємо підставу сподіватись, що тих 300 миліонів пудів вугілля ми одержимо з України.

Як стоїть справа з метальом? Тут нам також малюють безнадійну картину, коли говорять, що 70 процентів металю ми тратимо з відокремленням Півдня і твердять далі, що в области металю наше становище безнадійне. Тут роблять вже другу грубу помилку. Не тільки забувають про потреби самої України, як в справі палива, але забувають також про зміну характеру продукції під сучасну хвилю. До жовтневого перевороту більш ніж 50 процентів металю йшло на непродуктивні витрати, йшло на потреби військового часу, на виріб набоїв, на воєнну фльоту, для артилерійського відомства то що. Більше 50 відсотків металю йшло на цю потребу, і коли говорять, що загальна продукція сталі й заліза виносить 265 миліонів пудів на рік, з чого Південь давав 160 миліонів пудів річно, а Совітська Росія виробляє коло 100 миліонів на рік, що, таким чином, з відірванням Півдня залишається біля 35 відсотків, — то при тому зовсім забувають про те, що Південь сам потрібував до 35 процентів заліза і сталі і далі, що з тої кількости, котра залишалася для центра — воєнне відомство забірало більш чим 50—60 процентів цілої продукції. Тільки 30—38 відсотків йшло на потреби продукції в краю. Мені довелося підвести підрахунок сучасного запасу заліза, сталі й чавуна в Совітській Росії і цілої металічної продукції по самим песимістичним обчисленням. В 1915 році Південь випродукував 161 миліонів пудів заліза і сталі, а Совітська Росія, Урал і Центр — виробили 98 миліонів пудів заліза і сталі. В 1917 році продукція впала пересічно на 24 відсотки, після на чверть і виріб звівся приблизно до 210—217 миліонів пудів заліза і сталі. Запас наш зостався без зміни. На 1918 рік продукція заліза і сталі принесе Совітській Росії до 70 мил. пудів, Урал дасть більш 40 миліонів пудів (в 1916 році Урал випродукував 50 миліонів.) Я зменшив цю цифру, я рахую, що він дасть в цьому році тільки 40 - 42 миліони пудів. Центр давав до 41 миліонів. Я зменшив і цю цифру; отже загально виходить, що ми одержимо до 70 миліонів пудів заліза і сталі, а разом з запасами ми будемо мати коло 82 – 83 мил. пудів заліза і сталі. Підраховуючи все це, я прихожу до висновку, що ми будемо

мати можність задовольнити вашу потребу в залізі й сталі. Такіж само висновки доводиться зробити і відносно чавуна. Продукція чавуна виносить пересічно 200 миліонів пудів річно. Південь давав 150.000 миліонів пудів, Урал до 40 миліонів пудів і Центр до 10 миліонів пудів. Запаси виносять до 15 миліонів пудів. Отже після моїх підрахунків ми будемо мати чавуна в Совітській Росії 60—70 миліонів пудів. З цих чисел ми бачимо, що коли полишимо на боці Південь, котрий нам нічого не дає, припускаючи навіть найгірше ляхо, а саме, що ми будемо абсолютно відрізані від Півдня, цим зовсім не зміняються наші ресурси, котрі, після докладного вияснення зачепленого питання, дають нам можливість дальшого економичного розвитку нашої країни.

І зовсім не утопія думати, що промислові центри, через те, що ми відрізані від Півдня, в більшій чи меншій степені будуть ізольовані від центра і повинні бути перенесені дальше на схід, бо саме життя примусить нас зробити нашою базою Урал і Західний Сибір. І тому, не помиляючись можна напевно сказати, що наша практична діяльність мусить числитися з тою обставиною і головну увагу свою повинна звернути на дальший розвій продукційних сил на сході і туди направити всі робучі сили. Ми повинні перенести їх на Урал і зробити цей район базою нашої продукції, бо де добувається топливо і руда там — в тому районі повинні ми створити і умови для широкого розвою промислового життя".

Висновки з свого докладу П. В. Милютін зформував коротко в формі резолюції, запропонованої на ухвалу Зїздові. Ось головна точка цієї резолюції:

„Із більших наслідків берестейського договору доводиться рахувати відділення України і Польщі, котре радикальним способом міняє розвиток промисловости в инших районах Росії. Через це відділення московська промисловість губить значну частину свого топлива (до 70 відсотків загальної добичі вугілля). Наслідком цього являється конче необхідним переміщення головних центрів нашої промисловости в районй добування вугілля і руди — на Урал і в Сибір — та усильний розвиток продукційних сил в цих областях".

Проти такого непеременного поводження П. Милютіна з „продукційними силами" гаряче запротестували всі московські націонал-большевики. Як? Допустити, що Московщина, ergo й Україна можуть істнувати окремо і незалежно одна від одної. Та це ж суперечить всій психиці пануючої нації, це ж іде в супереч найглибшим переконанням московських патріотів, що до єдности і неподільности великої Росії! „Продукційні сили Московщини" — та це ж якесь непорозуміння, це ж якась економична каліч, коли одірвати їх від продукційних сил України; це ж половина одної неподільної економичної душі, а хіба одна половина живого орґанізму може істнувати без другої? Це ж чоловік з одною ногою! Треба не на Урал та Сибір пертись, а на Україну; треба думати і дбати про одне — про возстановлення попраної вищої справедливости — про „возсоединення Московщини і України".

Речник цих націонал-большевиків, співдокладчик П. Милютіна Оболенський, збиваючи твердження Милютіна, говорив:

„На відірвання України т. Милютін дивиться як на певну історичну конечність, з якою тільки приходиться рахуватись і котра тільки пересуває центр ваги хазяйства. Коли ви візьмете тези його реферату, то ясно побачите: раз Україна від нас одійшла, так воно так і треба; катастрофи тут ніякої немає, хазяйство неодмінно буде розвиватись в другому напрямкові. Він дивиться на справу під знаком вічности. Розуміється, можна сказати, що раз у людини відрізали одну ногу, то стало конечним, щоб вона ходила на одній нозі. Але я думаю, що ходити на одній нозі не можна, і мені здається, що на одній нозі можна тільки скакати і то досить лихо скакати. І тому я цілком не поділаю точки погляду Милютіна . . . Україна уявляє собою саме область з одного боку надвишки хліба, а з другого — область, що виробляє сировину. У відношенню до Півночі, що переробляє сировину, до промислової Півночі, Україна являється джерелом постачання обробляючої промисловости . . . Через розрив з Україною ми прийшли до ще більшої економичної руїни. І для мене з цього випливає, що не можна вмовляти в наших селян і робітників ту думку, що немов би ми все те направимо ‚власними засобами'. Навіть щоб хоч трохи ди-

хати, щоб жити, для цього є конечним привернення звязків між Україною і Великоросією, привернення, розуміється, не шляхом імперіялістичної военної політики і ‚національного підйому‘. Иншим шляхом повинно бути переведене привернення цього громадянського звязку, шляхом революційної боротьби робітників і селян всієї Росії. Замісць того, щобм повторювати робітникам: ‚як ви зберете 25.000 людей і заснуєте продовольчий отряд, то здобудете хліб‘, замісць цього всю енерґію треба ужити для того, щоб сказати: ‚ви повинні реаолюційним шляхом, відповідаючим революційній діяльности робітників і селян України, стремити до привернення нарушеного звязку і тільки тоді будуть у вас і хліб і праця‘. Як ми це скажемо просто, це буде корисніще, ніж будувати рожеві утопії відносно того, що ми зуміємо обійтися своїми силами“.

Як вислід зі свого докладу Оболенський запропонував на ухвалу Зїздові таки „едино-неділимчеську“ резолюцію:

„Розчленення Великоросії й України довело до найбільшої гостроти розстроєнність суспільного обміну і зробило майже безвихідним економичне становище Півночі (Московщини) — района обробляючої промисловости. Тільки привернення суспільного звизку між цими двома частинами економичного орґанізму, що склався історично, дасть можність нормально жити і функціонувати“.

Ця резолюція перепала на Зїзді, бо була на той час цілком безпредметовою, не давала ніяких вказівок відносно порятунку на сьогодня, залишаючись при елеґійному зітханні за „добрими старими часами“, коли Україна не була одірвана від Московщини „коварними Німцями“. Правда, льоґичним висновком з співдоклада Оболенського і численних його прихильників була одна цілком практична порада: йти збройно на Україну і кровю та залізом привернути „суспільний звязок“ між двома частинами „единого економичного орґанізму“, але ця порада на ті часи була нездійснимою: на кордонах гетьманської України стояли німці. Отже для більшости Зїзду не лишалось нічого, як тимчасово, з великим жалем в души, визнати гірку правду, що Московщина, наперекір „продукційним силам“ може істнувати без України, а остання без Московщини.

Так в світогляді, в психиці московських большевиків в їх відношенню до української проблеми немов би сталась зміна. Та варто було знищити німецьку мілітарну силу на Україні, варто було російським большевикам переконатись, що Директорія не оборонить кордонів України від Московщини, як старі переконання, старі звички, стара единонеділимчеська психика взяли гору над тимчасовими „заблужденіями“ і фатально попхали Совітську Росію на шлях окупації України.

Б. Обстоювання незалежности УНР було одною з самих головніщих причин, які вели українську революційну демократію (навіть вайлівіщу її частину) до боротьби з російськими большевиками і Совітською Росією. Російські комуністи пояснювали ці „самостійницькі домагання“ української демократії виключно дрібнобуржуазною психольоґією та націоналізмом чи навіть шовінізмом української демократії. Доля правди в цих закидах московських комуністів єсть, але тільки одна незначна доля. В дійсности до обстоювання постуляту незалежности України українську демократію спонукували не тільки вплив загостреного національного почуття чи може несвідоме бажання відстояти через незалежність України інтереси дрібної української буржуазії, але й мотиви глибшого, соціялістичного характеру. Наведемо тут уривок зі статті одного укр. с.-д. (в той час коли було написано цю статтю УСДРП була ще единою), віміщеній в „Роб. Газеті“ на початку січня 1919 р. (тоб-то в момент загострення відносин з Сов. Росією). Можна без помилки сказати, що виложені в цій статті мотяви обстоювання незалежности України поділяли в той час всі українські соціялісти:

„Серед деяких соціялістичних кол, — писала „Роб. Газета“ в зазначеній статті, — до цього часу дуже поширеною була думка, що розвиток світового господарства, втягуючи всі країни в загальний коловорот економичних відносин, сприне обєднанню малих держав в більші й дужчі і врешті повинен привести до знищення кордонів і обєднання всіх держав в единий орґавізм, реґулюючий хід світового господарства. Це останнє має настати після соціяльної революції

і заведення соціялістичного ладу. Але вважалося, що й до соціяльної революції всякі змагання нації до утворення власних національних держав суперечать з нівелюючою, централізуючою і обєднуючою тенденцією економичного розвитку і тому є реакційні . . .

Життя не виправдало цих поглядів і як в теорії так і в практиці соціялістичного руху довелося признати в національних рухах і змаганнях поневолених націй до утворення власних держав, і революційність, і поступовість і відсутність перешкод до економичного розвитку. Що до останнього, то можна сказати, що економичний централізм зовсім не обовязково повинен іти поруч з централізмом політичним, і всі твердження про розрив ‚єдиного цілого' економичного орґанізму через сепарацію політичну — віяких економичних підстав не мають, а прикривають лише певні політичні змагання. Бо і справді: відокремлення політичне, скажемо, України від Росії, зовсім не означає поривання економичних звязків, коли такі єсть, бо економичні інтереси не рахуються з політичним кордоном. Але правдивим є той факт, що відокремлення політичне України і самостійна економична політика її дозволяють їй увільнитись з під економичного визиску її московськими центрами, який міг істнувати завдяки певній політиці насильства. І революція в Росії і Австрії показала, що як тільки прес централістичного панування над окраїнами стає слабшим, так зразу виявляються розбіжні сили, і великі держави кольоси розпадаються, а визволені народи спішать до створення власних держав і до увільнення їх од економичного впливу бувших центрів. Треба признати, що для бувших центрів, які істнували паразітарно на кошт увільнених країн, такий розпад і сепарація дуже тяжкі, але для тих країн, які виділяються, він несе лише увільнення. Так, скажемо, Україна нічого не втратила від відокремлення від Росії, але Росія втратила від цього багато, бо вона втеряла те, що можна було визискувати, а економичне зруйнування Петрограду наочно свідчить про те, що бувша його економична міць підтримувалась штучно коштом визиску бувших окраїн.

Переходячи тепер до періоду соціяльної революції, в полосу якої ми зараз вступаємо, треба сказати, що повалення буржуазії, яко кляси визискувачів, ще не означає знищення визиску взагалі. В даному разі пролетаріят, який стає до влади на місце буржуазії, не може, одмовитись від тієї економичної спадщини, яку лишила йому буржуазія і по інерції продовжує її політитику визиску. Правда, визиск в даному разі має характер не клясовий, а територіяльний.

Що до України, то боротьба Совітської Московщини проти її самостійности — і самостійности перш за все в економичному змислі, а не в політичному — виявляє увесь імперіялістичний характер її з боку Московщини. Тоді як Україна не зазіхає ні на які цінности Московщини і всіма силами старається встановити з нею добрі відносини, не поступаючись одначе своєю незалежністю, Московщина в той час йде на Україну за хлібом, вугіллям і цукром, за які не бажає нічого платити. Отже навіть соціялістична революція в Росії і на Україні не знищує економичного визиску однієї країни другою, коли та країна, яка визискується, не забезпечить собі повної політичної незалежности, а разом з тим і самостійности економичної політики. Не говорячи про національні інтереси українського народу, але й його економичні інтереси вимагають незалежности України. А поскільки соціялістична революція повинна знищити всякого роду гніт і визиск, то здійснення цього можливе лише при повній незалежности Української Республики. Лише договорним шляхом між двома республиками, без навязування однією своєї волі другій, можна вийти на шлях мирного їх співжиття і уникнути визиску

Без сумніву, що соціялістичний лад, коли врешті буде встановлений в Европі, знищить кордони між окремими державами, знищить і сами держави, як апарати для визиску і на їх місце поставить орґани, які будуть реґулювати народньо-господарче життя. Але до встановлення справжнього соціялістичного ладу навіть при успіхові сучасної соціяльної революції пройдуть може цілі десятиліття на протязі яких мають бути розвязані всі ті ‚прокляті' питання, які залишив нам буржуазно-капіталістичний лад і має перебудуватись на новий лад все суспільне життя. І до того часу Україна без усякого сумніву повинна бути самостійною й незалежною народньою і соціялістичною Республикою. Лише повна

незалежність Української Республіки допоможе їй розвязати всі свої проблеми соціяльного і національного життя і розірвати ті путя економичного визиску, які накладені на неї з Німеччини, яка до того ж і зараз не може одмовитись од використання цих путь. Отже вступаючи в епоху соціяльної революції, високо підносимо своє гасло: Хай живе незалежна Українська Соціялістична Республика!" („Робітнича Газета", орган Центр. Комітету УСДРП, No 430, 7. січня 1919 р., стаття: „Самостійна Україна в епоху соціяльної революції").

ЗМІСТ:

Розділ I.

Стор.

Диктатура працюючих чи буржуазна демократія?

1. Революція переступає межі, визначені їй Українським Національним Союзом. — 2. Невдала спроба Директорії не відстати від розвитку революції (Декларація Директорії). — 3. Революційна Декларація і контрреволюційна дійсність („Піддекларація" Директорії й сформування Кабінета Міністрів). — 4. Контрреволюційна діяльність аґентів директоріянської влади (боротьба з пролетаріятом; єврейські погроми). — 5. Директорія, Антанта й Совітська Росія . . . . . 3—31

Розділ II.

Курс на парляментарний демократизм і світову буржуазію.
(Розрив Директорії з революційним селянством і робітництвом).

6. Війна з Совітською Росією. — 7. Випрохування „техничної" допомоги в Антанти. — 8. Розрив Директорії з революційним селянством і робітництвом. 9. Трудовий Конґрес — похорон трудового принціпа . . . . 31—68

Розділ III.

Розвиток внутрішньої (української) горожанської війни.

10. Орґанізація Української Соц.-Демократичної Робітничої Партії незалежних. — 11. Українська Партія Соц.-Революц. (центральної течії) стає на ґрунт соціялістичної революції й приймає радянську форму влади. — 12. Оружна боротьба українського революційного селянства та робітництва проти Директорії. — 13. Військові успіхи Тимчасового Робітниче-Селянського Уряду. — 14. Спроби українських лівих соціялістів стати до співробітництва з Тимчасовим Р.-С. Урядом . . . . . 69—90

Розділ IV.

На революційних манівцях.

15. Кріза „верховної влади" й кабінету Міністрів. — УНР в антантських обіймах. — 16. Спроби порвати з реакційним курсом політики Директорії й зліквідувати Директорію. — 17. Утворення нового соціялістичного Кабінету Міністрів. Повстання проти нього Української буржуазії. Втрата директоріянською владою території . . . . . 91—128

Розділ V.

Останнє зусилля орґанізувати й оборонити УНР.

18. Робітниче-селянський уряд України губить ґрунт під ногами. — 19. „Згода" правительства Директорії з повстанцями. — 20. Робота української „соборної" буржуазії. — 21. Фінал згоди з повстанцями (Арешт повстанського штабу, незалежників та есерів і вбивство с.-р. Я. Діяченка). — 22. Суперечки між УПСР і УСДРП про „форму влади" й реакційна дійсність. — 23. Загострення відносин з галицькою Диктатурою. — 24. Відносини з єврейським суспільством (боротьба з погромами) . . . . . 129—170

Додатки до тексту . . . . . 171—192